NORVEGIA SACRA

NORVEGIA SACRA

AARBOK
TIL KUNNSKAP OM DEN NORSKE KIRKE
I FORTID OG SAMTID

TOLVTE AARGANG
1932

STEENSKE FORLAG :: OSLO

Utgitt efter tiltak av
den Norske Kirkes biskoper
Redigert av Oluf Kolsrud

Side 1—130 trykt med bidrag av
FRIDTJOF NANSENS FOND TIL VIDENSKAPENS FREMME

JOHANSEN & NIELSENS BOKTRYKKERI, OSLO 1937

NORVEGIA SACRA
1932

INNHOLD

Side

Landstads og Hauges salmebøker. Tilblivelseshistorie og hymnologisk karakteristikk.
Av sogneprest *Kristen Valkner,* Skaanevik 1
Tilblivelseshistorie 1
1. Innledning 1
2. De første forsøk paa en salmebokreform 8
3. Det fører mot Landstad 16
4. Landstads salmebokarbeide 25
5. Landstad faar en konkurrent i Hauge 35
6. Landstads „Udkast" og striden om det 42
7. Hauge utvider sin plan 51
8. Landstads utkast endelig autorisert 55
9. Hauges bok, kommisjon, strid, autorisasjon 62
10. Tillegg av tekster og bønner etc. 77
Hymnologisk karakteristikk 79
A. Landstads salmebok 79
1. Under liturgisk synspunkt 79
2. Under religiøst synspunkt 108
3. Under estetisk synspunkt 110
B. Hauges salmebok 115
1. Under liturgisk synspunkt 115
2. Under religiøst synspunkt 124
3. Under estetisk synspunkt 125
Kilder 127
Navneregister 128

Striden um norsk maal i kyrkjesalmen. Magnus Brostrup Landstad. Av sokneprest dr. theol. *A. Skrondal,* Orkdal 130

Omkring Professor Gisle Johnson. Af Provst *Thomas Barth* †, Sør-Aurdal . . . 148

Andreas Fleischer. Ordinert til biskop i Bjørgvin 17. april 1932. Med portrett . 154

Beretninger om den Norske Kirke i 1931. Avgitt til det Kgl. Kirke- og Undervisnings-Departement av den Norske Kirkes biskoper 157
I. Oslo bispedømme. Av biskop *Johan Lunde* 157
II. Hamar bispedømme. Av biskop *M. Bjønness-Jacobsen* 161
III. Agder bispedømme. Av biskop *J. Maroni* 164
IV. Stavanger bispedømme. Av biskop *J. Chr. Petersen* 169
V. Bjørgvin bispedøme. Av domprost *Ole C. Iversen* 177
VI. Nidaros bispedømme. Av biskop *J. Støren* 188
VII. Haalogaland bispedømme. Av biskop dr. *Eivind Berggrav* 198

Kirkelig statistikk.
Bispevalget i Bjørgvin 1931 210

De norske misjoner i 1931. Se Norvegia Sacra 1933.

PORTRETT

Mot side

Andreas Fleischer, biskop i Bjørgvin 1932. Fotografi 154

LANDSTADS OG HAUGES SALMEBØKER.

TILBLIVELSESHISTORIE OG HYMNOLOGISK KARAKTERISTIKK.

AV

KRISTEN VALKNER.

TILBLIVELSESHISTORIE.

1. Innledning, s. 1-8.

Kingos salmebok, s. 1 f. Guldbergs i byene etc., s. 2 f. Den Evangelisk-christelige skal erstatte de andre, s. 4 f. Motstand fra legfolket og de nye prester, s. 6 f. „Salmeboknøden", s. 7 f.

Naar vi skal undersøke Landstads og Hauges salmebøkers tilblivelseshistorie, føres vi naturlig tilbake til de salmebøker, som var i bruk i den Norske Kirke før disse to fikk innpass. Vi finner da tre forskjellige salmebøker i bruk, nemlig Kingos, Guldbergs og „Evangelisk-christelig Psalmebog". Dertil kommer Wexels's „Psalmebog" ved nogen straffanstalter, flere „Tillæg", Maria tyske menighets salmebok i Bergen og en kvensk salmebok i Kautokeino.

Den eldste av disse var Thomas Kingos salmebok, som blev autorisert den 21. juli 1699, og innført i alle kirker i begge riker. Den avløste de mange større eller mindre boktrykkerutgaver av Hans Thomissøns Psalmebog av 1569, f. eks. Moltkens 1639, Cassubens 1661 eller den mest kjente, „Tusindogtibogen", (som navnet sier hadde den 1010 salmer, mens Thomissøns kun hadde 269 salmer). Kingos salmebok skapte enhet i salmesangen. Like til i 1780-aarene var den den eneste brukte salmebok i Norge og Danmark, og saa sent

[1] Landstad: Om Salmebogen, s. 12.

Avhandlingen (motto: „Pietas et veritas") er i 1932 belønnet av Universitetet med H. M. Kongens gullmedalje. Den offentliggjøres i den form den blev innlevert.

som i 1855 var den ennu i bruk i 342 av Norges 862 kirkesogn[1]. Ennu i 1897 var den i bruk i vaart land[2].

Vi kan neppe overvurdere den betydning Kingos salmebok har hatt for vaart folk baade i sproglig og religiøs henseende. Paa verdig kirke-dansk fikk menighetene gjennem generasjoner *synge* inn hele rett-troenhetens system, og det lenge før Pontoppidans forklaring kom den til hjelp. De fleste av salmene lot sig synge til velkjente melodier, og da de dertil ikke var mange, bare 297 salmer, lærte man dem lett. Og var nu Kingos egne meninger solide og urokkelige, saa blev ikke menigmanns det mindre. Saaledes kom den lange bruk av Kingos salmebok til aa opdrage vaart folk til en kirkelig konservatisme og religiøs ortodoksi, som siden skulde gi sig krasse utslag i utaalsomhet overfor alt nytt paa kirkens omraade.

Kingos salmebok inneholdt ingen av samtidens salmer, og pietismens rike salmehøst hørte eftertiden til. Derfor savnet man hos Kingo f. eks. baade Gerhardts og Brorsons salmer. Likevel lykkedes det ikke for et par nyere salmebøker, hvori denne mangel var avhjulpet, aa fortrenge Kingos. Saaledes blev „Flensborgsalmeboken" bare innført i en del av Slesvig, og Pontoppidans salmebok som utkom i 1740 efter Christian VI's egen foranstaltning, blev kun innført i slottskirkene („Slotsbogen"). Ved kongens død var dens skjebne beseglet. Nogen trang til salmebokskifte har der neppe været blandt folk flest. „Statspietismen" paa Christian VI's tid rakk paa de fleste steder ikke synderlig dypt ned i folkedypet, særlig gjelder det Norge. Først paa overgangen til oplysningstiden kan vi tale om nogen breddevirkning.

Ikke folkets trang til pietistiske salmer, men en ny tids smak var det som skapte den nye salmebok. Blandt de mange reformer den paa kirkelige tiltak saa aktive oplysningstid fikk gjennemført, var ogsaa en salmeboksreform. Kingos billeder var ikke alltid like skjønne, og hans uttrykk kunde stundom være krasse nok. En tid som kjørte med oplysningens ekspresstog kunde ikke føle sig tilfreds med Kingos salmebok.[3] For oplysningstiden stod det slik, at den med sine reformer skulde kunne raade bot baade paa de tomme kirker og de kolde hjerter. Dertil hørte en salmebok som passet for alle, og saa skapte da statssekretær Ove Høegh Guldberg sammen med biskop Ludvig Harboe „Psalmebog, eller en Samling af gamle og nye Psalmer til Guds Ære og hans Menigheds Opbyggelse",

[1] Landstad: Om Salmebogen, s. 12. — [2] Nemlig ifølge J. N. Skaar: Den evangeliskkristelige Salmebogs Historie i Kristiansands Bispedømme, Kra. 1897, s. 81: i følgende 7 sogn i Kristiansand stift: Kvaas, Liknes, Tonstad, Lunde, Helleland, Bjerkreim og Fossan. — [3] F. Rønning: Rationalismens Tidsalder, II, Kjøbenhavn 1890, s. 448.

som blev autorisert ved reskript av 2. febr. 1778. Betegnende nok heter det i fortalen til denne salmeboken: „Den Enfoldige skal efter sin Kundskabs Maade her ikke savne, hvad der kan styrke hans Hjerte i Guds og Jesu Christi Kjærlighed, og den Oplyste tro vi og at skulle finde den Aands Opløftelse, han attraar."[1] Altsaa finner vi hos Guldberg eldre salmer, f. eks. av Kingo og Brorson, for den menige mann, mens Kjøbenhavn-aristokratiets smak ogsaa blev tilgodesett, især ved Birgitte Cathrine Boyes mange Klopstock-pregede oder og endel av Gellerts læredikt i oversettelse. Av bokens 438 nummere var de 148 av fru Boye, nemlig 125 originaler og 23 oversettelser.[2] Et par sitater, ogsaa gjengitt i salmebokstriden[3], vil gi en rask karakteristikk av dette dens særpreg:

281,1: Naturen sov ved tændte Natte-Fakler,
Ved Millioner skinnende Mirakler,
Som fra den lange Nat først tindred' ud,
Og rulled' hen ved Skabermandens Hænder,
Hvorhen, o Nat! jeg deres Kreds ei kjender;
Men nok din Gud. B. C. Boye.

Ogsaa dogmatisk maatte boken vekke anstøt:

313,9: Paa Dydens Vei gik Salige,
Bliv du ved dem formanet!
Og Jesus, Dydens Lærere,
Den trange Vei har banet — Gellert, B. C. Boye.

Straks ved autorisasjonen var boken tatt i bruk i slottskirkene, og ved kgl. reskript blev det bestemt at den fra 1. søndag i advent 1781 skuldes taes i bruk i Kjøbenhavn, fra 1786 i kjøpstædene og fra 1791 overalt paa landet. Naar dens innførelse i byene blev skutt frem til 1783, var det visstnok mere av hensyn til forleggeren (Vaisenhuset i Kjøbenhavn) enn efter menighetenes ønske. Da Vaisenhuset søkte om det samme i 1786 for landdistriktenes vedkommende, gikk det ikke saa glatt. Biskopenes uttalelser blev esket, og biskop *Balle* hadde mange betenkeligheter — utover pengeknappheten, som de fleste slo paa. Han fant „sproget saa billedrikt og tillike saa høit opløftet over almindelig fatteevne, at degnen ikke forstaar meget derav, mindre menigheten"[4]. Han ønsket derfor ny salmebok. — Vaisenhuset fikk sin ansøkning avslaatt, kun hadde man intet imot at boken blev innført i de menigheter som søkte om det[5].

I virkeligheten var interessen for Guldbergs salmebok sunket i

[1] Efter Luthersk Kirketidende 1864 II, nr. 9 f. (Et dobbelt Spørgsmaal i Psalmebogsagen). — [2] Rønning II, s. 449. — [3] Luth. Kirketid. 1871 I, nr. 14 (Er der synderlig Trang til Ombytning af Guldbergs Psalmebog?). — [4] Rønning III 2, s. 231. — [5] Kancelliskrivelse av 5. januar 1788.

den grad (den hadde jo i Guldberg mistet sin beste støtte), at Balle i 1790 fikk sin vilje igjennem, og den 20. november samme aar blev det overdraget ham aa lede utarbeidelsen av en ny salmebok, mens et nytt reskript av 12. mars 1791 utsatte paa det uvisse innførelsen av Guldbergs bok, som ellers vilde ha blitt eneraadende i den dansk-norske kirke fra 1. søndag i advent samme aar.

Til medlemmer av kommisjonen foruten Nicolai Edinger Balle blev opnevnt Ove Malling, Werner Abrahamson, Knud Lyhne Rahbek, Edvard Storm og H. W. Riber. De to siste døde under arbeidet, og Rahbek forlot kommisjonen av harme over Balles angivelse av M. C. Bruuns politiske stridsskrift „Aristokratenes katekismus".[1] Allerede kommisjonens sammensetning vakte en litet smigrende opmerksomhet, saa f. eks. Johan Nordal Brun fant sig beføiet til i et brev til Balle aa advare ham mot de verdslige menn han hadde faatt med sig i kommisjonen, og bad ham vaake over at de ikke bortstrøk saadanne hovedlærdomme som om forsoningen og den Hellige Aands naadegaver, hvorav man i nærværende tid intet vil vite aa si; item om djevelen.[2] Men Balle maktet litet aa holde igjen mot de ivrige oplysningsmenns utrensning av de „gamle dogmer", dertil var han selv for smittet av tidens aand og engstelig for aa synes full av „fordomme". Saa gikk det slik at boken fikk ros for at „til ære for dens forfattere og utgivere mangen hittil herskende religiøs fordom er aldeles forvist av den", eller at dens salmer „næsten helt er renset for de krasse begreper, hvormed overtroen vanheldet Jesu blide, simple lære",[3] som et par anmeldere skrev.

Men for eftertiden fikk den aand som kom til orde i boken, gaa under navn av „neologien". Og for den senere ortodoksi var den „Ødelæggelsens Vederstyggelighed, der under Navn af 'Evangelisk-christelig Psalmebog' i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev sat paa det hellige Sted"[4]. „For Enhver, som mener det oprigtigt med vor Kirke, er det en uafviselig Pligt at gjøre, hvad han kan, for at faa den gamle Surdeig udrenset, den evangeliske Psalmebog bort."

Det er ikke vaar sak aa gi nogen bedømmelse av den Evangelisk-christelige salmebok, skjønt den uten tvil kunde fortjene en rettferdigere dom enn den i almindelighet er blitt utsatt for. At den tross alt har gjort nytte for *sin* tid, er *Grundtvig* opmerksom paa: „Selv den i Sandhed høiærværdige Balle kan heri have feilet, men da han selv er intet mindre end en Digter, da det vilde været et Underverk,

[1] Rønning III 2, s. 231 f. og 368. — [2] Ibid. s. 234. — [3] Ibid. s. 235. — [4] Luthersk Kirketid. 1864 I, nr. 12 (Et dobbelt Spørgsmaal i Psalmebogsagen, III).

hvis han slet ikke havde lempet sig efter Tidens Tone, og da vi havde ham, næst Gud, at takke for, at Bogen beholdt saa megen Kristendom, vil den billige Krønike aldrig gaa strængt i Rette med ham, ja den vil sige, at bedre Bøger vilde paa den Tid gjort mindre Nytte, fordi den ser hen til de Prester og Skoleholdere, i hvis Hænder de kom."[1] Men han var ogsaa viss paa at „naar landet igjen kristnes" skulde de gamle salmer komme til heder og verdighet igjen.[2]

Den 13. april 1798 blev „Evangelisk-christelig Psalmebog, til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt" autorisert. Men den blev ikke som sine forgjengere *paabudt* innført, men det blev tillatt enhver menighet aa bruke den ved gudstjenesten naar pluraliteten var enig i det. Ogsaa deri viste den nye tids aand sig. Men om noget senere ombytte skulde der ganske visst ikke være tale, om pluraliteten skiftet mening. Vaart land hadde saaledes faatt hele tre salmebøker, mens Kingos før hadde været alene. Av disse var Guldbergs innført i byene og enkelte steder (efter særskilt ansøkning) paa landet, mens Kingos forøvrig raadet grunnen. Spørsmaalet var nu om den Evangelisk-christelige salmebok vilde makte aa fortrenge de to andre. Og det avhang altsaa til en viss grad av menighetene selv.

Men den Evangelisk-christelige salmebok var særlig lite skikket til aa vinne menighetene for sig. Gjennem temmelig nøiaktig hundrede aar hadde folket brukt Kingos salmebok, og var nu blitt fortrolig med den. Bare av den grunn tok man med uvilje imot alt nytt. Det er karakteristisk, at i H. N. Hauges „Sande Christnes udvalgte Psalmebog" fantes ikke en eneste salme felles med Kingos bok. Det var tydeligvis unødvendig aa trykke dem op igjen. — Men i den nye salmebok var der bare ca. 60 av dens 560 salmer som var optatt fra eldre samlinger, og selv disse faa saa omarbeidet at de ikke var til aa kjenne igjen.[3] Tidens estetiske smak krevet at salmer med for mange stavelser og gale betoninger maatte i støpeskjeen. Og resultatet blev en salmebok saa triviell og blottet for poesi, at selv samtiden tok til gjenmæle mot dens „utdamperi" av salmene. Ovenikjøpet bød Zincks koralbok (1801) melodier til salmene som var like saa „fornuftige" som disse selv. Men hvad der mest av alt skulde berede boken vanskeligheter, var, at endringene ikke bare gjaldt formen, men ogsaa salmenes *innhold*. Det var

[1] Kort Begreb af Verdens Krønike, s. 347 f., sitert efter Norsk Theologisk Tidsskrift 1900, s. 368. — [2] A. Skrondal: Grundtvig og Noreg etc., s. 128. — [3] J. Belsheim: Oversigt over Kirkens Salmesang, Kra. 1877.

ikke nok med at det dogmatiske system var blitt et annet, og selve ordo salutis var antastet, men selve bokens religiøse stemningsinnhold var fremmed for dem, hvis kristendom var preget av Kingos og Brorsons salmer og Johan Arndts eller Scrivers skrifter.

At den Evangelisk-christelige salmebok møtte avgjort motstand blandt det vakte legfolk, var ikke annet enn aa vente. Paa Sørlandet var „de sterktroendes" høvding, Knut Spødervold, for hvem Kingos var den eneste rette og sant kristelige salmebok, dens iherdige motstander[1]. Den synske „Vis-Knut" kunde ikke engang ta i den Evangelisk-christelige salmebok, uten aa faa rykninger over hele kroppen[2]. Likesaa avgjorte motstandere av boken var Hauge og hans venner[3]. Paa den annen side saa biskop Frederik Julius Bech (født 1758, død 1822) i Akershus et middel til aa faa stanset denne bevegelse i aa faa ombyttet de andaktsbøker, som leder til sværmeri og uforstand, med bedre. Idet han altsaa anser Hauge-bevegelsen for en frukt av ortodokse og pietistiske bønne- og salmebøker, opfordrer han prestene til aa gjøre hvad de kan for aa „opfylde Kongens Vilje og den gode Smags Fordring med at indføre den nye Evangelisk-christelige Psalmebog og derved fortrænge endel af den Raahed, den sværmeriske Barnagtighed i Tankerne om Gud og Religionen og den uægte Andagt, som andre brugelige Psalmebøger altfor meget foranlediger"[4].

Det maatte da bli prestene som skulde ta sig av den nye boks sak, om overhodet nogen. Men det var ikke alle innen geistligheten heller som var saa ivrige. Det betød jo en ny kostnad. Og folk var ikke begeistret hverken for den eller forandringen. Nogen var der ogsaa som var imot den nye bok av prinsipielle grunner, som J. N. Brun i Bergen, i hvis bispedømme den Evangelisk-christelige ikke fikk innpass i en eneste menighet.[5] Men da andre viste desto større nidkjærhet, gikk det likevel temmelig raskt med dens innførelse. Ikke alltid fikk menigheten idethele noget valg, men blev henvist til „Kongens vilje". Til gjengjeld protesterte den gjerne høilydt, saa uroligheter ved innførelsen næsten var det almindelige[6]. Tross alt blev saaledes den Evangelisk-christelige salmebok paatvunget menighetene fra oven.

Dette kom til aa besegle dens skjebne. Geistlighetens makt var

[1] J. N. Skaar: Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Kristiansands Bispedømme, Kra. 1897, s. 81. — [2] Kr. Janson: Vore Bedsteforældre, Kra. 1913, s. 269. — [3] Norsk Teologisk Tidsskrift 1900, s. 357 (Skaar: Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Akershus Bispedømme). — [4] Ibid. (der efter Bechs hyrdebrev av 23. januar 1806 i Rigsark., Theologisk Tidsskrift for den evangelisk-lutherske Kirke i Norge, Ny Række, VI, s. 477 f.). — [5] Landstad: Om Salmebogen, s. 13. — [6] J. N. Skaar: Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Trondhjems Bispedømme, Kra. 1895, s. 9 f.

synkende. Den hadde lenge gledet sig ved det oplyste eneveldes naade. Men de nye demokratiske ideer ute fra Europa naadde ogsaa vaart land. „Alt for folket, intet ved folket", hadde været det oplyste eneveldes prinsipp. Frihetsideene grep sinnene om enn uklart nok og i en moderat form. All tvang blev baand som maatte bort. Alt gammelt skulde forandres. Vi fikk besøk av en hel liten revolusjonsaand som avpasset sig efter de hjemlige smaa forhold.

Paa det politiske omraade bevarte embedsstanden lenge makten. Desto sterkere avløp fant bevegelsen paa det religiøse felt, hvor begynnelsen alt var gjort ved Hans Nielsen Hauges legmannsforkynnelse paa tross av konventikelplakaten. Just som bærer av de demokratiske ideer gikk denne bevegelse sin glanstid imøte. I stigende grad gikk deres harme ut over den arme Evangelisk-christelige salmebok, hvori de bare saa aandstyranni. Derfor fikk de ogsaa gjerne skylden, naar det ikke lykkedes geistligheten aa faa den innført.[1]

Det var ikke bare legfolket som reagerte overfor den nye salmebok. S. B. Hersleb og S. J. Stenersen, som siden 1813 og 1814 hadde dosert teologi ved det nyoprettede norske universitet, var vel uklare paa mange maater, men saa helt klare paa ett punkt: sin bevisste motsetning til rasjonalismen. Følgelig blev ogsaa de den Evangelisk-christelige salmeboks fiender. Og da de utøvet en sterk innflytelse paa de vordende prester, især gjelder det Stenersen[2], blev dette mere og mere den herskende stemning innen geistligheten. Men ogsaa mange av de rasjonalistiske prester, de var forøvrig i vaart land alltid meget moderate, svinget i teologisk henseende, saa salmeboken mistet mange av sine venner. Ved Bibelselskapets oprettelse i 1816 var der saaledes enighet mellem biskop Bech, Hersleb og Pavels om aa forkaste den Evangelisk-christelige salmebok og arbeide mot dens utbredelse.

Den nye salmebok hadde følgelig ingen utsikt til aa vinne frem, om enn dens utbredelse numerisk øket til i 1840-aarene. Med tre salmebøker i bruk kunde man godt tale om „salmeboknød", hvad man ogsaa gjorde, og det stundom inntil det urimelige. Slik var det jo over hele den evangeliske verden. Først og fremst bestod *nøden* naturligvis deri, at man savnet uniformitet i salmesangen. Dette følte ennu mere paa grunn av de hyppige „vennebesøk" innen de vakte kretse. Dessuten brukte man gjerne i konventiklene en privat salme-

[1] Se f. eks. J. N. Skaar: Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Kristiansands Bispedømme, Kra. 1897, s. 74. — [2] Norsk Teologisk Tidsskrift 1911, s. 201 f. (Teologien ved det norske Universitet 1811-1911, av A. Brandrud, ogsaa i Universitetets festskrift.)

samling, og da mest Brorsons „Troens rare Klenodie"[1] eller Hauges „Sande Christnes udvalgte Psalmebog". Men hensynet til uniformiteten var ikke det eneste. Hadde Kingos og Guldbergs været alene, vilde „nøden" ha blitt mindre utropt. Det er den Evangelisk-christelige salmebok selv som er „nøden". Guldbergs bok blev ikke bare taalt, men den blev ennda i stigende grad legfolkets yndlingsbok, saa Ole Svanøen i 1816 vilde sette igang innsamling til ny utgave, og man hyppig søkte om aa faa den innført istedetfor Kingos[2]. Men den Evangelisk-christelige salmebok kunde man ikke taale. Ved siden av form og innhold etc. var der her et annet moment som spillet inn, som vi alt før har nevnt: den maate hvorpaa den blev innført. *Derfor,* blandt annet, blev den saa aa si inkarnasjonen av „salmeboknøden". Det var først og fremst den Evangelisk-christelige salmebok det gjaldt aa faa vekk. Derfor har vi ogsaa her dvelet saa lenge just ved denne bok.

2. De første forsøk paa en salmebokreform, s. 8-16.

Kirkedepartementet (Diriks) vil ha Ev.-chr. innført, s. 8 f. Welhavens salmearbeide, s. 9 f. Wexels gaar til angrep, s. 11. Wexels's eget arbeide, s. 11 f. Er Wexels „mannen"? s. 13 f. Landstads navn dukker op, s. 14. „Nøden" stor, Wexels gir ikke op, s. 14 ff.

„Kirkedepartementet" var efter 1814 en makt i vaar kirke, som man maatte regne med. Det saa lenge ut til at kirken styrtes av et næsten eneveldig byraakrati. Nogen slik makt hadde dets danske forbillede, „Kancelliet", aldri hatt. Det hadde gjerne spurt biskoper og andre til raads, og fulgt deres raad, mens det nye kirkestyre forholdt sig ganske anderledes suveren overfor alle „uttalelser".

Departementets chef 1825—36 var Chr. A. Diriks, Eidsvoldsforsamlingens dyktige jurist, som hadde saa stor innflytelse paa grunnlovens redaksjon, men ikke har faatt nogen hederlig omtale som kirkestatsraad. Diriks interesserte sig imidlertid for salmesaken. I 1820-aarene hadde tanken paa *ny* salmebok været oppe og spørsmaalet var forelagt „kyndige menn", men disse „have med Departementet været enige i, at en saadan Plans Udførelse vilde møde mange og væsentlige Hindringer, idet Norge kun eier saare faa geistlige Digtere, de Mænd, som skulde overtage Bedømmelsen af de indsamlede Prøvesange, ere bebyrdede med mange andre og vigtige Kaldspligter, og et Foretagende af saadant Omfang dels

[1] H. G. Heggtveit: Den norske Kirke i det nittende Aarhundrede, I, Kra. 1905-11, s. 166. — [2] Til Guldbergs popularitet kan ha bidraget at Hauges „Sande Christnes udvalgte Psalmebog" har 52 salmer felles med den. Skaars netop nevnte bok s. 79.

vilde medtage saare lang Tid, dels medføre en stor Mængde Bekostninger, hvortil endnu kommer, at en ny Sangbogs Indførelse ved Kirketjenesten overalt i Riget maatte forberedes med Forsigtighed, naar den ikke skulde møde Uvilje eller Misnøie".[1] Diriks, som var en av de faa som ennu hadde noget til overs for den Evangelisk-christelige salmebok, lot dermed heldigvis saken falle. Han var neppe den rette. Derimot gjorde han et fremstøt i 1830-31 for den Evangelisk-christelige salmebok samtidig med anvendelsen av 900 spd. av det Stistrupske legats renter til utdeling av denne salmebok til fattige familier. I cirkulære av 2. oktober 1830 lot han forespørre hos prestene om bruken av den nye salmebok, og om menighetene var villige til aa anta den, hvor Kingo ennu bruktes. Men hadde Diriks ventet sig en ny fremtid for boken, saa tok han feil. Nær sagt overalt lyder svaret, at menighetene vil beholde sin gamle salmebok. Og skal der byttes, ønsker de Guldbergs. Selv fra rasjonalistisk hold angripes nu boken. Heller ikke kan man forstaa at det skal være saa umulig paa grunnlag av det foreliggende materiale aa skaffe en ny salmebok.

Under disse omstendigheter maatte selv Kirkedepartementet innse det haapløse i fremdeles aa arbeide for den Evangelisk-christelige salmebok. For første gang blir derfor nu spørsmaalet om *ny* salmebok virkelig aktuelt.

Nicolai Wergelands „Fjorten Paragrapher Kirke- og Underviisnings-Væsenet vedkommende", 1832, fikk ikke annen betydning enn at det muligens, sammen med de salmesamlinger som utkom i de følgende aar (Lammers: Psalme-Skat, 1834; Wexels's salmer i „Christelige Betragtninger", 1833, og „Psalmevers, udvalgte af vore ældre Psalmer, til Brug for Børn hjemme og i Skolen", 1834; Grundtvigs „Sangværk" 1837 f.), kan ha virket ansporende paa interessen for en ny salmebok.

Rimeligvis har Diriks, som hadde latt yttringer falle om at man burde arbeide for ny salmebok, opmuntret J. S. Welhaven til aa ta fatt paa arbeidet. Dikteren vanket meget i statsraadens hus, og denne kan ha tenkt sig fra Welhavens haand aa kunne faa en salmebok nogenlunde tilsvarende til Wallins i Sverige. Og efter Diriks's avgang i 1836 var Welhavens venn Chr. Birch-Reichenwald en innflytelsesrik mann i Departementet.[2] I 1840 utkom saa Welhavens „Antydninger til et forbedret Psalmeverk for den norske Kirke" og

[1] J. N. Skaar: Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Kristiansands Bispedømme, Kra. 1897, s. 76 f. — [2] D. Thrap: Wilhelm Andreas Wexels, Kra. 1905, s. 102.

blev av Departementet sendt rundt til menighetene. I forbindelse med utgivelsen heter det, at baade bisper og Selskabet til Christelige Undervisnings- og Andagtsbøgers Udgivelse har ment at ingen av de nuværende salmebøker ganske opfyller sin bestemmelse, og at en revisjon omtrent som i Sverige er paakrevet. Meningen med utgivelsen av Welhavens bok var aa skaffe prøver paa „aandelige Sange, der baade i Henseende til Indhold og Form i lige Grad kunde tilfredsstille den christelige Rettroenheds og en renset Smags Fordringer".[1] Dermed var altsaa maalet for arbeidet med den nye norske salmebok foreløbig stukket op.

I sine „Antydninger" drager Welhaven til felts mot samtlige brukelige salmebøker. Verst gaar det ut over Kingos, som i de 150 aar er blitt rent avlegs og foreldet paa alle maater. Og dette gjelder ikke bare form og sprog, som han naturligvis har meget aa innvende mot, men fremforalt selve innholdet. „Gedigen Jødedom og Anthropomorphismer" virker forstyrrende i en kristen kirke. Adskillige rester fra katolisismen finnes ogsaa. Heller ikke liker han ortodoksiens polemiske tone. Alt i alt er Kingos salmebok lite egnet til aa tjene den kirkelige opbyggelse.

I Guldbergs salmebok har Welhaven naturligvis imot den svulstige Klopstock-stil, men viktigere er hans innvendinger mot „Marterpoesien", som han kaller „grove og væmmelige Phraser". Den mildeste medfart ser det ut til at den Evangelisk-christelige salmebok har faatt. Men han er fortvilet over den ogsaa med dens rimede, farveløse almensteder, mens folkepoesien alltid er varm og billedrik. Ut fra „vor Tids friere Stade og smidigere Midler" krever han en „klog Restauration af de gamle Kirkesange". Men de prøver han selv leverte, hadde ikke den naivitet og kraft hans egne teorier krevet[2].

Welhavens syn paa hele salmebokspørsmaalet var vesentlig estetisk innstillet. Mens det derfor for folk flest var den Evangelisk-christelige salmebok som var anstøtsstenen, var det for Welhaven mest om aa gjøre aa faa Kingos og Guldbergs bort. Deri er den store forskjell mellem Welhaven og det norske kirkefolk uttrykt. Selv venter han sig da ogsaa fordom og motstand hos menigmann.

Den av Departementet ventede ufeilbarlige interesse for aa se flere bidrag av lignende art uteblev. Derimot meldte kritikken sig snart. Og den som grep inn var kateketen i Vaar Frelsers menighet i Oslo

[1] J. N. Skaar: Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Kristiansands Bispedømme, Kra. 1897, s. 82 f. — [2] Norvegia Sacra IX (H. Norendal: Salmediktning og salmesamling i Norge 1814-69), s. 107 f.; Bull og Paasche: Norsk litteraturhistorie, III, Oslo 1931, s. 404.

W. A. Wexels, i et par artikler: „Nogle Ord i Anledning af Hr. Welhavens „Antydninger til et forbedret Psalmeverk for den norske Kirke"."[1] Welhavens kritikk av den Evangelisk-christelige salmebok har han intet aa si paa, men desto mere om hans nedsettende omtale av de eldre salmebøker. Welhaven har idethele ikke forutsetning for aa kunne dømme om den kristne salmesang, hans synspunkt er poetens. Naar Welhaven taler om det gammeltestamentelige stoff, beveger han sig paa „den fladeste Rationalismes Gebeet". Men han haaper Welhaven engang maa komme til aa se det anderledes enn han nu ser det, nemlig naar der til de gaver han har, kommer et av kristendommen renset og oplyst indre, saa han kan bli et velsignet redskap til gavn og glede for kirken.

Dermed var iallfall en salmebok i Welhavens aand utelukket. Hans svar[2] viser ogsaa at han selv forstaar det godt. At han ikke var „mannen", stod ham fra begynnelsen av klart for øie, og Wexels kan være trygg for at han aldri paatar sig noget arbeide, hvori hans sjel skal preges, uten alvorlig prøvelse av sine krefter og sitt standpunkt. Daarlig overmod skal ikke lede hans skritt.

For Wexels hadde det staatt som en nødvendighet aa ta til gjenmæle. Skulde Welhaven bli hovedmannen i arbeidet for den nye salmebok, fryktet han for at rasjonalismen fremdeles skulde faa sette sitt stempel paa kirkens salmesang. Og som grundtvigianismens mektigste talsmann i Norge stod Wexels i skarp strid med rasjonalismen. Bare 31 aar gammel hadde han gaatt til angrep paa den lærde filosof, fhv. statsraad Niels Treschow, som i 1828 hadde utgitt sin bok „Christendommens Aand eller den evangeliske Lære", hvori denne mann, som lenge før Darwin og Spencer hadde grepet tanken om tilværelsen som en utviklingsprosess, hadde forsøkt aa føie kristendommen inn i et filosofisk system.[3] Det gjorde Wexels's navn kjent, men paadrog ham ogsaa uvilje, og det paa høieste hold. Det viste sig ikke minst da hans bibelhistorie blev nektet approbasjon gang efter gang, skjønt oplag paa oplag blev utsolgt, da der var et følelig savn av en saadan.[4]

Wexels tok ogsaa positivt del i salmeboksarbeidet. Alt i 1826 hadde han skrevet til Grundtvig derom og bedt om bidrag. Sammen med tre venner vilde han utarbeide en salmebok ad rent privat vei. Wexels blev riktignok staaende alene med arbeidet, men opgav det ikke likevel. De foreløbige resultater omtalte vi ovenfor (side 9). Under

[1] I „Den Constitutionelle" 1840 nr. 93 og 94. — [2] I „Den Constitutionelle" 1840, nr. 101, 103, 106. — [3] Skrondal: Grundtvig og Noreg, s. 61. — [4] D. Thrap: W. A. Wexels, s. 18 f. og 35 f.

striden med Welhaven hadde han under utarbeidelse sin egen store samling „Christelige Psalmer", som utkom i november 1840. I et lengere forord uttaler Wexels sig selv meget beskjedent om dette sitt arbeide. Han utgir de salmer han har samlet, „langtfra ikke i den Tanke derved at levere et Arbeide, der skulde tilfredsstille Fordringerne til et forbedret Psalmeverk, men som et Bidrag til dette, som et Forsøg paa en praktisk Antydning af, hvorledes efter min Formening et saadant Psalmeverk ved dygtigere Arbeideres forenede Kræfter kunde istandbringes hovedsagelig af vort gamle Psalmeforraad i Forening med de nyere Samlinger"[1].

Men selv om Wexels betoner at boken er et forsøk, som trenger til aa gjennemgaa mere enn *en* forbedringsprosess for aa naa den relative fullkommenhet som kreves, naar der er tale om en kirkesalmebok[2], saa var det dog et virkelig salmebokforslag han fremla allerede i 1840. Da nu Welhavens bok var utdelt gratis for offentlige midler, mente Wexels at hans verk maatte kunne nyte samme fordel, saa meget mere som det var utarbeidet efter et annet prinsipp enn Welhavens. „For ikke aa være ubeskjeden" nevnte han 100 spd. Ennskjønt Welhaven fremdeles var Departementets konsulent i slike saker og nøt dets bevaakenhet, har vel Wexels trodd aa kunne gjøre sig større forhaapninger efterat Diriks var kommet bort. Han fikk naadigst de 100 spd., men heller ikke mere hverken i klingende mynt eller i anerkjennende ord. I sitt foredrag sier Departementet, at boken „antages at ville afgive et ikke uvigtigt Hjælpemiddel ved Redaktionen af en ny Psalmebog for den norske Kirke"[3]. Mere ros faar han heller ikke.

I sitt lange forord bad Wexels enhver om kritikk, offentlig eller privat, forat han kunde ta hensyn dertil i et nytt oplag. Skjønt Wexels's bok ikke eiet nogen „relativ fullkommenhet", men det tvertom var temmelig lett aa komme den tillivs, fremkom der dog ingen offentlig kritikk, bortsett fra en anmeldelse i „Morgenbladet"[4] av lektor i teologi, senere biskop J. M. P. Kaurin, som roste boken som „et fortrinligt Arbeide". Men om hans anmeldelse ikke røbet større forstaaelse, saa hadde Kaurin dog stor anseelse blandt geistligheten, og hans anbefaling kan ha bidraget til at Wexels alt i 1844 kunde sende ut et nytt oplag av sin salmesamling. I mellemtiden var der ogsaa flere steder kommet andragender til vedkommende biskop om aa faa benytte Wexels's samling istedetfor de brukelige salmebøker.[5]

[1] J. N. Skaar: Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie i Akershus Bispedømme, i Norsk Teologisk Tidsskrift 1901, s. 35 f. — [2] Thrap, ibid. s. 103. — [3] Skaar, i Norsk Teologisk Tidsskrift 1901, s. 35 f. — [4] 1841 nr. 31, Thrap s. 104. — [5] Departements-Tidende 1844 s. 24.

Samme aar som Wexels's samling kom i annet oplag, og nu med et større bidrag fra det offentlige til spredning av boken, hadde Kirkedepartementet planer oppe om nedsettelse av en kommisjon til utarbeidelse av forslag til en ny salmebok. Da ryktet derom kom frem i „Morgenbladet" den 26. mars 1844, gikk ogsaa Wexels ut fra at det var Welhaven som skulde være sjelen i denne kommisjon, hvad der rimeligvis ogsaa har været meningen, iallfall hvis tanken var utgaatt fra Birch-Reichenwald. To dager efter skriver Wexels (til C. Wulff): „.... Jeg skulde ind i en Psalmekommission med Keyser og Welhaven: hvorledes mener du det vil gaae?...."[1]. I virkeligheten hadde Departementet esket biskopenes mening, og bare en av disse (Sørenssen) hadde uten forbehold stemt paa Welhaven, og en annen (Neumann) under tvil. Derimot hadde Wexels faatt alle fem biskopers stemmer, Riddervold ansaa ham endog for selvskreven. Forøvrig hadde professor C. N. Keyser fire stemmer, M. B. Landstad to, L. Chr. Arup og G. Lammers en stemme hver.[2]

Var det nu slik at interessen for Welhaven hadde været like stor som interessen for salmesaken, var dette pekepinne nok for Departementet til aa opgi det hele. Det blev iallfall resultatet. Men der var unektelig ogsaa mange andre grunner dertil. Wexels hadde siden striden med Treschow gjennemgaatt en merkbar utvikling i retning av den „kirkelige anskuelse". Dertil førtes han vel nettop i sin søken efter en fast posisjon i sin strid mot rasjonalismen. Det merkedes ogsaa paa hans forfatterskap. Mens han i 1831 fant at „en hjerteligere, aandrigere og i det hele taget enfoldigere christelig Forklaring af Luthers Catechismus [enn „Saxtorphs Udtog" av Pontoppidans forklaring] leverer Ingen i vore Dage", og kun vilde foreta enkelte endringer, var han i 1842 med paa aa utgi den radikale „omarbeidede forklaring". Ved sin lære om adiafora og især muligheten av omvendelse efter døden, vakte forklaringen sammen med Wexels's efterfølgende „Aaben Erklæring" en strid som gjorde Wexels selv forhatt blandt massene, og likefrem truet kirkens egen eksistens.[3] Med renttroenheten som skjold drog det demokratisk innstillede legfolk seierrik frem mot det forhatte prestevelde og embedskirken selv. At et hvilketsomhelst arbeide som i disse dager bar Wexels's navn, vilde bli forkjetret, var sikkert.

Der var ogsaa dem som var opmerksomme paa det betenkelige i aa la Wexels under disse omstendigheter ha nogen befatning med

---

[1] Thrap s. 105. — [2] Norendal s. 118, der efter skrivelser i Kirkedepartementets arkiv. — [3] Thrap s. 57 og 65 f.

salmesaken. Saaledes sendte Nordre Dalerne (Børsa, Klæbu, Bynes, Melhus, Strinda og Selbu) presteforening den 10. mars 1846 kirkestyret en advarsel mot aa gjøre Wexels til hovedmannen for det paatenkte salmeverk: „Vi maa beklage at de [stridighetene] er af den Art, at man neppe kan vente, at den Mand, der i vort Land har saa store Fortjenester af Psalmesagen og som vel fast alle Geistlige ansee selvskreven til at staa i Spidsen for en forventet Psalmekommission i dette Anliggende . . . . muligens ikke engang bør overtage dette Hverv. Det er med inderlig, ja, med dyb Smerte, at vi nødes til at erklære dette".[1]

Departementet henvender sig da til sin konsulent i kirkelige saker, sogneprest Anton Fangen i Aker (konsulent i salme-saker var Welhaven og tredjeprest i Vaar Frelsers menighet Andr. Stenersen), som avgav sin uttalelse den 2. desember 1846. Han mener der nu maa gjøres noget. Mange steder er menighetene ikke lenger med i salmesangen. Men nogen kommisjon vil han ikke ha; efter hans mening bør arbeidet utføres av en enkelt mann. Og da har man valget mellem Wexels og *Landstad*. Naar han da holder disse to op imot hinannen, maa han „.... med Hensyn til Tankens Dybde, Følelsernes Hjærtelighed, Billedets Skjønhed, reen poetisk Stil, som Sprogets naturlige Simpelhed, give Pastor Landstad Fortrinnet, ...hvorimod jeg ikke ved om han besidder den samme Evne som Wexels til at gjengive paa vort Sprog fremmede Psalmer, samt i det Hele har det udbredte Bekjendtskab til og har levet sig saaledes ind i Psalmeliteraturens forskjellige Grene som han".[2] Det gikk saaledes mere og mere Wexels imot.

Avgjørende for Departementet blev vel biskop J. L. Arups erklæring av 22. november 1847, hvori han sier sig enig med Fangen i personvalget. Han „maa desværre erklære at jeg efter Forholdenes Beskaffenhed anseer det Nødvendigt, at man maa gjøre Offeret af hans [Wexels's] ellers saa høit ønskede Bistand. Der staar en Opinion blandt en stor Deel af Almuen om hans Navn, der visselig er høist uretfærdig....", men Arup er viss paa, „at hans Deeltagelse i Psalmebogen vilde allerede fra først af vække en Fordom imod Udkastet, der vilde meget hindre sammes Indgang".[3]

Saa var da salmeboksaken atter utsatt paa det uvisse.

I virkeligheten var stillingen ikke saa litet kritisk for kirken. „Salmeboknøden" var nu engang blitt et slagord, og bortsett fra at salmesangen forstummet, var den Evangelisk-christelige salmebok en torn i

[1] Skrondal s. 128. — [2] Ibid. s. 129. — [3] Ibid. s. 129.

øiet paa det stadig mere konfesjonelt innstillede legfolk. Og samtidig som kirken viste sin vanmakt til aa faa istand en brukbar salmebok, hadde legfolket sin spesielle samling ferdig i Jens Johnsens „Christelig Psalmebog, en Samling af gamle opbyggelige Sange, til Brug ved Husandagt", Drammen 1846. Den kom just i rette øieblikk, fikk stor utbredelse blandt det pietistiske legfolk, og skal være i bruk den dag idag[1]. I 1841 blev brødremenighetens sangbok „Harpen" oplagt paany i Stavanger. De mange ansøkninger som strømmet inn til Kirkedepartementet om aa faa bytte Kingos eller den Evangelisk-christelige salmebok med Guldbergs, røber ogsaa den stigende misnøie med salmeboksforholdene. Og de kvasse angrep paa kirken øket paa istedetfor aa avta, især efterat Olaus Nielsens „Kirkelig Tidende" begynte aa utkomme i 1848. I 1850 skriver saaledes Wexels til Wulff: „Det synes der trækker mørke Skyer op over Fædrelandets Horisont ....". Thrane kjemper mot staten og Nielsen mot kirken[2]. Selv Riddervold, som i 1846 i sin paategning som biskop hadde funnet at prestene i Nordre Dalerne la for megen vekt paa opinionen mot kirkens nidkjære og trofaste tjener, Wexels, maatte i 1852 som kirkestatsraad fire og tillate de tidligere utgaver av forklaringen brukt.

Under disse omstendigheter maatte geistligheten til aa verge kirken. Et utslag derav er at prestemøtene fra 1846 av gjerne beskjeftiger sig med reformer, deriblandt ogsaa salmebokreform. Men det er betegnende at ingen kan anvise annen utvei enn Wexels og hans salmebok. Den 3. mars 1846 henstillet Nedre Telemark og Bamle prostiers prester til Departementet, at Wexels's „Christelige Psalmer" maatte bli autoriseret „til Brug ved den offentlige Gudstjeneste i de Menigheder som maatte ønske samme". Den beleilige tid for et nytt salmeverk var nu mere enn før inne, da en mann som i mange aar med stor velsignelse har arbeidet i den norske kirke, Wexels, har gitt kirken en salmebok „med den Kraft som Guds rene, uforfalskede Ord ene har i Eie, og Guds Aand ene kan lægge paa Mennesketunge". Man er viss paa at mange av landets menigheter med glede vil ta imot den. Ni prester har undertegnet skrivelsen, deriblandt Lammers.[3] Landstad, som ogsaa var tilstede paa møtet[4], har imidlertid ikke undertegnet den.

Paa prestemøtet i Trondheim 7.-8. august 1849 klaget man over den Evangelisk-christelige salmebok, som med sin semipelagianisme og ukirkelighet vill-ledet paa de viktigste punkter. Den gjaldt det

[1] Norendal s. 30 f. — [2] Skrondal s. 121. — [3] Ibid. s. 128. — [4] Sammenlign Skrondal s. 105.

først og fremst om aa faa bort. Med hensyn til Wexels's samling, som ikke alle ennu kjente, mente man at den burde innføres naar prest og menighet var enige i det. Paa prestemøtet i Mandal 30.-31. juli 1850 var alle enige i at Wexels's salmebok burde tre istedetfor den Evangelisk-christelige salmebok.[1]

Wexels selv hadde tross alt ikke opgitt sitt arbeide for en ny salmebok. Tvertom hadde han nettop gitt sin „Psalmebog", som utkom i 1849, karakteren av en kirkesalmebok. Da saa samtidig Lammers's „80 ældre og nyere Psalmer" utkom, og han i god tro tok den i bruk ved siden av den Evangelisk-christelige i Skien, henvendte Departementet sig paany til biskopene angaaende ny salmebok, nemlig med spørsmaal om maaten hvorpaa en saadan burde skaffes, om innførelse i menighetene av andre enn de brukelige salmebøker, og om man trodde Wexels's og Lammers's samlinger egnet sig for innførelse. Biskopenes enighet strakte sig ikke lengere enn til at ny salmebok var nødvendig. Dog hellet de nærmest til aa overlate valget til menighetene selv, skjønt med frykt for at det vilde hemme innførelsen av en ny almindelig salmebok. De fleste av dem ønsket en salmebokkommisjon, kun Arup vilde overlate arbeidet til en enkelt mann. De fleste anbefalte Wexels's bok, bare Arup fraraadet bestemt.

Men om nogen autorisasjon av Wexels's salmebok kunde der av de grunner, som vi foran har været inne paa, foreløbig ikke bli tale.

3. Det fører mot Landstad, s. 16-25.

Henvendelse til Landstad 1848, Landstads avslag, s. 16 f. Wexels's salmebok 1849, s. 18 f., tas i bruk i fengsler, s. 19, i Vaar Frelsers kirke? s. 19. Landstad sier fra, s. 20. Hans motiver s. 20 ff. Møtet vil ha „Tillæg", s. 24. Landstad tar salmebokarbeidet paa sig, s. 25.

Den 30. mars[2] 1848 henvendte Kirkedepartementet sig til M. B. Landstad, som da var sogneprest i Seljord, med forespørsel om han var villig til aa staa i spissen for salmeboksarbeidet. Alt i 1844 hadde biskop Jacob von der Lippe anbefalet ham som skikket til aa komme med i en slik kommisjon.[3] Og i realiteten hadde, som vi har sett, baade biskop Arup og sogneprest Fangen, som begge holdt paa

[1] Theologisk Tidsskrift 1849, s. 609 f., og 1851, s. 565 f. — [2] Henvendelsen skjedde altsaa *før* Hans Riddervold (f. 1795, d. 1876) den 19. april 1848 blev kirkestatsraad. Riddervold har derfor intet hatt med henvendelsen aa gjøre. Skrondal har lest 30. *april* 1848 efter KDJ A 48, mens Skaar i Norsk Salmehistorie (Bergen 1880) II s. 614 har 30. mars, som stadfestes av førstearkivar H. Blom-Svendsen i velv. meddelelse efter fotografi. Jfr. Skrondal, s. 130. — [3] Bispeattest vedlagt Landstads ansøkning om Bragernes sognekall 23. desbr. 1845, efter Halkild Nilsen: Magnus Brostrup Landstad, s. 82.

at arbeidet burde overlates én mann, holdt paa Landstad. Dessuten hadde Landstad selv henledet opmerksomheten paa sig paa en smigrende maate ved de salmer og dikt han hadde latt offentliggjøre, og det baade originaler og oversettelser. Paa den annen side var jo tvilen om at Wexels var skikket kommet saa sterkt tilsyne.

Men Landstad selv hadde mange betenkeligheter. Den 6. mai svarer han, at skjønt det vilde være ham en kjær beskjeftigelse, som han med glede vilde anvende tid og evner paa, fordi saken interesserer ham, saa vekker dog dens viktighet, omfang og vanskelighet mange betenkeligheter hos ham, saa meget mere som større evner og innsikter hos vaare danske brødre forgjeves har forsøkt det samme. Han er redd det uklare og forvirrede i tidens aand og tendenser, som ogsaa paa kirkens omraade synes aa gjøre det vanskeligere enn nogensinne aa komme til et resultat, som vekker almindelig bifall. Men dertil kommer — om han enn turde haape at han ikke misforstod sitt kall, eller hvad han især har fryktet for, overvurderte sine evner, ved aa stille sig i spissen for salmesaken — hensynet til at han i sin nuværende stilling er ganske optatt, saa han ikke kan overta et arbeide, som krever udelt opmerksomhet, om det skal kunne fremmes paa forholdsvis kort tid. Salmesakens nu ikke ubetydelige litteratur maatte jo gjennemgaaes, selvom en del av den ikke er ham ukjent fra før. Kildene er mange og spredte og fordrer dypere granskning, mens han mangler tid til et vedholdende studium og den fred og ro et slikt arbeide fordrer. De mange embedsreiser i hans kall, som er 6 kvadratmil i utstrekning og teller 4000 sjeler, gir ikke megen tid tilovers. Legges til alt det annet omsorgen for en stor familje, gaardsbruk etc., saa blir der saa meget som adspreder, tretter og nedstemmer sinnet, at han i de faa timer han har tilovers blir uskikket til arbeide som fordrer aandsfriskhet. Han innser derfor ikke hvorledes han skal kunne komme ut av det med salmesaken, hvis der ikke kunde gjøres noget for aa bevirke ham et bedre otium.[1]

Departementets svar av den 19. august samme aar gikk ut paa at han vilde kunne faa kapellan lønnet av det offentlige, men efter en betenkningstid svarte Landstad den 22. september, at han uten hensyn til flere saken selv vedkommende betenkeligheter maatte beklage at hans stilling ikke for tiden tillot ham aa overta arbeidet.

Omtrent en maaned efter, den 28. oktober, blev Landstad utnevnt til sogneprest i Fredrikshald; dette embede tiltraadte han den 17. mai 1849.[2]

[1] Skaar, s. 614. — [2] Ibid. s. 615.

Som nevnt (side 16) hadde Wexels tross opinionen imot ham ikke opgitt haapet om aa bli skaperen av den nye kirkesalmebok. Kanskje har han nettop fattet nytt haap da Riddervold blev kirkestatsraad i 1848. Han søkte da, samme aar som forhandlingene med Landstad paagikk, om bidrag til en paatenkt ny utgave av hans salmesamling, som kunde ansees som et forslag til en ny redaksjon av kirkesalmeboken. Han finner det nødvendig aa forsikre at den i læreinnhold ikke vil adskille sig fra hans tidligere samlinger, og ikke inneholde annet enn hvad alle lutherske kristne er enige om. Uten et bidrag paa 240 spd. til innkjøp av 600 eksemplarer, vil boken ikke kunne trykkes. Departementet finner ingen grunn til betenkelighet ved understøttelsen, og gir samtidig Wexels attest for aa ha et opriktig og kristelig sinn. Men det konstateres ogsaa at utsikten til et nytt salmeverk er fjern. Wexels's samling betraktes altsaa kun som et nytt „bidrag". Ved kgl. res. den 18. desember blev beløpet stillet til disposisjon, d. v. s. efterat forhandlingene med Landstad var brutt.[1] I 1849 utkom da, som nevnt, hans „Psalmebog, samlet og ordnet, samt med et Tillæg af Betragtninger og Bønner ledsaget". Nogen anmeldelse i pressen fremkom ikke, bare en anbefaling av en „Almueskolelærer", som senere fikk en imøtegaaelse.[2]

Vi kan forundre oss over at Wexels ikke innsaa det haapløse i aa holde frem med sitt salmebokarbeide. Og det saa meget mere som uroen omkring ham slett ikke stilnet av. Legfolket hadde glemt foregangsmannen i kampen mot rasjonalismen, efterat ingen fare lenger truet fra den kant. Fra aa være en lærestrid, blev striden efterhaanden en strid om forfatning, men ogsaa her støtte man paa Wexels, som i sine foredrag over pastoralteologien 1849 sa: „Borttag Embedet, og Kirkens Virksomhed gaar enten i Staa eller opløses i idel Forvirring, i et vilkaarligt anarchisk Røre".[3] — Naar Wexels likevel holdt frem, vidner det om at han selv tross alt har hatt en fast tro paa her aa ha en opgave. Der var ogsaa det som kunde styrke denne hans tro. Eiendommelig for uviljen mot ham var jo, at den svant ved personlig berøring. I Vaar Frelsers kirke preket han for full kirke, og hans beundrere samlet stadig flere venner om ham[4]. Dertil kom at hans salmer var meget skattede, især var hans misjonssalmer meget utbredt. Hvad nu hans salmebok angaar, saa var den godt kjent blandt prestene, og var mange imot den, saa var ogsaa mange for den. Vi har

[1] Departements-Tidende 1849, s. 88 f. — [2] Morgenbladet 1849, nr. 253 og 263. — [3] Thrap: W. A. Wexels, Kra. 1905, s. 81 f. og Skrondal: Grundtvig og Noreg, s. 148. — [4] Thrap s. 106 f., sml. s. 132.

før omtalt, at paa prestemøtet i Mandal var der endog enstemmighet for aa faa Wexels's salmebok innført istedetfor den Evangelisk-christelige (side 16). Ogsaa fra menigheter fremkom der i 1840-aarene ansøkninger om aa faa den innført, saaledes i 1849 eller deromkring fra Finnøy, Talgøy og Kvitingsøy, og biskop J. v. d. Lippe anbefalte dem.[1] Likesaa søkte fengselsprest Nils Chr. Hald og ordineret kateket H. T. Steensrud den 5. desember samme aar om aa faa innføre Wexels's salmebok i Akershus Fæstnings Slaveri og Christiania Tugthus istedetfor den Evangelisk-christelige. Baade stiftsprost J. J. Lieungh og biskop J. L. Arup hadde anbefalt ansøkningen, riktignok uttrykkelig kun for fengslets vedkommende, da de ikke ansaa boken for brukbar i kirken. Den 11. januar 1850 blev den da ogsaa innvilget, foreløbig bare inntil videre. I sin aarsmelding for 1850 hadde Steensrud mange lovord over den nye bok og dens virkning paa fangene.[2] Siden fikk prestene ved Botsfengslet og ved Kristiansands Tugthus lignende, og nu for alles vedkommende, endelig tillatelse. Nogen flere ansøkninger kom der ogsaa inn.[3]

Da saaledes spørsmaalet om ny salmebok stadig blev mere og mere aktuelt, og Wexels's bok overalt blev anbefalt, iallfall som en foreløbig hjelp, og den dertil faktisk allerede var innført enkelte steder, om ikke i ordinære menigheter, maatte det ligge nær for Wexels aa søke aa faa den innført i sin egen kirke, hvor han siden 1846 som residerende kapellan preket hver søndag, og hvor man var særlig vanhjulpen, da den Evangelisk-christelige var i bruk der.[4] Der hadde han jo ogsaa de fleste av sine venner og tilhengere. Desto mere verdifullt vilde det være, som dens innførelse i selve Vaar Frelsers kirke naturligvis vilde ha betydd meget for bokens skjebne ogsaa ellers utover landet, slik at hans bok ad den vei muligens likevel kunde bli norsk kirkesalmebok.

Saa holdtes der da i begynnelsen av 1852 et møte av ca. 50 menighetslemmer, som besluttet aa søke om at Wexels's „Psalmebog" maatte bli benyttet ved gudstjenesten i Vaar Frelsers kirke ved siden av den Evangelisk-christelige. Et menighetsmøte blev sammenkalt og skulde avholdes den 3. mai samme aar. Men det gjaldt jo aa gaa forsiktig til verks. Og professor, senere biskop, J. Kaurin, som ikke gjaldt for aa være nogen erklæret grundtvigianer og dessuten hadde sin store anseelse blandt geistligheten aa sette inn, blev valgt til aa være talsmann for planen.[5] I „Christianiaposten"[6] skrev han to artik-

[1] Skrondal, s. 131. — [2] Skrondal, s. 132 — [3] Likesaa. — [4] Thrap, s. 132. — [5] Thrap, s. 107. — [6] 1852 nr. 1285-86, 11.-12. april.

ler „Om den Evangelisk-christelige Psalmebog", inneholdende vesentlig Brandts og Helvegs kritikk[1] over den Evangelisk-christelige salmebok og en kort anbefaling av andragendet. Innførelsen skulde kun skje paa prøve, saa den ikke skulde hindre innførelsen av en bedre bok, naar den engang kom. Den økonomiske vanskelighet vilde man overvinne ved at interesserte skjøt sammen til 6-800 eksemplarer, som skulde legges ut i kirkestolene til fri avbenyttelse. Men saa sikker i sin sak har Kaurin ikke været. For han nevner allerede en annen utvei: et salmeboktillegg paa 150-200 nummer fra Wexels's eller andres arbeider til bruk ved siden av den Evangelisk-christelige. Det kan nok være som Thrap mener[2], at Welhaven, med hvem Kaurin omgikkes, har aapnet hans øine for manglene ved Wexels's salmebok, men det synes like rimelig, at han nettop har fryktet for at den motbør han maatte vente planen vilde faa fra den kant, vilde hindre at det prinsipielle forslag gikk igjennem. Samtidig skrev Kaurin til sin barndomsvenn M. B. Landstad, fortalte hvad der forestod og bad om hans raad. Dette siste synes unektelig noget sent, men saktens er det støtte han egentlig søker til planens realisasjon.

Og Landstad undlot ikke aa svare. Men han fant at saken hadde saa stor offentlig interesse, at han lot sitt svar rykke inn i „Christianiaposten": „Brev til en Ven angaaende Salmesagen og den paatænkte Indførelse af Wexels's Salmebog i Vor Frelsers Menighed"[3].

Hvor ille Landstad liker den Evangelisk-christelige salmebok, saa kan han ikke nekte at den i professor Kaurins mange sitater har faatt sitt pass saa tilstrekkelig paaskrevet, at man næsten kan ha medlidenhet med den, nu den efter halvhundreaarig tjeneste i vaar kirke begynner aa trekke sig tilbake. Ogsaa denne vassblandede salmebok har gjort sin nytte, ti vi har hatt en sykelighetstilstand i kirken, da sterke saker ikke kunde fordøies. Dog inneholder den ogsaa meget godt, og meget som lar sig bruke til opbyggelse, saa man vel ennu kunde holde ut med den en stund, naar man bare levet i *haapet*. Imidlertid ønsker ogsaa Landstad den snarest ombyttet, men da ikke bare med en *bedre*, men med en *fortrinlig salmebok*. Hvis en saadan ikke haves, vilde han foretrekke aa se tiden an. „Den kan med Guds Hjælp komme, om jeg nu ikke kan sige *hvorledes* eller *hvorfra*." I tilfelle vilde han heller velge Guldbergs enn Wexels's. Men *der bør arbeides videre*. Bare én mann har gjort et gjennemført forsøk, og med all respekt for hans lærdom og ærverdighet, maa det

[1] C. J. Brandt og L. Helveg: Den danske Psalmedigtning, 1846-47, 2 bd. — [2] Side 107. — [3] 1852, nr. 1305-6, 1.-2. mai.

vel erkjennes at hans dikter-talent kun er ringe, likesom han oftest har været uheldig med sine omstøpninger av det gamle, og mot sin vilje berøvet det noget av dets beste duft. Tiden synes ikke gunstig for slike reformer, den er fattig baade paa levende tro og poesi, hvad der legger hindringer iveien for istandbringelsen og innførelsen av en god salmebok. Der synes aa hvile en uheldig skjebne over alt hvad der i vaar tid foretages i kirkelige anliggender, saa man efterpaa finner det ikke burde været gjort saaledes, eksempler: læreboken, dissenterloven m. m. Kanskje vil det lykkes bedre for andre? I Danmark arbeides der ivrig for salmesaken, og skulde resultatet derav tiltale oss bedre enn det vi selv har, hvorfor saa ikke ta den? Det vilde jo være baade vakkert og gavnlig om den norske og danske menighet likesom siden reformasjonen kunde prise Gud med én munn!

Landstad frykter for at innførelsen av en ny salmebok nu vil legge hindringer iveien for det bedre, som med Guds hjelp maa komme. Heller da som midlertidig hjelp under forventningens tid et tillegg, skjønt meget taler imot det ogsaa. Man maa være opmerksom paa at prøveinnførelsen i realiteten vil si det samme som fullstendig innførelse. Men det maa være uforsiktig aa gaa til innførelse av en bok, som man ennu ikke har sett nogen fullstendig kritikk av. Selv vil han anse det for meget beklagelig, om vi av de rike materialer som foreligger for oss i den norske kirke ikke skulde kunne faa en bedre salmebok enn Wexels's. Skjønt han ofte har tenkt paa det, har Landstad hittil undlatt aa uttale sig offentlig om arbeidet, dels av pietetshensyn, dels av andre hensyn, som han ikke her behøver nevne. Men nu byr en høiere plikt ham aa tale, naar man skrider til bokens innførelse i kirken og ingen dyktigere har talt. Han finner at man skylder en veiledning, hvis man ikke vil paadra sig samme beskyldning som de der i sin tid ivret for innførelsen av den Evangelisk-christelige salmebok.

Det ligger utenfor denne avhandlings opgave aa gi nogen karakteristikk av Wexels's salmebok, og vi skal derfor heller ikke i detaljer referere Landstads kritikk av den. Det laa i sakens natur at den maatte bli av vesentlig negativ art. Det var Landstads opgave aa *advare*.

Allerede salmebokens *ordning* finner Landstad er forkastelig. Han vil, og tror det er det almindelige ønske, at salmene skal gruppere sig om de kirkelige handlinger, de kristelige fester og de til søndagene anordnede tekster, mens Wexels hadde ordnet salmene efter et teologisk system. Landstad vil ikke nekte den kjære Wexels en

salmetunge, han har enkelte salmer som er utmerket vakre, men nogen er ogsaa helt „tarvelige". Men en annen sak er det aa ta de gamle mestere i skole. „Grundtvig er en stor Skald, men han er altfor original og ubøielig til ganske — om vi saa maa sige — at gaae ind i en Anden." Han liker ikke de grundtvigske kraftuttrykk. „Det Stille og Klare og Dybe er netop det, der mest tiltaler Folkeaanden hos os. Den har sit udtrykte Billede i Fjeldvandene, der ligger paa vore Heider stille, blanke og bundløse, i hvilke Fiskene lege og Himmelens Stjerner speile sig — uden at de i mindste Maade forandre sit alvorlige og rolige Præg. Vort Folk finder sig derfor mest tiltalte af Salmister som Søren Jonæsøn og Kingo, ti det er dybe, klare Vande, som der komme os strømmende imøde og overvælde os med en stille uimodstaaelig Magt." Han anser altsaa omarbeidelsene for uheldige, men dernæst overdrevne. Man skal nemlig ha ærbødighet for de store mestere, og om mulig opbevare uforandret de herlige sange de til Guds pris har lagt paa menighetens tunge. Dessuten er den tillærte form menigheten kjær, saa man skal la den uforstyrret, hvor ikke nødvendigheten byder det. Kun overfor de nyere har man friere hender, især da Grundtvig, hvis salmer trenger til vesentlige endringer for aa kunne optas i en salmebok til kirkelig bruk. Men disse hensyn har Wexels ikke brydd sig det minste om. Alt som hørte til folkesproget og folkestemningen er utvisket, der er kommet en fremmed klang inn i salmene og en hel del ordformer som er unorske og uskjønne. Videre finner han salmeboken altfor ensformig, Grundtvigs sterke stemme er næsten den eneste som høres. Dens største fortrinn er at den er grunnkristelig, men han spaar at en doktrine i nr. 1, v. 3 (Credo), som formentlig ikke er anerkjent av kirken og er en tvistens gjenstand, vil legge hindringer iveien for bokens almindelige innførelse. Melodiene har Wexels ikke innlatt sig synderlig paa, men man maa ønske der maa bli tatt hensyn til dem ved utarbeidelsen av en ny salmebok. Melodiene hos Wexels (boken hadde et tillegg paa 71 melodier) var blitt altfor stive derved at versebygningen maatte forandres. De gamle hadde en mere svingende og fri baade verseform og melodi, og just dette er for oss nasjonalt.

En ny salmebok bør ikke bare kunne avløse den Evangelisk-christelige; Wexels har imidlertid neppe utsikt til aa kunne avløse Kingos og Guldbergs. Selv vil Landstad ikke tilraade det. Derfor blir hans raad til slutt: „See Tiden an, eller tag Guldbergs. Den er almindeligt brugt, almindeligt yndet, og man er saare vel tjent med den. Der er rigtignok en heel Deel Skrab, men saa er der ogsaa mange af vore

bedste Salmer i uforkvaklet Tilstand og man hjælper sig ret godt med dem."

Landstads artikler stod i „Christianiaposten" den 1. og 2. mai, mens menighetsmøtet var berammet til den 3., saa de var uten tvil beregnet paa aa gjøre den best mulige virkning paa møtet. Men hvorfor hadde da Landstad tiet saa lenge, og talte saa plutselig nu med en slik avgjorthet? At dette har staatt som noget uforklarlig, viser det svar Landstad fikk paa sine artikler et halvt aar senere, visstnok av pastor Steensrud; dette svar vidner fremdeles om dyp krenkethet paa Wexels's vegne og har vanskelig for aa bevare en rolig tone.[1]

Imidlertid har Landstad hatt god nok grunn for sin handlemaate. I sitt svar paa Steensruds (?) angrep betoner han at om hans artikler kom sent, saa kom de iallfall i rette tid.

Det har sikkert ikke været Landstad ukjært i 1848 aa kunne skylde paa sin stilling, som „uten hensyn til andre betenkeligheter" hindret ham i aa motta hvervet foreløbig. Wexels, som i anseelse langt overstraalet Landstad, var jo forlengst begynt aa arbeide med salmeboksaken. Som han kjempet striden mot Treschow naar det gjaldt dogmatikken, saa kjempet han mot Welhaven naar det gjaldt salmebokspørsmaalet. Og seieren hadde han bragt hjem. Den salmesamling Wexels utgav i 1840 var allerede et salmebokforslag, og blev opfattet slik. Som vi før har sett, kom der i de følgende aar ansøkninger fra enkelte menigheter om aa faa benytte den ved gudstjenesten.[2] Midt under den bitre strid Wexels var kommet inn i, i hvilken Landstad, iallfall naar det gjaldt kirkeforfatningen, maatte føle sig paa Wexels's side, kan han neppe ha villet optre som dennes konkurrent i salmeboksaken, saa meget mere som han maatte vite Wexels hadde sin salmebok av 1849 under utgivelse. Paa den annen side har Landstad neppe fryktet for at denne bok nogensinne vilde bli autorisert som norsk kirkesalmebok, og saaledes ikke ment der var nogen fare paa ferde. Dertil var den for radikal og poetisk for svak. I stemningsinnhold var den fremmed, han savnet botssalmen i den. Den var bent frem unasjonal. Det ord betød ganske visst ikke, hvad det senere kom til aa bety i Landstads munn. Nu synes det helst aa bety det gammeldagse og folkekjære, det som laa forut for oplysningstidens nye „smak". Jonæsøn, Kingo og de gammeldagse, svingende melodier er det som gir uttrykk for det for oss nasjonale. Men han tenderer mot sitt senere standpunkt, ikke minst i de sproglige inn-

[1] „Nogle Bemærkninger i Anledning af M. L.s 'Brev ... etc.'", i nr. 1434 og 1435. Landstads „Gjenmæle" i nr. 1449. — [2] Se side 12.

vendinger mot Wexels's bok. Alt ved Ivar Aasens besøk hos Landstad under hans reise i Telemark 1844-45 hadde Landstad faatt øinene op for bygdemaalenes sammenheng med gammelnorsken.[1] Men fremforalt har den stigende uvilje mot Wexels gjort at Landstad ikke har tenkt sig boken vilde bli innført i kirkene. Riddervold vilde neppe ha nogen ny strid.

Ganske anderledes maatte saken stille sig, naar det viste sig at Wexels's bok tross alt holdt paa aa trenge inn i kirken. Landstad aner fare, og føler en høiere plikt kalle. Det samme hadde Wexels gjort i sin tid overfor Welhaven. Dengang fryktet man rasjonalismen, nu er grundtvigianismen like fryktet.

Det sammenkalte menighetsmøte blev holdt i Frimurerlogen den 3. mai, og tilstede skal ha været 150-200 mennesker. Kaurin dirigerte møtet efter stiftsprost Lieunghs anmodning. Han uttalte hvad han hadde skrevet i „Christianiaposten" og fremsatte et forslag i overensstemmelse dermed. Forøvrig artet møtet sig efter Thraps referat[2] som en duell mellem Steensrud og Welhaven, som synes fullstendig aa ha hatt overtaket. Resultatet av møtet blev en forkastelsesdom over den Evangelisk-christelige salmebok, og en henstilling til kirkestyrelsen om snarest mulig aa fa en ny. Men det var bare med faa stemmers overvekt man uttalte sig mot innførelsen av Wexels's salmebok.

Da der imidlertid maatte gjøres noget, blev der sammenkalt et nytt møte til den 24. mai, som skulde opnevne en komité til istandbringelse av et utvalg av salmer til bruk ved siden av den Evangelisk-christelige. En sterk agitasjon gikk foran dette møtet, man vilde ha Welhaven til formann. Det lykkedes ikke, og Wexels blev valgt sammen med Andreas Grimelund og Jørgen Moe.

Efter referatet ser det ut til at det er Welhaven som gjorde det av med Wexels's salmebok paa det berømmelige møte. Og naturligvis har hans ord spillet en stor rolle. Men den bitterhet som Wexels og nogen av hans venner siden næret overfor Landstad[3], tyder paa at *de* iallfall har gitt Landstad skylden for begivenhetenes gang. At han ogsaa selv har sett slik paa det, viser en bemerkning i hans nekrolog over vennen J. M. P. Kaurin[4]. Men har enn opposisjonen bestaatt av stemmer fra to forskjellige partier, som kun møttes i uvilje overfor grundtvigianismen, saa er det vel sikkert at Landstads artikler gav

[1] Halkild Nilsen: M. B. Landstad, s. 116, efter Nordmænd i 19. aarh. II, s. 290. — [2] Thrap s. 109 f.; Thrap var selv tilstede paa galleriet under hele møtet. — [3] Sml. Thrap s. 111. — [4] Luthersk Kirketidende 1863 II, s. 251.

salmeboken dødsstøtet utenfor Christiania, hvor man kunde ha tenkt paa dens innførelse.

Da Landstad grep inn og skrev sine artikler foran møtet om salmeboksaken i Vaar Frelsers menighet, maa han selv ha været forberedt paa aa overta arbeidet med salmeboksaken. Bare to dager efter det siste møtet rettet Kirkedepartementet en ny henvendelse til Landstad med anmodning om aa overta arbeidet. Og efter to dagers betenkningstid erklærte Landstad sig den 28. mai 1852 villig til aa paata sig arbeidet. I hans skrivelse heter det: „Denne gjentagne Anmodning fra det ærede Departement, den Omstændighed, at imidlertid ingen anden er funden, som man i denne Sag med større Tillid kunde henvende sig til, og endelig den betænkelige Stilling, hvori Salmesagen for Øieblikket befinder sig, da de enkelte Menigheder isolerede begynde at ville hjælpe sig selv til Rette, hvorved det viser sig paatrængende, at der gjøres noget — alt dette gjør Opfordringen til mig saa indtrængende, at jeg ikke længere tør undslaa mig for at imødekomme den. Jeg skal i Guds Navn forsøge det saa godt jeg kan, efter den Aand og Naade, der maatte forundes mig herovenfra."[1]

Efterat Landstad først hadde utarbeidet en plan for sitt salmebokarbeide, blev det ved kgl. resol. den 7. oktober 1852 gitt ham i opdrag aa utarbeide utkast til en ny kirkesalmebok. Det traff nettop paa hans 50-aars dag. Av Oplysningsvesenets Fond blev der bevilget 360 spd. til lønn for en kapellan, selv fikk Landstad 500 spd. aarlig som erstatning for sitt tap i inntekter derved at embedet blev bestyrt av en annen.

Saa var da salmeboksaken endelig efter lange tiders forgjeves arbeide bragt i havn for det første. Til tross for alle vanskeligheter baade av personlig og kirkelig art hadde Landstad paatatt sig hvervet, da det for alvor blev fare for at den norske kirke skulde faa en grundtvigiansk salmebok.

4. Landstads salmebokarbeide, s. 25-35.

Magnus Brostrup Landstad, s. 25 ff. „Planen", s. 29 f. Det gaar tregt med selve arbeidet, s. 30 f. „Luthers aandelige Sange" 1855, s. 31 f. En anmeldelse, s. 32 f. „Julesalmer" 1856 og Vigs anmeldelse av begge, s. 33 f. Sproget, s. 34 f.

Magnus Brostrup Landstad blev født 7. oktober 1802 paa Maasøy, hvor faren, Hans Landstad, var prest. Denne var av gammel bondeætt fra Verdalen. Men ensomheten, de haarde og barske forhold sammen med økonomiske bekymringer nedstemte farens sinn, og bedre

[1] Skaar: Norsk Salmehistorie, II, s. 615.

blev det ikke da han fra 1804 kom til Øksnes i Vesteraalen, da den store familje under krig, dyrtid og hungersnød utsattes for mangel paa det nødvendigste, og i lengere tid maatte de leve næsten uteluk-kende av fisk.[1] Da han sendte sin jekt med fisketienden til Bergen, blev den plyndret av engelske kapere og hugget i senk. Under kum-merlige forhold blev flytningen til Vinje i Telemark foretatt, hvortil faren var utnevnt i 1811. Disse aarene nordpaa har nok ogsaa gjort sitt til aa prege guttens sind; ennu som gammel mann husker Land-stad den store komet som viste sig, og „lyste os Veien fra Øxnes til Vinje".[2]

Men de sterkeste inntrykk fra barneaarene hadde han naturligvis fra Vinje, dit han kom 9 aar gammel. Det er især naturen som har tatt ham, noget som har preget all hans diktning. Til naturen er hans kjæreste barndomsminner knyttet:

> og Solens Skin og Hæggens Duft og Fuglens glade Sang,
> de hilste mig, saa hver en Streng i Barnehjertet klang.

Ogsaa der kunde naturen være barsk, og det gjorde livet alvors-fullt. Men moren gjorde det trygt og godt. „Et kjærligt Moderbryst har varmet baade mit Legem og min Aand." Faren var hans strenge lærer, saa han syntes han altfor tidlig blev holdt til boken:

> Der sad jeg nu, mens Sommeren var lysegrøn og ung,
> mit Hjerte var saa fuldt, og min Lekse var tung! —
> Da Sneen laa paa Marken, og Isen den var blank,
> da samled mine Tanker sig, og Vingerne de sank.

Ogsaa under opholdet i Vinje, som begynte med „grønaaret" i 1812, var det trange tider for familjen, og de mørke skyer som ofte hvilte over hjemmet, har efter hans eget ord efterlatt et blivende inn-trykk paa hans sjel. Alt tilsammen gjorde Magnus Landstad stille, innadvendt og reflekterende. Hans alvorlige og tungsindige tankeliv styrkedes ved hans eget livs skjebne, og skapte det vemod, som var det mest fremtredende ved hans vesen. Efter tre aar i Seljord, blev Landstad student i 1822. For aa skaffe sig penger maatte han av-bryte studietiden ett aar, og være huslærer. Den 1. februar 1828 holdt han sin dimisspreken i Vaar Frelsers kirke, og om høsten blev han residerende kapellan i Gausdal. I 1833 blev han utnevnt til sogneprest i Kviteseid, der han selv fikk en knekk som gjorde ham helsesvak og ødela hans organ, saa det alltid siden var vanskelig aa høre hans prekener. I 1839 blev han saa forflyttet til Seljord, efter farens død; der bodde ogsaa hans mor og søstre. Her blev han meget

[1] Fremstillingen bygger paa Skaar: Norsk Salmehistorie, II, s. 607 f. og Halkild Nilsen: M. B. Landstad. — [2] Sandeherads kallsbok.

skuffet. Han blev ikke mottatt med den kjærlighet han hadde ventet. Og inntektene var smaa, saa han klager over at han ikke kan holde et eneste av sine barn paa en lærd skole, og selv har han ikke tid til aa arbeide med dem. Det var ogsaa et stridt kall for en helsevak mann. Den 22. april 1848 søkte han Eidsvoll sognekall uten aa faa det. Saa søkte han Fredrikshald sognekall den 9. septbr., og „blev forskrækket, da jeg en Søndagmorgen blev underrettet om, at jeg havde faaet det". Under de første aar der mistet han mor, søster og tre av sine barn — alt slikt som skulde faa betydning for hans diktning, ikke bare ved enkelte dikt som utløsning for hans sorg, men kanskje især ved aa stemme tonen.

Det var intet daarlig valg kirkestatsraaden Riddervold hadde gjort, da han overlot salmearbeidet til Landstad. Som salmedikter var denne baade kjent og populær. Han hadde ogsaa vist sig istand til aa gjengi de gamle salmer paa en vakker og troverdig maate, en gave ikke alle diktere er i besiddelse av. Merkelig nok var det Wexels som hadde introdusert Landstad for offentligheten, nemlig i „Tids-Skrift for Kirke-Krønike og christelig Theologie" udgivet af W. A. Wexels. Her finner vi den ene av Landstads to første salmeoversettelser, som han selv mener gav ham det første støt i retning av salmediktning, og aapnet hans syn for de gamle salmers liv.[1] Dessuten finner vi en kantate han diktet til reformasjonsfesten i 1837 og lot opføre i Kviteseid kirke: „O, Christenhed! i Nattens Stund", hvis fire vers kom med i Wexels's „Christelige Psalmer" 1840, og med et par endringer kom inn i Landstads salmebok som nr. 556. Det siste verset lyder slik[2]:

Saa takke vi Dig, Herre kjær,
Af Hjertets dybe Grunde her
For det, ved ham Du gjorde!
Bevar din Kirke og dens Skat,
Lad aldrig meer saa rædsom Nat

[1] Til Skaar har Landstad berettet at han en dag i studentertiden, i 1824 eller 1826, kom forbi et hus hvor der holdtes bokauksjon. Han gikk inn uten aa tenke paa aa kjøpe, men en pakke bøker blev nettop ropt op for 4 skilling, uten at det blev sagt hvilke bøker det var. Landstad slog til. Det viste sig at han hadde faatt „Freuden-Spiegel des ewigen Lebens durch Philippum Nicolai" med hans salmer in originali paa de siste blader, og Anders Arreboes „Hexaëmeron d. e. Verdens første Uges sex Dages prægtige og mægtige Gjerninger". L. kjendte ingen av dem fra før. Nicolais salmer tiltalte ham meget og han forsøkte aa oversette dem. Den første, „Wachet auf, ruft uns die Stimme", omtrent i samme form hvori den finnes i salmeboken. Den annen, „Wie schön leuchtet der Morgenstern", oversatte han mere fritt. — Denne oversettelse: „En Morgenstjerne underbar", var det som blev offentliggjort i Wexels's tidsskrift (III bd. 1839 s. 410 f.). Litt endret blev den optatt i Wexels's „Christelige Psalmer" 1840, og denne har hatt innflytelse paa redaksjonen i Hauges salmebok. (Se Skaar: Norsk Salmehistorie, I, s. 375). — [2] Tids-Skrift for Kirke-Krønike, III, s. 538 f. (Skaar: N. Salmehistorie, II, s. 436).

For Syndens Skyld os vorde!
:,: Velsign :,:
Norges Rige!
Høit opstige
Det med Hæder
Ved dit Lys i Dyd og Glæder.

I Wexels's „Christelige Psalmer" var Landstad en av de fire norske salmediktere, som var representeret, bl. a. ved „Zions Vægter hæver Røsten". Det er klart at Landstad med slike prøver maatte henvende opmerksomheten paa sig.

Dog var det først ved „Hjertesuk til hver Dag i Ugen, Morgen og Aften, saavelsom ved andre Anledninger, samlede, omarbeidede, tildeels ogsaa forfattede af M. B. Landstad, Sognepræst til Sillejord, Udgivne af Selskabet for kristelige Underviisnings- og Andagtsbøgers Udgivelse", Kra. 1841, at Landstad med ett slag vandt navn av en fremragende salmedikter. Samlingen inneholdt omarbeidede salmer av Kingo, Dorothe Engelbretsdotter o. fl. og ti salmer av Landstad selv. Før Landstad begynte sitt salmebokarbeide, var boken kommet i 3 oplag; ialt i aatte. Blandt de originale salmer er: „Slukt er Dagens lyse Flammer" og „Jeg ligger her i Vaande". I hans eget finner vi ogsaa den noget anstrengt barnslige tone, som man ogsaa siden klaget over:

For nu har jeg sovet saa inderlig sødt,
og Moders Smil har mit Øie mødt.
Mine pene Klæder, min deilige Mad! —
o Gud, hvor dit Barn er sjæleglad!

heter det i „Hjertesuk for Børn".

I teologisk henseende var Landstad meget konservativ. Han var en disipel av Hersleb og Stenersen, „hvis Forelæsninger vare saa meget mere velgjørende, som der dengang i den theologiske Literatur ikke var Adgang til at erholde exegetiske Verker, der vare byggede paa den rette Troesgrund. Ak, hvad var det ikke for en jammerlig theologisk Literatur, som da nærmest forelaa os! Alt var fyldt med den fladeste Rationalisme eller havde en stærk Eftersmag deraf. Det var en Overgangstid med Uklarhed og Vaklen, og faa vare de, som bare et klart og kraftigt Troes-Vidnesbyrd om Herren og stode paa et fast luthersk-kirkeligt Standpunkt. Hvor vækkende og velgjørende var ikke da for mange af os det stærke Ord, som opsteg fra de danske Sletter og blæste som et Foraarsvejr over de døde Marker". Og saa: „Gud ske Lov, at det nu er bedre!"[1] Nogen grundtvigianer

[1] I nekrologen over Kaurin i Luth. Kirketid. 1863 II, s. 213.

var Landstad ingenlunde, tvertimot. Det viste hans motstand mot Wexels's salmesamling. Steensruds lille salmesamling finner han viser „en altfor dristig Stolen paa sin Barneret og sin benaadede Stand, som var det ikke den sukkende, stridende og lidende Kirke, der sang, men den seierrige, der løftede sine Palmer".[1] Mere var han vel paavirket av den høikirkelige retning som representeredes ved Löhe og gjennem Danmark naadde ogsaa vaart land. Naturligvis var ikke hans kirkelighet nogen anbefaling i legfolkets øine. Men naar det gjaldt en saa gjennem forsiktig, folkelig og populær mann som Landstad, skulde man vente han likevel maatte være mannen, som kunde skape uniformitet i salmesangen i landet.

Landstads første arbeide bestod i aa legge en *plan* for utarbeidelsen av det nye salmeverk; den 3. september 1852 blev planen oversendt Departementet. Denne plan, som ikke blev offentliggjort før Departementet refererte den i sitt „Foredrag" ianledning salmebokens autorisasjon, er vel nærmest aa betrakte som en slags kontrakt mellem Landstad og Kirkedepartementet. Planens avfattelse kom saaledes ikke til aa spille nogen historisk rolle. Derimot gir den oss adskillige oplysninger om Landstads salmebokarbeide. Disse vil vi da efter arten referere dels under den hymnologiske karakteristikk, dels *her*.

Nogen kommisjon vil Landstad ikke foreslaa nedsatt, og han vil ikke være medlem av nogen saadan. Skal der fremkomme et aandsprodukt (ikke bare et forstandsprodukt) maa man faa arbeide selvstendig og uavhengig med hensyn til valg og behandling. Ved kommisjonsarbeider fremkommer nærmest et resultat av skjønnsom og forstandig overveielse, men aanden er oftest uforvarende flyktet bort under de forskjellige anskuelsers uundgaaelige strid. Derfor vil han, naar han skal ha med saken aa bestille, forsøke hvad han paa egen haand med Guds bistand selv kan utrette (§ 19). Men han vil strebe efter aa benytte alt hvad andre har prestert som bidrag til eller oplysning om saken, og høre andres raad, men bare benytte det efter sitt eget skjønn (§ 20). Derfor vil han henvende sig til enkelte menn med interesse for og skjønn paa saken (§ 21), og derunder vil han besøke prestekonventene. Det kjennskap han derved vil faa til stemninger og ønsker, antar han vil virke gavnlig paa det foreliggende arbeide, og kanskje berede det en gunstigere mottagelse (§ 28). Videre vil han høre salmesang i andre land og konferere personlig med menn, især i Danmark[2], som har ydet herlige bidrag til salmelitteraturen

[1] Skaar: N. Salmehistorie, II, s. 618 f. — [2] Landstad foretok i 1854 en fire ukers reise til Danmark for aa besøke Grundtvig.

eller har været beskjeftiget med et lignende arbeide (§ 29). Han har intet imot at der anordnes en bedømmelseskommisjon naar samlingen er ferdig. Forinnen anser han det ønskelig at den trykkes, saa bedømmelsen ikke bare skal være overantvordet de enkelte menn, men hele menigheten. Han ønsker salmene trykt strofevis. Derved vinner ikke bare utseendet, men ogsaa avsyngelsen (§ 32). Sitt arbeide vil han under alle omstendigheter bare ha betraktet som et forsøk. Forkastes det som mislykket, har han endt sitt arbeide. Bifalles det i det vesentlige, blir det paany aa gjennemse, og de rettelser aa foreta hvortil bedømmelsen maatte ha gitt anledning, og hvortil der forøvrig maatte finnes tilstrekkelig grunn (§ 33). Salmeboken skal i lengere tid, minst ett aar, ha foreligget for offentligheten til bedømmelse, og derhos ha erholdt en almindelig opinion for sig, før man skrider til dens autorisasjon og innførelse til kirkelig bruk, hvilket alltid bør bero paa en fri menighetsbeslutning (§ 34), ja, han vil at minst tre fjerdedeler av vedkommende menighets husfedre skal erklære sig for forandringen forat saa kan skje (§ 35).

Med realisasjonen av selve salmebokarbeidet gikk det temmelig smaatt. Der var flere omstendigheter som bidrog til det. Skjønt Landstad, som forutsetningen var, fikk hjelpeprest i Fredrikshald, blev han likevel meget optatt med menighetsarbeidet. Just paa denne tid var det metodistene fikk fotfeste i vaart land, efterat dissenterloven av 1845 hadde aapnet adgang for deres virksomhet. En av de første byer hvor de optraadte, var Fredrikshald. Der synes aa ha været et svært røre, som ikke minst har gaatt inn paa Landstad, som var saa ukjent med byens forhold. Selv sier han, han kunde tale halve og hele dager med dem som var ført paa avveie, men var like nær. Sekterere av alle slag trengte inn gjennem de aapne dører, og „sparer ingen Møie for at udbrede deres Skrifter". Den dype sorg, Landstad kjenner „over sin Menigheds prisgivne Tilstand og den hule Grund, hvorpaa den ubesindige og ulykkelige Dissenterlov har sat vort Fædrelands Kirke", har sinket ogsaa salmearbeidet sterkt[1]. Lignende klager kom ogsaa fra andre Østfold-prester. Landstad holdt metodistenes hele virksomhet for ulovlig, da han opfattet dissenterloven dit hen, at utenlandske borgere ingen rett hadde faatt til aa oprette misjonsstasjoner i vaart land; kun hadde landets egne borgere rett til fri religionsøvelse; men av slike fantes der jo ingen blandt metodistene. Men alle myndigheter tok avstand fra Landstads

[1] Landstad til Kirkedepartementet 21. februar 1857, efter Skrondal: Grundtvig og Noreg, s. 141.

opfatning. Landstad hadde imidlertid meget bry med avisskriverier og korrespondanser i sakens anledning[1].

Landstad, som hadde tilbragt saa mange aar i Telemarken, hvor de gamle viser ennu levet paa folkets leber, hadde, nasjonalt innstillet som han var, forstaatt deres verdi, og følte sig kallet til aa samle sammen hvad han kunde komme over. Dette samlearbeide var slutt i 1848, men først i 1853, altsaa just da han skulde ofre sig for salmebokarbeidet, fikk han det utgitt.

Til dette kommer at Landstad tok sitt arbeide meget grundig. Det viser hans angivelser av materiale han har benyttet. Beskaffenheten av hans arbeide var slik, at det i det enkelte krevet gjentagne forsøk og fornyede overveielser. Han henviser til undersøkelsenes omfang, som han maatte gjøre for aa sette sig inn i saken og utbringe fullmoden frukt. Vilde han ha nøiet sig med aa ta hvad der var brukelig av det forhaandenværende som det var, kunde vel en samling salmer til kirkelig bruk lett bli fabrikert. Men Landstad fant at han maatte gaa til kildene.[2]

I 1855 fikk almenheten i hende det første resultat av Landstads salmebokarbeide: „Martin Luthers aandelige Sange, oversatte og med Anmærkninger ledsagede af M. B. Landstad. Udgivet med Foranstaltning af den kongelige norske Regjerings Departement for Kirke- og Underviisningsvæsenet", Kra. 1855. Foruten Landstads oversettelser efter originalen av alle Luthers salmer og sanger og hans forord til samlingen, inneholder boken Luthers fortaler og en samling lovtaler over Luthers salmer fra forskjellige tider, samt endelig bemerkninger til hver av salmene. Som kildeskrift benyttet Landstad Wackernagels utgave av „M. Luthers geistliche Lieder", Stuttgart 1848, og et mindre verk av Julius L. Pasig, Leipzig 1845.

I det store og hele var det en meget forsiktig oversettelse av Luthers salmer, Landstad hadde utført. Da disse salmer utgjorde „Stammen, hvoraf den evangeliske Kirkesang er udvoxet med mange deilige Blade, Blomster og Frugter", fant han det rimelig aa begynne med dem, men tillike ved oversettelsen aa legge mere baand paa sig enn han ellers vilde ha funnet riktig.[3] Likevel har han dog i enkelte salmer avveket fra originalens *versemaal*. „Det kan ikke nægtes at den Koralform med stive Trokæer, hvori Luther søgte at efterligne de latinske Hymner, er temmelig tvungen og passer ikke synderlig for vort Sprog og vor Folkesang, der helst beveger sig i de lettere

[1] Norsk Kirketidende 1857, sp. 61 f. — [2] Om Salmebogen, s. 4. Bemerkningen er naturligvis ogsaa ment som et hipp til Hauge. — [3] Forordet.

Daktyler." Naar vaare eldste oversettere heller ikke strengt har gjengitt koralformen, kommer det ikke bare av mangel paa evne til aa haandtere sproget, men av at formen var dem fremmed og tungvindt. Det viser sig ennu. Selvom folket har tilegnet sig noget i den omhandlede verseform, blir det efterhaanden i folkets munn forvandlet mere i det rytmiske. Denne fordring som ligger i folkeaanden og sproget, finner Landstad det rettest aa respektere. Dog har Landstad ikke turdet gaa synderlig videre enn til aa opta nr. 23, „Af Dybsens Nød raaber jeg til dig", efter den eldre oversettelses versemaal, og to redaksjoner av nr. 1 og 19 til sammenligning. Salmene er Landstads forsøk til oversettelse, som han selv ikke tør vente skal ha lykkedes ham bedre enn hans forgjengere. Ja, han er selv i tvil om ikke oversettelsene fra de eldre samlinger med nogen rettelser i enkelte tilfelle vilde være aa foretrekke. Forøvrig er det naturligvis ikke hans mening, likesaalitt som det var Luthers, at alle salmer og *sanger* i boken skal medtages i kirkesalmeboken.

Hvis Landstad med utgivelsen av Luthers salmer hadde ønsket aa lære stemningen aa kjenne, skulde han bli skuffet. Helt uomtalt blev dog boken ikke heller. I „Illustreret Nyhetsblad"[1] kom en artikkel „Psalmedigtning" under rubrikken „Literatur og Kunst". Den synes aa være et uttrykk for hvorledes almenheten saa paa det hele. Klagene over den anordnede salmebok (den Evangelisk-christelige) med dens merker efter den forstandsmessige, kristelig slappede tilblivelsestid er stadig blitt flere og mere høirøstede. Da det ikke kan overlates til den litterære foretagelsesaand aa skaffe en ny salmebok, har Kirkedepartementet valgt aa tilveiebringe en ad „de Prøvelsens Veie, hvorpaa angerløse Beslutninger kan tages", og henvendt sig til prost Landstad, som gjennem sin religiøse diktning forlengst hadde erhvervet sig fortrinnsrett til aa komme i betraktning, og han „er ogsaa paa en Maade bleven bestaltet som kgl. norsk Psalmedigter" (!). Men de frukter forfatteren av artiklen hadde imøtesett med brennende lengsel, har skuffet ham, saa han virkelig maa erklære sig enig med forfatteren, naar denne i forordet sier: „Jeg tør ingenlunde vente at det med Oversættelsen skal have lykkedes mig bedre end mine Forgjængere!" Saken er jo at de eldre oversettelser er utført enkeltvis i inspirasjonens øieblikker av religiøse sangere gjennem flere slektsrekker, men disse er blitt til ved stadig arbeide av en enkelt mann, som naturligvis ikke til enhver tid kan begeistres av sin gjenstand, og heller ikke eier rikdom og fylde i uttrykket. Ved siden av det

[1] 14. juli 1855.

heldige hos Landstad, har han meget som saavel med hensyn til tankens gjengivelse som dikterisk og sproglig er mindre heldig. Mot en sprogbruk som „Naaderne Guds" (23,3) maa han reise kraftig innsigelse. Men slike tyske genitiver har Landstad ofte anvendt. Han har ogsaa andre slike makelige poetiske kunstgrep: innflikninger av overflødige ord, avkortelser og omsettelser og svært maatelige rim (eks.: Faderen — Ven). Men han finner Landstad har været sparsom med optagelsen av ord fra folkesproget (de finnes dog: Stett, Hjell, usams), hvad der ogsaa var det raadeligste, hvis ikke uttrykket skal savne det alvor og den verdighet emnet krever. Nogen ubetinget forkastelsesdom vil forfatteren ikke felle, men flere av salmene lider av en slik matthet, for ikke aa si platthet og slurveri i uttrykket, at de ingenlunde bør tilkjennes prisen likeoverfor det gamle. —

Aaret efter utkom „Jule-Salmer, saadanne som de agtes forslaaede til kirkeligt Brug, samlede og ordnede af M. B. Landstad", Fredrikshald 1856, som blev solgt til inntekt for de fattige. Samlingen omfattet 30 nummere (og en innledning: „Til min kjære Menighed") fordelt under „Juleaften", „Juledag, Ottesang og Høimesse" og „Aftensang".

En anmeldelse av begge bøker finner vi i „Christianiaposten" 1857 nr. 48 f. Efter aa ha uttalt sin forundring over tausheten omkring Landstads salmebokarbeide („hvem skulde ikke ha ventet aabne og ærlige Udtalelser over den første Materialsamling til det paatænkte Værk?") uttaler anmelderen at en nu skulde ha forutsetning for aa kunne danne sig en mening om den vordende salmebok. Han finner i begge bøker meget som er heldig, poetisk, norsk og gjengitt med troskap. Men der er ogsaa en hel del temmelig upoetiske vers, nogen utilgivelige smakløsheter og ikke sjelden en knudret stil og anstøt mot sprogformen, tildels ogsaa mot versemaal og stavelsenes vekt. Enkelte norske ord er dryge i en kirkebok, og en enkelt gang uriktige. I det hele finner han en ustøhet som gir inntrykk av at bøkene er blitt til i for stor hast. „Jeg ialfald finder det ellers næsten uforklarligt, at den Mand, der kan kvæde saa lifligt og skrive saa ypperlige Vers iblandt, skal slumpe til at levere saa maadelige Sager, som der virkelig forekommer hist og her i disse Salme-Samlinger." I nr. 10 ser han et eksempel paa hvilken poetisk, kristelig kirkebok der maa kunne komme fra Landstads haand, især hvis gode raad ikke blir forsmaadd:

Op, Hjerte, op med fyrig Tro,
herop i Aandens Fryd og Ro,
bort, Verdens Ve og Vaande!

thi Himlene har Herren brudt,
af Jesse Rod en Green er skudt,
stort Nyt er nu for Haande.
Jorden vorden
er Guds Leie.
Himlens Eie
os tilhører,
alt det os et Barn tilfører.

Anmelderen, som paaskjønner Landstads og enhvers flid og strev med aa gi endog kirke-poesien en folkelig retning, vil gjerne at folkets naturlige ordelag skal komme tilsyne, men der maa dog være en grense for alt, saa ikke det gudelige og høitidelige maa lide ved det. Men paa den annen side vil han prise Landstad for en masse ypperlige ord, norske ordformer og talemaater, som er tatt i bruk: aatte, seg, tvaar, Grand, Loge, lidd, Sæl, Fang, dryge, hyst, Brot, sett, Ljus. — Til slutt kommer han til det resultat at av alle vaare salmediktere er Landstad ubestridelig den som maa kalles best oplagt til aa frembringe et antagelig utkast til en norsk kirkesalmebok. Foruten godt kjennskap til folkets gamle maal, har han gave og held til rett ofte aa treffe den gode luthersk-kingoske salmetone; hans harpe mangler hverken livlighet eller kraft. Men dette er ikke alltid tilfellet, og Landstad synes især aa mangle selvkritikk. Derfor tenker han sig at naar utkastet engang kommer, bør det ikke autoriseres uten videre, men først gjennemgaaes av den offentlige bedømmelses lutrende ild. Forfatteren av denne anonyme anmeldelse var Ole Vig, hvis mening Landstad har maattet tillegge saa meget større betydning som han stod paa nogenlunde samme standpunkt som Landstad selv i maalspørsmaalet.

Landstads to prøvesamlinger av 1855 og 1856 viser en innbyrdes noksaa stor forskjell med hensyn til sproget. Denne avspeiler sig i de to anmeldelser: den ene angriper vesentlig for *tyske* ord og vendinger, den annen slaar paa at den *norske*tendens han forøvrig sympatiserer med, er for radikal, og frykter for den vil falle menighetene for drøi. Alt overfor Wexels hadde Landstad hevdet at salmeboken maatte være nasjonal, i „planen" hadde han utført det videre, men ingen hadde vel drømt om at han vilde gaa saa langt i retning av aa opta bygdemaalsord som tilfellet blev især i „Julesalmer". Imidlertid var det først i 1844-45 Landstad hadde forstaatt sammenhengen mellem bygdemaalene og oldnorsken (ved Aasens hjelp). Resultatet blev at han i folkevisene rettet sig altfor meget efter oldnorsken, saa Aasen maatte be ham akte mere paa „det virkelige Tale-

sprog". Men i begynnelsen av 1850-aarene begynte man aa diskutere sprogets fornorskning i bladene. Aasen ventet en hel omlegning av vaart sprog, selv om det ikke var nær forestaaende: „Me skal koma um inkje so braatt" var hans omkved. Større enighet var der om at det sprog vi hadde, efterhvert skulde berikes ved optagelse av det beste fra vaare dialekter, baade i setningsbygning, ordforraad og vendinger som i ordformer[1]. Paa dette standpunkt finner vi da ogsaa Landstad. Nogen virkelig revisjon av sproget er der ikke tale om hos ham, bare er enkelte bygdemaalsord innsprengt blandt de andre.

5. *Landstad faar en konkurrent i Hauge, s. 35-42.*

Landstads kirkelige stilling, s. 35. „Tillæg"s skjebne, især i Kristiansand, s. 36. Legfolkets forkjærlighet for Guldberg, s. 37. Hauge vil revidere Guldberg, „Cirkulære", s. 37. Hans motiver, s. 38. Andreas Hauge, s. 40 f. Hans medarbeidere, s. 41.

Der maa i disse aar ha vokset frem en ikke saa litet sterk opinion mot Landstads salmearbeide; riktignok kom den ikke offentlig til orde, men det henger vel sammen med at det var blandt det vakte legfolk, som mest rekruttertes fra bøndene og byenes borgerstand. Sproget — fra 1858 kan vi virkelig tale om maalstrid — gjorde naturligvis sitt. Men det var ikke det eneste og neppe det viktigste.

Landstad hørte til de gamle prester, som hadde faatt sitt kristendomssyn preget av Hersleb og Stenersen. I en uklanderlig ortodoks, men noget upersonlig og tørr form forkynte gjerne disse „gamle prester", hvad der ikke behaget „de troende" som savnet det selvoplevedes sterkere liv og farver. Landstad hadde heller ikke som mange av sine kolleger latt sig paavirke av det Søren Kierkegaard'ske „Enten—Eller"; upaavirket av tidsstrømningene var han dog ikke, forsaavidt som vi kan spore et sterkere drag av konfesjonalisme hos ham[2]. Landstad var heller ikke den som tiet med sitt syn. Paa ett av de mange møter hvor man samtalte om kirkens „nødstilstand", bebreidet han dem for de mange ubesindige ord som var fremkastet om kirkens brøst. Han fant ingen grunn til det. Guds ord hadde fritt løp og sakramentene blev rettelig forvaltet. Statens styrelse var ikke utilbøielig til aa dele kallene, (og dermed faa bedre geistlig betjening), men motstanden kom fra menighetene selv, som var redd for økede utgifter etc.[3] Heller ikke det skarpe skille mellem „verden"

[1] O. Arvesen: Samliv med landskjendte mænd, Kra. 1915, s. 172 f. — [2] Saaledes var Landstad foregangsmannen da Nedre Telemarkens Theologiske Forening i 1847 anmodet statsmaktene om aa kalle Rudelbach til professor efter Keyser. Det ansaaes da for avgjort at grundtvigianeren Helveg vilde bli utnevnt. Skrondal s. 105 f. — [3] Norsk Kirketidende 1857, nr. 1.

og „de kristne" vilde han godkjenne. Enhver mener om sig selv at han er kristen, hvem skal være dommer i denne sak? Han kan ikke være enig i de mange klager over menighetene, og ikke tro man med rolig samvittighet kan si størsteparten er aandelig døde. Ingen organisasjon kan bringe liv av døde. Han hadde ingen tro paa en organisasjon av menigheten slik at man kunde nære haap om at den vilde utøve sin valgrett paa en heldig maate.

Der var altsaa saa pass motsetninger tilstede, at en nok kunde imøtese salmebokens mottagelse med spenning. Især da legmannsbevegelsen siden blev adskillig sterkere under det nye førerskap den fikk, da Gisle Johnson blev lektor ved universitetet.

Foreløbig rettet opmerksomheten sig ogsaa paa en annen salmebok, nemlig „Tillæg til den Evangelisk-christelige Psalmebog. Besørget af en Menigheds-Committee i Christiania", som 10. september 1853 blev tillatt brukt ved gudstjenesten i Vaar Frelsers kirke, og ved kgl. resol. av 29. april 1854 i de menigheter hvor biskopene efter ansøkning gav tillatelse til det. Efterhaanden vant tillegget innpass i mange menigheter, og avløste da i praksis den Evangelisk-christelige.

Men saa lett gikk det ikke for sig alle steder. Paa enkelte steder blev resultatet at man tvertom bad om aa faa Guldbergs bok istedetfor den Evangelisk-christelige. Det er vel Wexels's befatning med tillegget, som har gjort utslaget. Riktignok var de 108 salmer omtrent utelukkende *eldre,* bare fire var av Wexels. Men hans blotte navn var i de dager nok. Tillegget fant mange ikke bedre enn den Evangelisk-christelige selv. I Kristiansand opstod der en særlig bitter strid ved anledningen. Prestene arbeidet for tilleggets innførelse, mens endel av menigheten krevet Guldbergs. Paa et møte beskyldte man prestene for valgfusk, og forlot møtet som protest. Striden blev baade lang og oprivende, og blev først bilagt i 1862, da „Tillæg" blev tatt i bruk[1]. Den mottagelse dette „Tillæg", ved hvis tilblivelse Wexels hadde været hovedmannen, fikk, kunde gi oss anledning til refleksjoner over hvordan det vilde ha gaatt Wexels's „Psalmebog", om den var blitt autorisert til kirkebruk. Det var tydelig at Wexels's tid var forbi. Den nye frukt av hans iherdige strev, hans „Christelige Psalmer" av 1859, passerte derfor ogsaa fullkommen upaaaktet, tross den kom i den beleilige tid, da man utaalmodig og misfornøiet ventet paa Landstads bok.

Allerede hos haugianerne har man sporet en forkjærlighet for

[1] Norsk Kirketidende 1856 og 1857.

Guldbergs salmebok, endog fremfor Kingos. Saa underlig var det jo ikke heller, da de hos Guldberg fant en god del av sine yndlingssalmer, pietismens salmesang, som de maatte undvære hos Kingo. Der forekom derfor fremigjennem aarene ikke saa faa ansøkninger om aa faa innføre Guldbergs — især istedetfor den Evangelisk-christelige. Ved husandakten bruktes Guldbergs hyppig, selv om man i kirken brukte en annen. Den innbyrdes strid („de sterktroende" holdt paa Kingos og gav den næsten symbolets autoritet) kan nettop ha styrket Guldbergs stilling blandt dens venner. Senere kan derimot Johnsens bok ha svekket dens stilling. Men ennu mere maatte man bli betenkelig ved bruken av Guldbergs bok, efter hvert som legfolket blev mere og mere dogmatisk bevisst. Og det maatte igjen særlig gjelde de prester, som efter hele sin aandelige innstilling tilhørte legfolket, men dog var gaatt i kirkens tjeneste. Andreas Hauges anstrengelser for aa faa folks øine op for Guldbergs salmeboks betenkelige dogmatiske karakter, er oplysende i saa henseende.

Gjennem sine to prøver paa sitt salmearbeide hadde Landstad tapt adskillig sympati. Man saa med skepsis baade paa ham og hans bok. Dertil bidrog vel at det trakk slik ut før den kom. Innførelsen av Guldbergs bok i enkelte menigheter viste at der var stor fare for at denne skulde vinne terreng. Paa grunn av denne fare bestemte sogneprest i Audnedal Andreas Hauge sig til aa foreta en revisjon av Guldbergs salmebok, men den bitre strid i Kristiansand var det som gav støtet dertil.

Det første som kom til offentlighetens kunnskap derom, var Hauges „Cirkulære angaaende en paatænkt revideret Udgave af Guldbergs Psalmebog"[1]. Hauge begynner med en mannjevning mellem de brukelige salmebøker, og gir Kingos fortrinnet. Men den er merkelig nok ikke likevel blitt innført noget sted istedetfor den Evangelisk-christelige. Aarsaken til det finner han i de sproglige mangler som gjør de eldre salmer usyngelige, hvor man er vant til fast koraltakt. Men dertil kommer at man i Kingos savner mange av kirkens herligste salmer, f. eks. Brorsons. Det eneste valg man i realiteten har, er saaledes aa bytte den Evangelisk-christelige med Guldbergs. Flesteparten av salmene er der forfattet i en troende aand, hvorfor de levende kristne da ogsaa i almindelighet ønsker den innført istedetfor den Evangelisk-christelige. Men det har sine betenkeligheter: der raader to forskjellige aander i Guldbergs bok: i de eldre salmer en ekte

[1] Inntatt i Norsk Kirketidende 1857, nr. 32.

kristelig, men i de nyere mere eller mindre vantroens. En sann kristen kan ikke synge:

Usikre blive vore Fjed,
Om Kjødet selv maa raade,
Men Stræben til Fuldkommenhed
Belønner Gud af Naade;
Har ei vor Sjel
I Ondskab Deel,
Saa vil han ikke hevne,
At Foden gled
Der, hvor han veed,
Pligt overgik vor Evne.

(Guldberg 315, 4, av B. Münter og B. C. Boye.)

Heller ikke et vers som dette:

Uhyre Jord — — — — —
— — — — — — — — —
Du vælter om, men vælter rolig
Med din utælte store Slægt:
Kan ingen Grad af let og tungt
Dig veie fra din Middel-Punkt?

(Guldberg 62, 1, av B. C. Boye.)

Omtrent tredjeparten av salmene hos Guldberg er „af dette saftløse, svulstige, uaandelige og tildeels reent uchristelige Slags".

Under disse omstendigheter finner Hauge at man høilig bør paaskjønne kirkestyrelsens bestrebelser for aa faa et forbedret salmeverk, og ogsaa finne deres raad begrunnet, som ber oss vente med innførelsen av Guldbergs bok til man har kunnet prøve det som er i vente. Forhaabentlig varer det ikke lenge før Landstad er ferdig med sitt arbeide. Men Hauge venter sig riktignok tydeligvis ikke noget ut av dette arbeide: „Men her vil dog et Spørgsmaal med Nødvendighed paatrænge sig os, og det er dette: hvad vil Følgen blive, hvis Provst Landstads Psalmebog ei finder Anklang i Menighederne?"

Stillingen er altsaa den at Hauge regner saa pass sikkert med denne mulighet, at han alt nu finner aa burde ta sine forholdsregler. Og han tar sikkert ikke feil av stemningen, gjennem sine reiser etc. kjente han den bedre enn nogen annen.

I et slikt tilfelle, mener Hauge, vil valget mellem de autoriserte kirkebøker bli overlatt til menighetene selv. Ingen kirkestyrelse vil finne paa aa tvinge menighetene i dette stykket. Og den som nøiere kjenner stemningen i menighetene, vil visselig finne den formening begrunnet at Guldbergs da vil bli innført i et ikke litet antall av dem. Denne overbevisning er det som har ledet Hauge til aa forsøke aa faa

istand en revidert utgave av Guldbergs salmebok. Han tok fatt i vinter i sine fritimer. Riktignok er arbeidets vanskelighet blitt ham mere og mere innlysende, jo lenger det er kommet. Men han har ennu ikke opgitt haapet om ved Guds naadige bistand aa faa fullende det. Han gir endog et omriss av den *plan* han har tenkt aa følge i sitt arbeide:

Alle uaandelige og ukristelige salmer skal skytes ut av Guldbergs salmebok, og istedetfor optas gode salmer fra eldre og nyere tid. Den langt overveiende del av dem som optas igjen, blir eldre salmer, fra Kingos, Brorsons, Pontoppidans og Ægidius's samlinger. Av den nyere tids salmer vil kun bli optatt hvad der allerede før er blitt menigheten kjent og kjært. Han vil opta 250-300 salmer som ikke før finnes, saa den reviderte Guldbergs salmeboks hele salmeforraad skulde bli ca. 550 à 600 salmer. Salmene skal i det hele optas ganske uforandrede efter den oprindelige form eller den form de har i eldre samlinger. Dog vil nødvendige undtagelser maatte gjøres, f. eks. med reformasjonstidens salmer. Kingos, Brorsons og de andre fra nyere tid vil bli optatt ganske uforandret, bortsett fra at et uforstaaelig eller anstøtelig uttrykk kan bli forandret. Disse skal heller ikke forkortes, men paa grunn av sin lengde vil de fleste av dem passe bedre blandt salmene til husandakt. Men der skal bli nok av korte salmer.

Efter Hauges overbevisning bør en kirkesalmebok vesentlig bestaa av salmer som allerede har funnet vei til menighetens hjerter. Derfor blir det en hovedfordring til samleren, at han forstaar aa bedømme hvad der vil tiltale „det sande Troes-Liv", saa han ikke optar noget for dette usmakelig eller utelukker noget som er blitt det kjært. I denne henseende gjelder det først og fremst aa ta Herren med paa raad, men dernæst er dette nettop det rette sted til aa gi menigheten en stemme med. Den eneste maate dette kan tenkes aa skje paa, er at alle hvem salmebokrevisjonen ligger alvorlig paa hjerte, sender utgiveren en fortegnelse over sine yndlingssalmer. Derved vilde utgiveren nogenlunde komme efter, hvad der er den nulevende menighet kjærest. Det følger av sig selv at han ikke paatar sig nogen forpliktelse til aa opta alle de opgitte salmer, men jo flere en salme har tiltalt, desto større grunn maa der være til aa opta den. Han ber derfor om slike meddelelser snarest mulig, og det baade fra menn og kvinner, da „den christelige Kvinde i Regelen ingenlunde pleier at være begavet med mindre, men heller med større Takt og Skjøn i omhandlede Henseende end Manden". Og dermed anbefaler Hauge saken til

sine medkristnes forbønn og virksomme deltagelse. — Cirkulæret var datert den 20. juni 1857.

Det er klart at dette cirkulære bunner i mistillit til Landstad. Hauge som tok saa virksom del i legfolkets organisasjoner og møter, har utmerket godt forstaatt aa vurdere de utsikter Landstads vordende salmebok vilde ha for aa vinne inngang, og har tenkt sig at den iallfall neppe vilde formaa aa fortrenge Kingos og Guldbergs bøker. Samtidig forblev den Evangelisk-christelige salmeboks eksistens som brukelig norsk kirkesalmebok en drøi anklage mot kirken selv, og utsiktene til aa faa Guldbergs ikke hyggelige. Hvad enten Hauge har beklaget motviljen mot Landstad eller ikke, saa har han ment aa maatte gjøre noget. Men han tenker sig mange kan finne det ubetimelig just nu aa tenke paa en revisjon av Guldbergs, og tilføier derfor i „Norsk Kirketidende" et par oplysninger for aa forebygge misforstaaelse. Det er ikke rimelig hans eget verk blir ferdig før Landstads bok, men i tilfelle er det ikke hans hensikt aa la det utkomme før det viser sig, om hint vinner anklang hos vaare menigheter *i det hele*. Isaafall er jo naturligvis enhver annen revisjon overflødig. Han vil altsaa ikke ha sitt arbeide ansett som en konkurrent til Landstads.

„Naar man imidlertid henser til de forskjellige Fordringer, der stilles til en Kirkepsalmebog, er det visselig meer at ønske end vente, at en Psalmebog skulde kunne tilfredsstille Alle"[1]. — Og hvorfor skulde han ikke kunne revidere Guldbergs? Saa svært gammel var den jo ikke. Og Hauge selv hadde jo skaffet brukbare misjonssalmer før, ved smaaforandringer her og der[2]. Hvis heller ikke Landstads salmebok vinner anklang, vilde det være anmasselse lenger aa forlange at nogen menighet atter skulde vente en rum tid paa nogen ny forventet salmebok.[3]

Andreas Hauge var født paa Bakkehaugen i Aker den 12. desember 1815, og var eneste sønn av legpredikanten Hans Nielsen Hauge. Faren hadde tidlig bestemt ham for det teologiske studium. I studentertiden omgikkes han flere av landets senere betydeligste geistlige, som Olaus Vullum, C. P. P. Essendrop, A. Grimelund og H. P. S. *Schreuder*[4]. Denne siste vakte hos ham en levende interesse for misjonen. Som lærer i Trondheim (fra 1843) utgav og redigerte han „Norsk Missionstidende" (fra 1845), som gikk over til det Norske

[1] Note til „Cirkulære" i N. Kirketidende 1857 sp. 316 (nr. 32, 9. august). — [2] „Psalmer til Brug ved Missions-Sammenkomster", Trondheim 1846. Videre oplag: 1847, 1849, 1850, 1852, 1861, dels økede. — [3] „Cirkulæret", noten. — [4] Heggtveit: Den norske Kirke i 19. aarh., II, s. 902.

Missionsselskab, da Hauge i 1850 blev dettes sekretær. Han fortsatte aa redigere bladet ogsaa efterat han i 1852 var blitt sogneprest i Audnedal. Det var fra Audnedal Hauge sendte ut sitt „Cirkulære", men faa dager forut var han utnevnt til sogneprest i Skien, hvor han forblev til sin død i 1892.

En salmebok som bar navn efter en sønn av Hans Nielsen Hauge kunde nok bli en farlig konkurrent for Landstads salmebok, naar det gjaldt innførelsen i menighetene, — selv om de maatte vente litt lengere paa den. Like efter embedseksamen hadde Andreas Hauge foretatt en reise rundt i landet for aa lære sin fars gamle venner aa kjenne, og overalt blev han mottatt med den største hjertelighet. Sin interesse for misjonen, som han bevarte hele livet igjennem, knyttet ham ogsaa nært til det vakte legfolk, og sikret ham deres sympati. Paa de store misjonsmøter var han den selvskrevne dirigent. Paa de frivillige kirkelige møter, hvor man diskuterte kirkeforfatningsspørsmaal, spilte han en fremtredende rolle. Selv innleverte han, i en periode da han satt i Stortinget, et forslag om menighetsmøte, som ikke gikk igjennem. Efter hele sin innstilling var han demokraten, og saaledes en prest efter legfolkets ønske, med hvem han ogsaa møttes i sitt kristendomssyn. Dertil kom at han baade som sjelesørger og predikant var en fremragende prest. Men nogen stridsmann var han ikke. Han vant folk for sig ved sitt fredelige, vennesæle vesen. Til Skien kom han nettop efterat Lammers hadde forlatt den norske kirke og dannet sin frikirke, og her kom Hauge gjennem 35 aar til aa utføre et enestaaende livsverk under de vanskelige forhold. Det er betegnende at Lammers skal ha uttalt, da han hørte om utnevnelsen: „En værre Modstander kunde man ikke have sendt mig."

Hauge var ingen dikter, men saa omfattet jo hans plan ogsaa bare samlerarbeide. Imidlertid fikk han hjelp av menn som Andreas Grimelund og Jørgen Moe, som begge i kristendomssyn stemte overens med ham selv. Hans gamle venn Andreas Grimelund (født $^{27}/_{1}$ 1812) var sogneprest i Gjerpen fra 1856 til 1861, da han blev biskop i Trondheim. Grimelund skal ha levert tre oversettelser, nemlig nr. 3, 82 og 312 i utkastet[1]. Større hjelp i dikterisk henseende kan Hauge visst ikke ha faatt fra den kant. — Hans annen medhjelper Jørgen Engebretsen Moe (født $^{22}/_{4}$ 1813) var fra 1853 residerende kapellan i Sigdal, til han i 1863 blev sogneprest i Bragernes. Hans innsats kjenner vi ikke. Men det viktigste var at han laante salmeboken sitt betydningsfulle dikternavn. Ogsaa J. N. Skaar (født $^{15}/_{11}$

[1] „Veiledende Ord i Psalmebogsagen" (av E. Munch), Trondheim 1871, s. 8.

1828) var nevnt blandt dem Hauge i sitt „Forord" til utkastet takker for velvillig bistand. Skaar var Hauges kapellan i Skien fra 1862, sogneprest i Gjerpen fra 1872 til han i 1885 blev biskop i Tromsø. Hvori hans bistand har bestaatt, vites heller ikke.

At denne bebudede reviderte utgave av Guldbergs salmebok ikke kunde bli uten betydning for Landstads eget salmebokarbeide, sier sig selv. Virkningen viste sig allerede i 1859, da Landstad sendte ut i ny bearbeidelse og noget øket sin samling av 1855: „M. Luthers aandelige Sange, oversatte og paany omarbeidede, samt 25 Salmer fra det 16de og 17de Aarhundrede, ordnede af M. B. Landstad. De hertil hørende oprindelige Melodier rytmisk fremstillede og 4-stemmigt harmoniserede samt ledsagede med Anmærkninger af L. M. Lindeman. Udgivet paa offentlig Foranstaltning." Denne nyutgave viser tydelig et mere konservativt preg i sproglig henseende, og større overensstemmelse med det gamle og det for menigheten tilvante. Baade Vigs anmeldelse og Hauges initiativ har vist Landstad, at han maatte ta rev i seilene.

6. Landstads „Udkast" og striden om det, s. 42-51.

„Udkast" 1861, s. 42. Anmeldelsen i „Morgenbladet", s. 42 f. Landstad svarer, s. 45 f. Svaret tillike en redegjørelse for arbeidet, s. 46 f. Skaars gjensvar, s. 49 f. Vinjes omtale av „Udkast" i „Dølen", s. 50. Misnøie med sproget, s. 51.

I 1861 kom da endelig Landstads utkast efter ni aars arbeide: „Kirke-Salmebog. Et Udkast. Udgivet ved offentlig Foranstaltning", Kra. 1861.

Men der kom slett ikke nogen flom av anmeldelser, som man kanskje kunde ha ventet, siden „salmeboknøden" var saa stor. I virkeligheten fremkom der bare en eneste utførlig anmeldelse, nemlig i „Morgenbladet" 1861, nr. 256 f. Denne anmeldelse, som bar overskriften „Kirke-Salmebog", var anonym, men dog ikke mere anonym enn at baade Landstad og formentlig de fleste andre interesserte godt visste hvem forfatteren var. Landstad fikk sin eneste virkelige kritikk fra residerende kapellan J. N. Skaar i *Skien*. Just fra dette strøk hadde Landstad vel ikke ventet sig megen anerkjennelse.

Dermed vil vi aldeles ikke ha sagt at anmeldelsen i „Morgenbladet" var nogen ensidig, negativ kritikk av Landstads utkast. Tvertom hadde forfatteren megen ros og mange anerkjennende ord aa si om utkastet. Selv sier Skaar at anmeldelsen „var fremgaaet af en varm Kjærlighed til 'Kirke-Salmebogen' og af et levende Ønske om, at hele det norske Kirkefolk maatte samle sig om den, men ogsaa

baaret af den Overbevisning, at Udeladelsen af endel Salmer og Vers samt især Sproget vilde lægge Hindringer i Veien for dens Antagelse og almindelige Indgang i Menighederne"[1]. Selv er da ogsaa Landstad klar over at anmelderen staar paa samme standpunkt som han selv gjerne vil ansees for aa staa paa, nemlig det „historisk-kirkelige og ortodoks-objektive", der har ærbødighet for det i kirken overleverede, og setter pris paa bekjennelsens renhet, klarhet og styrke; derfor er bedømmelsen ogsaa i de vesentligste stykker saa fordelaktig som den med alt sitt klander dog er[2]. Derimot har anmelderen lovet hans utkast det verste grunnstøt fra et annet standpunkt, nemlig det „subjektiv-sygelige".

Til aa begynne med roser Skaar salmebokens anordning efter kirkeaaret, en ordning som har vunnet hevd i den norske kirke, og kun er brutt ved den Evangelisk-christelige's invasjon. Denne ordning gir menigheten anledning til aa synge sig inn i kirkeaaret. Men han forstaar ikke hvad man skal med særlige salmer for husstanden og landets lykke. Hvorfor salmer nettop for sjøfarende, og ikke ogsaa for jorddyrkere, handlende, haandverkere? Med hensyn til utvalget saa vil han heller ha færre av de nye salmer, som menigheten ikke savner, enn utelatelse av de gamle, som menigheten nu i næsten 300 aar er opbygget ved. Derefter gjennemgaar Skaar salmeforraadet fra de forskjellige tider. Men han er opmerksom paa at han selv ikke er identisk med menigheten. Nr. 405 („Gud signe og bevare vort kjære Fædreland") savner kirkelig preg, og 531 („Gud ske Lov, nu er det funden En, som os opreise kan!") behandler lignelsen om den barmhjertige samaritan som en allegori, hvorved den kommer i strid med *troens regel:* Synden har jo ikke gjort oss halvdøde i Adam, men ganske døde, vi er ikke bare svekket paa kreftene, men ganske uten kraft! Men det er Luther som er den skyldige: forat ingen skal ledes til aa tro at Landstads er en kjettersk bok — man vil jo saa gjerne forkjetre hverandre — være det bemerket at Luther uttaler sig ganske som det anførte! Men i salmen „Jeg ved mig en Søvn i Jesu Navn" finner han et eksempel paa hvor mesterlig Landstad forstaar og formaar aa slaa an de gamle, liflige dagvisetoner og hvor yndig og gripende han kan tolke menighetens himmellengsel og opstandelseshaap.

Men har han saaledes erklært sig tilfreds med ordning og utvalg, har han desto mere aa innvende mot salmenes behandling. Disse innvendinger er først og fremst av sproglig art. Der finnes en hel

[1] Skaar: Norsk Salmehistorie, II, s. 621. — [2] Landstad: Om Salmebogen, s. 7.

del uheldige konstruksjoner som enten lett kan misforstaaes, eller slett ikke forstaaes, f. eks.:

123,3:

tag, Gud, fra mig
min Sjæl til dig

eller 175,2:

o hvilken Lykke,
o alt, hvad godt, i Et!
naar, hvad os skader,
vi kan for Thronen gaa, osv.

En innvending han legger vekt paa, er at relativet hyppig utelates, mens det bare til nød burde utelates, hvor det staar som subjekt; eksempler: 122,5: „Du er den Enest', frelse kan", eller 156,5: „I traadse kan alt Ondt, er til" osv. Ofte staar det possessive pronomen bak et *ubestemt* substantiv: „Midler din", „Synder mine" o. l. Der finnes gammeldagse og derfor for menigmann uforstaaelige ordformer: Blide (11,7 som Grundtvig), gruseligt (342,10), Silke smaa (140,11), Vedermod (569,9). Endelig bruker Landstad en mengde ord og taleformer fra *almuesproget:* braadt, Brot, dryge, Drygsel, etlet, Fang, Farm, fli, Grænd, gaadde ved, godfor, greide, Ham, lognt, Makke-Mad osv. osv. Hensikten med disse er anmelderen aldeles ufattelig. Det er ikke over hele landet kjente ord, saa meningen blir ikke mere lettfattelig ved dem. Skal det da være for aa gi salmene et mere folkelig preg? Det vesentlige ved en salme er det *kirkelige* preg. Og mon den blir folkelig ved aa paaklattes endel ord av almuesproget? Var enda hele salmen i dette sprog! Men det er ikke tilfellet. Ordenes rot tilhører landsmaalet, endelsene bokmaalet. Det virker som en trivelig, firskaaren jente med hvite hansker og parasoll. Mens boken vil rense for plumpe uttrykk, innfører den istedetfor utydelige og rent meningsløse. Det kan kun være dem til glede som svermer for et lavet sprog, andre, den største og beste del av menigheten, vil ergre sig eller bringes i vemmelse, eller trekke paa smilebaandet.

Derefter tar Skaar for sig de enkelte salmer efter deres historiske sammenheng. Derunder har han en mengde enkeltbemerkninger aa gjøre, vers foreslaaes strøket, andre optatt, eller hele salmer utelatt eller optatt. I det hele erkjenner han om de førreformatoriske salmer at de paa faa undtagelser nær er behandlet med like stor omhu som mesterskap. Det er de *gamle,* som er spart for den krenkelse aa maatte iføres en moderne drakt, en form der oftest dreper salmens aand. Kun alderdomsskrøpelighetene er borte, de trer oss i møte i forklaret skikkelse. Luthers salmer har nu faatt en form som har ennu større

likhet med det gamle (Kingos etc.) enn 1859-aars utgaven, som dog var mere konservativ enn den av 1855. Ogsaa de danske salmer fra reformasjonsaarhundredet er restaurert med mesterhaand — fraregnet enkelte pletter og mangler. Den gamle malm har vel neppe nogensinne været gitt en saa herlig klang som den Landstad har formaadd aa avlokke den. Sthen har faatt en lempelig medfart. Men han og Landstad er ogsaa nære slektninger, de er begge utdannet i samme skole, nemlig folkevisens. Det siste bedes nøie overveiet av dem som sier folkevisen har skjemt Landstad ut som salmedikter. De bør komme til et motsatt resultat. I Brorsons oversettelser har Landstad feiet bort de mange vansirende germanismer. Om den pietistiske salmesang i det hele heter det efter adskillige enkeltbemerkninger, at menigheten bør være vel fornøiet med den behandling som er blitt salmene fra dette tidsrum tildel. Man maa jo heller ikke glemme at i den pietistiske skoles salmer finnes ikke bare meget gull, men ogsaa en god del slagger, fyllekalk, som bare besværer, ikke opløfter og beliver. Men Brorson har mange venner, deriblandt nogen som anser hans feil for fortrin, især hans idelige angrep paa „verden", og hans mindre edruelige skildringer av livssamfundet med Herren. Det tør saaledes kunne forutsies at man nettop paa Landstads behandling av de Brorsonske salmer vil grunne kirkesalmebokens forkastelsesdom. Ti at den skal forkastes er jo — som bekjent — blitt besluttet før boken ennu hadde sett lyset. —

Det resultat Skaar ved gjennemlesningen av salmeboken er kommet til, er at anordningen og utvalget er fortrinlig, at behandlingen av de valgte salmer er ypperlig, men at den dog i enkelte henseender kunde ønskes anderledes, hvorfor boken trenger til en revisjon saafremt den skal bli en pryd for fedrelandets menighet. Forhaapentlig vil da ogsaa den bebudede utgave av Guldbergs salmebok i forbedret stand stilles i bero, inntil Landstads salmebok er blitt revidert, autorisert og fremlagt for menigheten til antagelse. Hvis det da mot formodning viser sig at den ikke formaar aa bane sig inngang, da er tiden kommet til aa legge haand paa et nytt verk, men heller ikke før. Hvor enhet kan haapes, bør der ogsaa arbeides til enhet, ikke til splid og splittelse. — — —

Skaars anmeldelse fremkalte et svar fra Landstad, en artikelserie[1] som samme aar utkom i bokform under titelen: „Om Salmebogen, en Redegjørelse", en bok paa ca. 200 sider. Landstad er meget irritert

[1] I „Morgenbladet" 1862, nr. 97, 104, 128, 129, 132, 139, 146, 153, 166, 173, 180, 187, 194 og 201. „Om Salmebogen" kom ut senere paa aaret i 1862.

over anmeldelsen, og mener i den og i flere „Glefs" som har været rettet imot ham, aa ha grunn til aa uttale ønsket om at enhver kritikk maa skje uten bitterhet osv. Ved vrangvillige, ukyndige og ensidige dommer skremmer man den som ikke er i stand til aa ha nogen selvstendig mening, man kan forderve en god sak og kanskje mot sin vilje hindre bokens inngang. „Den, som dømmer og fordømmer, betænke, at han ligesaavel som jeg, der har leveret Arbeidet, har et stort Ansvar"[1].

Landstad kunde neppe ha ventet annet enn at en kritikk som Skaars vilde komme. Naar han tross all den ros Skaar gav hans utkast, likevel viser sig irritert, kommer det vel like meget av omstendighetene, som av selve kritikken. En gjennemgaaelse av Skaars kritikk viser, at det er overveiende ros han har aa gi. Men mens han har gitt denne en generell form og litet gaatt i enkeltheter, saa skriver han baade bredt og vidtløftig om sine innvendinger inntil de minste detaljer. Paa en ukritisk leser maatte derfor denne del av anmeldelsen lett springe i øinene, og kanskje efterlate inntrykk av at den fordelaktige dom til slutt ikke svarte til premissene, som ogsaa Landstad selv bemerker[2].

At Skaars anmeldelse skjedde i den beste hensikt, kan der ikke være nogen tvil om. Men like sikkert er det vel at hans vel underbyggede kritikk av salmebokens sprog først og fremst var dens motstandere velkommen. Det skulde da ogsaa i den senere strid om salmeboken vise sig at man atter og atter henviste til Skaars anmeldelse, som synes aa ha været en rik kilde for deres angrep. Men om Skaar ikke fortjener Landstads attest for at han mangler kjennskap til morsmaalet (Skaar var bondegutt fra Hardanger!), poetisk skjønn, og at han behandler salmene med passer, linjal og saks for aa tilskjære dem efter Rudelbachs „Hymnologiske Principer", saa kan vi jo paa den annen side godt forstaa *Landstad* i denne sak. Siden beklager da ogsaa Skaar selv, at „Anmelderen kan ikke frikjendes for Mangel paa Modenhed, og mangen Ytring lod han vel falde, som nok helst burde været usagt eller i det mindste sagt anderledes"[3].

„Om Salmebogen" var ikke bare et svar til Skaar, men en redegjørelse for Landstads salmebokarbeide i sin helhet. Med „Udkast" fulgte nemlig intet forord. Samtidig er da „Om Salmebogen" full av hipp ogsaa til andre kanter enn til Skaar.

Landstad vil ikke sette tiltro til Skaars uttalelse om at det før boken kom ut var avgjort at den skulde forkastes. Til kirkens ære har

[1] Om Salmebogen, s. 2. — [2] Ibid. s. 6. — [3] Skaar: Salmehistorie, II, s. 621 f.

han saa stor en tillit til kirkefolkets edruelighet, at han tror det vil gaa frem i denne, som i enhver annen kirkens ve og vel vedkommende sak, med ydmyg betenksomhet og kristelig visdom og varsomhet, og fremfor alt ikke „ense Personer". Skal man faa en ny salmebok, maa man møtes paa troens vei i kjærlighet. Det er kun om mindre vesentlige ting en kan være uenige, for det maa alle se nøie til:

at vi ei fra Troens Grund
et Haarsbred viger nogen Stund.[1]

Maalet med salmeboken er først og fremst aa faa bort den Evangelisk-christelige; med dem som har Kingo og Guldberg har det ikke just nogen videre hast. Tross anker og savn raader dog menighetene da over et forraad av vaare beste salmer, som man godt kan hjelpe sig med naar valget skjer med skjønnsomhet. Med hensyn til Kingos og Guldbergs salmebøker regner Landstad med at hans bok maa vente paa en ny slekt, før den vil makte aa fortrenge dem, og først gjøre sig gjeldende i skole- og husandakt.

Landstad tenker sig salmeboken vil faa motbør fra tre forskjellige kanter:

1: fra den historisk-kirkelige og ortodoks-objektive, som har ærbødighet for det i kirken overleverte og setter pris paa bekjennelsens renhet og klarhet og styrke. Hit vil Landstad gjerne regnes selv.

2: fra den subjektiv-sykelige, hvor man hviler mest i stemninger, søte eller bitre følelser, hvor man holder ikke saa meget av aa bekjenne sin Herre og Gud som sin egen og andres usseldom, og hvor salmen helst antar preketonen. Her er mange fromme følelser, megen gudelig lengsel, men ingen troens frimodighet, friskhet og kraft, saaledes som vi vil finne den hos kirkens og salmesangens ypperste, f. eks. Luther og Kingo. Fra denne side lover, som vi nevnte, anmelderen utkastet det verste grunnstøt. Kan gjerne være, sier Landstad, ti retningen er visstnok i vaare dager meget utbredt, og de her henhørende kristne er gjerne uimottagelige for grunner, da de gjør fordring paa fremfor andre aa være de aandelige som bedømmer alt. Visstnok har Landstad ikke kunnet føie sig efter alle de krav, som fra nevnte side stilles, men han har dog det haap, at ogsaa disse lemmer av menigheten vil finne i salmeboken det beste de kjenner av gudelig sang, og at de vil nøies, om det ikke er alt hvad de kunde ønske, eller om det ikke alt er fullstendig saaledes som de helst vil ha det. Han haaper at naar de først faar sunget sig inn i hvad der bydes, saa vil de ikke bytte det bort igjen.

[1] Om Salmebogen, s. 2.

3: fra den æstetiske side, og den bør være slik, at salmeboken ikke behøver skamme sig for aa bli tatt i betraktning.

I de følgende avsnitt av sin bok gir Landstad en grundig oversikt over salmeutvalget og de enkelte salmer, især med hensyn til ankene mot sproget. Dette spørsmaal er jo ikke nytt, om det ikke synes aa ha trengt igjennem hos den gamle slekt. Men derimot er det første gang paa lange tider at der forsøkes anvendt noget av folkesprogets rike forraad i salmesangen. En sprogrenselse forekom ham høist fornøden. Der er syner som spaar bedre tider for vaart sprog. Skulde salmeboken ikke faa være med i den retning sprogets utvikling nu har tatt? Skulde kirkens sprog være et annet enn folkets? Sprogrenselsen er forsøkt med lempe, og han ber undskyldt at hvad han har tenkt og villet, paa grunn av vanskelighetene ikke konsekvent er gjennemført, men han haaper adskillig er vunnet. Ved aa opta ord av folkesproget har han faatt bort en hel del fremmedord.[1]

„Jeg haaber enhver forstandig Mand vil sandkjende, at der i mit Udkast er taget ærbødigt Hensyn til det Gamle; men at man skal være bange for det Ny, fordi det *er nyt,* er en uforstandig Frygt som jeg ikke har næret." Det gode og det han trengte paa ethvert sted for aa faa noget som passet, har Landstad tatt uten saa meget aa overveie dets alder. —

Tross de haarde ord hvormed Landstad viser anmelderen til rette, nærer han dog ingen uvennlige følelser mot ham i sitt hjerte. Han forstaar at anmelderen ikke staar alene med sine meninger. Anmelderen har gitt ham anledning til aa komme med den redegjørelse, han likevel hadde tenkt aa sende ut.

Til slutt heter det: „Jeg takker Gud for den Trøst, at jeg fra mange kristelige Venner, fra Bekjendte og Ubekjendte, har faaet hjertelig Tak for mit Salme-Arbeide. En af Rigets Biskoper endte nylig sit Vennebrev til mig med disse Ord: 'Jo mere jeg bliver kjendt med din Salmebog, desto mere takker jeg Gud og dig for den. Isandhed, et herligt Verk! Kun dette ene — ene Punkt!' Og dette ene Punkt er *Sproget,* hvorom jeg og min høitærede Ven ikke kunne samstaves.

Nu beder jeg ham og alle kristelige Venner, som mene det godt med vort Fædrelands Kirke, det hellige Herrens Hus, at de samvittighedsfuldt vil overveie, hvad jeg her i stor Ufuldkommenhed har skrevet om den Sag. Jeg lægger det for Guds Aasyn paa deres Hjerte."

[1] Om Salmebogen, s. 73 f.

Endelig har Landstad et kapitel om melodiene, mest med sikte paa den strid om salmemelodiene, som opstod i 1859. —

Skaar hadde ogsaa i „Norsk Kirketidende" for 1862, nr. 9 og 13[1], omtalt salmeboken, ogsaa da anonymt, og uten at Landstad har visst hvem forfatteren var. Her hevdes det at optagelsen av ord fra det norske folkesprog ikke har anbefalt boken hos norske almuesmenn, og vil bli en vesentlig hindring for dens antagelse til kirkebruk, hvis ingen forandring skjer. Innsenderen, som har forkjærlighet for Landstads salmebok, men derimot ikke for bruken av folkesproget i kirken, vil dog paavise at endel av de paa-ankede uttrykk er brukt baade av Dorothe Engelbretsdatter (som hentet ordene fra det bergenske talesprog), og av Kingo (som formentlig hadde dem fra danske dialekter). Har saa disse vunnet inngang blandt menigmann, skal man betenke sig før man bryter staven over Landstads salmebok. — Det er pussig aa se hvor forskjellig Landstad bedømmer Skaar her i sammenligning med anmeldelsen i „Morgenbladet". Innsenderen kalles en vennlig mann, som takkes for den tjeneste han viser av rettferdighetsfølelse. Da det kun er til *kirke*bruk han ikke vil vite av folkesproget, haaper Landstad at de nok skal bli enige hvad sproget angaar.[2]

Landstads temmelig urettferdige angrep paa Skaar fremkalte naturligvis et forsvar fra denne, som ogsaa blev offentliggjort i „Morgenbladet"[3]. Mot Landstad selv vender han dennes ord om aa uttale sig uten bitterhet, og resumerer saa kort innholdet av sine artikler: „Landstad vil absolut have mig til en afgjort Modstander, — gid han havde Landet fuldt af slige, saa havde hans Bog gode Udsigter." Landsmaalet er forfatterens eget morsmaal, i egentligste forstand. Hadde Landstad brukt landsmaalet helt ut, da hadde han været en norsk Luther. Men nu vil ingen vedkjenne sig utkastets sprog. Det er et lavet sprog. Landstads sprog fra folkevisene vilde det været en vederkvegelse aa lytte til. Hensikten med utkastet er vel at det skal avløse en eller flere av de gamle salmebøker. Men saalenge dialektordene finnes i en saadan mangfoldighet som nu, vil en saadan innførelse neppe være mulig, hensikten altsaa uopnaadd, og arbeidet spilt idetminste for nærværende tid. Og det er vel ikke *bare* fremtiden vi skal tenke paa? Dessuten er det mere enn tvilsomt om sprogutviklingen nettop vil gaa i de av utkastet antydede spor. Som det nu ligger saa langt forut at det er umulig, kan det lett i fremtiden

[1] „Et Vidne i Psalmebog-Sagen". — [2] Om Salmebogen, s. 115 f. — [3] „Nogle Ord i Salmebogstriden, af Anmelderen af Landstads Salmebogs Udkast", 1862, nr. 327 f.

ligge saa langt tilside at det er ubrukelig. Ellers er forfatteren saaret og trett av Landstads stridsmaate og vil ikke tilføie mere. Saa slutter han med den bønn til Landstad at han faderlig vil undskylde og tilgi hvad han maatte finne ubesindig, ubeskjedent eller bittert i det han har skrevet, og dernæst at han for fremtiden maa finne det ufornødent aa bruke benevnelser som: Stakker, hin velvise Anmelder, hin velvise Dommer, etc. En slett sak maa fremmes ved slette midler. En god sak trenger dem ikke. — — —

Ogsaa *Vinje* omtalte Landstads salmebokutkast i „Dølen".[1] Hver tid har sin salmetone som ikke lar sig efterligne. „.... alt det Stræv me sjaa baadi her og i andre Riki for at vekkja uppatter dei gamle Salmer, det visar meir og meir, synest meg, at det er ein Strid mot Naturen, som verdt meir og meir urimeleg, til lenger den verdt førd." Menneskeslekten blir stadig mykere, mildere og kjærligere, og med den Gud, derfor savner vi nu det „furiose". Og siden nu salmedikteren maa være endog forut for sin tid, saa vil samtiden alltid finne at der ikke er den rette tone i ham. De „mest trongsynte eller bornerte Orthodoxe" vil „liksom vekkja uppatter dei gamle Salmer ved at setja den aandlause og forturkade Dogmatik paa Vers; det er just som at setja Mathematik og Spraaklære ut i Rim". Kan nogen aandelig ting sammenlignes med aa tygge paa kork saa maa det være aa synge disse „rettruande Salmerne".

Til aa lage op slike salmer er Landstad rent for god. Han er en mild dikter og i sin sang om „Neslands Kirke" har han været sterk og. Men meningen er jo helst aa omgjøre de gamle salmer, og til det har Landstad god smak. Klager vil der nok komme, og Landstad „kann ikki som Dølen driva Løgje med deim; han maa jamvel med driva Kviten i Augom ut, skal han ikki vera vantruen og dermed magtlaus", sier Vinje paa sin egen uttrykksmaate. „Men det som gjerer Landstad best lagat til at umgjera dei gamle Salmer, er, at han leter Folket faa nokot av Tungemaalet sit med i deim. Det er no vel ikki stort; men det er høyrande til, at det endaa er formykit. Det er mest utrulegt, at det enno skal vera Tale um at det er støytande, at Folket synger i sit eiget Maal. Men Landstad hever svarat godt paa den Daarskapen. Han er eit stort Drivhjul med i vaar spraaklege Framgang. Han hever samlat dette meste av desse thelemorkske Folkevisur, som vil vera liksom Frumkjerna (av frum = det fyrste = primus) til vaar Framtids Literatur og Bokavl. Og han

[1] „Dølen" 1862, nr. 9, 8. juni: „Vaar Salmesak og Presten Landstad".

er no med til at skriva og forsvara vaart Yvergangsmaal. Hans Minne vil nok vara."

En slik anbefaling i „Dølen" kan vi idag nok lese med interesse. Men dengang betød den ikke stort utenom den snevre krets, og vilde vel heller ha gjort vanskelighetene større for Landstad. Sikkert er Skaar en ganske treffende generalnevner for det konservative kirkefolks syn paa tingene, og hans opfatning av den pietistisk innstillede legmannsbevegelses stilling skulde ogsaa vise sig aa være riktig. Landstad selv klager over[1] at hvad han kunde formode er skjedd. Den sparsomme benyttelse av ord og taleformer fra folkesproget har vakt misnøie, og „hvad der storlig er at beklage, især hos dem, *der kunne ventes at faa mest Indflydelse paa Salmebogs-Udkastets Skjæbne*". Muligens sikter Landstad hermed nettop til statsraad Riddervold, som utvilsomt ikke har sett med blide øine paa den radikale fornorskingstendens i Landstads salmebokutkast. Som forholdene laa an maatte det nødvendigvis vekke strid, saa meget mere som de kretser som ogsaa av andre grunner hadde imot Landstads salmebokarbeide, gjorde front imot landsmaalet. Lot han utkastet autorisere, vilde man kanskje komme til aa opleve noget av det samme som dengang den Evangelisk-christelige skulde tvinges inn paa menighetene. Men Riddervold ønsket for enhver pris fred i kirken. At han under disse omstendigheter *intet* foretok sig, var bare i Riddervolds aand. Og fire aar skulde gaa, før Departementet paany lot høre fra sig i spørsmaalet om Landstads salmebok.[2]

7. Hauge utvider sin plan, s. 51-55.

Hauges „Udkast" 1863, s. 51. Forordet, s. 52. En helt ny salmebok av konservativ karakter, s. 52 f. Vil man ha Guldbergs likevel? s. 54. Hvordan vil Riddervold stille sig? s. 55.

Hauges utkast forelaa ferdig i 1863: „Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt. Et Udkast af A. Hauge", Skien 1863.

Man hadde ikke hørt stort til Hauges salmearbeide i mellemtiden. Men fra hvilken kant vinden blaaste, hadde man dog faatt vite ved en enkelt innsender i „Norsk Kirketidende" for 1858, nr. 50[3], som selv efter Hauges fagre løfter i hans „Cirkulære" slaar paa at boken

[1] Om Salmebogen, s. 75. — [2] Dokumentene ang. Landstads salmebok i Kirkedepartementets arkiv maa kunne gi rikt materiale til belysning av gangen i Landstads salmeboksarbeide, likesom til belysning av Riddervolds stilling til utkastet. Dette har nærv. forfatter dog været avskaaret fra aa benytte. Dog er jeg forvisset om at det bare vilde tjene til aa utfylle, ikke til aa forandre linjen i denne fremstilling. — [3] „Et Par Ord om den bebudede ny Psalmebog", af R.

for aa vinne inngang bør være saa litet *ny* som mulig. Lammers's „Psalme-Skat" (1834) og Hauges misjonssalmer er de efterlignelsesverdige eksempler.

I virkeligheten var Hauges plan fullstendig sprengt. I et lengere „Forord" sier han at han til aa begynne med antok, det lot sig gjøre aa ombytte alt det saft- og kraftløse ordbram i Guldbergs salmebok med det beste av vaar kirkes salmeskatt, men „jo mere jeg arbeidede mig ind i Sagen, desto klarere erkjendte jeg, at derved kun et Flikværk vilde fremkomme, der i ingen Henseende kunde tilfredsstille de Fordringer, man maa gjøre til en Kirkepsalmebog". Uvilkaarlig førtes han saaledes til med Kingos og Guldbergs bøker som grunnlag aa gjøre et selvstendig utkast til en kirke- og hussalmebok. Riktignok medgir han at hadde det omfang arbeidet derved fikk, fra begynnelsen av staatt klart for ham, vilde tanken paa aa forsøke sikkert ikke opstaatt hos ham. Han vilde ogsaa ha opgitt det, om han ikke var blitt opmuntret av „Forskjellige", og flere dyktige menns bistand var blitt ham sikret. Det har gaatt langsommere med arbeidet enn han ønsket, da baade hans og hans medarbeideres kallsplikter levnet liten tid til aa sysle med salmearbeidet. Og lengere tid vilde ha gaatt, „om jeg ikke i min Medbroder i Embedet havde faaet en ligesaa dygtig som utrættelig Medhjælper i Psalme-Arbeidet". Men han haaper den forhalede utgivelse ikke har været uten gavn for verket. Om det er lykkedes vil han overlate til sine medkristne aa bedømme.

Med hensyn til salmeutvalget har han hatt for øie, „at alle gode Psalmer, der ere den christne Menighed i Fædrelandet kjendte og kjære, bleve optagne, og dernæst, at Psalmebogen blev et Udtryk for, hvad der har været den hele troende Menigheds fælles Bøn og Bekjendelse gjennem alle Kirkens Tider". For desto sikrere aa opnaa dette lot han i 1857 sin opfordring utgaa til alle som interesserte sig for salmesaken, om aa meddele ham en opgave over de mest yndede salmer. Fra 300 salmevenner fikk han slike opgaver. Da Hauge var ferdig med det første utvalg, sammenholdt han det med salmevennenes stemmer, som var prøven paa om han hadde truffet menighetenes ønske. I det hele falt utvalget sammen med de flestes ønske. Var han selv i tvil, blev stemmegivningen avgjørende. — I utvalget er den nyeste tids salmer minst representeret, hvad der ligger i sakens natur, da disse ennu ikke i almindelighet er trengt igjennem til aa bli menighetens eiendom.

Den vanskeligste opgave var salmenes redaksjon. En snar og lett

vei synes aa ligge for øinene: aa opta dem aldeles uforandret. Men (bortsett fra at oversettelser kan være mer eller mindre heldige) hvilken er da den oprindelige form? Salmene kjennes jo baade gjennem Kingos og Guldbergs bøker. Naar man ikke bare vil utgi et salmehistorisk verk, men en salmebok der søker aa imøtekomme menighetens trang og tarv, kan man ikke alltid ubetinget bli staaende ved den eldste form. Heller ikke kan man holde sig til en senere form. Salmene kan enten være endret ubeføiet og svekkende, eller uheldig og til mere skade enn gavn. Og det er virkelig tilfellet med mange salmer i Guldbergs bok. Naar det gjelder oversettelser, kan man ogsaa maatte ty til originalen for aa kunne felle en riktig dom om den foretagne endring. Dette ber Hauge innstendig de kjære salmevenner om aa legge merke til, naar de støtes av en ukjent form. I Guldbergs bok var optatt svært faa salmer fra Kingos. Grunnen dertil maa være tidens herskende smak, men ved siden derav ogsaa at den form hvori de gamle salmer forelaa, var saa mangelfull. De er jo diktet eller oversatt for over 300 aar siden, og trenger til aa omstøpes eller aa endres mere eller mindre.

For redaksjonen av sin bok har Hauge opstillet endel regler han har fulgt: „Psalmens Aand, Tanke, Lære og Karakteer maa ikke forandres. Det er min inderlige Overbeviisning, at alle vor Kirkes gamle Psalmer ere rodfæstede i den hellige Skrifts Lære og baarne af dens Aand, saa vi i dem have et reent og fuldt Udtryk for vor christelige Tro og Haab. Derfor maa man gaae til dem med dyb Ærbødighed, og i ingen Maade krænke den Aand, der raader i dem, men kun hjælpe til, hvor det rette tydelige eller syngbare Udtryk fattes." Jo mere yndet en salme er, desto varsommere maa behandlingen være etc.

For da aa kunne beholde de eldste yndlingssalmer mest mulig uberørte, har Hauge i dem benyttet nogen tegn „hvorved det med en Smule Øvelse (!) vil være muligt at synge dem harmonisk selv med Ledsagelse af Orgel". Sangen vil derved kun faa en mere livlig karakter. Disse tegn er: „bindebuen" (∩), som betyr at to stavelser maa henføres til en tone, og „bæretegnet" (—) som sier at to toner skal synges til en stavelse. Et annet tegn (∨) betyr at optakten maa utelates (1,4).

Anordningen av salmene er den samme som i Kingos og Guldbergs bøker[1] som foruten aa være tilvant vistnok ogsaa er den hen-

[1] Dette er jo ikke helt riktig, da „husandaktsboken" jo var temmelig stor, og bare i registret var underordnet.

siktsmessigste. Kun er tilføiet „Psalmer til Huus-Andagt", et avsnitt salmer av mer subjektiv karakter etc. De kan om ønskes, ogsaa brukes i kirken. — — —

Utkastet var ledsaget av et register, som tillike henviste til et eget avsnitt oplysninger om salmenes alder, forfattere, oversettere m. m., ordnet efter kirkehistoriske hovedavsnitt. — — —

Det er verd aa legge merke til at det nye „Luthersk Kirketidende" hvis redaktør var Gisle Johnson, i 1863 i sitt annet nummer ønsker utkastet hjertelig velkommen: „Det er os en Glæde at kunne henlede vore Læseres Opmærksomhed paa den værdifulde Gave, som i dette Psalmebogs-Udkast er skjenket vor Kirke." En slik ære var ikke blitt Landstads utkast tildel av bladets forgjenger „Norsk Kirketidende".[1]

I „Luthersk Kirketidende" 1864[2] opstiller en innsender dette spørsmaal: Bør *Guldbergs* salmebok innføres i menigheter hvor Kingos eller den Evangelisk-christelige er i bruk, og bør den beholdes i de menigheter hvor den allerede er innført? Selve spørsmaalets fremkomst viser at det efter at Hauges utkast er offentliggjort, har været aktuelt. Hauge hadde jo forlatt sin oprindelige plan, og lagt frem en salmebok som i prinsippet ikke skilte sig meget fra Landstads, kun var den mere konservativ. Innlegget vil ikke være nogen mannjevning mellem de to nye salmebokutkast, men redegjør først for alle de andre salmebøkers større eller mindre skrøpeligheter, særlig fremheves skyggesidene ved Guldbergs bok, og overtar derefter et defensorat for Hauges salmebokutkast. Den anonyme innsender anser det for en fordel at Hauge ikke er dikter. De største salmediktere er ingenlunde derfor de beste salmesamlere. De paatrykker gjerne boken sitt eget stempel. Overfor de estetisk innstillede, som finner boken for konservativ, saa den er blitt smakløs, bornert og usyngelig, innvender han at vi skal gaa til salmene, ikke som smaksmenn, men som syndere. Dernæst skal den som hører „Herre Jesu Christ" bli sunget i en fjellbygd, stikke sin estetiske og musikalske dannelse i lommen, og glede sig over konservatismen. *Andre* finner Hauge for lite konservativ, og dem vil han gjerne være tolk for. Men resultatet er naturligvis at menigheten ikke bør søke sin befrier i Guldbergs bok, og de som har den, ikke slaa sig til ro med den. Men hvilken bok skal man velge? Det kan først besvares efter en grundig og upartisk sammenligning. Vilde nogen offentlig komme frem med en saadan, vilde han gjøre kirken en ikke ringe tjeneste. Skjønt innsenderen

[1] Sml. 1862, nr. 9 og 13. — [2] Bd. I, nr. 1, 3/4, 12, 24, og II, nr. 8, 11 og 19: „Et dobbelt Spørgsmaal ...".

ikke gaar inn paa Landstads bok, men bare henviser til hans egen redegjørelse, var innlegget saa upartisk og saklig som man kunde vente det.

I denne sammenheng kunde vi nevne at legpredikanten Erik Haavelsen Smestad (født 1801 i Ringsaker), som var en avgjort motstander av Landstads salmebok, aller helst ønsket *Johnsens* salmebok innført til kirkelig bruk i sin menighet, eller iallfall Hauges.[1]

Men følte enn legfolket sig noget skuffet ved resultatet av Hauges arbeide, har det neppe foranlediget mere enn rent forbigaaende meningsytringer. I motstanden mot Landstads bok hadde de „kjære salmevenner" en mektig bindende faktor.

Nu var altsaa de to utkast forsaavidt kommet like langt. Men hvilken stilling Riddervold inntok til dette vanskelige spørsmaal som var opstaatt, var ikke godt aa si. Og det hadde dog den største betydning. Riddervold hadde selv gitt Landstad hans opdrag. Paa den annen side var han klok nok til aa stille sig i et sympatisk forhold til legmannsbevegelsen, saa langt han fant det gikk an. Som kirkestatsraad mottok han til stadighet besøk av tilreisende legpredikanter, som kunde sitte timevis hos ham i samtale. Og man kunde regne med at han nødig vilde ha kirkeskibet ut i nye stormer.

8. Landstads reviderte utkast endelig autorisert, s. 55-62.

Motviljen mot Landstad, s. 55. Han reviderer utkastet med Ivar Aasens hjelp, s. 55. Kommisjonen av 1865, s. 56. Innstillingen, s. 56 f. Landstad ignorerer den, s. 59. Kommisjonen gir ondt fra sig, s. 60 f. Landstad vil ikke mere, s. 61. Nogen rettelser trumfes igjennem, autorisasjon, s. 62.

Imidlertid støtte Landstads bok paa en mur av motvilje nær sagt overalt. Og den store anstøtssten ved hans bok var og blev *sproget*. I sin nød skrev da Landstad den 19. mai 1864 til Ivar Aasen. Og Aasen fant at Landstad var gaatt for langt med hensyn til aa opta ord av folkesproget, saa de mange folkeord holdt paa aa sprenge den danske sprogdrakt. Det danske maal burde ikke fornorskes *for* meget.[2]

Senere gjennemgikk Ivar Aasen utkastet med Landstad blad for blad.[3] Ved denne revisjon av utkastet av 1861 som Landstad saaledes selv foretok ved Ivar Aasens hjelp, blev de aller fleste av de dialektord som hadde vakt slik uvilje fjernet, og 30 salmer, mest av

[1] Heggtveit, II 1, s. 32. — [2] Aasen til Landstad 19. mai 1864, efter Skrondal s. 174. — [3] Landstad til Kirkedepart. 25. mars 1865. Efter Skrondal s. 174.

de nyere og derav mange av Landstad selv, blev tatt ut, mens boken fikk det tilsvarende antall igjen av eldre salmer.

Først efterat Landstad hadde revidert sitt utkast, blev der ved kgl. res. av 10. juli 1865 nedsatt en kommisjon til bedømmelse av det. Kommisjonens medlemmer blev biskop Andreas Grimelund, professor i filosofi Marcus Jacob Monrad, professor i teologi Rasmus Tønder Nissen, sogneprest til Bragernes Jørgen Moe og residerende kapellan i Skien J. N. Skaar. Der var vel ikke saa mange salmekyndige menn aa velge mellem, men likevel tør man vel si at kommisjonens sammensetning er betegnende for stillingen. Tre av dens medlemmer, Grimelund, Moe og Skaar, hadde Landstads konkurrent nevnt som sine medarbeidere i salmeboksaken, Nissen representerte vel den Gisle Johnsonske ortodokse pietisme i moderat form, og Monrad hadde alltid utmerket sig ved konservatisme paa alle kanter, ogsaa i sprog- og toneveien. Iallfall to av medlemmene, Grimelund og Moe, synes iallfall *oss* aa maatte være inhabile.[1] Skaars stilling var en noget annen, da han offentlig hadde lagt sin sympati for Landstads utkast for dagen. Paa den annen side vilde der unektelig nettop i en *slik* kommisjons anbefaling være en særlig styrke.

Kommisjonen samledes første gang den 6. september 1865 i Oslo[2]. Den 29. september holdtes det aattende møte, og den planlagte samlingstid var omme. Men kommisjonen hadde ennu ikke rukket aa gjennemgaa mere enn de fjorten første salmer i utkastet. Man blev derfor enige om en annen arbeidsordning for fremtiden. Hver i sitt hjem skulde kommisjonens medlemmer nedskrive sine bemerkninger, som derefter skulde cirkulere blandt medlemmene, og saa til slutt sammenarbeides under et felles møte. Først den 25. mars 1867 samledes kommisjonen paany i Oslo. I løpet av 34 nye møter fullførte man saa behandlingen av bemerkningene til de enkelte salmer. Endelig, i det 36. møte den 29. juni 1867, vedtok man en innstilling til Kirkedepartementet. Som formann i kommisjonen hadde Grimelund fungert.

Innstillingen gir til aa begynne med en oversikt over salmeutvalget fra „de forskjellige kristne tidsaldre og retninger, som har øvet en bestemt innflytelse paa det kristne livs utvikling og dets aapenbarelser", bygget paa Skaars optegnelser. Naar det gjelder utvalget

[1] Av samme grunn finner Skaar, at deres andel i Hauges utkast ikke kan ha været saa stor siden den ikke hindret dem i aa betrakte det som et fremmed verk, og de ikke fant sig hindret i aa delta i bedømmelsen av *Hauges* bok. „Gjenmæle i Salmebogstriden" (særtrykk), [av Skaar], Kra. 1871. — [2] Efter salmebokkommisjonens protokoll, i det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Bibliotek, Trondheim.

maa kommisjonen erklære „at opgaven er løst og utvalget er gjort paa en i det hele meget tilfredsstillende maate i det foreliggende utkast". Nogen av medlemmene ønsket riktignok flere nyere salmer, da disse vel maa være de hvori nutidens syngende menighet oftest finner det sanneste og klareste uttrykk for kirkelivet. Men da boken ikke godt kunde bli større, vilde dette drage efter sig en forminskelse i antallet av eldre salmer, noget kommisjonen ikke kan anbefale. Den *gamle* salme er baade mest fortrolig og kjærest for menigheten. „Nuets Menighed mødes med de forgangne Tiders; de stemmer her i med hinanden, Kirkens Nutid og Fortid smelter sammen i den samme Bekjendelse, den samme Bøn, den samme Taksigelse og Jubel, og jo længere Salmen har været sunget fra Slegt til Slegt, og jo mægtigere den har grebet Hjerterne, des mere bliver den da et kraftigt Sambaand og et levende Vidnesbyrd om Kirkens Enhed og Kontinuitet." Monrad ønsket dog tross alt flere nye salmer, og da paa bekostning av eldre salmer av dogmatisk eller historisk innhold. Disse hadde han litet til overs for. Efter aa ha veiet frem og tilbake finner kommisjonen i alt at utvalget er godt og bifallsverdig og antallet av salmer passende stort.

Salmebokens anordning anser den ikke for aa være mindre bifallsverdig, forsaavidt nemlig som den slutter op om liturgi og kirkeaar. Nettop derved ser man straks at det er en *kirke*-salmebok. Imidlertid savnet Grimelund og Moe en rikholdigere samling salmer for den huslige opbyggelse enn utkastets „Særlige Salmer" gav. Derimot innvendte flertallet at det jo ikke kom saa meget an paa *hvor* en salme fantes, som paa at den var aa *finne* i salmeboken. De subjektive trossalmer maa likesaavel som de objektive lyde i menighetens forsamling, men mens disse, henførte til forskjellige steder i kirkeboken, har sitt nødvendige korrektiv i det foreskrevne gudsord, og tillike bæres av de mere objektive salmer de er omgitt av, saa vil et saadant korrektiv savnes om de settes i en egen avdeling. Det vilde jo virke som en pekepinne om at ved huslig andakt burde man helst holde sig til de subjektive salmer.

Salmenes behandling finner kommisjonen er i almindelighet utført med en lempelig haand, idet utgiveren har holdt sig saa nær til den oprinnelige eller hittil benyttede form, som hensynet til det for tiden brukbare paa nogen maate kan tillate. Avkortningene er ikke uten gyldig grunn. Men utgiverens iver for sprogets renhet i folkelig retning har forledet ham til aa anvende mange uttrykk som ikke har en hevdet bruks stempel, og som klinger avstikkende mot salmens hele sprog og tone. Kommisjonen er nemlig enig i at en salmebok

minst av alt maa gjøres til middel for en sprogreform; det som er sproglig nytt og tildrar sig opmerksomheten, virker i samme grad forstyrrende paa andakten. Omtrent det samme gjelder ortografien. De fleste av disse pletter vil imidlertid kunne bortviskes ved en fornyet revisjon. Men to av medlemmene mente, at der ved den forstyrrende innflytelse paa den stemning under hvilken behandlingen er utført, som utgiverens sproglige særinteresser har utøvet, er gjort en skade som vanskelig helt vil kunne gjenoprettes!

En enkelt stemme (det er ikke vanskelig aa se at det maa være Monrad) har ment at mens Landstad har tatt sig for store friheter i sproglig henseende, har han været for ufri overfor de gamle salmer, hvor mange ganger den grundigere omarbeidelse kunde, uten aa gi slipp paa noget vesentlig, utbragt noget formelt fullkomnere og for den praktiske kirkebruk mere tilfredsstillende. Især skulde de oversatte salmer nyte godt av en fremskreden tids større oversettelseskunst. — Med glede erkjenner kommisjonen at vaar salmelitteratur i Landstads egne salmer har faatt en verdifull tilvekst.

Men man har ikke kunnet tilbakeholde hvad der efter kommisjonens skjønn maa aktes for hovedmangler ved salmenes behandling, og ikke kunnet tilbakeholde sin formening om ønskeligheten av utkastets fornyede revisjon. Dette er dog ikke saaledes aa forstaa, som om man vil gjøre en overarbeidelse til betingelse for aa anerkjenne utkastets anvendelighet for kirkebruk. At et verk med en saa varig bestemmelse og en saa stor betydning, som en ny kirkesalmebok, maa rekkes kirken med den størst mulige fullkommenhet, er noget som alle maa ønske; men at det verk som her bydes, endog i sin nærværende form er brukbart og anbefalelsesverdig, erkjenner kommisjonen og føier til, at man finner behandlingen av ikke saa faa eldre salmer vellykket, og salmene heldig befridd for de anstøtsstener og skrøpeligheter, som hittil har gjort dem noget nær usyngelige for nutidens menighet.

Melodiene har kommisjonen ikke tatt op til behandling i nevneverdig grad, da man antok at en tilsvarende revisjon av koralboken vilde bli nødvendig, men man vil uttale ønske og haap om at denne isaafall maatte skje i en sann kirkelig aand, saa kirkesangen ogsaa i musikalsk henseende maa bli holdt i en ren og simpel og verdig koralstil, fri fra all sentimentalitet og overhodet den verdslige sangs urolige rytmer, som hist og her synes aa ville trenge inn i kirken. —

Sammen med kommisjonens innstilling blev ogsaa oversendt til Departementet medlemmenes spesielle bemerkninger til de enkelte sal-

mer, til mulig avbenyttelse for utgiveren under den fornyede revisjon. Det viste sig at der var liten enighet opnaadd innen komitéen. Det var faa av disse „spesielle bemerkninger" hvorom alle medlemmer var enige, og i de aller fleste tilfeller var der ikke ydet nogen hjelp til forbedring, saaledes som Landstad siden kunde gjøre opmerksom paa. Til det daarlige resultat bidrog naturligvis arbeidsmaaten. Bemerkningene hadde jo medlemmene utarbeidet hver for sig, og da de saa skulde prøve aa sammenarbeide sine bemerkninger, var arbeidspresset saa stort, at kommisjonen paa 34 møter maatte gjennemgaa de 6-700 salmer. Det er en flom av smaating som mest springer en i øinene ved gjennemlesningen av kommisjonens „Bemærkninger" og som var gjenstand for de dissenterende meninger. Men der var ogsaa dype, prinsipielle spørsmaal som skilte, dels av sproglig, dels av poetisk, men især av dogmatisk art.

I kommisjonen var Skaar den som i almindelighet tok Landstad i forsvar, mens Grimelund og Moe hyppig hadde innvendinger aa gjøre, og Monrad varetok sin samtids „estetiske" interesser saa godt han kunde. Nissen holdt sig tilsynelatende i bakgrunnen.

Kommisjonens bemerkninger blev av Departementet oversendt Landstad til fornyet revisjon, slik som det ogsaa var forutsatt i „planen", hvis utkastet i det vesentligste blev bifalt. To ganger gjennemgikk derefter Landstad sitt utkast med de mange bemerkninger for øie[1]. Grunn til nogen gjennemgripende forandring kunde han ikke finne, men blev tvertimot temmelig irritert over mange av kommisjonens innvendinger. Et sted anførte f. eks. Monrad at „pukke" (nr. 235) ikke var norsk sprog, og Landstad skriver spydig i margen: „Naa — men faar jeg da Lov til at forandre det??" Ved nr. 582 hadde man en hel del smaating aa anmerke, men Landstad skriver kort og godt i margen: „Krangel!" Hans impulsive natur gav sig ogsaa utslag i tilsvarende bemerkninger, naar nogen hadde tatt hans bok i forsvar, ved et: „Vel talt!" i margen.

Det hele resultat av kommisjonens vidtløftige arbeide blev at Landstad foretok nogen smaaforandringer her og der, samt optok en ny redaksjon av en Luther-salme. Han kunde jo bare henvise til kommisjonsmedlemmenes innbyrdes uenighet naar det gjaldt enkelthetene. Landstad har vel heller ikke været meget mottagelig for argumenter fra den kant.

[1] Departementets „Foredrag" foran kgl. res. av 16. oktober 1869. Saavel dette som „planen" og kommisjonens innstilling etc. finnes referert (bare et par setninger er utelatt) i „Luthersk Kirketidende" 1869 II, s. 316 ff.: „Bidrag til den nye Psalmebogs Historie" I-III.

Før Landstad var ferdig med den nye gjennemgaaelse av sitt utkast, var der atter gaatt næsten ett aar. Først den 23. april 1868 kunde Departementet oversende Landstads erklæring til kommisjonen, som Departementet trodde aa burde gjøre bekjent med den, før saken gjordes til gjenstand for underdanigst foredrag.

Kommisjonens svar herpaa til Departementet[1] viser at situasjonen efterhvert tilspisses, saa baade kommisjonen og Landstad holder steilere enn før paa sitt. Ingen av dem har tilsynelatende lyst til aa bli den tapende part i denne taugtrekning.

I dette svar, som er datert den 13. mai 1868, heter det at kommisjonen hadde haapet Landstad i dens bemerkninger vilde kunne finne brukbare vink til et nytt gjennemsyn av kirkesalmeboken, saa den kunde utgaa saa fri for pletter som mulig. Disse vink er dog ikke blitt benyttet i den grad kommisjonen kunde finne det ønskelig. Den „skal dog indrømme, at den ingenlunde har gjort Regning paa, at dens samtlige Bemærkninger, selv hvor disse var eenstemmige, kunde tages til Følge, og den har derfor heller ikke i det Hele villet opstille nogen saadan udelukkende Betingelse for Salmebogens Antagelse". Men dette gjelder navnlig hvor kommisjonen har antydet forandringer i gamle salmer som ønskelige. Disse er jo avhengige av en heldig inngivelse og kan ikke tvinges frem. Det var derfor heller ikke kommisjonens opgave aa gi positive forslag. Om nødvendig faar det gamle staa, til man finner noget bedre. „Men anderledes forholder det sig med den af Udgiveren tilsigtede sproglige Reform, især forsaavidt den har ført til i de gamle Salmer at indføre Ord og Former, der dels afvige stærkt fra det almengjældende, dels ikke passe med hine Salmers hele Tone. Heri har ligget og ligger fremdeles en af de allervæsentligste Anker imod Sogneprest Landstads Udkast. Og i denne Henseende har han ladet Commissionens Vink saagodtsom ganske upaaagtede. Commissionen maa alligevel gjentagende fremhæve, at forsaavidt som Salmebogen derved faar et fremtrædende Præg af sproglig Tendens, Præg af at ville bidrage til at skaffe en vis og — i sig selv mere eller mindre begrundet Sprogretning Indpas, saa er dette Noget, som paa en temmelig skjærende Maade strider mod en Salmebogs Bestemmelse og som vistnok ogsaa vil bane dens Antagelse i Menighederne Vanskeligheder, ligesom allerede Spørgsmaalet derom vil sætte Lidenskaber i Bevægelse, der ligger meget fjernt fra den Religiøse og Kirkelige." Man mente aa ha grunn til aa anta at Landstad selv delte denne synsmaate, iallfall i dens almindelighet, ti den for kommisjonen først frem-

[1] I Videnskabsselskabets Bibliotek, Trondheim.

lagte revisjon viste jo en bestrebelse efter aa avskaffe en del av de mest avstikkende uttrykk og sprogformer i første utkast. Med desto større beklagelse erfarer man nu, at Landstad hermed tror aa ha gjort det ytterste i den retning, og nu snarere er tilbøielig til en tilbakegang. Han mener jo „der er glattet og filet saa længe, at der neppe findes nogen Kvist, hvorpaa Nogen skulde staa Fare for at støde sin Fod, om den end er noksaa fin og ømfindtlig". Derimot maa han jo nettop i kommisjonens bemerkninger ha sett et uforkastelig, faktisk motbevis.

Landstads randbemerkninger, rimeligvis til støtte for sin paastand om kommisjonens aapenbare miskjennelse av vaart sprogs rette former, forekommer kommisjonen dels aa bero paa aapenbare misforstaaelser, dels iallfall aa savne enhver vekt. „Navnlig maa det erindres, at det Sprog, der efter Commissionens bestemte Overbevisning og, som vi troede, efter Udgiverens egen Indrømmelse, skal raade i Salmebogen, hverken er det Oldnorske eller det af I. Aasen behandlede Folkesprog, men vort almengjældende dansk-norske Skriftsprog, saadant som det fornemmelig i vor Bibel og den hele kirkelige Literatur til denne Dag har været herskende."

Kommisjonen tror saaledes ved denne anledning ennu aa burde henstille til Departementet om mulig aa bevirke salmeboken innen dens autorisasjon renset for de sproglige pletter, som av kommisjonen tidligere er utsett. Det kommer ikke utelukkende an paa dette eller hint uttrykk, men paa aa beta boken dens forstyrrende preg av tilsiktet sprogreform og føre den tilbake til det tilvante og almindelig gjeldende. Forøvrig har man intet aa bemerke. —

Atter igjen henvendte saa Departementet sig til Landstad, som svarte at „han paa ingen Maade kan opfylde det fremsatte Ønske om at foretage den af Psalmebogskommissionen forlangte fornyede 3die Gangs Revision af Psalmeudkastet"[1]. Men Riddervold gav fremdeles ikke tapt. Han spurte nu kommisjonen om den paa egen haand vilde paata sig aa foreta nogen forandring i de uttrykk, som kunde befryktes aa virke forstyrrende paa andakten, overensstemmende med sitt forslag. Men dette vilde kommisjonen ikke paata sig, da den ikke kunde tenke sig nogen annen enn utgiveren selv foreta den forønskede revisjon uten skade for verkets enhet. Hvor ønskelig den har ansett den omhandlede sproglige renselse for aa være, har det dog ikke været dens mening aa tilbakekalle sin anerkjennelse av utkastets verd eller frafalle sin dom om dets brukbarhet som kirkesalmebok. Den vil derfor bli staaende ved sin almindelige dom om utkastets brukbarhet, og fin-

[1] Halkild Nilsen: M. B. Landstad, s. 97.

ner det efter sakens stilling raadeligst aa overlate plettenes avgnidning til fremtiden.

Men denne kommisjonens erklæring var ledsaget av en skrivelse fra residerende kapellan Skaar (efter flere av medlemmenes ønske), hvori der var paapekt enkelte uttrykk, ved hvis forandring han for sin del erklærte sig tilfreds.

Denne Skaars skrivelse blev saa sendt til Landstad med „det ogsaa af Departementet særlig tiltraadte Ønske om en Forandring". Vi kan vel da trygt anse denne listen over paaklagede uttrykk for Riddervolds ultimatum. Landstad tiltraadte da ogsaa ønsket paa samtlige punkter.[1]

Saa var da endelig striden om Landstads salmeboksutkast endt, og Kirkedepartementet foreslog det naadigst autorisert, da „man saavel efter selve det foreliggende Arbeides Beskaffenhed og den almindelige Anerkjendelse, som det i sin Tid udgivne Udkast har vundet, som særlig efter den af den nedsatte Kommission afgivne Bedømmelse maa anse Sogneprest Landstads Psalmesamling i det Hele særdeles vel egnet for det tilsigtede Øiemed, og at man efter Omstændighederne med den foretagne Revision tror at kunne anse Arbeidet, som det nu foreligger, saaledes afsluttet, at man vil foreslaa samme naadigst autoriseret til Brug ved den offentlige Gudstjeneste, hvor dette af Menighederne maatte vedtages paa den for saadanne Tilfælde foreskrevne Maade". Ved kgl. resol. den 16. oktober 1869 blev saa Landstads salmebok autorisert „til Brug ved den offentlige Gudstjeneste, hvor dette af Menigheden vedtages".

9. Hauges bok, kommisjon, strid, autorisasjon, s. 62-77.

Kommisjonen av 1866, s. 62. Skaars forslag, s. 63. Arbeidet likevel utsatt, uferdige bemerkninger sendes Hauge, s. 64. Motsetningene, s. 65. Samtidig autorisasjon? s. 65 f. Innstilling, s. 66 f. Skaars særvotum, s. 68. Flertallet vil ha oplysninger om stemningen, s. 69. Moes standpunkt, s. 69 f. Vil Hauge holde sin bok tilbake? s. 70 f. *Strid* baner Hauges bok vei, s. 72. Frihetskrav, s. 73 f. Trontale: autorisasjon overveies, s. 75. Men ansøkningene avslaaes fordi bispenes erklæringer innhentes, s. 75. Erklæringene, s. 75 f. Riddervold gaar 1872, intet gjort, s. 76. Autorisasjon 1873, s. 77.

Allerede i salmebokkommisjonens fjerde møte den 21. september 1865 forelaa der til behandling skrivelse fra Kirkedepartementet med forespørsel om kommisjonen var villig til aa avgi erklæring ogsaa om *Hauges* salmebokutkast, ledsaget av den underdanigste ansøkning fra husfedre i Vraadal om at Hauges utkast maatte bli undergitt bedømmelse av kommisjonen. Den 29. september erklærte denne sig

[1] Departementets „Foredrag".

villig til aa ta Hauges utkast til ny kirkesalmebok under bedømmelse, naar arbeidet med Landstads bok var endt. Den 17. februar 1866 nedsattes ved kgl. resol. salmebokkommisjonen for Hauges bok.

Paa Landstad-kommisjonens næst siste møte i 1867 (den 25. juni) diskuterte man saa behandlingen av Hauges utkast, og blev enige om aa gjøre bemerkninger ved salmene paa samme maate som ved Landstads utkast, saaledes at enhver i sitt hjem nedskrev sine bemerkninger, hvorefter kommisjonen skulde tre sammen for aa avslutte arbeidet.[1]

Da nu dette forberedende arbeide var tilendebragt, traadte kommisjonen $^{15}/_{4}$ 1868 sammen i Oslo for aa avgi sin betenkning. I møter fra den 28. april til den 3. juli blev saa de spesielle bemerkninger gjennemgaatt, og sammendraget innført i protokollen. Allerede i møtet den 22. mai hadde man foreløbig diskutert *innstillingen*. Efter møtets beslutning hadde saa formannen, Grimelund, forfattet et utkast til innstilling, som cirkulerte blandt medlemmene, hvorefter kommisjonen atter samledes den 3. og 4. juli for aa samtale om den endelige innstilling. Men det blev der intet av, da Skaar fremsatte forslag om utsettelse med behandlingen av den endelige innstilling, og om aa tilstille Departementet en skrivelse med anmodning om aa tilstille Hauge kommisjonens utarbeidede almindelige og spesielle bemerkninger, forat han efter de vink samme maatte yde ham, kan ha anledning til aa underkaste den av ham frembudte salmebok et fornyet eftersyn. Naar kommisjonen forsaavidt benytter en annen fremgangsmaate enn ved Landstads bok, vil man dog ikke derved avgi nogen foreløbig kjennelse om det ene utkasts fortrinn fremfor det annet, men ledes kun ved den erfaring man under forhandlingene angaaende Landstads utkast har vunnet med hensyn til den hensiktsmessigste og tilraadeligste fremgangsmaate. — Skaars forslag blev forkastet mot to stemmer; bare Nissen støttet ham.[2]

Efter dette forslag vilde man ha kunnet sikre sig at utgiveren tok det ønskede hensyn til kommisjonens bemerkninger, mens man ved Landstads utkast hadde avgitt sin anbefaling til autorisasjon samtidig som man oversendte bemerkningene. Da saa Landstad ikke tok synderlig hensyn til kommisjonens mening, hadde denne ingen makt til aa tvinge den ønskede sproglige forandring igjennem; kommisjonen kunde jo ikke godt tilbakekalle sin engang givne anbefaling. Men Hauges venner i kommisjonen har motsatt sig enhver annen behandling, likesaa Monrad.

[1] Av protokollen vedr. Landstads bok. — [2] Protok. Hauges bok.

Men hvad man saaledes avslog prinsipielt, blev i virkeligheten fremtvunget derved at et par av medlemmene erklærte ikke aa kunne være borte fra sine embedsforretninger den tid som ennu trengtes til aa avslutte en innstilling. Man utsatte derfor møtene til næste vinter, og en skrivelse gikk til Departementet av følgende innhold: „. . . . . Sine Forhandlinger om denne Bog har den dog hidtil ikke kunnet tilendebringe, og da flere af Commissionens Medlemmer ikke længer kunde være borte fra sine Embeder, har man seet sig nødsaget til at udsætte Bogens afsluttende Behandling til et senere Møde. For at alligevel Bogens endelige Ordning med saa lidet Tidsspilde som muligt kan blive fremmet, har Commissionen tænkt sig som hensigtsmæssigst at de vistnok uafsluttede Bemærkninger, den har udarbeidet, allerede nu kunde komme Provst Hauge for Øie, for at han kunde benytte de deri givne Vink ved det fortsatte Gjennemsyn, som han i Mellemtiden maaske kunde ønske at underkaste sit Arbeide. —"

Da kun den endelige innstilling stod tilbake, og man ogsaa hadde begynt aa drøfte denne, synes det unektelig litt underlig at der skal staa saa meget igjen at det ikke kan gjøres unda straks, om man hadde ønsket det.

Imidlertid vil medlemmenes protokolltilførsler røbe oss den egentlige grunn. *Grimelund,* som hadde avfattet det utkastet til innstilling, som ikke blev diskutert, vilde, før han satte sitt navn under skrivelsen, reservere sig imot at han var enig med den i ett og alt. Han for sin del var av den mening, at der ikke var tilstrekkelig grunn til aa fravike den engang ved bedømmelsen av Landstads utkast vedtagne og befulgte maate, og at kommisjonens forhandlinger om Hauges bok nu burde ha været avsluttet med en innstilling i det vesentlige som det fremlagte utkast. *Monrad* hadde med biskop Grimelund i det lengste stemt for sakens tilendebringelse straks, da han hadde trodd man efter den utførlige gjennemgaaelse av de enkelte salmer uten vanskelighet maatte ha kunnet opgjøre sin mening angaaende boken i det hele. „Kun derved, at et af Commissionens Medlemmer erklærede sig ude af Stand til inden den levnede Frist at levere sit (efter Monrads Mening) uundværlige Bidrag til en endelig Drøftning af Hovedspørgsmaalet, var efter hans Tanke en Udsættelse, som han ellers af flere Grunde fandt lidet ønskelig, bleven nødvendig." Da nu alle de andre fører til protokolls, vil ogsaa *Moe* ha sagt fra at hans stilling til hovedspørsmaalet er slik, at han vilde ha sett sig i stand til aa avgi sin stemme *nu. Nissen* vilde ha tilført protokollen at der efter at Skaars ovenfor refererte forslag var forkastet, ikke fra

hans side var noget i veien for aa fortsette forhandlingene, som han dog ikke trodde vilde kunne bli ferdige i den tid kommisjonen, efter flere medlemmers erklæring, kunde bli samlet. Noget tidsspille vilde det ikke bli, naar bemerkningene som foreslaatt blev tilstillet prost Hauge. —

Der har saaledes været to poler i denne kommisjon, Grimelund som vilde ha forhandlingene tilendebragt og innstilling vedtatt snarest mulig, og Skaar som vegret sig ved aa gaa med paa en slik forsering. Vi maa her erindre om at kommisjonen ikke fullt to maaneder tidligere (den 13. mai 1868) hadde sendt *Landstads* salmebokutkast tilbake til Departementet med en skrivelse som ikke røbet nogen videre begeistring for Landstads umedgjørlighet, men tvertom henstillet til Departementet om mulig aa bevirke boken renset for de sproglige pletter innen dens autorisasjon. Skulde saa Hauges utkast allerede nu bli oversendt Departementet med kommisjonens anbefaling, vilde Landstads bok ha tapt sitt forsprang. Dette var vel ogsaa nettop Grimelunds ønske. Allerede i 1865 hadde han offentlig uttalt sig til fordel for Hauges bok, nemlig i ett av sine hyrdebrev til Trondheims stifts geistlige[1]. I salmen, heter det der, uttrykker menigheten sin søken hen til Herren. I den ber den, bekjenner den, takker, lover og priser den. Men de gamle salmebøker kan ikke sies aa gjøre trangen fyldest. Bedre er Landstads og Hauges. „De der ønske at besidde samlet det Fortrinligste, vor Psalmeliteratur eier, vil finde en saadan Samling i hvilketsomhelst af de to Udkast, *rigest i Hauges*." D. Thrap nevner at „i Kommissionen trængte han ikke igjennem med Forslaget til begge Salmebøgers samtidige Autorisation".[2]

Skaar, for ham er det naturligvis Monrad sikter til, var paa sin side en varm venn av Landstads salmebok. Han var vel ogsaa den der av dem alle hadde de beste forutsetninger for aa kunne dømme. Og hans medarbeiderskap, av hvad art det nu var, ved Hauges bok, har altsaa intet betydd. Han har ønsket at der maatte bli tid til aa levere et grundig bidrag til bedømmelsen av Hauges bok, og ønsket slett ikke at begge bøker samtidig skulde bli autorisert, som vi siden skal se.

Kommisjonen kom ikke sammen igjen før den 13. september 1869. I mellemtiden hadde prost Hauge gjennemgaatt sitt utkast og gjort adskillige forandringer, især hadde han overflyttet en hel del salmer til husandaktsboken, og ellers foretatt en del omflytninger, foruten at

[1] „Sendebrev til Trondhjems Stifts Geistlighed", Luthersk Kirketidende 1865 II, s. 215 f. — [2] Daniel Thrap: Bidrag til den norske Kirkes Historie i det 19. Aarh. II, 1890.

han foreslo optatt nogen flere salmer. Efter aa ha hatt 14 møter var man ferdig med gjennemgaaelsen av det reviderte utkast den 13. oktober. De bemerkninger man hadde aa gjøre var ikke flere enn at de blev satt til i margen i Hauges manuskript. Men innstillingen blev det ikke lett aa komme til enighet om. Den 20. september hadde formannen fremlagt et utkast til erklæring. Dette besluttedes omformet hvad avsnittene om salmeutvalg og salmeredaksjon angikk. Den 24. september samtalte man saa om det omformede utkast. Det viste sig da at Skaar var imot autorisasjon av mere enn ett utkast ad gangen, i tilfelle maatte det være slik at det kun efter ansøkning fra prest og menighet kunde tillates brukt. Endelig den 27. september 1869 var utkastet paany omformet av formannen, og blev nu vedtatt som kommisjonens erklæring, men *mot Skaars stemme.* Paa det følgende møte foranlediget konklusjonen paany debatt, og *Moe* vilde forbeholde sig et tillegg. — — —

Salmebokkommisjonens innstilling om Hauges salmebokutkast gir samme utsyn over salmeutvalget som hos Landstad. Derimot gav bokens ordning grunn til en lang utredning. At kirkesalmeboken er ordnet efter liturgi og kirkeaar efter gammel skikk, har man som ved Landstads bok bare ros for. Men denne avdeling teller efter overflytningen av endel salmer til husandaktsboken bare 408 salmer, hvad kommisjonen finner altfor litet. Et rikere utvalg anser den for aa være mere verd, enn menighetens bedre kjennskap til hver enkelt salme. Men den store meningsforskjell, som forresten ogsaa kom til syne naar det gjaldt Landstads bok, gjaldt husandaktsboken, som talte 222 salmer. Innholdet i den er ordnet efter et dogmatisk system. Skaar finner denne delingen lite ønskelig, og henviser til kommisjonsflertallets uttalelse angaaende Landstads bok. Derimot anser *Grimelund* og *Moe* den for et vesentlig fortrinn ved Hauges bok, og ganske svarende til bokens hovedøiemed. Monrad og Nissen fastholder sitt syn som de gav uttrykk for vedrørende Landstads bok, men erkjenner samtidig at der kan være grunner som taler for den av Hauge fulgte deling.

Den opgave aa rekke menigheten en samling av kjente og yndede salmer, maa boken sies aa ha løst. Om det er et *godt utvalg* er et annet spørsmaal, likesaa om det er stort og allsidig nok. Eiendommelig for boken er dens sterkere utstyr med salmer som fordyper sig i inderligheten og selvbeskuelsen, uttoner det kristelige følelsesliv, besynger særlige sjelstilstander og indre erfaringer, og straffer den uom-

vendte verden og driver fortrinnsvis paa et hellig liv i verdens forsagelse og Kristi efterfølgelse. Nogen almindelig misbilligelse kan flertallet ikke uttale over dem, saa meget mindre som man maa erkjenne at helliggjørelsen og vandringen i et nytt liv ved disse salmer er kommet til aa innta en fullt berettiget plass i salmeboken. Men det er sannsynlig at makten av mange stemmer (NB de 300 salmevenner) har øvet vel stort trykk paa utgiverens valgfrihet. Kommisjonen kan ikke paata sig aa avgjøre om utgiveren har naadd sitt maal helt, nemlig aa meddele „*alle* gode Psalmer" som er den kristne menighet i fedrelandet kjente og kjære. *Skaar* finner samlingen ennu (ogsaa efter revisjonen) vel rik paa subjektive salmer og et par med dogmatiske skjevheter. Utvalgets svakeste side er dets temmelig ringe forraad av salmer fra den nyeste tid. Men her tar kommisjonen hensyn til at utgiveren hadde vanskelig for aa forene dem med sin hovedopgave.

Med hensyn til redaksjonen bemerker man først at „den Psalmebog der gjør sig til Opgave kun at række Menigheden hvad den kjender og elsker, har dermed foreskrevet sig selv som fast Lov ikke at foretage større Ændringer end ganske nødvendigt til at sætte Psalmen istand for Sangen og rense den for de værste Pletter og Udvækster, helst ved Hjælp af den ene eller den anden fra andre Samlinger kjendte Redaktion". Efter flertallets mening er denne opgave heller ikke mislykket. Arbeidet er i almindelighet utført med varsomhet og lempe. Derimot finner *Skaar* at især oversettelsen av de gamle danske og nyere tyske salmer ofte later adskillig tilbake aa ønske. Men hans vesentligste anke er, at der — tildels efter kommisjonsflertallets ønsker — er foretatt en hel del unødige endringer av kjente salmer, som enten ingen endring trenger eller ingen endring taaler.

Tilslutt nevnes den eiendommelige „bindebue" og „bæretegnet" for aa gjøre de gamle salmer syngbare uten aa fjerne dem for langt fra originalen. Man tror tegnene kan bli til nogen hjelp for fellessangen, især hvor der er orgel. Men en slem hindring ved denne bok er, at den har over 90 salmer, som enten mangler melodi, eller hvis melodi bare forekommer en gang, og 20 melodier som bare forekommer to ganger.

Naar kommisjonen skal avgi sin endelige dom, kan den ikke bli nogen annen enn at den maa erklære salmeboken i det hele for god og brukbar. Forsaavidt man bare tar hensyn til salmebokens eget verd, er der saaledes efter kommisjonens mening ikke grunn til aa

nekte den autorisasjon. Men om dens autorisasjon ogsaa bør tilraades efterat det samme er gjort med Landstads bok, er der delte meninger innen kommisjonen.

Skaar som har et lengere særvotum, er prinsipielt imot en saa historisk enestaaende og uprøvet ting som aa autorisere to salmebøker paa en gang. „Ethvert nogenlunde ordnet Kirkesamfund har vedtaget een Kirkebog om Gangen og først da, naar denne ikke længere har kunnet tilfredsstille det raadende Krav, foranstaltet indført en ny." Der er kirkelige retninger i landet, som hverken Hauges eller Landstads fullt tilfredsstiller. Han frykter for at der snart vil melde sig krav om autorisasjon av en grundtvigsk med den „kirkelige anskuelse" eller en utpreget pietistisk salmebok. Og styrelsen vil vanskelig kunne undslaa sig naar den alt har gjort det første skritt henimot autorisasjon av hvilkensomhelst salmebok. Iallfall vil de to autoriserte bøker bli en kilde til strid og splid. Det skal innrømmes, at som forholdene er, kan knurr og utilfredshet neppe undgaaes, „men det synes dog indlysende, at Misnøiet er af en langt betænkeligere Art, naar det næres af den tabende mod den seirende Del af Menigheden, end naar det er rettet mod en Indskrænkning af Valgfriheden". I første tilfelle vil det vedvare i et lengere tidsrum, i annet vil det snart ophøre. I ethvert fall synes et saa betenkelig skritt som det paa en gang aa fremby to autoriserte nye salmebøker ikke aa burde tas før erfaringen har gjort dets fornødenhet innlysende. Visstnok tror man der i menighetene er en trang tilstede efter aa faa Hauges bok som kirkebok, men det er mere en trang til en i sannhet kristelig salmebok. Autorisasjonen bør derfor utsettes til det viser sig om kravet paa aa faa den innført fremdeles gjør sig gjeldende, efterat man har hatt tilstrekkelig tid og anledning til aa gjøre sig bekjent med begge bøker i deres endelige form. Men hvis Hauges blir autorisert, bør den for ikke aa tape enheten av sikte, bare tillates innført efter særskilt underdanigst ansøkning. —

Kommisjonens flertall, d. v. s. dens øvrige medlemmer, er nok enige med Skaar i at det var ønskeligst om alle landets menigheter hadde en og samme salmebok til kirkebruk, og har heller ikke været uopmerksomme paa de mot samtidig autorisasjon anførte grunner. Men som virkeligheten har utviklet sig, maa kommisjonens flertall anse en eneste salmebok over hele landet for uopnaaelig, hvis menighetene ikke skal berøves enhver stemme i denne sak. Fra en tid da kirkestyrelsens ønsker gjaldt mere enn nu, har vi jo allerede tre salmebøker, utkomne den ene efter den annen med offentlig anbefaling,

uten at den ene har kunnet fortrenge den annen. Det er intet godt varsel for opnaaelsen av salmeboksenhet for tiden. Den nye konkurrent er allerede paa plassen og vil med sitt sterkt konservative anlegg ikke ha undlatt aa dra til sig den kjærlighet til det gamle og frykt for det nye, som lever hos en større del av landets kristelig berørte almue, især landalmuen. Hauges salmebok er nemlig ikke fjernet med at den nektes autorisasjon. Den er alt kjent av mange og benyttet til privat bruk. Der er endog sognemenigheter som har forlangt den innført til kirkebruk. Det er ikke usannsynlig at man ved aa utelukke den fra aa komme paa valg, vilde vekke en uvilje og fremkalle bevegelser som lett kunde bli like meget til hinder for Landstads salmeboks innførelse som selve den frie konkurranse. Under disse omstendigheter kunde endog den tanke ikke synes ligge fjern, at kirkestyrelsens omsorg ikke med nytte kan gaa videre enn til aa føre kontroll med at det som kommer paa valg er *godt* og *brukbart*. Disse egenskaper kan den ikke frakjennes. Kommisjonen tilbakeviser Skaars paastand om at boken skulde ha tapt ved gjennemgaaelsen, og vet ikke om at Landstads har vunnet saa meget. —

Hermed finner kommisjonen at den kunde ha stanset, men efterat det, om man saa kan si, kirkepolitiske spørsmaal om hvorvidt mere enn en salmebok bør autoriseres paa en gang, er bragt paa bane (av Skaar), har man trodd aa burde gi sitt foreløbige bidrag til drøftelse av dette spørsmaal.

Flertallet i kommisjonen mener, at autorisasjonen, alt betraktet, vanskelig vil kunne undgaaes. Men da dette for en vesentlig del maa være avhengig av stemninger og forhold rundt om i landet, hvorom kommisjonen savner sikker kunnskap, maa flertallet til sist henstille til kirkestyrelsen om det ikke skulde være tjenlig først aa erhverve oplysninger herom, før autorisasjonen meddeles.

Men naar vi saa kommer til *maaten* hvorpaa disse „oplysninger" skulde innhentes, har *Moe* et særvotum: Ad den offisielle vei gjennem geistligheten, hvorpaa flertallet tenker sig oplysningene skaffet, vil ikke faaes sikkert kjennskap, men spørsmaalet maa føres ned til menigheten (enten paa menighetsmøter eller ved omsendelse av lister til husfedrene e. l.). Men aa sette et saa storartet apparat i gang for aa finne ut stemningen, samtidig som en annen salmebok i autorisert stand efter all sannsynlighet blir fremlagt, synes mindre betimelig. Dertil vil man selv *da* ikke faa nogen paalitelig veiledning. *Moe* mener derfor — idet han saaledes nærmer sig Skaar — at man vil vinne de beste forutsetninger for en bestemmelse i autorisasjonsspørs-

maalet, naar kirkestyrelsen for det første inntar en avventende stilling og overlater til menighetene, om de ytterligere enn skjedd er, vil ytre begjæring om Hauges utkast som kirkebok. For sin del er han tilbøielig til aa anta at ønsket og trangen til en salmebok av dettes konservative anlegg og preg rører sig i flere menigheter, især i flere landsmenigheter, som hittil har brukt Kingos eller Guldbergs. Han tenker sig at for saadanne vil overgangen til Landstads bli bratt og stor. Men er en slik trang tilstede, forekommer det ham, at den bestemtest og utvetydigst vilde komme tilsyne i slike menigheters andragende om aa maatte benytte Hauges utkast til kirkebruk. Men naar en flerhet av menigheter hadde uttalt sig i denne retning, synes det ham at tiden til dens autorisasjon var kommet, men da slik at den blev stillet til fritt valg ved siden av Landstads.

Til flertallets bekymringer for at denne fremgangsmaate skulde forsterke forlangendet efter boken og kanskje føre til agitasjon til skade for Landstads utkast, svarte han at han uaktet han erkjente innvendingens betydning, ikke kunde se nogen ulykke i at en noget større flerhet av menigheter rakte haanden ut efter Hauges bok. — —

Sitt arbeide med innstillingen hadde kommisjonen avsluttet den 1. oktober, hvorefter man ennu hadde fem møter til gjennemgaaelse av enkeltbemerkningene. Muligens har man ordnet arbeidet slik fordi *Skaar* ikke kunde delta i de siste møter, han var iallfall ikke tilstede, da forhandlingsprotokollen blev undertegnet den 13. oktober 1869. Det hele blev derfor sendt pastor Skaar, som med sin underskrift sendte det videre til Departementet.

Nettop da kommisjonen hadde avsluttet sine forhandlinger bragte „Luthersk Kirketidende"[1] en saklig og grei artikkel om spørsmaalet av „c. th.", som var et velkjent merke i bladet i de dager. Artiklen var skrevet *før* kommisjonen var ferdig. — Ryktet hadde sagt at kommisjonen hadde foreslaatt begge samlinger autorisert til kirkebruk, og dette resultat finner innsenderen er det uheldigste den kunde ha kommet til. Selv foretrekker han Landstads, men kirken vil faa en utmerket salmebok, hvilken den saa faar, og han vil ikke ta til orde for Landstads, men kun for at ikke begge blir autorisert ved siden av hinannen. De mislige følger av begges autorisasjon vil bli usikkerhet og vaklen om valget, splid og talsmenn og partier for begge og utilfredshet hos dem, som ikke faar sin vilje igjennem. Som eksempel paa forvirringen som opstaar ved bruk av forskjellige salmebøker, nevner han Misjonsselskapets generalforsamling i Ber-

[1] 1869 II, s. 300 f.

gen 1865. Da man skulde synge „Jesu dine dybe Vunder", sang bergenserne sin melodi og østlendingene sin. Man vil faa valget mellem to bøker av hvilke den ene ikke kan sies aa ha vesentlige fortrinn for den annen. Begges innhold gjør det umulig at det for noget eneste menneske i hele landet kan være samvittighetssak. Splittelsen er et saare sørgelig resultat av kommisjonens virksomhet. Det er ikke bare aa forsømme anledningen, men nettop aa bruke den til aldeles det motsatte, bruke den til for en uberegnelig fremtid aa forhindre enheten paa dette punkt. De som gjør det, vil ikke erhverve sig kirkens takk. Skulde kommisjonens forslag ennu ikke være avgitt, vil han stille den ærbødige og innstendige anmodning til minoriteten: „Giv heller efter og lad os faa den Psalmebog, Majoriteten inden Kommissionen ønsket autoriseret, hvilken af dem saa dette er!" Er kommisjonens avgjørelse truffet eller vil minoriteten være uvillig til en saadan selvfornektelse, stiller han den ærbødige anmodning til prost Hauge, at han vil avgi erklæring om at han ikke ønsker sitt utkast autorisert ved siden av Landstads, men enten autorisert alene eller slett ikke. Da prostens arbeide er et privat foretagende, maa dette vistnok staa i hans makt. Landstad, hvis utkast er fremkommet efter offentlig foranstaltning, har vel ikke adgang til aa avgi en saadan erklæring, selv om han var villig til det; ellers vilde innsenderen stille samme anmodning til ham. Han er forvisset om at begge disse menn nærer kjærlighet til kirkesamfundet. Derfor haaper han de heller selvfornektende vil tre tilbake i denne veddestrid, enn bli aarsak til at splittelsen innen samfundet blir saa godt som uhelbredelig. —

En tid synes Hauge ogsaa virkelig aa ha været tilbøielig til aa ta hensyn til denne inntrengende henstilling. De forholdsvis faa bemerkninger kommisjonen hadde satt i margen paa hans reviderte utkast, maa ha været lett aa komme igjennem, især da han gav efter for kommisjonens ønsker i ett og alt.[1] Likevel holdt Hauge sitt utkast tilbake i over ett aar før han atter sendte det inn til Kirkedepartementet, for ikke aa hindre den omtalte salmeboksenhet. Rent ta boken tilbake kunde han ikke, da den, efter aa ha faatt utbredelse i menighetene, ikke lenger kunde betraktes som hans, men menighetenes eiendom.[2] Deri hadde han sikkert ogsaa rett. *Nu* var det for sent aa trekke utkastet tilbake. Der var for mektige krefter satt i bevegelse til det. Det skulde salmebokstriden i 1870 vise.

[1] Dept.s foredrag vedr. res. av 11. oktober 1873, efter Luth. Kirketid. 1873 II, s. 255. — [2] Luth. Kirketid. 1870 II, s. 334.

Inntil autorisasjon av Landstads salmebok i oktober 1869, og den nogenlunde samtidige opfordring, som vi nettop har omtalt, synes det aa ha været stille omkring salmeboksaken. I virkeligheten har almenheten, synes det, været litet orientert om begivenhetenes gang. Rundt om i landet begynte man saa smaatt aa forberede innførelsen av den nye salmebok.

Den fornyede debatt som opstod i løpet av 1870 hadde da naturligvis til hensikt aa skaffe ogsaa Hauges bok autorisasjon, og derunder hindre Landstads innførelse i menighetene, idetminste til man fikk ogsaa Hauges og kunde *velge*. Denne uttrykkelige hensikt har en innsender i „Luthersk Kirketidende" sommeren og høsten 1870[1]. Det ser ut til at salmebokkommisjonens erklæring er almindelig kjent. Disse rykter som er „lekket" ut kan ha gjort sitt til at striden blev saa bitter som den blev.[2] Innsenderen er iallfall godt orientert. Han paataler at kommisjonserklæringen ikke er offentliggjort, og vil fremheve de „anbefalelsesværdige Sider" ved Hauges bok. Saaledes nevnes en hel rekke salmer som finnes hos Hauge, men ikke hos Landstad osv. Og tror nogen, enhet vil opnaaes, om Hauges nektes autorisasjon? Vestigia terrent. Og han henviser til leseboksaken som et eksempel paa hvordan det vil ende. Det er den odiøse *tvang* som maa bort. Menighetene vil ha frihet til aa velge. Menighetsmøtet er det rette forum til aa avgjøre denne sak.

Begivenhetenes brennpunkt var og blev Skiensfjorden. Og harmen skyldtes nektelsen av „valgretten" mellem Landstads og Hauges bøker, saa salmebokstriden endog stillet kirkeforfatningsspørsmaalene i skyggen.[3] I selve Skien blev der fra slutten av oktober 1870 og utover holdt en rekke menighetsmøter i „Bedehuset" om salmeboksaken. Foranledningen til det første av disse møter var Departementets cirkulære om hvorvidt man ønsket ny salmebok. Dette spørsmaal ansaa man besvart med tilleggets innførelse i kirken, og Hauges i bedehuset. Diskusjonen kom snart til aa dreie sig om Landstads eller Hauges utkast. Der var talsmenn for begge salmebøker. Men nogen likte best Hauges fordi salmene i den ikke var saa forkortet eller omstøpt som i Landstads, dessuten hadde 300 salmevenner rundt i landet gitt raadgivende vink for denne bok. Man krevet *valgfrihet*, og mente sig berettiget til aa kreve denne efterat man i 7 aar hadde benyttet Hauges bok i bedehuset og faatt den

[1] Luth. Kirketid. 1870 II, nr. 4 og 19 (23. juli og 22. oktober). — [2] Paa et menighetsmøte i Skien kunde en sakfører bekrefte et referat fra salmebokkom.s uttalelser som „aldeles ordlydende". Luth. Kirketid. 1871 I, s. 77. — [3] Luth. Kirketid. 1871 I, s. 107 f.

kjær. Og innførelsen var skjedd efter raad av en stor autoritet i salmeboksaken (NB: Skaar!). Men naar talen var om autoriteter, vilde man minne om et gammelt salmevers: „Du er ei heller bunden Til Nogens Mund og Pen, men randsag selv i Grunden Den Vei, hvor du gaar hen!" Man kunde tenke sig Regjeringen nødig vilde autorisere Hauges utkast, men ikke at den vilde *nekte* det. I tilfelle vilde man forsikre om at det skulde bekomme kirkestyrelsen ille! Nektelsen fant man lite stemmende med tidens frihetstendenser i kirkelig retning. — Til slutt kunde Hauge oplyse om sin stilling til saken, at han ikke hadde sendt sitt utkast tilbake til Departementet. Paa opfordring lovet han i møter de følgende søndager aa gjennemgaa sitt reviderte utkast, saa folk kunde lære det aa kjenne.[1] Paa det fjerde og siste møte, hvorpaa salmesaken diskutertes i Skien, var der 237 husfedre tilstede, og man skulde holde avstemning. Av de 113 stemmer som blev avgitt, fikk Landstads bok bare 7, Hauges 106. Man inngikk straks med ansøkning til kirkestyrelsen om aa faa Hauges utkast autorisert til kirkebruk. Det samme hadde allerede Vraadal anneks i Kviteseid gjort.[2] Hauge fant nu ikke lenger aa kunne tilbakeholde sitt utkast, men sendte det inn til Departementet.

Spørsmaalet om valgfriheten hadde ikke bare satt det kristelig interesserte legfolk, men ogsaa de store masser i bevegelse[3]. I Skien var begge avisene engagert i striden. I „Correspondenten" fremkom henimot slutten av aaret nogen artikler „af en Theolog",[4] som især kom til aa sette ondt blod. Men de viser tillike av hvilken art striden var kommet til aa bli. Han gaar ut fra at de menigheter som alt har antatt Landstads salmebok, ikke har gjort sig kjent med den paa forhaand. Flertallet trenger veiledning, hvis husfedrenes stemmegivning skal bli annet enn en flau komedie. Men nu skal da folk selv faa midler i hende til aa dømme, saa de ikke lenger skal behøve tegne sine navn i fullstendig likegyldighet eller blind underkastelse under prestens mening. Det er i sakens anledning ophopet en stor masse autoritet, som skal virke til aa imponere. Men han vil se om denne autoritetssol ikke bare er fyrverkeriprestasjoner. Kirkestyrelsen hadde full rett da den til varetagelse av alle dannede menighetslemmers tarv søkte aa hindre et smakløst og urent sprogs inntrengen paa et felt, som bør være fredlyst for døgnets profane kamper. Han søker videre aa redusere anerkjennelsen av Landstads

---

[1] Luth. Kirketid. 1870 II, s. 333 f. — [2] Ibid. 414 f. og 1871 I, s. 75 f. — [3] Sistnevnte sted. — [4] „De nye Psalmebøger", af en Theolog (E. Munch-Myhre), ogsaa i særtrykk Skien 1871, og Trondhjem 1871 („Veiledende Ord ...").

bok dithen, at hadde kommisjonen dengang kjent Hauges utkast, vilde den ha gjort en sprogrensning til betingelse for anerkjennelse av Landstads utkast. Kommisjonen kaster altsaa like klar glans over Hauges utkast. „Husfædrenes Legion" er forført. Prestene vil han ikke engang nevne, deres fremgangsmaate forstaar han ikke. *Selv* maa han med takk til Gud si at begge samlinger staar paa den sanne og levende kristentros grunn, men tar han ikke feil er *nogle* tilbøielig til aa se paa Landstads bok med mistroiske øine, som om det kristelige alvor ikke skulde være fullt betonet, en mistro han finner fullstendig ugrunnet. Videre følger saa en lang undersøkelse av sproget i boken, som vi ikke behøver referere mere av. — „En Theolog"s artikler var av den art, at man selv i Danmark blev forbauset over den maate hvorpaa han behandlet sprogspørsmaalet, og beklaget den bitre partitone som gikk igjennem artiklene.

Naar disse artikler kom til aa spille slik en rolle som tilfellet blev, er det forhaapentlig et vidnesbyrd om at der var gaatt politikk i spørsmaalet. Det er liberalismen som driver frem autorisasjonen av den konservative Hauges salmebok. Overalt hvor spørsmaalet om salmebokbytte var aktuelt, blev „Correspondenten"s artikler sendt hen, og gjorde sikkert god virkning. Saaledes ogsaa til Trondheim, hvor de utkom som tillegg til „Trondhjems Stiftsavis". I en anonym „Protest mod Præstevældet"[1] drog innsenderen veldig tilfelts mot prestene og den stedfundne avstemning: „Blændværk, kun Blændværk." „Her er vist et saadant Hastværk og saadan Overfladiskhed, Selvgodhed og Mangel paa Agtelse for anderledes tænkendes Meninger af Præsteskabet i denne Anledning." Prestene beskyldes bent frem for fusk ved avstemningen.[2]

Rundt om i landet øket interessen for Hauges bok. I Vefring i Førde besluttet halvparten av husfedrene i et møte den 18. februar 1871 enstemmig aa anmode prost Hauge om aa fastholde begjæringen om aa faa sin salmebok autorisert, saa menighetene kunde faa velge mellem den og Landstads.[3]

Den 3. januar hadde et indremisjonsmøte i Eidsberg, som sa sig aa representere 13 prestegjeld, uttalt sin misnøie med Landstads bok og ønske om aa faa Hauges autorisert.[4]

I Langesunds anneks hadde likesaa den overveiende pluralitet ut-

[1] „Trondhj. Stiftsavis" 29. februar 1871 av -h-h (*ikke* Krogh). Senere spillet en kapt. Krogh (undertegnet -h) og C. Proet hovedrollen. — [2] Der blev endog sendt en henstilling til Dept. om aa la den besluttede innførelse av Landstads bok bero. Medhjelperne Aune og Hans Jensen ba sig entlediget p. g. a. beskyldningene etc. Dept. telegraferte at beslutningen stod ved makt. — [3] Luth. Kirketid. 1871 I, s. 111. — [4] Ibid. s. 271.

talt sig for Hauges bok. I Gjerpen blev salmeboksaken utsatt i paavente av denne. I Søgne uttalte menigheten sig det følgende aar med stort flertall mot Landstads og for at Hauges maatte bli autorisert.[1]

Mot artiklene i „Correspondenten" var der straks kommet et svar. Likesaa gikk Skaar i rette med forfatteren i „Morgenbladet".[2] Prestevelde har mange maater aa komme frem paa. Bak kampen for friheten ligger ofte ærgjerrighetens, selvklokskapens og selvraadighetens tyranniske hensikter. Hensynet til de store, tjenende klasser taler nettop for enhet, hevder Skaar. Han bringer ogsaa en saklig imøtegaaelse av innvendingene. Men overfor en stridsmaate som „Theolog"s har det visst ikke nyttet meget.

Overfor alt dette staahei gav Riddervold tapt. Alt i trontalen 1871 blev det oplyst at spørsmaalet om autorisasjon av det „private salmeboksutkast" var under overveielse. Denne meddelelse skapte iallfall i Skien et „Havblik" efter salmebokstriden[3]. Men saa brast bomben over menigheten midt under festen til Hans Nielsen Hauges minne, da den kgl. res. av 1. april 1871 blev kjent, som bestemte at ansøkningene om autorisasjon „ikke for Tiden bevilges". Imidlertid kunde prost Hauge kort efter meddele utdrag av Departementets foredrag i sakens anledning[4], som gav beskjed om Departementets henvendelse den 7. mars til rikets biskoper med anmodning om deres utsagn om *stemningen*. Samtidig blev der gitt et ganske kort referat av kommisjonens stilling. For ikke aa foregripe spørsmaalet om autorisasjon, kunde de to ansøkninger nu ikke innvilges.

I begynnelsen av aaret 1871 innløp biskopenes erklæringer som Departementet hadde bedt om under den 7. mars.

Kristiania biskop har henvendt sig til prestene, som foretrakk Landstads bok, mens de fleste fant det mindre tilraadelig aa autorisere Hauges. Selv antar biskopen at det riktige vil være at der ikke straks meddeles autorisasjon, men at det stilles i utsikt aa kunne skje for de menigheter som uttaler et bestemt ønske om aa faa benytte den til kirkelig bruk.

Hamar biskop har ogsaa konferert med prestene og er blitt bestyrket i sin opfatning, at der ikke er nogen opinion for Hauges bok, mens Landstads allerede er innført i enkelte menigheter. Likevel anser han det mindre riktig aa nekte Hauges autorisasjon, da hensynet til en-

---

[1] Luth. Kirketid. 1872 I, s. 16. — [2] Ogsaa særtrykk: „Gjenmæle i Salmebogstriden. Et Bidrag til retfærdig Bedømmelse af Landstads Salmebog". Kra. 1871 (av J. N. Skaar). I „Morgenbladet" september 1871: „Hensigten: Een Salmebog for hele den norske Landskirke". — [3] Luth. Kirketid. 1871 I, s. 108. — [4] Dept.-Tid. 1871 s. 190 f.

het ikke kan ansees som tilstrekkelig grunn til aa nekte de menigheter, som ønsker samlingen til kirkebruk, dette.

Kristiansands biskop, i hvis bispedømme striden jo var størst, antar at der for tiden ikke bør fattes nogen bestemmelse om hvorvidt Hauges salmebok bør autoriseres. Han mener der ikke er tilstrekkelig grunn til aa gi Landstads bok nogen medbeiler, før den er blitt mere kjent ved aa antages i flere menigheter. Han mener stemningen neppe vil være for Hauges bok uten i menigheter hvor Kingos eller Guldbergs salmebøker brukes.

Bergens biskop har hentet erklæringer fra prostene, av hvilke det sees at Landstads bok med en efter forholdene usedvanlig hurtighet har funnet inngang og yndest hos en mengde familier i de fleste menigheter i stiftet, ett enkelt prestegjeld alene undtatt, hvor der hersket fordom imot den. Derimot var Hauges næsten overalt lite eller slett ikke kjent, og kun i ett eller muligens to sogn antas det aa bli spørsmaal om den til gudstjenesten. Han finner salmebokenhet særlig ønskelig for Bergens stift, hvor befolkningen reiser saa meget baade ved kystfart og paa fiskerier, saa de gjerne søker fremmede kirker, dernæst er det næsten overalt sedvane aa besøke nabokirker, især om sommeren. Men han finner det ikke tilraadelig aa nekte nogen menighet aa faa Hauges innført. Valgretten er dyrebar for menighetene. Nogen almindelig approbasjon av Hauges utkast kan han dog ikke ønske, men kun tillatelse som en undtagelse bør gives.

Trondhjems biskop antok at stemningen i 14 (av 156) sogn var bestemt for Hauges bok. Men „Correspondenten"s artikler har spillet stor rolle, saa der enkelte steder er inntraadt et omslag. Om autorisasjonen av Hauges bok vilde bevirke nedgang i de brukelige salmebøkers antall til to, kunde han ikke ha nogen sikker formening om, da ingen kunde vite hvor stor tilslutning den vilde faa; men han finner dog grunn til et saadant haap i den gode mottagelse den har faatt i flere distrikter.

Tromsø biskop visste bare om ett sogn hvor der hos en del av menigheten var interesse for Hauges bok. Av hensyn til Tromsø bispedømme vil autorisasjonen ikke være nødvendig, men var stemningen for den sterk og utbredt andre steder i landet, og kom der inn forestillinger om autorisasjon fra et betydelig antall menigheter, turde han ikke uttale sig imot at forlangendet blev imøtekommet. — — —

Biskopenes uttalelser kom som nevnt inn i begynnelsen av aaret 1871. Da Riddervold gikk av som kirkestatsraad den 1. juli 1872, var der enda intet gjort med autorisasjonen av Hauges bok. Og han

kunde saa meget lettere opsette det hele som der ikke var kommet mere enn fire andragender fra sognemenigheter om aa faa benytte Hauges bok som kirkesalmebok, nemlig fra Vefring, Vraadal, Skien og Nannestad.

Først den 11. oktober 1873 blev Hauges reviderte utkast autorisert „til at bruges ved den offentlige Gudstjeneste, hvor dette af Menigheden vedtages". Og det tør nok hende at biskop Grimelund har hatt sin andel i denne kongelige resolusjons forhistorie.[1]

Selv begrunner Departementet dette skritt med, at det synes „efter Sagens Natur at kunne antages, at medens stedse flere Menigheder ikke længer ville kunne finde sig tilfredsstillede ved de ældre Psalmebøger, ville maaske ikke saa faa af disse paa Grund af den mere konservative Charakter, hvorved Hauges Bog adskiller sig fra den ved Resolution af 16de Oktober 1869 auktoriserede, finde sig bedst tilfredsstillede ved hin". Var der til Departementet bare kommet faa andragender i saken, saa var der til gjengjeld kommet gjentagende begjæringer om avgjørelse, saa Departementet ikke trodde aa burde utsette saken lengere. —

Ved slutten av 1873 var Landstads salmebok allerede innført i 458 av landets 903 sogn, og hadde derved faatt et godt forsprang for Hauges.

10. Tillegg av tekster og bønner etc., s. 77-79.

I likhet med tidligere salmebokutgaver skulde ogsaa Landstads salmebok forsynes med et utvalg av tekster, bønner etc. Mens kommisjonen arbeidet med salmene, gikk Landstad efter Departementets opfordring igang med aa utarbeide et forslag til et slikt tillegg. Men ogsaa her skulde sproget volde vanskeligheter. Det viste sig at Landstad ikke hadde fulgt den nye bibeloversettelse, som for det Nye Testamente ogsaa var optatt i alterboken av 1862, men gitt tekstene og kollektene sin egen redaksjon ved aa benytte alterboken av 1783, men saaledes at skrivemaaten var lempet og endel fremmede ord oversatt. Paa Departementets henvendelse i den anledning, svarer kommisjonen den 13. mai 1868 at „den Bog, hvoraf Liturgen og Prædikanten foredrager Texterne for Menigheden d. e. Alterbogen, og den Bog, som skal hjælpe Menigheden til at følge dette Foredrag d. e. Psalmebogen, bør Ord til andet stemme overens". Det er ikke bare hensiktsmessig i betraktning av den nye oversettelses fortrinn, men det eneste riktige ifølge sakens natur, at denne ogsaa optages i

[1] D. Thrap: Bidrag til den norske Kirkes Historie i 19. Aarh. II.

salmeboken. Av samme grunn ønskes ikke en av Landstads utarbeidet nyaarsbønn optatt.

Mens den første, liturgiske del, optages efter alterboken, staar man ved den annen, ikke-liturgiske, mere fritt. Alt maa være sant og sundt, men baandet maa heller ikke strammes mere enn i lignende husandaktssamlinger, saa det utelukker gode og tiltalende frembringelser, som efterhaanden maatte tilvokse kirken. Den bønnesamling Landstad har foreslaatt har en god og sund kjerne innbefattet i en verdig form. „Morgen- og Aftenbønner" er efter Kingos av 1747. „Hjertesuk" er Kingos avdelt i strofer. De særlige bønner er hentet fra eldre og nyere forfattere, som Joh. Arndt, Fresenius, Balslev og Landstad selv. „Trøstesprog" er en fullstendig nyhet i vaare salmebøker, og noget kommisjonen uttrykker sin særlige glede over. Landstads bok eier deri en skatt av høit verd. — Landstad selv hadde foreslaatt en reduksjon av antallet i denne avdeling av hensyn til bokens omfang, hvilket kommisjonen gir medhold.[1]

Det er betegnende for tidens konfesjonelle preg at man ønsket den Augburgske Konfesjon optatt i salmebøkene, noget der var vakt mosjon om paa stiftsmøtene rundt om, oprinnelig efter forslag av kandidat Hærem.[2] Kommisjonens flertall anbefalte dette. Kun Skaar var derimot baade fordi det vilde fordyre salmeboken til hinder for dens innførelse, og fordi konfesjonen ikke burde utbredes ved tvangsmidler. Den var aa faa kjøpt for nogen faa skilling i enhver boklade. Departementet finner da ogsaa hensiktsmessigheten derav tvilsom.[3]

I førsteutgaven av Landstads salmebok fantes ingen oplysninger om salmenes diktere etc. Dette blev siden rettet paa ved slike oplysninger av Landstad selv; disse blev tilføiet i et anhang. Da der i 1889 utkom ny alterbok igjen, blev salmebokens tillegg rettet i overensstemmelse dermed, bl. a. blev der optatt et utdrag av alterboken.[4]

Paa samme maate hadde da ogsaa Hauge utarbeidet et forslag til tillegg i sin bok. Ogsaa her bemerker kommisjonen i sin innstilling at de liturgiske bønner og tekstene bør optas ordrett efter alterbokens siste utgave. Morgen- og aftenbønnene i dette forslag stammet fra Vaisenhusutgaven fra 1755 av Kingos salmebok. De er noget kortere enn de av Landstad optatte. Forøvrig hadde kommisjonen her ikke annet aa bemerke enn at den Augsburgske Konfesjon,

---

[1] Kommisjonens innstilling av 8. september 1869. — [2] Luth. Kirketid. 1869 II, s. 77. — [3] Dept.s „Foredrag" før autorisasjonen. — [4] M. h. til de senere eftertrykksutgaver av salmeboken ansees det tilstrekkelig aa henvise til de norske bokfortegnelser 1866 ff.

hvis den blir optatt, maa bli avtrykt hel og ikke bare de første 21 og den 28. artikkel. Ogsaa Hauge hadde en samling „Sprog af Guds Ord".

Forøvrig gjennemgikk den ved den senere alterboks utkomst en forandring omtrent som Landstads.

HYMNOLOGISK KARAKTERISTIKK.

A. LANDSTADS SALMEBOK.

1. Under liturgisk synspunkt, s. 79-108.

Hensikten med Landstads salmebokarbeide var aa istandbringe en samling av salmer og gudelige sanger til bruk ved gudstjenesten i den norske kirke. Men dens bibestemmelse for husandakten og som kristelige opbyggelsesbok maatte derhos ikke tapes av syne. (Planen § 1.) Hvorledes boken i overensstemmelse dermed maatte *ordnes,* utfører Landstad i sin plans § 9 og 10: „Paa Grund af Samlingens Bestemmelse til kirkeligt Brug maa dens Indhold have en til denne Bestemmelse svarende Anordning. Psalmerne bør slutte sig nøie til de kirkelige Handlinger, de christelige Fester og de til Søndagene anordnede Texter i Overensstemmelse med Kirkeaaret. Hvad der forøvrigt maatte behøves enten for den private Andagt eller for at udfylde det Omfang af Indhold, som paakræves, vil kunne tilføies i Form af Tillæg." (§ 9.) „Uden at ville danne et theologisk System af belærende Psalmer bør der dog sees hen til, at de vigtigste Troessandheder og de christelige Hovedlærdomme gjennem Psalmesangen finde sit Udtryk." (§ 10.)

Landstad vilde altsaa ikke fortsette i den nyere av Wexels's „Tillæg" og den Evangelisk-christelige salmebok skapte retning, men gjenopta den gamle tradisjon fra Kingo og Guldberg med salmenes ordning efter kirkeaaret etc.[1] At denne tilvante inndeling ogsaa var den som vilde vekke mest sympati for den nye bok blandt menighetene, særlig da dem som brukte Kingos eller Guldbergs, kunde en trygt regne med. Det viste sig da ogsaa at salmebokkommisjonen ikke hadde annet enn lovord for denne ordning: „Ikke mindre bifaldsværdigt maa Commissionen anse Psalmebogens Anordning for at være, forsaavidt denne efter Udkastet skal slutte sig til vort Kirkerituals Liturgi og følge Kirkeaaret. Netop paa denne Maade bliver

[1] De eldste dansk-norske kirkesalmebøker inntil Kingo var derimot inndelt systematisk.

Samlingens Bestemmelse indpræget; man ser straks, man tager Bogen i Haanden, at her har man en Kirkepsalmebog for sig, Menigheden bliver ved dens Brug indført i Liturgien og Kirkeaaret, og Eftersøgningen saavelsom Valget af Psalmer for Gudstjenesten paa ethvert Punkt retledes og lettes."

Men en vilde ta meget feil i aa tro at det var opportunistiske hensyn som tilsa denne inndeling for Landstad, (dem viste han sig jo ogsaa ellers, som vi har sett, bra fri for). Tvertom har han som den utpregede *kirke*mann han var, ansett denne ordning for den eneste konsekvente ordning av en *kirke*salmebok. Vel vil ikke Landstad som de gamle, f. eks. Kingo, foreskrive hvad der til enhver tid skal synges, men han tenker sig dog „at det nok turde hende, at Præsterne burde tilholdes i al Fald paa Festdage at lade synge 'Troen' og 'Gloria', paa Bededage Litaniet, i Fasten og paa Langfredag 'O Guds Lam uskyldig'" osv. Dog — regler taales ikke i vaare dager, derfor faar salmen med sitt innhold tilby sig selv som passende til dagen og dens hellige tekster[1]. „Man kommer derved den ældgamle Gudstjenestens Ordning med Frihed nærmere, Salme- og Alterbog, Menigheds-Sang og Liturgi smelte af sig selv sammen, Menigheden lever sig ind i Kirkeaaret, finder sig ved Husandagten bedre til Rette i Bogen, og de hellige Guds Ord, som hører til Dagen, maa trænge ind med dobbelt Magt, naar de bliver baade indprækede og indsungne."

Med sin inndeling staar Landstad ganske alene overfor de tyske og danske salmesamlere og hymnologer (f. eks. Rudelbach), likesaa overfor de svenske, Svedberg og Wallin. Især har de nyere danske gjort ham betenkelig ved aa sette i fremste rum, hvad vi pleier ha i siste, d. v. s. tids- og stendersalmer, kongesalmer og krigssalmer![2] Landstad er klar over at ogsaa hans anordning har sine vanskeligheter, men samtidig sikker paa „at vort Folks historiske Sans og Bibelfasthed ikke vil give Slip paa den".

Efter sitt paa Kingo byggede prinsipp hadde Landstad gitt sin bok følgende inndeling, som uantastet av kommisjonen og andre kritikere gikk over i salmeboken; efter denne er salmeantallet tilføiet: „Indgang" 8 salmer, „Sædvanlige Salmer til Høimesse" 9 salmer, „Før Prædiken" 8 salmer, „Efter Prædiken" 8 salmer, „Daab" 8 salmer, „Konfirmation" 6 salmer, „Skriftemaal" 9 salmer, „Nadverd" 19 salmer, „Slutning" 19 salmer, „Kirke-Aaret" d.v.s. salmer til hver av

[1] Om Salmebogen, s. 66 f. — [2] Om Salmebogen, s. 68. L. sikter til Roskilde Konvents Salmebog, hvori nr. 109: „I Krigens vilde Lue, O Herre, styr vort Sværd", og 111: „Gjør Alting klart ombord til Slag".

kirkeaarets søn- og helligdager, 484 salmer, og til slutt „Særlige Salmer" med tilsammen 56 salmer. Ialt hadde salmeboken saaledes 634 salmer; til sammenligning nevnes at Kingos hadde 297 salmer, Guldbergs 438 og den Evangelisk-christelige 560 salmer, dennes „Tillæg" 108.

I hovedavdelingen „Kirke-Aaret" var salmene ikke fordelt med like antall paa alle søndager. Forraadet var en medvirkende faktor, en annen behovet, saaledes har f. eks. juledag faatt 18 salmer, mens trefoldighetstiden i det hele er sparsomt utstyrt, saa enkelte søndager bare har fire salmer[1]. En egen underavdeling utgjorde 14 tildels lange salmer om „Jesu Pine", som finnes innskutt mellem „Skjærtorsdag"- og „Langfredag"-salmene. Ogsaa med disse har Landstad villet imøtekomme et kirkelig behov, nemlig salmer til de tradisjonelle „fastegudstjenester". En søndag mangler helt salmer, nemlig „27. Søndag efter Trefoldigheds Fest", som ytterst sjelden forekommer; under denne er henvist til salmene paa 6. søndag efter hellig-trekongers dag. Et brudd paa planen var optagelsen av salmer til den for lengst nedlagte „Hellig Tre-Kongers Dag" og benevnelsen av de følgende søndager efter den overensstemmende dermed. Det var imidlertid paa Landstads tid sterkt paa tale og visstnok ventet med nogenlunde sikkerhet at denne dag atter vilde bli optatt som helligdag. I virkeligheten var den forøvrig slett ikke gaatt av bruk utover landsbygden, men benyttedes i nyere tid især som misjonsfest. Ut fra dette synspunkt og i erkjennelse av misjonens store kirkelige betydning, anbefalte ogsaa kommisjonens flertall bibeholdelse av salmene, mens to medlemmer ansaa optagelsen for forhastet saa lenge dagen ikke lovformelig var gjenoptatt som helligdag. Men Departementet var „uden Betænkning" med hensyn dertil da dagen alt var halv helligdag for almuen, da den muligens snart vilde bli gjenoptatt, og av hensyn til misjonsgudstjenestene, hvilken gjerning allerede hadde faatt sin offisielle anerkjennelse derved at forbønn for misjonen ved kgl. resol. av 27. juni 1855 var optatt i alterboken.[2]

Større var Landstads inkonsekvens naar det gjaldt gruppen „Særlige Salmer". Den inneholdt nemlig ikke bare de rituelle handlinger, som ikke var kommet med som egne avdelinger først i boken, slik som „Brudevielse", „Mødres Kirkegang", „Præstevielse", „Kirkevielse" og „Graven", men ogsaa salmer under rubrikker som „Børnelærdom", „Missionen", „Søfarende", „Maaltidet", „Morgen", „Aften" og „Dødsleiet". Baade i sin anmeldelse og senere i kommisjonen hevdet Skaar

[1] 13. søndag efter tref. har bare to salmer! — [2] Dept.s „Foredrag".

det syn at særlige salmer i det hele var en lite ønskelig innretning i en kirkesalmebok. Til det har Landstad ikke noget annet svar enn at hans „Særlige Salmer" er *faa,* og at det er en vakker skikk i en særegen situasjon aa by en særlig salme. Han tenker da særlig paa de sjøfarende, og *disse* salmer har han da tenkt til en slags liturgisk bruk, ved skibsgudstjenester.[1] Nu var jo Landstads bok ikke bare beregnet paa kirken, men ogsaa paa huset, ved husandakten. Men det var boken i sin helhet som hadde denne dobbelte hensikt. Nettop de salmer menigheten hadde lært aa kjenne i kirken, skulde ogsaa tjene den underordnede opgave, husandakten. Disse 34 salmer (56 ÷ 22 rituelle) anser han saaledes ikke som en egen „husandaktsbok" og vil ikke ha dem bedømt paa nogen annen maate enn salmebokens øvrige salmer. Men i virkeligheten er de unektelig en liten samling for privatandakten. Ogsaa kommisjonen ansaa dem for et prinsippbrudd, men vil dog beholde dem, da de er innarbeidet i vaare salmebøker fra Hans Thomissøn av og inntil nyeste tid, og der ingen tvil er om at kirkefolket nødig vil undvære disse leilighetssanger.

Fra det Norske Misjonsselskaps hovedstyre var der kommet anmodning om at der maatte bli optatt saa mange misjonssalmer, at salmeboken kunde overflødiggjøre de særlige samlinger. Stikk motsatt dette syn stod Skaar, som vilde fordele misjonssalmene paa kirkeaarets søndager, især hellig-tre-kongers-dag, for nettop paa denne maate sterkest aa betegne misjonen som kirkens egen sak. Landstads ordning fikk dog flertallet for sig, mens kommisjonen ikke kunde tilraade optatt en større samling av hensyn til salmebokens omfang.

I „Udkast" hadde Landstad ennu to rubrikker under „Særlige Salmer", som ikke kom med i salmeboken, begge visselig paa grunn av Skaars angrep i „Morgenbladet" paa dem. Begge hadde riktig nok bare en salme, nemlig under „Hus-Standen": „Om ei Herren bygger Huset" som Skaar hadde imot av sproglige grunner. Den annen rubrikk var „Landets Lykke" med salmen „Raaber med Frydeskrig", som Skaar kaller en „gudelig 17de Mais Vise". I den forekom bl. a. følgende vers:

Kongen, vor gjæve Drot,
giv ham, o Gud, alt Godt,
gjør du ham fro,
fredsæl og seiersæl,
raadsnild til Rigets Held
længe han leve vel
med os i Ro!

Huldskab i Nordmands Haand,
trofast og kjærlig Aand
give du god,
ærlige Ord i Mund,
redelig Hjertegrund,
Styrke i Farens Stund,
Manddom og Mod![2]

[1] Om Salmebogen, s. 69. — [2] „Udkast", vers 6 og 7 i nr. 603.

Dette kaller Skaar „statskirkelige Snurrepiberier", hvad der gir Landstad anledning til aa legge for dagen sin konservative, statskirkelige innstilling: *Han* vilde gjerne med menigheten takke Gud for landets lykke, for borgerlig frihet, en velordnet stat, en kristelig øvrighet og andre Guds store velgjerninger, henhørende til vaart jordiske liv. Men „der er fromme, agtværdige Kristne, som ingen Pris sætter, hverken paa borgerlig Lykke, Fædreland eller Frihed, for hvem det vilde være ligegyldigt hvad Dag en Fiende kom og tog det altsammen fra os. De vilde ikke løfte en Finger til Forsvar derfor."[1]

I kommisjonen hadde Grimelund og Moe, som en kunde vente det efter deres stilling til Hauges bok, imot Landstads, at de savnet en rikholdigere avdeling for den huslige opbyggelse enn utkastets „Særlige Salmer" gav. De mente ogsaa at dette laa i traad med Landstads egen plans § 9.[2] Salmene vilde de skaffe ved aa flytte endel numre over fra kirkeaarsavdelingen til „husandaktsboken", noget de gav nærmere anvisning paa i de spesielle bemerkninger ved salmer som paa grunn av sitt innhold ikke „passet" i en kirkebok, men derimot i husandaktsboken. Hos disse medlemmer møter vi altsaa en forskjellig vurdering og bedømmelse av salmene i „husandaktsboken" og salmeboken forøvrig. Noget slikt var Landstad ganske fremmed. De pietistiske salmer det her gjelder — man karakteriserte dem nærmere som den „Brorsonske salmesang" — ønsket flertallet nettop aa ha fordelt blandt de mere objektive salmer, hvorved de vilde faa et korrektiv de ellers manglet, ja henvist til en særskilt avdeling kunde de bibringe den opfatning, at det var salmer av denne art som især hørte hjemme ved husandakten, og kanskje frembringe en sykelig aandsretning, eller festne den som alt maatte være der.

Landstad var selv opmerksom paa at hans ordning av salmeboken ogsaa hadde sine mangler.[3] Dette kom skarpt tilsyne da de to nye tekstrekker blev optatt og det viste sig at man i stor utstrekning savnet brukelige salmer. Dette hang sammen med at Landstad stundom optok salmer som vel mere eller mindre henspillet paa tekstene (og dengang var der jo bare en rekke), men ikke alltid stod i noget inderligere forhold til dem, ja av og til slett ikke gav uttrykk for deres religiøse innhold. Saaledes har han optatt nr. 509, „Der staar en Mand og takker Gud", visselig bare fordi teksten den dag var om tolderen og fariseeren; men salmen skulde helst ikke synges i en kirke, da den bare er en gjenfortelling av teksten med en tilføiet bønn:

---

[1] Om Salmebogen, s. 69 f. — [2] Se side 79. — [3] Om Salmebogen, s. 68.

— — — — — —

og han gik hjem retfærdig.
O Gud, lær os at bede saa,
At vi og kan din Naade faa,
Og saa gaa hjem med Synd forladt,
Og Dag og Nat velsigne dig,
Vort Hjertes Skat!

Et annet eksempel vil vi hente fra 23. søndag efter trefoldighets fest. Nr. 563, „Kriste Jesu, du velsigne Landet og dets Øvrighed", har intet annet enn stikkordene tilfelles med evangeliets innhold: „Giv da keiseren hvad keiserens er, og Gud hvad Guds er!" Salmen er viet øvrighet og konge. Ennu verre var det naturligvis naar man skulde synge denne salmen samtidig som man leste fortellingen om stateren (Mt. 17,24 f.). Men her kunde kollekten villlede Landstad. Slaar vi derimot op paa 6. søndag efter trefoldighets fest, finner vi som nr. 486 Luthers „Kom hid og hør de ti Bud-Ord", som vel er kommet dit fordi der i teksten staar noget om rettferdighet!

Dette minstemaal av salmer til enhver søndag som Landstads ordning nødvendiggjorde, har vel ogsaa bidraget til at endel blev optatt som han ellers ikke vilde ha ansett for verdig til det. Men fremforalt nødvendiggjorde det at Landstad *selv* (som hans forbillede Kingo ogsaa hadde maattet det), maatte dikte en hel del salmer, fordi behovet krevet det. I salmeboken har jo Landstad selv hele 65 originale salmer, bortsett fra de 20 omarbeidelser og 82 oversettelser. Det er klart at der paa denne maate maatte komme med en del mindreverdige salmer. Vi kan bare nevne nr. 217: „Her falder megen Trætte".

Likevel *var* det slik at folk satte pris paa denne ordning. Ikke minst ved husandakten var det en fordel aa ha søndagens salmer samlet. Da var det naturligvis til hinder at fordelingen var saa ulike, men dette blev igjen avhjulpet ved henvisninger under søn- eller helligdags salmer til andre for dagen passende salmer annetsteds i salmeboken. Dertil var den forsynt med et slags sakregister, med et dogmatisk tilsnitt, men saa mangelfullt at det neppe har været mange til hjelp.

Med det foregaaende har vi allerede streifet inn paa *salmevalget* i Landstads salmebok. I det følgende vil vi da søke aa redegjøre for ledemotiver hos Landstad med hensyn til salmevalget.

Ogsaa derom uttalte han sig naturligvis i sin „plan". Det hørte jo tiden til aa tale om prinsipper naar det gjaldt salmebokarbeide. I hine „salmeboknødens" dager innen hele den evangeliske verden

var det ikke bare mange salmebokforslag som saa dagens lys, men ogsaa adskillige „Principer" for deres istandbringelse. Selv hadde Landstad været medvirkende ved et slikt, det eneste som er blitt til i vaart land, nemlig Arups „Principer for Istandbringelsen og Indførelsen af et nyt Psalmeverk for vor Kirke", et resultat av den virksomme Borgesyssel geistlige forenings interesse for salmeboksaken. Arup selv døde i 1853, og P. F. Bassøe lot hans avhandling offentliggjøre i Theologisk Tidsskrift i 1855. Hvor stor andel Landstad kan ha hatt i dette verk, lar sig ikke avgjøre, men han har altsaa ikke været fremmed for den slag teoretisk tilrettelegning av salmebokarbeide. Han kjente ogsaa baade Rudelbachs og mange tyske „Principer". Men han hadde ikke meget til overs for nogen av dem. Han finner at neppe nogen av dem, som har opstillet de strengeste fordringer, ikke selv har paadraget sig beskyldningen for aa ha fraveket dem (K. Stier, C. I. Bunsen, Krauszold o. fl.). Det dreier sig jo ikke om en mekanisk konstruksjon. Der vil opstaa saa mangt et „Enten—Eller", som spotter alle a priori opstillede prinsipper. Den nye tids høiere vurdering av „det gode Gamle" er mere vunnet ved en vaaknende sans, enn ved prinsippene. Det viser den omstendighet, at det har lykkedes best for dem som ikke har opstillet nogen prinsipper (Raumer, K. P. Th. Crome o. fl.). Dette gjelder baade redaksjon og utvalg.[1]

Det er altsaa Landstad om aa gjøre aa faa fremhevet det personliges og intuitives rett og overordnethet over alle „prinsipper". „Valget af Salmer bestemmes ved Bogens ovenfor angivne Hensigt, og beror paa *Samlerens* Skjøn paa og Sands for det sande Christelige, det Poetiske, det Hjertelige samt tillige det Folkelige, der især ligger i Formen, Sproget og Melodien." Men naturligvis betinger dette skjønn visse personlige forutsetninger hos samleren: „Ligesom Samleren bør stille sig paa et objektivt kirkeligt Standpunkt, saaledes bør han bestræbe sig for, at det subjektive Skjøn, hvoraf han ledes i sit Valg, ikke kommer i Strid med Kirkens Fordringer." (§ 11.)

Salmeboken skulde med andre ord bære hans eget personlige preg. Salmebokkommisjoner var han jo heller ingen venn av. Ogsaa i mangfoldigheten maatte der være enhet, som lett gikk tapt naar mange med forskjellig smak skulde frembringe et arbeide. Oftest flykter da aanden uforvarende under de forskjellige anskuelsers uundgaaelige strid. Og man faar bære ansvaret ogsaa for andres feil. Landstad vil ikke engang være med i en salmebokkommisjon, sml.

[1] Om Salmebogen, s. 26 f.

side 29. (§ 19.) Det betyr dog ikke at han vil forsmaa andres hjelp Trolig vil han strebe efter aa benytte alt hvad andre har prestert som bidrag til eller oplysning om saken. Han ønsker aa høre andres formening og raad, men bare slik at han benytter dem efter eget skjønn. (§ 20.) Da der vel vil bli saa mange salmer, at der maa gjøres et skjønnsomt utvalg, tror han dertil med nytte aa kunne ty til andres raad, men fastholder ogsaa her, hvad han har sagt om sitt eget skjønn. (§ 27.)

Det stemmer saaledes helt med Landstads „plan" naar salmeboken i virkeligheten kom til aa bære preg av hans egen personlighet, og det ikke bare paa grunn av de mange originale salmer av ham, men ogsaa i ordning, utvalg og behandling. Landstads salmebok var et virkelig „helstøpt arbeide", og avspeilet hans kirkelige syn og fromhetstype, hans estetiske og poetiske stade.

Men har vi saaledes med Landstad fremhevet at han fulgte sitt personlige skjønn og ikke slavisk forut avfattet arbeidsregler, er det paa tide aa spørre efter ledemotivene i Landstads salmevalg. Vi finner da et klart og rammende uttrykk for all salmesangs vesen i planens § 5: „Gudstjenestens væsentligste Moment er Tilbedelsen, og Salmesangen i den gudstjenestelige Forsamling er Ytringen af Menighedens Troesliv, saadan som det i Andagtens Timer aabner sig *for Herrens Ansigt i Tilbedelse og Bekjendelse.* Det er derfor Salmens Hensigt fornemmelig at udtale disse og at laane Menigheden Ord, naar den, forsamlet i Guds Hus, bekjender, lover og takker." (Landstad vil heller ikke savne det didaktiske element, da menigheten ikke bare skal tiltale Herren, men ogsaa sig selv efter Ef. 5,19. Dens bibestemmelse som opbyggelsesbok vil ogsaa nødvendiggjøre belærende og formanende salmer.) Noget lignende til dette hadde Landstad allerede uttalt i sin kritikk av Wexels's salmearbeide. Det er interessant aa sammenholde denne del av § 5 med den tilsvarende passus i Arups „Principer": „Enhver Psalme til kirkelig Brug maa saavel efter sit Indhold som i sin Form være et levende og sandt Udtryk for den christelige Menigheds religiøse Fællesbevidsthed." Det nye hos Landstad er at dette retter sig til Gud i Guds hus. Det er det kultiske synspunkt han har for øie, salmen er et ledd av gudstjenesten, og maa svare dertil. Klart har Landstad erkjent salmens vesen; vi skulde bare ønske han hadde maktet bedre aa gjennemføre det.

Men Landstad kunde ikke fritt følge sitt grunnsyn. Der var saa mange andre hensyn aa ta, som vel i almindelighet kunde underordnes under det kultiske synspunkt som utvelgelsesgrunn, men stund-

om ogsaa maatte komme til aa krysse dette, saaledes at det blev optatt, som ellers ikke vilde ha kommet med, og slikt utelatt som helst burde ha været med. Som et saadant hensyn som kom til aa faa betydning ved optagelse av salmer, som ellers vilde ha været utelatt, har vi allerede før nevnt

1) ordningen av boken.

Paa nogen steder manglet der høvelige salmer til de foreliggende tekster, og en stor del av de „nyere og nyeste" er optatt for aa avhjelpe denne mangel. Mens festtiden var rikelig forsynt, var der i trinitatis-tiden adskillige savn, saa salmene i kirkesalmebøkene ofte sang om ett, teksten om noget ganske annet.[1] Det henger sammen med at Kingo ikke fikk gjennemsynge trefoldighetstiden slik som festhalvaaret. Det er en kjent sak at hverken Landstad eller kommisjonen var begeistret for Ingemanns salmer; i „Udkast" var der ikke mere enn en eneste av dem. Naar likevel nr. 536 „En Gud og Alles Fader" blev optatt som en av de fire salmer under „18. Søndag efter Trefoldigheds Fest", ligger det nær aa ta den som et eksempel paa hvad Landstad her taler om. Men ordningen av boken bevirket ogsaa at salmer *ikke* kom med. Denne gjorde det ofte vanskelig aa finne passende rum for en ellers god salme, saa det hendte at selv det gode maatte vike.[2] Ett eksempel nevner Landstad selv[3]: Han vilde gjerne hatt med Sakarias's lovsang (Benedictus) Lk. 1,68, som Kingo hadde som nr. 224: „Lovet være Herren, Israels Gud". Men han fikk den ikke med. Dels var den ikke god aa faa til aa leve og røre sig i metrets tvang, dels var de søndager, hvor den nu passende kunde anbringes efterat St. Hans' dag var avskaffet, nemlig adventens, saa rikt begavet med herlige salmer, at det var vanskelig aa finne rum.

En annen viktig hovedgrunn ved utvelgelsen var naturligvis

2) hvad der var menigheten kjent fra før,

og den kunde ogsaa bli en hindring. Men det var ikke aa komme utenom dette hensyn for Landstad, som vel heller ikke for nogen salmesamler, (det maatte da være den Evangelisk-christeliges fedre som følte sig helt fri i dette stykket). Men ellers laa konservatismen i Landstads egen natur, saa han ikke har følt det i almindelighet som nogen tvang, men det kunde vel tenkes aa bli ham for meget av det gode. Iallfall har han vaandet sig under de mange hensyn som var aa ta: „Naar disse forskjellige Krav skulle fyldestgjøres, opstaar der en Strid, hvori det ikke er saa godt at skifte Ret".[4]

I „planens" § 4 heter det: „Samlingen bør have baade et historisk

[1] Om Salmebogen, s. 66. — [2] Ibid., s. 66. — [3] Ibid., s. 32. — [4] Ibid., s. 68.

og et folkeligt Præg. 'For at berede Herren et velskikket Folk' (Lk. 1,17) bør Fædrenes Hjerter knyttes til Børnene, og Børnenes til Fædrene. Nutidens Tarv og dens Fordringer bør haves for Øie, men den maa ikke løsrives fra en paa Poesi og sand Religiøsitet rig Fortid." Derfor heter det ogsaa hvor det tales om kildene: „Fortrinlig tages Hensyn til de hos os brugelige Salmebøger og til Salmer, som, foruden i sig selv at besidde Værd, ved langvarigt Brug ere blevne Menighedens aandelige Ejendom." I overensstemmelse hermed hadde Landstads salmebok et konservativt preg med hensyn til salmeutvalget. Av bokens 634 salmer var de 327, eller henved halvparten, hentet fra eldre, i bruk værende salmebøker. Dermed kan sammenlignes at Wexels's „Psalmebog" av 1849 kun hadde ca. 170 salmer felles med de gamle bøker, og Guldberg hadde kun hentet 128 salmer fra Kingos salmebok. Hos Landstad var der mange ogsaa av de øvrige 300 salmer, som var menigheten vel kjent fra private samlinger. Størst var Landstads slektskap med Kingos bok, av hvis 297 salmer de 182 var felles for begge bøker. Av Guldbergs 438 salmer var de 186 felles med Landstads. Av Wexels's „Tillæg" hadde Landstad optatt 28 av dettes nye salmer og av den Evangelisk-christeliges nye salmer tok han tre. Denne siste bok kunde han jo med trygghet se bort ifra naar det gjaldt folkeopinionen, noget som ogsaa ganske svarte til hans egne følelser overfor den. Dog har han optatt tre salmer „for at have en Tilknytning og for den historiske Traads Skyld"[1]. Ogsaa med de eldre danske salmebøker hadde Landstad mange salmer tilfelles, saaledes med Mortenssøns (den hadde ialt 70 salmer) 31 salmer felles, med Thomissøns (269 salmer) 54, og med Pontoppidans (550) 256.[2]

Vi ser at Landstad bevarer den største troskap mot de overleverte salmer og legger dem fremdeles paa menighetens leber. Det vilde unektelig være interessant om vi kunde eftervise salmer Landstad har optatt i sin bok, som han selv kanskje helst vilde ha undværet. Men det vilde føre oss langt inn paa gjetningens vei. Vi ser han har tatt med i salmeboken salmer som nr. 208 „Sorgen og Glæden de vandre tilhobe" og nr. 525 „Sørg, o kjære Fader, du", som ikke fantes i utkastet, mens han paa den annen side ikke har været til aa formaa aa opta „Far, Verden, farvel!" Men kan det ikke eftervises i enkeltheter, saa er det iallfall sikkert at der *var* slike salmer, det viser

[1] Om Salmebogen, s. 25. — [2] Slike tall blir aldri helt paalitelige, da det med sterkt omarbeidede salmer blir en skjønnssak hvad der er „felles". Her er tallene sammenarbeidet efter flere kilder.

følgende bemerkning: „Vistnok har jeg ikke kunnet føie mig efter alle de Krav, som fra denne Side (den „subjektiv-sygelige") vil gjøres, men jeg har dog det Haab, at ogsaa disse Lemmer af Menigheden ville finde i Salmebogen det Bedste, de kjende, af gudelig Sang og at de ville nøies, om det ikke er Alt, hvad de kunne ønske, eller ikke Alt fuldstændig er saaledes, som de helst ville have det. Jeg haaber, at naar de faa sunget sig ind i, hvad her bydes, saa ville de ikke bortbytte det igjen."[1] Det vilde da ogsaa være underlig om det ikke skulde kunne spores paa Landstads bok at han hadde faatt en konkurrent, hvis styrke just var dens konservatisme. Hauges salmebokarbeide var jo oprinnelig tenkt bare som en revisjon av Guldbergs, legfolkets yndlingsbok fremfor alle andre, og hadde dertil lovet salmene i det hele „ganske uforandrede". Landstads behandling av sin boks forhold til Kingos og Guldbergs gaar da ogsaa ut paa aa vise hvor konservativ han har været i salmevalget, og hvorledes den pietistiske salmesang ogsaa er tilgodesett. Av Brorsons salmer har Landstad i utkastet optatt omtrent det dobbelte antall av hvad der av ham finnes i Guldbergs salmebok, saa han haaper at Brorsons venner vil anse sig for holdt skadesløse for de avkortelser som i nogen av dem er foretatt, ved at det rum som er vunnet, er nyttet til aa opta flere av Brorsons lifligste kveder.[2]

En skulde ha ventet efter Landstads stilling og kommisjonens sammensetning at denne ikke skulde ha noget aa innvende mot det pietistiske innslag i salmeboken. Men det var ikke bare *Monrad,* som fant at nr. 101 „Paa Jesu Død og blodig' Saar" (Brorson) „smakte pietisme", men baade Nissen og Moe fant nr. 449 „O Gud, hvad er du meer end skjøn" (Brorson) opskruet, og hadde intet imot at den gikk ut, mens Monrad fant at den var et historisk interessant eksempel paa den pietistiske smaks forvillelser, som neppe burde staa i en nutidens salmebok. Ja, ved en salme Landstad hadde foreslaatt optatt i sitt reviderte utkast: „Onde vi vare og døde som Stene" rykker samtlige medlemmer til angrep undtagen pussig nok, Monrad, som ber de andre betenke stemningen og det poetiske billedes rett til aa gjøre motsetningene skarpe. I sin nød søker Grimelund tilflukt hos Monrad, men finner salmen, som er „yndet af mange", for subjektiv til aa være *kirke*salme. Men i en „husandaktsbok" skulde den altsaa faatt lov til aa staa! Denne salmen har Landstad strøket igjen.

I sin anmeldelse i „Morgenbladet" hadde Skaar nevnt „at alle Kirkens Tidsaldere maatte nogenlunde repræsenteres og den histori-

[1] Om Salmebogen, s. 7. — [2] Ibid., s. 25.

ske Traad saaledes bevares". Ogsaa Landstad vedkjenner sig dette prinsipp, men han kjenner ogsaa vanskeligheten, hvorfor det kun kan forlanges at dette synspunkt overhodet saavidt mulig fastholdes. Likevel viser han at han legger adskillig vekt paa at den „historiske traad" bevares ved aa ta hensyn til

3) kirkens gamle salmesang,

idet han søker aa vise hans boks slektskap med fortids salmesang like fra Davids-salmene av. Han regner saaledes op 22 av disse, som ligger til grunn for salmer i hans egen bok, serafsangen (Es. 6), som han gjenfinner antydningsvis i „O store Gud vi love dig" og i „O Herre Krist, dig til os vend" o. fl. Han hadde tenkt aa skape en lengere salme over dette emne, hvor „Hellig, hellig, hellig etc." skulde komme til sin rett, ikke som uttrykk for *engle*sangen, men for hele *menighetens* lovprisning i samfundet med alle hellige.[1] Landstad hadde sikkert gledet sig over den moderne gammeltestamentlige eksegese, som kunde ha fortalt ham om disse salmers gudstjenestelige bruk. Men selv har han anet at det just er menighetens lovprisning korets sang gir uttrykk for. Nu fikk den salme han tenkte paa, ikke plass, fordi den hørte til de „nyere". Ogsaa av det Nye Testamentes hellige kveder hadde Landstad gjengivelser: Lk. 2,14 i nr. 11 „Alenest' Gud i Himmerig", Lk. 1,46-55 i nr. 299 „Min Sjæl for Herren kvæder", og Lk. 2,29-32 i nr. 162 „Med Fred og Glæde far jeg hen". — Landstads reviderte utkasts 639 salmer kunde efter sin oprinnelse fordeles slik:

oldtidens salmesang	9	salmer,
middelalderen	25	„
reformasjonstiden	97	„
ortodoksiens tid	237	„
pietismens tid	137	„
oplysningstiden	29	„
det 19de aarhundrede	105	„ .[2]

En fordeling av salmene hos Landstad efter nasjonaliteten gir følgende resultat: gresk (sprog) 3 salmer, latin 22, tysk 203, engelsk 3, fransk 1, svensk 10, dansk 307 og norsk 86. Som en ser er der lite eller intet hensyn tatt til fransk, engelsk og selv svensk salmesang[3].

Ennu en annen utvelgelsesgrunn finner Landstad i hensynet til hvad han i „planen" kaller

4) „det folkelige".

Allerede i sin kritikk av Wexels's salmebok hadde Landstad slaatt

[1] Om Salmebogen, s. 31 f. — [2] Av kommisjonens innstilling om Landstads salmebok. — [3] J. Belsheim: Oversigt over Kirkens Salmesang, Kra. 1877.

paa at en salmebok skal være folkelig og nasjonal, hvad han ikke fant at Wexels's var. (Sml. side 22 f.) Men som vi før har nevnt: hvad der mest tiltaler folkeaanden hos oss, er Jonæsøns og Kingos salmer. Kun i forbindelse med sproget taler han om det særpregede norske, og merker forskjellen fra det danske, noget sikkert hans beskjeftigelse med folkevisenes sprog og dermed følgende kjennskap til oldnorsken har gitt ham syn for. Motsetningen til telebondens poesi finner han i „den dannede Kreds, der mere henter Sit udenfra, end den udvikler af sit eget Indre, men taber derfor ogsaa mere og mere den nordiske Eiendommelighed og Nationalitet"[1]. Fremfor det særpregede norske er det det felles norsk-danske folkelige Landstad har syn for. Aandelig avhengig som han var av nabolandet i syd, formaadde han heller ikke i folkevisearbeidet aa holde norsk og dansk fra hinannen. I hans egne salmer er saaledes den danske kjempevisetone aa treffe:

Jeg veed mig en Morgen lys og skjøn,
Der synges i Livsens Lunde,
Da kommer Han, Guds velsigned' Søn
Med lystelig' Ord i Munde,
Da vækker han os af Søvne op
Alt udi saa sæle Stunde. (Nr. 570,3.)

De gamle danske og norske salmediktere er begge folks felles forfedre i salmesangen. Og Landstad har ikke tenkt paa aa utskifte arven, han kjenner overhodet *ikke forskjell mellem norsk og dansk* i *denne* tid. Derfor kan han si om de gamle danske som norske salmer: „Disse indfødte Salmer ere foruden en *kirkelig* tillige en *national Eiendom*, som lever i Folkets Hjerter og omfattes med stor Kjærlighed." Av den grunn har han da ogsaa tilgodesett disse salmediktere med saa mange salmer som der finnes i hans bok av dem. „Ved dem (de gamle danske eller norske salmer) bliver Menigheden sig levende bevidst Samstemmigheden med de gamle Forfædre i Salmesang, Bøn og Bekjendelse; og hvor megen Aand og Inderlighed indeholde de ikke, t. Ex. Hans Christensøn Sthens Salmer?"[2] Av denne folkekjære dikter har Landstad f. eks. optatt og lempelig stelt til rette de salmer som finnes av ham hos Kingo paa to nær. Og de fortreffelige oversettelser av Kingos samtidige, Søren Jonæsøn, i dennes salmebok er *alle* optatt, dels uten forandring. Disse oversettelser er følgende:

Nr. 345: I Døden Jesus blunded,
„ 19: O Helligaand, kom til os ned,
„ 398: I Kristne, som bekjende,

[1] Halkild Nilsen, s. 28. — [2] Om Salmebogen, s. 8.

Nr. 431: O Helligaand, du Skat saa skjøn,
„ 439: Den Idræt Gud er tækkelig,
„ 27: Gud Helligaand, i Tro os lær,
„ 48: Jeg arme Synder træde maa,
„ 49: Ve mig, at jeg saa mangelund.[1]

Ialt hadde Sthen i salmeboken 6 salmer og 5 oversettelser, Jonæsøn de nevnte 8 oversettelser, Kingo 118 salmer foruten de 14 hjertesukk, Brorson hadde 57 salmer og 66 oversettelser, mens der av fru Boye var optatt 10 salmer.

Men Landstad fant ogsaa nasjonal og folkelig salmediktning utenom salmebøkene, og det endog virkelig norske salmer. Det gjelder da naturligvis først og fremst Dorothe Engelbretsdatter. „Hun har ikke faaet Lov til at være med i vore Kirke-Salmebøger, men har alligevel fundet en Indgang i Huse og Hjerter blandt vort Folk, som er mærkelig, og som giver hende Ret til at synge med ogsaa i Kirken. Hun vil ikke skjemme Sangen ud, og ikke være Kirkefolket uvelkommen. Tvertimod, det vil være hendes Kjendinger kjært at møde hende der, hvor, som hun selv siger:

smaa Spurve tage og sin Fart
iblandt fuldvoksne Ørne,

og det saameget hellere, som i vore ældre Salmebøger ingen *norsk* Mand eller Kvinde, saavidt vides, er kommen til Orde ved originale Salmer."[2] Alt i „Hjertesuk" hadde Landstad tatt med 9 salmer av Dorothe Engelbretsdatter. I salmeboken maatte han la sig nøie med fire:

Nr. 239: Verdens Ørken mørk og taaget,
„ 243: Jeg er en Fremmed her i Landet,
„ 472: Naar Verden med sin Glæde sviger,
„ 612: Dagen viger og gaar bort.

Paa samme maate har Landstad tatt med salmer av den folkelige Petter Dass. „Han har ikke været paaagtet af dem, der have besørget Salme-Samlinger til kirkeligt Brug"; riktignok er hans sanger ikke anlagt til salmesang og dertil for lange, saa man bare kan bruke bruddstykker derav, men „Hovedaarsagen har vel været den, at han hørte Norge til, og sang for langt nordpaa".[3] Av Dass har Landstad optatt 7 salmer hentet fra hans katekismussanger:

Nr. 58: O Jesu, for din Alterfod,
„ 149: Her er det Ny, som paa Jorderig skedte,
„ 157: Verden i det Onde sænkes,
„ 218: Gjør Godt mod dem, som dig mon hade,
„ 248: Gud, jeg tror og det bekjender,

[1] Om Salmebogen, s. 17 f. — [2] Ibid., s. 55 f. — [3] Ibid., s. 56.

Nr. 354: Solen paa Himmelen lukked sit Øie,
„ 355: Velsignet vær, o Jesu Krist!

Dessuten er Landstads egen salme „Kirken er til Moder kaaret" (nr. 293) blitt til under innflytelse av Dass's 9. sang over trosbekjennelsen. Han vilde gjerne ogsaa hatt flere med, men maatte opgi det. Landstad har nok maattet avrunde salmene litt, men „man vil overalt gjenkjende ham selv med den elskelige Kvikhed i Aanden, Friskhed i Troen og Lethed i Ordlaget, hvorved han har vundet en Folkeyndest, som endnu ingen anden norsk Digter".[1]

Ogsaa av Johan Nordal Brun har Landstad optatt 7 salmer, tross han maatte hente nogen av dem fra den Evangelisk-christelige:

Nr. 43: Lad denne Dag, o Herre Gud,
„ 87: O salig den, Guds Ord har hørt,
„ 351: Jesus lever, Graven brast!
„ 369: Jesu, som iblandt os staar,
„ 397: Til Faderen, o Sjæl, forglem det ei!
„ 432: Aand over Aander, kom ned fra det Høie,
„ 557: Lad os bede Lysets Fader.

Av andre norske salmer er en av Samuel Olsen Brun[2]: „I Jesu Navn fra Hjemme-Havn" (nr. 595), en av H. C. Wemmeløw[3]: „Her lignes Trængsels-Tiden" (nr. 381), en av J. N. Frantzen: „Satan skal i Støvet trædes" (nr. 269), og endelig av W. A. Wexels to originale salmer:

Nr. 94: O tænk, naar engang samles skal,
„ 592: Herre, vor Gud, med det ømmeste Hjerte.

Dertil kommer av ukjente norske forfattere nr. 78 „Saalænge du har Maal og Mund" og nr. 173 „Stemmer alle op at sjunge".

Det har uten tvil gledet Landstad aa kunne opta salmer av norsk oprinnelse, men især har han satt pris paa hvad der var norsk ogsaa i klang og tone — og i sprogbruk. *Derfor* har vel en dikter som W. A. Wexels maatte nøie sig med to salmer i salmeboken, mens Dorothe Engelbretsdatter og Petter Dass er relativt sterkt representert. Hadde det været om aa gjøre for Landstad aa faa flest mulig salmer av norsk oprinnelse med, selv paa bekostning av deres øvrige egenskaper, maatte det ha latt sig gjøre aa finne salmer eller i det minste faa „stelt til rette" salmer av Johan Vibe, Claus Frimann eller Edvard Storm. Han vilde vel ogsaa ha kunnet finne noget brukelig hos S. J. Stenersen, Chr. Ulrik Sundt, L. C. Arup, og flere hos Frantzen, hvis vi da ikke ogsaa vil ta med hans egne samtidige. Men han fant ikke grunn nok til aa ta dem med. Fant han derimot salmer

[1] Samme sted. — [2] Prest i Kragerø omkring 1690. — [3] Residerende kapellan i Fredrikshald, død 1762.

med den rette folkelige aand, som Petter Dass's og Dorothe Engelbretsdatter's, kunde han ikke undvære dem, selv om de maatte pusses adskillig op.

Landstad hadde ogsaa aa ta hensyn til salmenes

5) dogmatiske forhold,

og det ikke bare fordi han maatte følge tidens konfesjonalistiske aand, men han var selv saa ortodoks som nogen, og følte det som meget viktig at salmene gav uttrykk for den rette „frelsens orden". Det var ikke annet aa vente enn at Landstad hadde liten bruk for den Evangelisk-christelige salmeboks innhold, men heller ikke Wallins bok kunde tjene til kilde; i den fant Landstad det nyere „tidest af en troesfattig, løs og svævende eller 'sentimental' Beskaffenhed, der gjorde det uskikket til kirkeligt Brug".[1] Av denne grunn var det da ogsaa meget vanskelig for Landstad aa gjøre nogen bruk av Wexels's salmer, saa omstendighetene sammensvor sig mot dem. I et omtrent samtidig utkommende norsk-amerikansk salmebokutkast var overalt forfatteres og oversetteres navn tilsatt, men ved salmen „Herre, naadig dig forbarme" var Wexels's navn som oversetter utelatt![2] Noget av det samme gjaldt Grundtvigs salmer, som det dog ikke kunde være mulig aa holde utenfor paa tilsvarende vis. Derimot beroliges opinionen med, at alt det dogmatisk anstøtelige er utslettet.[3] Ingemann synes aa ha hatt stor betydning for Landstad selv, i hans tidligste dikteraar[4], men i utkastet kom det kun med en salme av ham („Lover Herren, han er nær"), og i salmeboken ennu en (nr. 536: „En Gud og Alles Fader"). Man hadde ikke bruk for ham, „han var ingen konfessionel Psalmedigter"[5].

Endelig vil vi som det siste side-hensyn Landstad hadde aa gi akt paa under salmevalget nevne

6) melodienes rolle.

Derom het det i hans „plan" § 12: „Som Udvælgelsesgrund bliver . . . . . ogsaa at tage Hensyn til Melodierne, blandt hvilke de foretrækkes, der bedst svare til Sangens Stemning og Indhold, ere mest ukunstlede, og hvori den fromme Inderlighed og Folkecharakterens Vemod finder sit sandeste Udtryk." Ved salmeutvalget hadde da Landstad melodiene for øie, idet han har søkt dels aa innskrenke deres antall, dels aa velge salmer til de mest kjente, letteste og yndigste melodier. Om enn et underordnet, saa forekom det ham dog aa

[1] Om Salmebogen, s. 64. — [2] Luth. Kirketid. 1870 II, s. 209 f. — [3] J. Belsheim: Oversigt etc. — [4] H. Nilsen, s. 53. — [5] E. Mau: Præsten W. A. Wexels' Liv og Virken, Kjøbenhavn 1867, s. 163.

være et viktig hensyn, og han „haaber at have opnaaet, at man vanskelig til nogen Søndag vil savne en Salme med bekjendt Melodi"[1]. Hvor der til gode melodier bare var faa salmer, prøvet Landstad aa opta flere salmer til disse melodier, „vi ville dog saa gjerne synge dem"[1].

Efterat vi nu har faatt et overblikk over hvad andre hensyn Landstad fant aa burde ta under sitt salmebokarbeide, vil vi prøve aa undersøke hvorledes salmeboken fylte sin egentlige opgave, „at laane Menigheden Ord, naar den, forsamlet i Guds Hus, bekjender, beder, lover og takker".

Dette blir altsaa maalestokken vi legger paa den, om salmeboken er tjenlig som uttrykk for menighetens henvendelse til Gud. Det er vaar opfatning at Landstad, vel mest intuitivt, har hatt det kultiske synspunkt for øie, og for det i det store og hele satt til side hensynet til alle andre ønskverdige egenskaper salmeboken burde ha. Men da maa vi ogsaa straks gjøre en hovedinnvending mot boken, som heldigvis ikke er saa omfattende som den er prinsipiell, nemlig at Landstad i strid med salmenes sakrificielle karakter har blandet inn sakramentale gudstjenesteledd. I nr. 129 optrer saaledes *engelen* med det himmelske budskap:

Fra Himlen høit jeg kommer her,
Ny Tidend baade god og kjær,
Godt Budskap bær jeg eder til,
Derom det er jeg synge vil. (v. 1)

Og da saa engelen har frembaaret sitt budskap, faller menigheten inn:

Thi lad os vandre glad i Sind,
Med Hyrdemænd til Barnet ind,
At se, hvad Godt os Gud i Løn,
Har givet i sin kjære Søn!

Salmen, som er diktet av Luther til en gammel melodi, og sikkert efter de gammelkirkelige optrinn ved julekrybben, hører ikke hjemme i *vaar* kirke, hvor der intet kor finnes som frembærer det himmelske budskap, men presten er den eneste der formidler Guds ord, og salmesangen (selvom et kor utfører den) kun er menighetens henvendelse til Gud. Sikker har Landstad ikke været i sitt liturgiske skjønn. — — Paa samme maate forholder det sig med nr. 200: „Her løber jeg i Blinde", hvor *bruden,* d. v. s. menigheten (oprinnelig hadde Brorson: *sjelen*) synger, og *Jesus* kommer med sitt svar. Atter igjen

[1] Om Salmebogen, s. 25 og 123.

møter vi det samme i nr. 577 „Kom hen til mig, du trætte Sjæl!" Likesaa i nr. 522 „O vilde du betænke".

Idet vi nu vil endevende Landstads skjema, vil vi spørre: Hvad finnes der av lovprisning og takk i salmeboken? Lovprisning og takk er en nødvendig bestanddel av enhver gudstjeneste. Vaar opgave er aa analysere den og veie den. Hymnen priser Gud for hvad han er og hvad han gjør, derfor retter den sig til *Gud* eller *Kristus:*

Enten:

O store Gud, vi love dig,
Vi sige Tak evindelig!
Al Verden sander det og veed,
At du er Gud af Evighed. (10,1)

eller:

Lov og Tak og evig Ære
Ske dig Guds enbaarne Søn,
Som en Tjener vilde være,
Kommen udaf Davids Kjøn. (26,1)

Lovprisningen forsterkes gjerne ved at alle skal være med:

Saa langt som Himlens Hvelving naar,
Saa langt som Sol og Maane gaar,
Vi love Krist paa Verdens Ø,
Guds Søn, født af Maria Mø. (295,1)

Eller: „Al den ganske Kristenhed Priser Guds Barmhjertighed" (296,1), „I Dag skal alting sjunge, Hvad Hjerte har og Tunge" (412,1). Se videre nr. 519, 545 o. s. v. eller 546,2:

Ham priser alle Englekor
Og alle Himles Himle,
Ja, alle som paa denne Jord
I Luft og Havet vrimle —.

Selv naturen altsaa skal prise ham . .

Himlene, Herre! fortælle din Ære,
Mesteren priser det hvælvede Blaa,
Solen og Maanen og Stjernernes Hære
Vise os, hvad dine Hænder formaa —. (453,1)

Det er jo bare skapningen som priser sin egen herre.

Op al den Ting, som Gud har gjort,
Hans Herlighed at prise!
Det mindste han har skabt, er stort,
Og kan hans Magt bevise.

Gik alle Konger frem paa Rad
I deres Magt og Velde,
De mægted ei det mindste Blad
At sette paa en Nælde. (451,1-2)

Men:

Vi takke dig, o Gud, vor Fader kjære,
Som skabte Himmelens og Jordens Hære,
Og skikked det altsammen os til Baade
Udaf din Naade! (450,1)

Og dette er intet enestaaende eksempel. Tvertom er det overalt slik i Landstads salmebok, at naar naturens storhet og Guds skapermakt fremheves, da er det for desto sterkere aa pointere hans naade

mot *oss*. Vi kan ikke gjennemgaa alle hymner. Man sammenligne bare disse, som viser en Gud der bruker sin makt til vaart gavn: 77, 94, 175, 265, 449, 452. Vi savner hos Landstad uttrykk for at Gud er *Gud*, bortsett fra hvad han er for oss. Han som ikke bare den blide, skjønne natur vidner om, men som ogsaa storm og torden har noget aa fortelle om. I det store og hele savnes denne lovprisning av Gud, som vi finner en gjenklang av i „O store Gud, vi love dig" efter Es. 6:

Du hellig, hellig, hellig er,
Gud Zebaot, vor Herre kjær,
Og fuld er Himlen al og Jord
Udaf din Guddoms Ære stor. (10,3)

Det er med andre ord Gud som mysterium tremendum, Landstads bok lite eller ikke gir uttrykk for. Ikke engang i de eskjatologiske salmer møter vi dette gruopvekkende drag ved Gud for alvor, skjønt nettop nogen av dem er de sterkeste:

Tegn skal der ske for Dommedag,
Baade i Sol og i Maane,
Da under Dybets Bølgeslag
Vrimlen af Folkene daane,
Og før den Slægt er sovet hen,
Kommer vor Herre selv igjen,
Dødes og levendes Dommer. (108,1)

Med „Zions Vægter hæver Røsten: Vaagn op, der blinker Lyn i Østen" (571) har Landstad truffet stemningen, men ellers er han rent for mild, som i „Dage kommer, Tider skride, Ingen kjender Herrens Stund" (572), og i hymnene slaar han helt over:

Naar Figentræet skyder Blad,
Jeg er saa glad,
Da bliver her snart Sommer,
Naar Himmerigets Blomster gro,
Det er min Tro,
Guds Rige snarlig kommer!
Hans Brud jeg er,
Hans Ring jeg bær,
Har Lampen tændt
Og Hjertet vendt
Til ham, al Verdens Dommer. (107,3)

Betegnende er den svekkede gjengivelse av den gamle dommedagssalme, Landstad ad mange mellemledd er kommet til:

Latin:

Dies iræ, dies illa
solvet sæclum in favilla,
teste David cum Sybilla.

L. nr. 573:

Det snart forvist paa Tiden er,
At Krist, Guds Søn, skal komme
I Skyerne med Engle-Ferd

Quantus tremor est futurus,
quando iudex est venturus,
cuncta stricte discussurus.

Til Frelsing for de Fromme;
Stor Skræk skal være da forsand,
Naar al Ting smeltes bort i Brand
Som Peder derom melder. (573,1)

Det er nok ikke bare hos Landstad vi savner dette draget, men i all samtidens salmesang. Naar Vinje omtaler Landstads salmebok i sitt blad[1], legger han merke til, at der i de siste to hundrede aar ikke er diktet salmer „dømd etter den gamle Stilen". — „Dette brusande, dette ville, dette rasande eller furiose er døytt ut med Medalaldren og kann aldri verda uppvekt atter." I middelalderens salmer kunde en baade se og høre korsets stridsmann, strid, storm og villskap. Salme og orgel er støpt sammen, og yler om dommedag. „Men til lenger Manna-Ætti kom fram, til mildare og kjærlegare vardt Gud og." — Vantro, sier mange, er grunnen til at vi ikke faar igjen de gamle salmer. Det er det som er bedre: det milde, myke sinn, som ser i Gud den kjærlige og gode Gud; „eit Sinn, som hever tekit av Djevelen hans Kløer og Ham og vender Synet sit burt ifraa 'Svovelpølen'". Og han hadde visst rett. Landstads slekt var en slekt som var iferd med aa skape Gud i *sitt* billede. Hvor forfriskende vilde det ikke ha været i hans salmebok aa treffe Dass's „Herre Gud, ditt dyre navn og ære": „Gud er Gud, om alle land laa øde, Gud er Gud, om alle mann var døde". Men den tone var ham fremmed.

Hymnene og takkesalmene hos Landstad dreier sig altsaa vesentlig om Guds gaver til *oss*, og subjektet er da menigheten. Men hvori bestaar Guds gaver? Det er alle dagliglivets gaver. Derunder kommer da skapelsen, f. eks. ved nr. 451 „Op al den Ting, som Gud har gjort", og opholdelsen, f. eks. ved nr. 607 „Nu rinder Solen op":

Han har i denne Nat med Engleskare
Mit Hus og Hjem omsat, At ingen Fare,
Har rammet mig og Mine nogen Maade,
Men jeg er frelst og fri
Fra Dødsens mørke Sti
Og Sjæle-Vaade. (607,3.)

Ikke saa faa salmer priser Gud for hans styrelse i dagliglivet i sin almindelighet, for mat, drikke, sundhet, lykke osv., f. eks. 174, 175, 519, 550 o. fl. Relativt sterkt representert er det dog langt fra at disse salmer er. Heller ikke aarets grøde er uteglemt i Landstads bok, sml. nr. 402 „Den Blomstertid nu kommer", som ender med en bønn:

Gud signe Aarets Grøde,
Og frugtbargjør vort Land!

[1] Dølen, 8. juni 1862, nr. 9: „Vaar Salmesak og Presten Landstad".

Giv os nødtørftig Føde,
Velsigne Land og Strand!
Lad dine Budord følges,
Og fød os med dit Ord,
Lad Naadens Lys ei dølges
For os paa denne Jord!

Men fremforalt dreier hymner og takkesalmer sig om Guds frelsesgjerninger. Guds naade i Jesus Kristus er det motiv som i Landstads hymner stiller alle andre i skyggen, som rett og riktig er, selvom vi nok kunde ønske de andre bedre representert.

Denne lovprisning til Gud for hans frelsende naade kan da være holdt i en almen form, som nr. 512:

Gladelig vil vi Halleluja kvæde,
Hjertet skal lege for Herren i Glæde,
Gud giver Synderne til og udsletter,
Tungeste Sorgen af Hjertet os letter!
Alt hvad der lever paa Jorden, skal love
Herren saa liflig som Fuglen i Skove;
Veien og Livet i Kristo er fundet,
Døden og Djævelens Magt overvundet! (512)

Nogen forskjell paa den blotte lovprisning og paa takken til Gud, er der da ikke utenom formen. Det kan ogsaa gaa helt i ett som i „Alenest' Gud i Himmerig", nr. 11,2:

Vi love, prise, takke dig,
Al Æren din skal vorde!
O Herre Gud i Himmerig,
Stor Kjærlighed du gjorde!
Du al Ting har i Vold og Magt,
Det alt maa frem, som er din Agt,
Vel den, dig kunde frygte!

Paa samme maate er det ogsaa bare en formell forskjell om lovprisningen eller takksigelsen retter sig til Gud, Sønnen eller Aanden, sml. i nr. 11:

v. 1: Alenest' Gud i Himmerig
— — — —
v. 2: — — — — — —
O Herre Gud i Himmerig,
— — —
v. 3: O Jesu Krist, Guds enest' Søn,
— — — — — —
v. 4: Du ene er vor Frelsermand,
— — — — —
v. 5: O Helligaand, vor Trøstermand,
— — — — —

I samme salme tiltales altsaa baade Gud, Jesus Kristus, og den Helligaand. Den samme variasjon som i all kristen salmesang, finner vi da ogsaa hos Landstad, sml. hans egen salme nr. 55.

I salmen maa „de forskjellige Troessandheder finde sit Udtryk", sier Landstad. „Salmebogen maa frembyde Salmer for Frelsens Orden og for den kristelige Sjæls Tilstande osv."[1] Det vil vel da si at salmene skal gi et allsidig uttrykk for lovprisningen til Gud for alle hans frelsesgjerninger, slik de realiseres for oss. Et blikk paa Landstads register vil da vise at han har med hele ordo salutis, og vi nevner eksempler paa hymner dertil efter hans eget system: kallet nr. 440, gjenfødelsen 36, omvendelsen 469, rettferdiggjørelsen 441, unio mystica 15, 279, fornyelse og helliggjørelse 280. Naturligvis har boken ogsaa takkesalmer for ordet og hymner til *kirken*. Disse siste er ikke relativt saa faa; bl. a.:

Nr. 249: Du hellige Guds Kirke her,
Som Lyset høit paa Tinde.
„ 293: Kirken er til Moder kaaret,
Har sin Gud og Herre baaret.
„ 420: Vidunderligst af alt paa Jord
er Jesu Kristi Rige.
„ 484: Hvor deilig skal Guds Kirke staa,
og i hans Aasyn Ynde faa.
„ 589: Kirken den er et gammelt Hus,
Staar omend Taarnene falde.

At ogsaa det kristne *haap* speiler sig i salmene, er intet særmerke for Landstads bok. Men hos Landstad har selv det eskjatologiske tapt sin karakter av mysterium tremendum og er bare et mysterium fascinosum:

Zion Vægter-Raabet hører,
En himmelsk Glæde Hjertet rører,
Hun vaagner og staar freidig op.
Herren kommer stor og prægtig,
Af Naade sterk, af Sandhed mægtig;
Nu rinder hendes Stjerne op!
Ak, kom, du Krone skjøn
Min Jesu, du Guds Søn!
Hosianna! Vi følge med!
Du har bered en Bolig os i Evighed! (571,2)

Nogen flere salmer av samme art kunde vi ta med: 257, 258, 566, 94, 105, 107, 570 etc.

Men skal Landstad prise Gud for frelsesgjerningene, da gjør han dette først og fremst ved aa lovprise ham for de historiske frelses-

[1] Om Salmebogen, s. 68.

kjensgjerninger, Jesu liv, død og opstandelse, med himmelfart og aandsutgydelse. De salmer var de mest „objektive", og Landstad yndet det „historisk-kirkelige og ortodoks-objektive" som vi vet.[1] Dertil maatte selve ordningen av boken efter kirkeaaret føre til at festhymnene og ellers hymner som knyttet sig til evangelienes beretninger, blev i flertall.

Slike hymner finner vi i adventstiden; kirkeaaret gir dem innholdet:

Op, glædes alle, glædes nu,
Med Fryd opfylder Sind og Hu
I Herren eders Glæde!
Thi Jesus han er nu saa nær,
Og vil, fordi han har os kjær,
Udi vort Kjød sig klæde. (127,1)

Ellers hører de jo mest festtidene til. Motivet er da festinnholdet:

Du være lovet Jesus Krist,
at Menneske du vorden est. (133,1)

Og festens innhold fortelles stundom igjen, men bare i korte, knappe og malmfulle vers, slik som i de gamle leiser:

Et Barn er født i Betlehem, i Betlehem,
Thi glæder sig Jerusalem, Halleluja, Halleluja.
(138,1) osv.

For aa kunne bruke de lengere vers uten aa miste stemningen en slik dag, maa det iallfall være kjernesalmer som „Af Høiheden oprunden er" (140) eller „Fra Fjord og Fjære" (137). Den siste er et eiendommelig eksempel paa en julehymne; som motiv er festinnholdet blandet sammen med skildring av norsk julestemning i natur og menneskeliv. I hymnen kan vemodet være innblandet, som i „Den yndigste Rose er funden":

Al Verden nu burde sig fryde,
Med Salmer mangfoldig udbryde,
Men Mangen har aldrig fornummet,
At Rosen i Verden er kommet. (153,6)

Ogsaa Maria har faatt sin lovprisning, „Maria hun er en Jomfru reen" (297) (efter en gammel Maria-vise), hvorved naturligvis det egentlig er Kristi ære som fremheves. Fastens og paaskens hymner og takkesalmer gir anledning til en mere inngaaende betraktning av Jesu skjebne. Her møter vi da hos Landstad megen dyp og inderlig poesi, stundom grensende til mystikk, men han har samtidig bestrebet sig for aa holde utenfor det „subjektiv-sygelige"[2]. Eksempler: nr. 305 „Her ser jeg da et Lam at gaa", nr. 308 „Jesus Krist, vor

[1] Om Salmebogen, s. 7. — [2] Samme sted.

Hjælp, er kommen", nr. 309 „Zion, pris din Saliggjører", nr. 332 „Naglet til et Kors paa Jorden", nr. 333 „O Hoved, høit forhaanet", nr. 334 „Vær velsignet, Naade-Throne" osv. Ogsaa paasken er rik paa hymner, om ikke saa rik som julen. Det er Jesu opstandelse som prises: „Krist stod op av Døde" (343 og 344), og opstandelseshaapet: „Paaskemorgen slukker Sorgen" (352). Ogsaa pinsesalmene gir god plass for det episke innslag i salmen:

Apostlene sad i Jerusalem,
Og bied paa Herrens Time,
For Øre da bradt det ringed dem,
Som tusinde Klokker kime (435,1),

eller „Fra Himlen kom et veldigt Veir" (436,1).

Vender vi oss nu til de „særlige anledninger", saa finner vi bare en ganske ubetydelig takkesalme „Ved Daaben", hvor *takken* dog ogsaa skulde hatt sin plass, til konfirmasjonen er salmevalget i det hele tynt, til skriftemaal er der 7 bodssalmer med 48 vers, men bare 2 takkesalmer med 4 vers. Meget bedre utvalg er der av nattverdsalmer, ogsaa av hymner.

Takket være den sterke og økende misjonsinteresse i tiden, har salmeboken et rimelig utvalg av misjonssalmer, deriblandt en hymne som denne:

Opløft dit Syn, o kristen Sjæl!
Det dugger over Dal og Fjeld,
Det vaares allevegne!
Gud har sin milde Haand oplukt,
Den gode Sæd har baaret Frugt,
I fjerne Verdens Egne!
Lover Herren! Sjæle bundne,
Nu gjenfundne,
Frelste føres,
Glædesang i Himlen høres. (593,1)

Alle Helgens Dag hadde hos Landstad faatt undertitelen „Reformationsfest", og reformasjonshymner var vel nær sagt salmebokens sterkeste side, hvad hymner angaar. Der treffer vi først Grundtvigs reformasjonshymne „Lover Gud, I kristne fromme" (554), som det synes som om den reviderte utgave av Landstads salmebok 1926 med god grunn har utelatt:

Herrens Bog var lagt paa Hylden,
Eventyr i Kirken lød,
For en Krone, for en Gylden
Himmerig tilfals man bød;
Sandheds Lys og Korsets Ord
Var som sunket ned i Jord,

At det skulde ei fordømme
Pave-Løgn og Munke-Drømme.

Men vi har ogsaa Luthers salme:

Var Gud ei med oss denne Tid,
Saa raabe alle Munde!
Var Gud ei med os denne Tid,
Vi gangne var til Grunde,
— — — — — —
Gud være lovet, at det glap,
De fik os ikke fangne,
— — — — — — (555,1 + 3)

Likesaa J. N. Bruns:

Lad os bede Lysets Fader,
Som sit Navn blandt os har sat,
At han os ei overlader
Til en hedensk Visdoms Nat!
— — — — — — (557,1)

Men fremforalt fire vers av Landstads kantate paa reformasjonsfesten i Kviteseid 1837: „O Kristenhed! i Nattens Stund", som slutter i bønn:

Nu hjælpe Gud, som hjalp os hid,
At vi fuldende Troens Strid
I Luthers Fodspor glade!
Hjælp Gud, i Lys og Løn vi maa
Paa Sandheds Vei retsindig gaa,
Og aldrig den forlade!
Velsign! Velsign Norges Rige!
Høit opstige
Det med Hæder
Ved dit Lys i Dyd og Glæder! (556,4)

Men nogen takkesalme for Guds gaver mot oss som folk, nogen fedrelandssalme, eier Landstads salmebok ikke. Den Landstad hadde tenkt aa faa med, „Raaber med Frydeskrig" (utkastets nr. 603), blev angrepet baade for innholdets og melodiens („Gud sign vor Konge god") skyld, og kom ikke med i salmeboken.

Som ovenfor omtalt vilde Landstad ha med i boken ogsaa det „didaktiske element" (side 68). Og der finnes da ogsaa adskillige salmer hos Landstad som bare er læresalmer, enten teksten eller dogmatikken omsatt i salmeform, vi nevner bare nogen eksempler:

Nr. 190: Guds Søn er kommen til os ned,
„ 192: Det runde Himlens Stjernetelt,
„ 331: Gak under Jesu Kors at staa.

Men der er mange, mange flere. Landstad begrunnet optagelsen av disse læresalmer med at salmebokens egenskap av opbyggelsesbok og-

saa nødvendiggjorde dem. I virkeligheten er det sitt store forbillede *Kingo*, han følger. Og mange av Kingos egne salmer var slike læredikt. Men der er unektelig en stor forskjell. Vi kunde innrømme det dengang var nødvendig aa foreta et saadant brudd paa gudstjenestens sammenheng og vekst, som denne dogmatiske eller bibelhistoriske undervisning i sang faktisk er, likesom det ogsaa var dengang at presten brukte halve tiden paa prekestolen til aa innprente barnelærdommen. Det var nu engang kirken som skulde vareta oplysningen. Men slik var jo ikke forholdene paa Landstads tid, og da skulde vi være kvitt alt som ikke var uttrykk for menighetens bekjennelse, bønn og lovprisning.

I salmebokkommisjonen mislikte *Monrad* meget disse salmene, som han vilde ha bort til fordel for den nyeste tids salmer, nettop fordi de var mere homilier enn salmer. Han kan ikke finne annet i dem „end et Afsnit af Troeslæren eller den evangeliske Historie sat paa middelmaadig Rim ialfald med nogle indsprængte allegoriske Reflexioner".[1] Kommisjonen vilde ha dem, og de blev der. „At Menigheden, naar den kommer sammen, ikke blot ved sin Liturg, men selv paa sit Fællessprog — Psalmen, stiller frem for sig og besynger med Tak og Pris den hellige Histories Kjendsgjerninger og de bibelske Lærdomme og Forjættelser, hvorom den samler sig for Guds Ansigt, er hverken uden Betydning som Vidnesbyrd om, hvad Guds Folk uforandret erkjender for sin Saligheds Grundvold, eller uden Frugt for Tilegnelsen."

Kaster vi tilslutt et tilbakeblikk paa hvad salmeboken eier av takkesalmer og hymner, finner vi, at der er noget derav som er ubrukelig i gudstjenesten, nemlig de salmer hvori enkelte vers er rettet *til* menigheten. Andre er mindre egnet, da de bare er mere eller mindre ombøide læredikt eller betraktninger. Men ved siden derav finnes det store forraad av hymner, som gir et godt uttrykk for menighetens lovprisning, men er noget ensidig, saaledes nemlig at de besynger det centrale, frelsen i Kristus, men mindre Guds andre gaver til oss, og av Guds frelsesgjerninger igjen særlig de som har nogen berøring med de store festdager.

Nær lovprisningssalmen staar bekjennelsessalmen, og Landstad savner ikke slike, men det tjener ham til ære at de ikke er blitt tør dogmatikk. Det vilde kommisjonen gjerne hatt dem til. Baade Grimelund og Moe ønsket at „Credo" (nr. 12 „Vi tro og trøste paa een Gud") skulde ha med *alle* ledd i trosbekjennelsen. Og Nissen vilde at den

[1] Citert av innstillingen om Landstads bok.

iallfall maatte ha de samme ledd som hos Luther. For Landstad derimot var ogsaa trosbekjennelsessalmen et uttrykk for hjertets trang, paa samme maate som de mange med den beslektede tillits- og fortrøstningssalmer, som nr. 525 „Sørg, o kjære Fader, du", nr. 207 „Hvo ene lader Herren raade", og ikke minst nr. 88 „Udi din Haand, o Fader blid, Jeg lægger nu til evig Tid".

Likevel er det den tredje hovedart, Landstad nevner, bønnesalmen, som er den karakteristiske for hans salmebok. Kjent er jo hans bemerkning engang han uttalte sig om Grundtvig-salmen: „Mig gaar det saa, at naar vi komme sammen for at tilbede, saa synger jeg helst en Bodssalme."[1] Og han fortsetter: „Jeg tænker ogsaa, vi gjøre bedst deri, saalænge vi ere her tilhuse. Vi have dog ikke endnu grebet det. At Kirken ved enkelte Leiligheder og paa sine Festdage synger Frydekvad, det er i sin Orden; men derom er her ikke Tale, kun om det almindelige Udtryk eller Stemning i den grundtvigske Salmesang."

Og med gjengivelsen av denne ytring har vi da ogsaa latt Landstad røbe karakteren av denne bønnesalme: det er bodssalmen, syndsbekjennelsessalmen som behersker Landstads salmebok. Den vil jo overhodet være det fremherskende drag i evangelisk salmesang, fordi vi kun ad den vei naar frem til lovprisningens grunn. Om Landstads bok gjelder det i ganske særegen grad. Hunger og tørst efter rettferdighet er det fremherskende. Frelsens eie og visshet er vel ikke ukjent, men trær tilbake:

Hjælp, at jeg min Synd begræder,
Og mig altid *varsom* glæder (332,7),

mon det ikke er *Landstads* egentlige stemning? Den lyse, glade grundtvigske salmesang finner han for lite alvorlig og ydmyg til aa være kirkelig. „Der er ingen Hunger og Tørst efter Retfærdighed, men Mættelse i Beskuelse og Besiddelse. Den udtaler — ikke som enkelte Udbrud af frimodigt og opløftet Sind, men som noget vedvarende — en jublende Glæde, en legende Lyst, den fulde Forvisnings Fryd og, som mig synes, en altfor dristig Stolen paa sin Barneret og sin benaadede Stand, som var det ikke den sukkende, stridende og lidende Kirke, der sang, men den seierrige, der løftede sine Palmer. Nu ja, — lykkelig den, som med Grund kan juble og synge af Fryd; men det er dog ikke saa vel, at vi altid kunne det."[2]

Syndens bekjennelse er det primære i disse salmer, som i Landstads skriftemaalssalme, nr. 53:

[1] Skaar: Norsk Salmehistorie, II, s. 619 f. — [2] Samme sted.

Jeg staar for Gud, som Alting veed,
Og slaar mit Øie skamfuld ned.
Jeg ser min Synd, at den er stor
I Tanker, Gjerninger og Ord!

Eller den han har istandsatt, nr. 392,2:

O Gud, jeg mig bekjender,
For dig en Synder stor,
Jeg merker vel og finder
Ei Andet i mig bor,
End ond Attraa,
Og Syndens Lyster mange,
Som ville mig til Fange
I Satans Strikker faa.

Syndens makt er oss for stor, hvor skal vi vende oss hen?

Herre, jeg har handlet ilde!
Syndens Magt blev mig for stor,
Veien jeg ei vandre vilde,
Den du viser i dit Ord;
Og — hvor findes nu den Hule,
Hvor min Skam jeg kunde skjule? (388,1)

Bønnemotivene blir da: paa den ene side den *nød* som synden skaper, og paa den annen side *tilliten* til at Gud kan hjelpe. Allerede nogen salmeinnledninger viser oss *nøden*, som et staaende motiv:

Nr. 220: Naar vi i største Nøden staa.
„ 223: Midt i Livet ere vi
Udi Dødsens Vaade,
Hvo er den som kan os fri,
Give Liv og Naade?
„ 224: Udi min Angst og Nød
Til dig, o Herre sød.
„ 273: Af Dybsens Nød jeg raabe maa,
O Herre, du mig høre.
„ 291: Hvorhen skal jeg dog fly
Fra Lovens Tordensky
Med mine Synder mange.
„ 390: Afvend fra os, o Herre mild,
Den Straf som Nidkjærhedens Ild
For vore Synder har opvakt.

Vreden din afvend, Herre Gud i Naade!
Riset det haarde bruge du med Maade!
Vi have syndet storlig og gjort ilde,
Tugt os med Milde!
Thi om du efter vore Synder onde
Straffed saa hardt, som du med Rette kunde,
Da maatte al Ting gaa til Grund og falde,
Ja een og alle. (394,1-2)

Men saa kan da selve spørsmaalet opstilles:

Hvorledes tør jeg nu Fader dig kalde,
Vente i dig meer en naadefuld Gud,
Naar jeg i Synden saa dybt kunde falde. (395,2)

Men ingen formildende omstendigheter følger, tvertom nøden:

Jeg er dig, Herre, ti tusind Pund skyldig,
Og har forspildt al den Naade du gav,
Ingen Betaling jeg har, som er gyldig . . (v. 3)

I nr. 510 kommer tillitsmotivet frem tilslutt:

v. 1: Herre! jeg maa klage — — —
v. 2: Herre! jeg maa græde — — —
v. 3: Herre! jeg maa sukke — — —
v. 6: Ja, du svigter ikke,
Jeg i dine Blikke
Læser Naadens Bud,
Naade for hver Synder,
Som i Troen skynder
Sig hen til sin Gud,
Iil da, iil! Min Jesu Smil
Spaar i Tvilens Øieblikke,
Jesus svigter ikke.

Nogen flere eksempler vil vi nevne:

Nr. 511,1: Og kom dog hver som Synd har gjort,
Og ei i Synden finder Hvile,
Til ham der ingen viser bort — —.

Nr. 389,8: Saa, Herre Krist, Min Tilflugt vist
Er dine Saar og Vunder,
Dem jeg i Nød og Dom og Død
Med Hast mig skjuler under — —

Nr. 390,6: Tænk paa din Søns den bitre Død
Og paa hans Blod, som for os flød,
Deri er for al Verdens Synd
Forsoning fuld af Kraft og Fynd.

Til dette motiv føier sig saa et annet: utholdenheten, og da ikke som *løfte* derom, men som *bønn*, hvad der atter leder over til den handlende side ved kristendommen — ved Jesu hjelp — noget som dog bare er svakt representert. Her kunde vi da minne om

551: Hjælp mig, o kjæreste Jesu, at vinde
Ofte jeg strider med skrøbelig Magt;
Se dog hvor Synden kan Hænderne binde,
At jeg i Kampen er svag og forsagt!
Frelsermand blid!
Før du min Strid,
At jeg kan vinde i Trængselens Tid!

482: Jesu, Herre! paa dit Ord
Er jeg til min Gjerning rede,
O, den Trøst er sand og stor,
Du mig ved din Aand vil lede.
483,3: Under Korset vil jeg træde,
Bære det med stille Glæde,
Korset, Frelser! som er dit;
Gaar min Vei i mørke Dale,
Dog mit Maal i Himlens Sale
Skuer Øiet fro og frit.

Ogsaa om Guds gaver i dagliglivet ber menigheten:

Bevar al Grøden nu som staar,
Lad dette bliv' et frugtbart Aar!
Med tjenligt Veirlag til os kom,
Fri os fra Uveir, Frost og Flom
osv. (493,3,4)

Formindsk vor Sorg og Pine,
Giv os vort daglig' Brød!
Ophold oss alle Livet,
Som du os selv har givet,
Til vi det evig faa! (492,1)

Det finnes altsaa slike salmer, men nogen styrke i tall og intensitet i forhold til de andre salmer har de ikke. Men saa var det vel ogsaa slik i hin tid, at man lite hadde syn for disse Guds gaver, saa boken forsaavidt var i pakt med folket:

Min Glæde udi Gud jeg har,
Og ei i Lader fulde,
Den Rigdom brister ei som Glar,
Og raadner ei i Mulde! (491,1)

Vi har i det foregaaende forsøkt aa trekke frem de viktigste sider ved Landstads salmebok. Den hadde et centralt religiøst preg, men nettop derved kom den ogsaa til i nogen grad aa forsømme trekk, som burde ha sin plass i menighetens lovprisning og bønn.

2. Under religiøst synspunkt, s. 108-110.

Blandt „planens" mange bestemmelser var ogsaa den at „Salmerne skulde være af et sandt christeligt Indhold og afspeile den christelige Religion efter den evangelisk-lutherske Kirkes Opfattelsesmaade af den hellige Skrifts Lære. De mange forskjellige Røster, som her komme til Orde, maa udgaa fra een og samme Troesgrund, nemlig den, hvorpaa Menigheden staar, og som er ganske udtalt i vor Kirkes Bekjendelsesskrifter". (§ 2.) Men samtidig het det da ogsaa: „De forskjellige Individualiteter blandt Salmedigtere, forsaa-

vidt de bære ægte Præg af den samme Sandhedens Aand, der 'uddeler til Enhver i Besynderlighed, eftersom Han vil', søges bibeholdte, og derved forskjellige Afskygninger af Troeslivet repræsenterede." (§ 13.)

Et resultat av denne tilsiktede allsidighet finner vi i optagelsen av salmer fra alle kirkens tider, mange nasjonaliteter, og fra forskjellige kirkesamfund, ogsaa hussitiske og reformerte. Selvfølgelig kunde ikke alle slike salmer optas uten endringer i dogmatisk henseende. Nu var Landstad visst ikke den mann som skulde la noget passere, som stred mot den rette lære, hvorfor han da ogsaa uttaler sin glede over at anmelderen i „Morgenbladet" ikke har hatt noget aa utsette paa „Lærdoms-Indholdet", „hvilket er mig en stor Trøst, thi det dogmatisk rette Udtryk har ikke altid været let at finde og forme i saa bunden og sammentrængt Stil, som den, Sangen kræver".[1] Dette sier han forresten med hensyn til salmer fra Brorsons tid og Guldbergs bok. Der var nemlig andre salmer som kunde være konfesjonelt anstøtelige enn de som stammet fra fremmede kirkesamfund. Av den Evangelisk-christelige salmeboks salmer kunde Landstad saaledes omtrent intet bruke. Av samme grunn blev der heller ikke tale om laan fra Wallins svenske salmebok. Og om Landstad enn har beklaget det, saa kunde han heller ikke tenke paa aa benytte synderlig mange av Ingemanns salmer. Men der var dog det han tross alle dogmatiske betenkeligheter ikke kunde komme forbi, fordi „det var saa hjertelig vakkert", som han selv sier. Og det var da Grundtvigs salmer. De stemte ikke med hans eget kristendomssyn, som vi har sett. Og hvad Landstad i dem fant dogmatisk uriktig, maatte naturligvis bort, selvom ett og annet, som uklart kan minne om „den kirkelige anskuelse", ennu finnes.[2] Men det var mot denne jublende glede og lekende lyst som det almindelige uttrykk for salmesangen, Landstad hadde uttalt sig. Ogsaa Landstad kunde bruke de lyse og glade grundtvigske salmer som islett i kirkens salmesang, naar de bare ikke fikk beherske stemningen. Og i hans bok bidrar da ogsaa de grundtvigske salmer til aa gi især festene deres riktige innhold. Nogen forandring i Landstads prinsipielle syn paa Grundtvig og hans salmer behøver vi ikke derfor aa anta. Heller ikke pietismens salmer var Landstad alltid like begeistret for. Han kjente en „subjektivsygelig" retning som han fryktet for. Landstad hørte til den gamle tids prester, som hadde hatt Hersleb og Stenersen til lærere, og inntok en „objektiv kirkelig" holdning. Men visselig hadde heller ikke

[1] Om Salmebogen, s. 6. — [2] Skrondal, s. 175 f.

Landstad undgaatt aa bli paavirket av den nye tids aand. Han hadde syn for de liflige brorsonske kveder, men alt det søtladne i den pietistiske salmesang har han søkt aa undgaa. Heller ikke kunde han istemme klagesangen over verdens daarlighet, og tonen fra „Far, Verden, farvel" blev aldri hans, hvorfor heller ikke den salme kom med i hans bok, tiltross for at det var Kingo som hadde diktet den. Efter tidens forhold hadde Landstad et kulturaapent syn. Mens hans religiøse samtid vanskelig kunde ha noget med alt som var „verdslig" aa gjøre, gikk han igang med utgivelsen av de folkeviser han hadde samlet, og viste sig snart ogsaa i salmesangen paavirket av dette sitt arbeide, saavel i sproget som i rytmen og melodivalget, noget som bidrog til aa gjøre hans bok lysere i stemningsinnhold ogsaa. Dette førte da vel ogsaa til at hans salmebok kunde ta med saa pass om Guds gaver i dagliglivet, som den faktisk gjorde.

De salmer Landstad satte høiest var Luther-salmen og „den kirkelige trossalme", ortodoksiens salmesang, og i første rekke da *Kingos* salmer. Just denne objektive diktning tiltalte Landstad; stille, beskjeden og tilbaketrukken som han var, skydde han alle sterke, personlige uttrykk. „Den jublende glede og lekende lyst" var ham i den grad fremmed, at han kun ytterst sjelden diktet nogen hymne. Men paa den annen side næret han slett ikke den grundtvigske gru for døden. Landstad kjente lidelsen, og han hadde kjempet sig igjennem den. Dikteren av „Jeg ved mig en Søvn i Jesu Navn" har funnet fred innfor døden; døden har mistet sin brodd. Mandig og sterk kan neppe Landstads diktning sies aa være, og heller ikke hans omdiktninger. Men den stemningsmettede sentimentalitet var ham like fremmed. Ved siden av inderlighet og ekthet turde *mildhet* være det skuddsmaal Landstads person og salmer fortjente. „Han er ein mild Diktare og i sin Song um Neslands Kyrkje hever han jamvel vorit sterk attaat", sier *„Dølen"*[1]. Og da nu Landstads salmebok var et „helstøpt" arbeide, saa fikk hans salmebok, om ikke alt i samme grad, det samme preg Landstad selv hadde. Objektiv, kirkelig, alvorlig og ikke lite tung, men *mild* tvers igjennem, det er dens karakter.

3. Under estetisk synspunkt, s. 110-115.

At det ogsaa er nødvendig aa betrakte en salmebok fra et estetisk synspunkt, var *Landstad* klar over. Og han mener at boken „bør være saadan at den ikke behøver at skamme sig for fra denne Side (den estetiske) at blive taget i Øiesyn. — Kirken kan ikke ustraffet

[1] 8. juni 1862, nr. 9.

foragte de Fordringer, som fra denne Kant gjøres gjældende; de ere til en vis Grad berettigede. Kirken maa tage Kunsten i sin Tjeneste, den maa ogsaa hjælpe til at forherlige Guds Navn og fremme Menighedens Opbyggelse, medens den dog altid maa mindes, at den her ikke er Herre, men Tjener, som den kjære Luther siger: 'Ikke saaledes at forstaa, at jeg er af den Mening, at alle Kunster skulle ved Evangelium være slagne til Jorden og forgaa, som nogle overspændte aandelige foregive; jeg vil tvertimod gjerne se alle Kunster og fornemmelig Musikken i *hans* Tjeneste, som har givet og skabt den.'."

Nogen stor dikter var jo Landstad ikke, men han hadde vunnet et navn ved inderlighet og hjertelighet sammen med et folkelig preg i sin religiøse diktning, og ikke mindre ved sin evne til aa kunne gjenskape gamle dikt. (Sml. side 27.) Siden fikk hans befatning med folkevisene stor betydning for hans dikteriske virksomhet. Der spores efterhvert et sterkere innslag hos ham av norsk natur og folkelynde. Landstad har ikke skapt mere enn et par hymner, men deriblandt er en, som bærer tydelig preg av at den bare har kunnet bli til i Norge (Heuchs ytring i gravtale over Landstad):

Fra Fjord og Fjære,
Fra Fjeld og dyben Dal,
Et Ære være! Idag gjenlyde skal.
Fra Kirketaarne
I Fryds Basuner stød
For Guds Enbaarne
Som er Idag os fød;
Vi var forlorne,
Nu er vi frelst af Nød! (137,1)

Naturens skildring er ikke selv-hensikt, men blir stundom saa uendelig vakker, at den bent frem trekker opmerksomheten *for* meget til sig:

I Jorderigs Dale, hvor Taagerne hænge,
Og Kinden er vaad,
Der lyder saa mange de sørgende Strenge
Af Suk og af Graad;
Ak, hør disse Toner
Om Syndens Forsoner,
Om Seier og Fred!
Vor Herre er kommen herned! (103,2)

Og tekstens maleriske billeder formaar han levende aa gjengi:

Der mange skal komme fra Øst og fra Vest,
Og sidde tilbords i Guds Rige
Med Abraham, Isak og Jakob til Gjest
Hos ham, som bød ind os at stige.
Miskunde dig over os, Jesu. (216,1)

Fra folkevisen hentet Landstad tekniske hjelpemidler, først og fremst viserytmen, dernæst bokstavrim. Men han maktet ikke aa skille mellem norsk og dansk i visene. Det gikk saa meget lettere slik som han lærte meget (uten at han egentlig sier *hvad*) av Grundtvig. Da Landstad under sitt besøk i Vartov i 1854[1] hørte folketoner i salmesangen i Grundtvigs kirke, falt disse ikke i hans smak, men grunnen dertil fant han i at f. eks. „O sanctissima" blev sunget til ord og metrum som ikke *passet,* saa tonen efter hans mening blev utskjemt. Likesaa fant han den lystige melodi som blev sunget ved nattverden bare forstyrret, og den skrikende, lystige melodi, som blev sunget ved fru Grundtvigs gravferd fant han smakløs. Men grunnen var: „De verdslige Melodier forekom mig anvendte uden Smag og Skjønsomhed." Naar det gjelder selve tiltaket, bruddet med den gamle tradisjon, og optagelsen av folkemelodiene, maa Grundtvigs eksempel ha betydd meget for Landstad selv.

Beslektet med „den gamle kristelige dagvise" er saaledes den berømte:

Jeg veed mig en Søvn i Jesu Navn,
Den kvæger de trætte Lemmer,
Der redes en Seng i Jordens Favn,
Saa moderlig hun mig gjemmer,
Min Sjæl er hos Gud i Himmerig,
Og Sorgerne sine gjemmer. (570,1)

I kommisjonen var man ikke begeistret for Landstads optagelse av folkevisens metrum og rytme, især var professor Monrad det konservative element i denne henseende. Nettop ved denne salme hadde han i de „spesielle bemerkninger" adskillig aa si: Salmen var smukk, endog meget smukk. „Det er et særdeles heldig mimetisk-archaiserende Digt, der sætter os ind i en middelalderlig Stemning (!) og vilde passe fortræffelig ind i en Roman eller et Drama af religiøs Character, men kan aldrig gjælde som et umiddelbart Udtryk af en protestantisk Menigheds Andagt. Den beror paa en kunstnerisk Illusion, der netop ogsaa af hine kjæmpeviseagtige Udtryk heldigen støttes, men som bør være udenfor Kirken. Jeg maa indtrængende bede om at Salmebogen renses for den Art Digte, hvor smukke og opbyggelige de forresten kunde være."

Paa samme maate ytrer Monrad sig ved nr. 476: „Her vil ties, her vil bies": Den er vidunderlig og deilig, men saa meget han elsker den, saa maa den ikke synges i kirken. Den hører privat-

[1] Skrondal, s. 172.

andakten til. „Den er altfor subjectiv-lyrisk i Tone og Rhytmus, en forunderlig fin, halvsandselig langeur dufter af den, som Kirkens objective Værdighed ei fordrager."

Moe støttet ikke sjelden Monrad i hans innvendinger av denne art, saaledes fant han nettop „Jeg veed mig en Søvn i Jesu Navn" „kjempeviseaktig".

Ved Landstads gjengivelse av Sthens salme „Guds Naade jeg altid prise vil" (271) fant Monrad at Landstad av den gamle salmes uregelmessigheter hadde laget en regel, saa salmen ved misforstaaelser var blitt aldeles profan! Enten maatte man beholde den gamle formløshet (hvori dog vel meget smaker av den verdslige vise hvorav salmen er en gudelig parodi) *eller* den maatte været ført tilbake til den strenge og rolige kirkelighet. *Nissen* og *Grimelund* stod ofte paa Landstads side i disse spørsmaal. Ved en leilighet holdt Skaar et helt foredrag for Monrad til historisk belysning av hvad der er kirkelig metrum. Ved den schlesiske dikterskole var aleksandrineren kommet inn i salmediktningen, og hos oss gjorde man nylig i den Evangelisk-christelige salmebok et forsøk paa aa utslette det folkelige preg i de gamle vers og gjøre dem saa ublandede som mulig. Men „med den større Hjertevarme, den større Respect for det Overleverede, det klarere Blik for Folkepoesiens Betydning have vi faaet de blandede Vers tilbage. Saaledes ved Grundtvig, Wexels og Landstad, fornemmelig i Omarbeidelser for at skaane de gamle Salmer". Men Monrad nektet ikke bruken, men bare at en blott historisk betraktning var utilstrekkelig, det vilde jo bare føre til at alle rytmer var kirkelige. Saken ligger meget dypere!

Blandt de salmer av Grundtvig, Skaar sikter til, kan vi nevne: 163: „For dig, o Herre, som Dage kun", 435: „Apostlerne sad i Jerusalem", 444: „Du som gaar ud", og 589: „Kirken den er et gammelt Hus".

Vanskeligst var det for Landstad med de gamle salmer. „Ved at iføres Metrets Tvangstrøie piner man Livet af dem. Man se blot de Forsøg, der ere gjorte af Forskjellige med Salmerne: Herre Jesu Krist, min Frelser du est, — Den lyse Dag forgangen er, o. fl. Mine egne gjentagne Forsøg vilde heller ikke lykkes; de bleve trangbrystige og stakaandede, og jeg maatte løse Snørebaandet op igjen."

„Lad dem staa der i al sin gammeldagse Troskyldighed! Maa end Sangmesterne krympe sig derved, Folket synger dem nok alligevel med sin tilvante svingende Melodi, og takker til. Der skal Ingen sige at de skjemme Salmebogen ud. Vi se dog saa gjerne de graa-

hærdede Gamle med sine Kisteklæder midt iblandt den yngre stadseligere Kirkeflok."

Det laa ellers i sakens natur at Landstad maatte bevare den største troskap mot det gamle baade i utvalg og form. Han frykter da heller ikke for aa bli bebreidet aa ha været for lite radikal.[1] Som vi før har sett er der ogsaa en tydelig stigende tendens til større troskap mot det overleverte i de prøvearbeider, som kom fra hans haand. Likevel var der salmer som trengte grundig omarbeidelse.

Ikke minst var der mange støtende uttrykk som maatte bort, og uttrykk folket ikke lenger forstod, som Landstad vilde erstatte med mere folkelige vendinger. Men han var ikke alltid like heldig dermed, det viser bl. a. slutningen paa „Vor Gud han er saa fast en Borg" (266):

Og tage de vort Liv,
Gods, Ære, Børn og Viv,
Lad fare hen, *lad gaa!*
De kan ei mere faa,
Guds Rige vi beholde.

Hans bestrebelser efter aa være folkelig var heller ikke alltid kronet med held:

Men Lykken, som er kjøbt med Synd,
Den er, for sandt at sige, tynd — —

Mange støtende uttrykk fikk ogsaa bli staaende: „Jesus, den deiligste Pode" (153,1). „Lad saa min Krop kun raadne op" (502,3). „Staferes ud" (214,7). Ord som „Kjætter—Klinte—Krud" (229,5) tar sig heller ikke ut. Ved siden av slike uheldige uttrykk, hadde boken en mengde apostroferinger, gale strofedelinger og daarlige rim, foruten at metret slett ikke var fullkomment. Alt dette hadde riktignok for samtiden mindre betydning; boken betød likevel et veldig fremskritt i forhold til hvad man var vant til, og dessuten kom man ikke som „smaksmenn til kirkesalmeboken".

Hvad der imidlertid, som vi har hørt, særlig kom til aa berede boken vanskeligheter i samtiden, var det utslag Landstads nasjonale og folkelige innstilling gav sig med hensyn til sproget. Vi har hørt om den kamp som blev ført om hans bok. Der var vel ikke meget igjen av de mange paaklagede ord og uttrykk i selve salmeboken, men *nogen* var der da. Nogen norsk sprogtone er det dog helt forfeilet aa ville finne i Landstads salmebok. Hans fornorsking av sproget bestod i optagelse av enkeltord enten av bygdemaalet eller omskapt efter dette, noget i likhet med hvad han gjorde i folkevisene.

[1] Om Salmebogen, s. 9.

Noget levende sprog var dette ikke. Selv talte Landstad ikke slik, og han skrev heller ikke slik, uten naar han la an paa det. Derfor kunde man da ogsaa paavise saa mangfoldige inkonsekvenser selv innen salmeboken. „Gjennem Salmebogen, Bibeloversættelsen, og det hele literære Apparat, som ledsagede Reformationen, er det Tydsk-Danske kommet ind, og samme Vei maa det vises ud", i disse ord har Landstad uttrykt sitt sprogprinsipp.[1]

Landstads bok var i samtiden forut for sin tid, og det gikk som Skaar hadde forutsagt, i fremtiden kom den til aa ligge saa langt paa siden av utviklingen, at den blev ubrukelig. Landstad levet i en overgangstid naar det gjaldt den norske sprogbevegelse. Bare faa aar efter vilde Landstad med sin nasjonale innstilling neppe ha nøiet sig med optagelse av enkeltord i et kunstsprog, men lagt den hele sprogtone om. Nu blev det et ord her og der i en ellers fremmed sprogdrakt. Ad den vei skulde fornorskingen han tilsiktet, ikke føre frem.

B. HAUGES SALMEBOK.

1. Under liturgisk synspunkt, s. 115-124.

Landstads salmebok var et selvstendig arbeide, og vi maa ofte beundre den maate hvorpaa han maktet aa gjennemføre sin linje, uten aa gi for meget efter for det press hvorunder han arbeidet.

Anderledes var det med Hauges salmebok. Det laa alt i dens plan og det var dens uttalte hensikt nettop aa vinne massenes stemning for sig ved aa rette sig efter deres smak. Det betød da i realiteten konkurranse med Landstads bok. Mens denne har krav paa en selvstendig bedømmelse, kan det samme ikke sies om Hauges bok. En karakteristikk av den vil nødvendigvis maatte sammenholde den med dens motbillede, Landstads salmebok.

Inndelingen av Hauges „Psalmebog for Kirke og Hus", 1874, betyr en vesentlig forandring fra inndelingen i hans „Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt, Et Udkast", 1863. I dette siste var der 648 salmer fordelt i fem grupper: „Almindelige Psalmer ved Gudstjenesten" 45 salmer, „Særegne Psalmer til Kirkeaarets Helligdage" 418, „Psalmer ved særlige kirkelige Anledninger" 17, „Passions-Psalmer" 29 og „Psalmer til Huus-Andagt" 139. Blandt dette var det da den siste avdeling, som igjen var inndelt i avdelinger og underavdelinger efter et slags teologisk system, som betød det nye. Selve den systematiske

[1] Om Salmebogen, s. 115.

inndelingsmaate var naturligvis langtfra ny. Det nye var overskriften „Psalmer til Huus-Andagt", og en slik gruppes plasering side om side med salmer for gudstjenesten. Var i Landstads bok bruken av salmene i hjemmet o. l. underordnet under deres formaal til bruk ved gudstjenesten, saa var disse hensyn her sideordnet. I overensstemmelse dermed talte da ogsaa selve salmebokkommisjonen stadig om husandaktsboken og kirkesalmeboken. Det er ikke vanskelig aa se at vi staar overfor et karakteristisk utslag av de religiøse forhold, og at Hauge vil imøtekomme et behov i menighetene.

Konventikkel-plakatens ophevelse (1842) hadde gitt legfolkets samlinger riktig vind i seilene. Ennu var der vel kun i *Skien* bygget „bedehus", men til gjengjeld holdtes forsamlingene rundt i husene. Ved disse friere sammenkomster brukte man gjerne Guldbergs salmebok, enkelte (de „sterktroende") Kingos, men især en eller annen av de private samlinger, hyppigst vel H. N. Hauges samlinger og senere ut i aarhundredet Johnsens salmebok eller andre. Mens Landstad tenkte sig andre samlinger ved siden av salmeboken tatt i bruk ved slike anledninger (han utgav selv i 1863 en samling misjonssalmer[1]), saa har Hauge ved aa opta en egen avdeling for husandakten villet ha sin bok brukt baade ved gudstjenesten og ved slike møter. Disse 139 var slike som han kjente som legfolkets yndlingssalmer. „Det er saadanne der paa Grund af sin meer subjective Karakteer, eller Længde, eller fordi de efter sit Indhold høre hjemme i Huset, ei finde nogen ret passende Plads i Kirkepsalmebogen." Gjerne vilde han hatt flere overflyttet til denne avdeling, hvis salmer jo, om man ønsket det, ogsaa kunde brukes i kirken.[2]

Under sin revisjon av salmeboken paa grunnlag av kommisjonens bemerkninger, benyttet Hauge anledningen til tillike aa foreta en fullstendig omgruppering av salmene i sitt utkast. Mest bestod det i at endel salmer (89) blev flyttet fra kirkeaarsavdelingen til „II Del", men ogsaa innen kirkeaarsavdelingen foretok han omgrupperinger samt flyttet 13 salmer over fra husandaktsboken, videre strøk han 46 salmer og optok 21 nye. Resultatet var at kirkesalmeboken, som i utkastet hadde 509 salmer, nu bare fikk 408 salmer. Til gjengjeld vokste da husandaktsboken fra 139 til 222 salmer.

Reduksjonen av kirkesalmebokens salmetall rammer næsten utelukkende dens hovedavdeling: „Særlige Psalmer til Kirkeaarets Helligdage", hvis tall gikk ned til 345 salmer. Som grunn til denne

[1] Salmer og Sange til Brug ved Missions-Møder og Missions-Fester, samlede af M. B. Landstad, Sandefjord 1863. — [2] Utkastets forord.

reduksjon angav Hauge at „der ofte har været anket over, at de nyere Psalmebøger indeholder et for stort Antal Psalmer, som Menigheden ikke rigtig blir kjendt med og fortrolig med, og endnu mindre kan Menigheden som i gamle Dage tænke paa at lære dem udenad". Hauge finner anken mot det store antall salmer saa meget mere berettiget, som den henger sammen med en annen ikke mindre velbegrunnet fordring, nemlig at den kirkelige gudstjeneste saavidt mulig bør holdes fri for salmer, som ikke er mektige nok eller omfattende nok til aa bære den samlede menighets bønn og bekjennelse, og gudstjenesten bør kun utstyres med salmer av første rang, som alltid utgjør et mindretall.

Ved siden av dette ønskelige aa faa en liten salmebok, er det altsaa hensynet til salmenes egen karakter som har bestemt deres plass i husandaktsboken. Men derved er naturligvis mindreverdighetens preg satt paa denne avdeling. Ogsaa under behandlingen i kommisjonen gjorde man adskillig forskjell paa de to avdelinger. *Monrad*, som hadde saa meget imot de svingende rytmer, mente saaledes at privatandakten taalte mere bevegede rytmer enn kirken. Det samme hadde *Moe* før uttalt.[1] Naar Skaar finner at salmene 557-559 vel er meget vakre, men ikke er beregnet paa aa skulle synges, men derimot leses i lønkammeret, og derfor henviste dem til de private samlinger, hevder *Moe* at just det av Skaar anførte, er det som gir salmen dens plass *her*. Under behandlingen av Landstads utkast beklaget *Moe* og *Grimelund* ved nr. 251 „Eja, mit Hjerte inderlig jubilerer" og ved nr. 492 „Her vil ties, her vil bies", mangelen paa en avdeling for husandakten, hvor salmene vilde ha hørt hjemme da de ikke var nogen *kirke*salmer. Det samme var tilfellet ved L. 174 b. „Herre, jeg er nu gammel og graa" (nr. 164 i L. salmebok).

Som det fremgaar av det foregaaende, hadde avdelingen sin støtte i Grimelund og Moe, som „ansee det .. for et væsentligt Fortrin ved Hauges Samling og en Indretning som ganske svarer til dens Hovedøiemed, at den har en Afdeling for Huset, i hvilken *de* 'kjendte og kjære' Psalmer finde Plads, som vel fortjene at synges af det christne Folk, men af forskjellige Grunde ikke passe for den kirkelige Gudstjeneste og derfor ikke uden Tvang eller endog Selvmodsigelse kunne gives Plads i Kirkebogen, i hvilken saadanne Psalmer, som aldrig vil kunne undværes ved den hjemlige Andagt, rækkes de syngende med Kirkens Stempel og Anbefaling sammen med Psalmerne for den kirkelige Gudstjeneste, hvorved de formene, at Udbredelsen og Bru-

[1] Kommisjonens spesielle bemerkninger om Hauges bok, ved nr. 535.

gen af andre Samlinger, som understøtte de ukirkelige Tilbøieligheder, vissest og kraftigst modarbeides."

Monrad og Nissen erklærte at de ikke la nogen avgjørende vekt paa en annen ordning av boken, mens derimot *Skaar* fant en husandaktsbok lite ønskelig, likesom han ogsaa under gjennemgaaelsen av de enkelte salmer først foreslo at hele avdelingen skulde gaa ut, og dernæst ved de enkelte salmer optok forslag om salmens anbringelse under kirkeaaret, hvis den da ikke skulde gaa ut.

Var husandaktsboken blitt relativt stor, saa var kirkesalmeboken til gjengjeld blitt temmelig liten. Fire av kommisjonens medlemmer ansaa det for et stort spørsmaal om Hauge hadde gjort rett i denne sterke innskrenkning; kun Grimelund støttet utgiveren.

Selve Hauges salmebok hadde, som nevnt, en annen inndeling enn utkastet, istedetfor fem var der nu seks grupper med underavdelinger:

(1) Almindelige Psalmer ved Gudstjenesten, 31 salmer,
  (a) Te Deum etc., 5 salmer,
  (b) Psalmer til Indgang og Slutning, 14 salmer,
  (c) Psalmer ved Daaben, 4 salmer,
  (d) Psalmer ved Skriftemaal, 3 salmer,
  (e) Psalmer ved Nadverden, 6 salmer.

(2) Psalmer ved Kirkeaarets Søn- og Helligdage, 345 salmer,

(3) Psalmer ved særlige kirkelige Anledninger, 45 salmer,
  a. Konfirmation og Katekisation, 4 salmer,
  b. Brudevielse, 1 salme,
  c. Barselskvinders Indgang, 1 salme,
  d. Præstevielse, 1 salme,
  e. Kirkevielse, 1 salme,
  f. Begravelse, 6 salmer,

(4) Passions Psalmer, 25 salmer,

(5) Psalmer til Hus-Andagt, 157 salmer; denne er delt i 31 underavdelinger med meget forskjellig innhold og salmetall: advent 3 salmer, jul 5, pasjon 5, paaske 3, pinse 10, kirken 2, Guds ord 2, daap 1, børns opdragelse i Kristo 2, skriftemaal 5, nattverd 8, omvendelse 4, tro og rettferdiggjørelse 7, det nye liv 2, den daglige fornyelse 11, fred og glede i Gud 13, Guds lov og pris 4, Guds frykt 3, kjærlighet til Gud 2, tillit og hengivelse 9, taalmodighet 2, verdens fornektelse og Kristi efterfølgelse 9, broderkjærlighet 10, aarvaakenhet 3, bønn 3, kamp og seier 5, korsets salige frukt 3, bestandighet inntil enden 8, dødsberedelse 7, graven 6 og det evige liv 8.

(6) Psalmer til visse Tider og Anledninger, 62 salmer,
  (a) Nytaar, 3 salmer,
  (b) Nytaarsaften, 2 salmer,
  (c) Afsked, 2 salmer,
  (d) Missions-Psalmer, 15 salmer,
  (e) Bord-Psalmer, 6 salmer,
  (f) Morgen- og Aften-Psalmer, 33 salmer.

Ved siden av dette register og det alfabetiske, hadde Hauge ennu et systematisk register felles for hele boken, og ordnet saa vidt mulig efter trosbekjennelsen.

Selv efterat Hauge hadde utvidet sin oprinnelige plan om en revidert utgave av Guldbergs salmebok, og tenkte paa en selvstendig bok, laa dog størst mulig konservatisme i dens plan. Men dette kom altsaa ikke frem i anordningen. „Kirkesalmeboken" var vel ordnet efter det gamle prinsipp, som ogsaa Landstad fulgte, men det var bare i registeret at „husandaktsboken" føiedes inn i denne. I virkeligheten var den saa sterk at den utgjorde som en halvdel av hele boken, som vi før har omtalt.

Med denne husandaktsbok opnaadde imidlertid ikke Hauge hvad han vilde, bortsett fra den aller første tid. Den formaadde iallfall i lengden ikke, selv hvor salmeboken var innført, aa fortrenge de private samlinger. Der var til møtene behov for større utvalg enn den gav. Dessuten ligger det i slik friere religiøs sangs vesen, at den stadig jager efter nytt. Men for bokens bruk ved gudstjenesten kom ordningen til aa faa en virkning, som har bidratt til dens skjebne. Hauge hadde nemlig regnet rent feil i at man til kirkebruk bare ønsket en liten salmebok, saa gudstjenesten fikk sine faste salmer; det viste sig at man hadde trang til saa pass utvalg som den hele bok gav. Men da blev den ogsaa umaatelig tungvindt aa finne frem i. Her var ikke det ene eller annet system, men taes boken i sin helhet, virker den som *rot*. Høitidssalmer, adventssalmer osv. maatte søkes flere steder. Salmer til daap, nattverd osv. likesaa. Liten hjelp var det deri at der under helligdagenes salmer henvistes til andre passende, ogsaa innen husandaktsboken.

Retter vi nu vaar opmerksomhet paa *salmevalget* i Hauges salmebok, saa er det klart at

1) ordningen av boken

maatte komme til aa spille en stor rolle for valget av salmer. Først og fremst spiller her inn lignende momenter som vi omtalte under

Landstads salmebok. Men om Hauge savnet en salme for en søndag, kunde ikke *han* synge en selv. „Bogen indeholder intet selvstændigt Nyt. Udgiveren er ikkun Samler", heter det i kommisjonens betenkning. Dog skal det innrømmes at Hauge vel ikke saa ofte kom i den situasjon som Landstad, hvis plan gikk ut paa et bedre og rikere utvalg til hver søndag. Men forholdet bragte iallfall mange salmer inn i boken som aldri skulde ha været der, f. eks.:

134,1: Jo større Kors, des mer til Himlen
Sig nærmer den, som elsker Gud;
Ak, altfor let, i Verdensvrimlen
Af Hjertet Gudsfrygt slettes ud.
Lyksalig priser Jesus hver,
Hvem Gud beskikker Trængsel her.

Men ordningen av Hauges bok bragte en særegen vanskelighet, som hang sammen dermed at man ikke var like kritisk naar det gjaldt salmevalget til „husandaktsboken" som til kirkesalmeboken. Ogsaa salmebokkommisjonen gjorde forskjell i saa maate. Vi har tidligere streifet inn derpaa. Professor Monrad vilde endog tillate de „svingende rytmer". Grimelund vilde ikke nekte at nr. 529 „I Herrens Udvalgte" anslo tone og beveget sig i uttrykk „som snarest gripes for en viss partikularistisk interesse", men dens utelukkelse vilde bli en slem anstøtssten for salmeboken (!). Og naar Skaar mener den er beregnet paa lønkammeret, og salmer i kirkesalmeboken idetminste maa *kunne* synges, innvender Moe at det nettop er derfor den staar her (i husandaktsboken). Ogsaa naar det gjaldt formen var man meget medgjørlig i kommisjonen, naar det gjaldt salmer til samme husandaktsbok. Under behandlingen av nr. 465 „Af dybeste Nød lader os til Gud" ytret *Moe:* „Jeg er jo stok konservativ, men maa dog bekjende at denne Salmes Formløshed er mig noget drøj." Og Grimelund bekjenner at han ikke kan vurdere den slik som dens navn og lange bruk i kirken berettiger den til. Men der er vel dem som forstaar sig bedre paa det (!). Hauge rettet siden ett og annet ord, saa den blev litt mere syngbar.

I ganske særegen grad maatte den konservative Hauge-salmebok bli paavirket av

2) hvad der var menigheten kjent fra før.

Ja, som vi vet hadde han, for ikke aa faa med annet enn det som var menigheten kjent fra før[1], sendt ut sitt „Cirkulære" hvorpaa han hadde faatt svar fra 300 „salmevenner". Og kommisjonen tar vel ikke feil, naar den bemerker i sin betenkning: „Usandsynligt er

[1] Komm.s innstilling.

det dog ikke, at Magten af mange Stemmer kan have udøvet et vel stort Tryk paa Udgiverens Valgfrihed og bestemt ham til at optage enkelte stærkt udprægede Psalmer fra hine Skoler (den schlesiske og halleske dikterskole), der have et saa tvivlsomt Værd, at Commissionen har troet at maatte i sine Bemærkninger foreslaae dem strøgne. Men i det reviderede Udkast ere disse Psalmer ogsaa for største Delen dels udeladte efter Commissionens Forslag, dels saavidt endrede at de gjorte Udsættelser i det Væsentlige bortfalde, hvorfor man nu ikke længer i det Hele kan have Noget at indvende mod Psalmeudvalget."

Bokens konservative art viser sig deri at hele ⅔, eller ca. 430 salmer, av hele salmeantallet er hentet fra eldre dansk-norske (ikke bare brukelige) salmebøker, som Thomissøns, Kingos, Guldbergs osv. Ogsaa de øvrige 200 finnes paa nogen enkelte nær i andre eldre private samlinger. Mens Kingos salmebok hadde 297 salmer ialt, hadde Hauges bok 217 felles med den. Med Guldbergs bok (438 salmer) hadde den 256[1] salmer felles, med den Evangelisk-christeliges nye salmer bare 3 og med „Tillæg"s salmer 87 felles. Om forholdet til Landstads bok i denne henseende vil flg. tall, som ikke er helt troverdige, gi en oversikt:

	Landstad.	Hauge.
Mortenssøns bok, 70 salmer	31	33
Thomissøn, 269 salmer	54	93
Kingos, 297 salmer	175	217
Pontoppidans, 550 salmer	256	380
Guldbergs, 438 salmer	210	256
Evangelisk-christelig salmeboks nye salmer	3	3
„Tillæg", 108 salmer	90	87
Ikke før i salmebok	283	207

Med Hauges hovedopgave kunde det ikke forenes aa gi noget større utvalg av nyere salmer. Dette blev en av bokens svake sider. Av nyere diktere finner vi Grundtvig, Oldenburg, Timm, Wexels og Landstad og nogen faa til. Tilsammen talte de nye salmer ikke saa meget som 100, heter det i innstillingen, i virkeligheten 52.

3) Hensynet til kirkens gamle salmesang

har ogsaa Hauge hatt for øie. Foruten aa bringe alle gode salmer som var den kristne menighet i fedrelandet kjente og kjære, skulde salmeboken ogsaa være et „Udtryk for, hvad der har været den hele

[1] Belsheims opgave her er sikkert overdrevet.

troende Menigheds fælles Bøn og Bekjendelse gjennem alle Kirkens Tider".[1] Idet vi bygger paa kommisjonens opgaver og sammenligner med Landstads bok, faar vi flg. liste:

	Hauge.	Landstad.
oldkirkens salmesang ..	13	9
middelalderen	30	25
reformasjonstiden	104	97
ortodoksiens tid	252	237
pietismens tid	155	137
oplysningstiden	18	29
det 19. aarhundrede....	52	105

Stor kan forskjellen mellem de to bøker i denne henseende ikke sies aa være naar en ser bort fra forholdet til det 19. aarhundredes salmer.

Med hensyn til sproglig oprinnelse fordeler salmene hos Hauge sig slik: gresk 3 salmer, latin 34, tysk 259, engelsk 2, fransk 1, svensk 5, dansk 301, norsk 33 salmer.[2]

Blandt de salmer Andreas Hauge gjerne vilde ha med, var nok ogsaa de gamle haugianeres salmer. Hadde Hauge været dikter, hadde han kanskje gaat langt i retning av aa „stelle til rette" disse aandelige sanger til kirkebruk. Nu blev det bare et par han fikk med, nemlig sin fars første sang:

Nr. 336: O Jesu, du er min!
Jeg vil og være din;
Se, Hjertet, Sjæl og Livet
Har jeg, min Gud, dig givet;
Indtag du ganske mig,
Gjør hvad dig kan behage
Af mig i mine Dage,
Til jeg dig bliver lig!

Av bondekonen Berthe Canutte Aarflot optok han nr. 532 „I Verdens Lyst at dvæle":

Hvad er al Verdens Glæde
Og jordisk Herlighed
Imod det Æresæde,
I Himlen er bered!
O, gid jeg maatte vinde
Og faa den Glæde fat,
Da fik jeg se og finde,
Min søde Sjæleskat! (v. 7)

[1] „Udkast"s forord. — [2] Efter J. Belsheim.

Selvfølgelig spillet

4) de dogmatiske forhold

inn ogsaa for Hauge naar det gjaldt salmevalget. Den Evangeliskchristelige kunde han bare ytterst lite bruke som kilde. Til den grundtvigske salmesang stod han og det pietistisk innstillede norske kristenfolk i en eiendommelig stilling. I sin tid hadde H. N. Hauges venner ennu skillinget sammen til en gave til Grundtvig i takknemlighet for hvad han hadde gitt dem; hans salmer var ikke lite kjent i Norge; i erindring om gamle dager var det vel at Andreas Hauge i 1852 paa misjonsselskapets vegne reiste til Danmark for aa undersøke mulighetene av samarbeide paa misjonsmarken. Men han fant kristendomssynet for forskjellig paa begge sider. Og i Hauges salmebok kom ikke med engang saa mange salmer av Grundtvig som hos Landstad. Mens Landstad hadde 26 av Grundtvigs salmer, kom der bare 14 med i Hauges salmebok. Det er naturligvis „den kirkelige anskuelse" som har skremt bort det norske legfolk. Noget av det Landstad optok, kunde Hauge ikke bruke: „Idag paa apostolisk Vis", „O la din Aand nu med os være", „Vidunderligst af alt paa Jord". Derimot har Hauge optatt 5 originale og 5 oversettelser av Wexels, hvad der viser mere anerkjennelse av denne forkjetrede kirkens mann enn Landstad ydet ham.

Bød Landstad paa enkelte salmer med sakramentale ledd, saa byr Hauges salmebok idetminste en salme som er et rent drama: nemlig nr. 468 „O Jesu, for din Pine", hvor „Synderen" og „Jesus" vekslende optrær i vers efter vers. Slikt hører ikke hjemme i vaar kirke selvom Jesus ikke hadde talt i en „filistrøs skolemestertone" som Monrad uttrykte det i sine bemerkninger. Forøvrig gjelder de bemerkninger vi har gjort om salmebokens kultiske stilling ved *Landstads* salmebok ogsaa om Hauges. Nogen nevneverdig forskjell i saa henseende er der ikke mellem de to. Det synes som om tanken paa de dennesidige Guds gaver er ennu mindre fremherskende hos Hauge enn hos Landstad, men forskjellen er ikke stor, og vanskelig aa paavise. Derimot kan det ikke sies om Hauges bok, som vi sa om Landstads, at den legger hovedvekten paa de historiske frelseskjennsgjerninger. Tvertimot maa vi med kommisjonen si: „eiendommeligt for denne Samling fremfor de ældre Kirkepsalmebøger er dens stærkere Udstyr med Psalmer, som fordybe sig i Inderligheden og Selvbeskuelsen, udtone det christelige Følelsesliv, besynge særlige Sjælstilstande og

indre Erfaringer, samt bestraffe den uomvendte Verden og drive fortrinsvis paa et helligt Liv i Verdens Forsagelse og Christi Efterfølgelse."

2. Under religiøst synspunkt, s. 124-125.

Hauges salmebok var intet „helstøpt" arbeide som Landstads bok. Der var dem i samtiden som ansaa det for en fordel at Hauge ikke hadde satt sitt personlige preg paa boken. Men det er iallfall sikkert at boken da maatte bli et konglomerat i religiøs henseende, og en religiøs karakteristikk maatte bli en karakteristikk av alle de avskygninger som var representert. Det spørres da hvilket som er det fremherskende religiøse grunnsyn. Det uttrykte nettop det citat av bedømmelseskommisjonens betenkning, som vi sluttet foregaaende kapitel med. Grunnsynet er det pietistiske.

En dansk anmeldelse[1] fant ingen forskjell i religiøst grunnsyn mellem de to nye norske salmebøker; om Landstads heter det: „Man føres ind i en streng og mørk luthersk-ortodox Gudstjeneste, i en Kirke i en snever, norsk Dal, hvor man har ondt ved 'at drage Pusten', og man føler tydeligt, at de friske Vinde, der vifte hen over det danske Land og det danske Folk, ere ikke naaede derhen." Og om Hauge: „Her er Psalmebogens Fysiognomi: streng og mørk, luthersk-ortodox, uden Bevægelse og derfor uden Liv og Kraft!" Det er mulig at det fra Danmark av saa ut til aa være liten eller ingen forskjell mellem de to. Forskjellen var nemlig utvilsomt saa langt større mellem norsk og dansk kristendomsliv enn mellem Landstads og Hauges kristendomstyper.

Begge var de like konfesjonelle. Og Landstad hadde heller ikke undgaatt den pietistiske surdeig. Men innen den ortodoks-pietistiske kristendomstype som utgjorde norsk kristendom især fra 50-aarene og utover, la Landstad vekten paa ortodoksien, Hauge paa pietismen. Nu synes det som om kommisjonen har forundret sig noget over hvad der bragte Hauge til aa opta den store samling av salmer fra den yngre schlesiske og halleske skole, iallfall har den villet forklare det: „Usandsynligt er det dog ikke, at Magten af mange Stemmer kan have udøvet et vel stort Tryk paa Udgiverens Valgfrihed, og bestemt ham til at optage enkelte stærkt udprægede Psalmer fra hine Skoler . . . ." Og det er slett ikke usannsynlig, for det norske legfolk, blandt hvem vi sikkert fortrinsvis skal søke „salmevennene", la nok ennu mere enn presten Hauge vekten paa den pietistiske side ved kristendomssynet.

[1] Theologisk Tidsskrift (Kalkars) 1872, „Psalmeliteratur", av P. A. Holm, s. 352 f.

Hauges salmebok er legfolkets salmebok, selvom presten Hauge har skapt den. Den motsetning som var tilstede mellem Landstad og den vanlige legmannskristendom, har vi før været inne paa. Vil vi samle det i ett ord, saa var det dualismen. Salmen „Far, Verden, farvel!" kom saa gjerne med i Hauges bok. Men Landstad kunde ikke med den sterke fremheven av forskjellen mellem „verden" og „de troende". (Sml. s. 35.) Selv var han heller intet tvefødt menneske. Og han hørte heller ikke til de prester, der var grepet av Søren Kierkegaards „Enten-Eller". Men at han var en inderlig, from og opriktig kristensjel, kunde iallfall ingen som kjente ham nekte.

Det viste sig da ogsaa i kommisjonen betenkeligheter ved den kristendomstype salmebokens sterkeste side representerte. Især hadde Skaar rett som det var adskillig aa innvende mot salmenes dogmatiske karakter. F. eks. kaller han nr. 269 „et falskt vidne". Den uttaler pietistisk eller katolsk (!) rettferdiggjørelseslære ved aa sette troens frukt sideordnet med troen selv. Det hele synes ham aa se ut som en polemikk mot Herrens ord: Hvo som tror og bliver døpt, skal blive salige, og mot sola fide. De to mest paa-ankede vers er 6 og 7:

Hvo tror og bliver døbt
Og fast i Troen bliver,
Hvortil Enhver er kjøbt,
Han evig salig bliver;
Men hvo, som ikke tror
Og elsker Herrens Bud,
Hans Dom er evig stor,
Han kjendes ei af Gud.

Er du end døbt, men vil
Fra Troens Gjerning vige,
Saa naar du aldrig til
Det søde Himmerige;
Thi Troen uden Haab
Og Kjærlighed er Skrømt,
Hvad hjælper da din Daab?
Du bliver dog fordømt.

Og dette var ikke den eneste salme. I husandaktsboken (utkastets) gjør han en „en fryktelig razzia" (Monrad), og foreslaar strøket nr. (utkast) 532, 533, 534, 535, 539, 549, 552, 554, 555, 557, 558 og 559 o. fl. Tildels faar han ogsaa medhold fra annet hold.

Nettop husandaktsboken har ogsaa bidratt til aa gi salmeboken en sterkere subjektiv farve enn den ellers vilde ha faatt.

3. Under estetisk synspunkt, s. 125-127.

Under sin omtale av salmenes redaksjon sier bedømmelseskommisjonen blandt annet: „Men den Psalmebog, der gjør sig til Opgave kun at række Menigheden, hvad den kjender og elsker, har dermed forpligtet sig til en konservativ Fremgangsmaade og foreskrevet sig selv som fast Lov ikke at foretage større Ændringer end ganske nødvendigt til at sætte Psalmen istand for Sangen og rense den for de værste Pletter og Udvæxter, helst ved Hjælp af den ene eller den an-

den fra andre Samlinger kjendte Redaktion." — „Efter Commissionens Pluralitets Formening er denne Opgaves Løsning heller ikke mislykket. Arbeidet er i Almindelighed udført med Varsomhed og Lempe. ....." Skaar fant derimot at omstøpningen av gamle danske salmer og oversettelser av tyske ofte lot adskillig tilbake aa ønske. Men hans vesentligste anke var at der „tildels efter Commissions-Flertallets Ønsker, er foretaget en hel del unødige Ændringer af kjendte Psalmer, som enten ingen Ændring tiltrænge eller ingen Ændring taale".

Især naar det gjaldt gamle, velkjente salmer viste Hauges salmebok sig konservativ i redaksjonen, inntil det slaviske: Som et eksempel vil vi ta det gamle „Kyrie", som gjengis som nr. 6: Formen fra det „hellige Euangeliske Messe-embede" 1528 til Guldbergs salmebok lød slik:

	Hauge:
Kyrie Gud fader alsomhøgeste Trøst,	Kyrie Gud Fader, alsomhøieste Trøst,
tw æst wor glæde oc løst,	Du est vor Glæde og Lyst,
spar oss ælende,	Spar os Elende,
bevar oss fraa synd,	Bevar os fra Synd,
forbarme teg offuer oss.	Forbarme dig over os!

Som vi før har omtalt (side 53) var salmeboken forsynt med en mengde tegn, „bindebue" (⌒) og „bæretegn" (—), for overhodet aa gjøre salmene syngbare. Men med rette synes det som om Monrad innvender ved den salme, hvorav vi nettop siterte et vers: „Trods alle Buer og Streger kommer der ikke Spor af Versklang i denne Salme. Men den faar maaske staa som et Monument for Liebhabere." Det var nu særlig i de gamle salmer at det vrimlet av overflødige stavelser, d. v. s. nettop de salmer som var menighetene kjærest fordi de var og hadde været de mest brukte. Men selv ved sterke omarbeidelser som nr. 346 „Den christelig Kirkes skjønne Navn" var det utvidede metrum med mange bindebuer og bæretegn beholdt. I en salme som nr. 413 „O vi arme Syndere" finner Monrad at der ikke er noget annet syngelig enn omkvedet, og selv Grimelund maa innrømme „at Landstads bearbeidelse her er lykkeligere". Tørt og prosaisk var meget av det boken bød frem:

Vor Herre Jesus Christ, Guds Søn,
Til Verden kom, sin Naade
At vise mod vort faldne Kjøn
Med Ord og Jertegn baade;
Thi løb til ham fra Stad og Land
Saa Unge, Gamle, Kvinde, Mand,
Vil Hjælp af hannem fange. (523,1)

Og vilde vi nu se paa enkelthetene, saa vilde vi finne langt, langt flere aspirerte endelser, gale rim og betoninger osv. enn hos Landstad. Dertil var sproget av et noget gammelmodig preg, med mange foreldede uttrykk isprengt. Konservatisme var bokens maal, og konservativ var den i enhver henseende.

Forsaavidt fylte boken den opgave den hadde satt sig, aa gi dem der ønsket en konservativere salmebok enn Landstad, en slik i hende. Og rettferdigheten tilsier ogsaa aa gjøre opmerksom paa, at den av sakkyndige i samtiden sattes høit. Saaledes heter det i den nylig siterte anmeldelse i dansk „Theologisk Tidsskrift": „Hvad de udvalgte Psalmers Texter angaaer, da tilkommer Hauges Psalmebog i endnu høiere Grad end Landstads den Anerkjendelse, at Kirkens nedarvede Psalmer ere behandlede med udmærket Ærbødighed og Skjønsomhed, og flere ere optagne baade i den overleverede Form og i en fornyet." —

KILDER:

TRYKTE KILDER:

Christianiaposten, 1852.
Morgenbladet, 1841, 1849, 1862.
Trondhjems Stiftsavis, 1871.
Norsk Kirketidende, 1856, 1857, 1858, 1862.
Theologisk Tidsskrift (norsk), 1849, 1851.
Luthersk Kirketidende, 1863-73.
Norsk Theologisk Tidsskrift, 1900 flg., flere bind.
Theologisk Tidsskrift (Kalkars), 1872.
Tidsskrift for Kirke-Krønike, III.
Illustreret Nyhedsblad, 1855.
Dølen 1862.
Departementstidende.

Arvesen, O.: Samliv med landskjendte mænd. Kra. 1915.
Belsheim, J.: Oversigt over Kirkens Salmesang, Kra. 1877.
Brandrud, A.: Det kirkelige liv i Norge, i Norge 1814-1914.
—„— : Teologien ved det norske Universitet 1811-1911, i NTT. 1911.
Brandt og Helveg: Den danske Psalmedigtning, 1846-47, 2 bd.
Bull og Paasche: Norsk litteraturhistorie, III, Oslo 1931.
Heggtveit, H. G.: Den norske Kirke i det nittende Aarhundrede, I-II, Kra. 1905-20.
Janson, Kr.: Vore Bedsteforældre, Kra. 1913.
Landstad, M. B: Om Salmebogen, Kra. 1862.
Mau, E.: Præsten W. A. Wexels's Liv og Virken, Kjøbenhavn 1867.
(Munch, E.): Veiledende Ord i Psalmebogsagen. Særtrykk, Trondhjem 1871.
Mowinckel, S.: Salmeboken og gudstjenestesalmen, i NTT 1927.
Nilsen, Halkild: Magnus Brostrup Landstad, Kra. 1921.
Norendal, H.: Salmediktning og salmesamling i Norge i tiden fra 1814 til 1869 etc., i Norvegia Sacra 1929.
Rønning, F.: Rationalismens Tidsalder, II, Kjøbenhavn 1890.
Skaar, J. N.: Norsk Salmehistorie, I-II, Bergen 1880.
—„— : Gjenmæle i Salmebogsstriden, Kra. 1871.
—„— : Avhandlinger om „Den evangelisk-kristelige Salmebogs Historie" etc. for samtlige bispedømmer, dels selvstendig, dels i NTT.

Skrondal, A.: Grundtvig og Noreg, i Bibliotheca Norvegiæ Sacræ 1929.
Thrap, D.: Wilhelm Andreas Wexels, Kra. 1905.
—„— : Bidrag til den norske Kirkes Historie i det 19. Aarh., II, 1890.

UTRYKTE KILDER:

Salmebokkommisjonens forhandlingsprotokoller, de spesielle „Bemærkninger" og Hauges manuskript. Dette blev godhetsfullt sendt mig til nærmeste statsarkiv til benyttelse der fra Universitetsbiblioteket og fra Videnskabsselskabets Bibliotek, Trondheim. Arkivpakkene vedr. Landstads og Hauges salmebok i Kirkedepartementets arkiv har jeg derimot ikke kunnet benytte, da de for tiden ikke kunde utlaanes, og jeg var avskaaret fra aa benytte dem paa stedet.

NAVNEREGISTER:

Abrahamson, Werner. 4.
Arreboe, Anders. 27.
Arup, J. L., biskop. 14, 16, 19.
Arup, L. Chr., prost. 13, 85, 86, 93.
Arvesen, O. 35.
Aune (medhjelper i Trondheim). 74.

Balle, Nicolai Edinger. 3, 4.
Balslev. 78.
Bassøe, P. F. 85.
Bech, Fredrik Julius. 6, 7.
Belsheim, J. 5, 90, 94, 121, 122.
Birch-Reichenwald, Chr. 9.
Blom-Svendsen, H. 16.
Boye, Birgitte Cathrine. 3, 38, 92.
Brandrud, A. 7.
Brandt, C. J. 20.
Brorson, H. A. 2, 3, 6, 8, 37, 39, 45, 83, 89, 92, 109, 110.
Brun, Johan Nordal. 4, 6, 93, 103.
Brun, Samuel Olsen. 93.
Bruun, M. C. 4.
Bull, Francis. 10.
Bunsen, C. I. 85.

Cassuben, Chr. 1.
Christian VI. 2.
Crome, K. P. Th. 85.
Christiania-tillegget 20, *36 flg.*, 79, 121.
Darwin, Charles R. 11.
Dass, Petter. 92, 93, 94, 98.
Diriks, Chr. A. 8, 9, 12.

Engelbretsdatter, Dorothe. 28, 49, 92, 93, 94.
Essendrop, C. P. P. 40.
Evangelisk-christelig Psalmebog. *4 flg.* 6-11, 14-16, 19-21, 24, 32, 36, 37, 40, 43, 47, 54, 79, 81, 87, 93, 94, 109, 113, 121, 123.
Fangen, Anton. 14, 16.
Frantzen, J. N. 93.
Fresenius, J. Ph. 78.
Frimann, Claus. 93.

Gellert, Chr. 3.
Gerhardt, Paulus. 2.
Grimelund, Andreas. 24, 40, 41, 56, 57, 59, 63, 64, 65, 66, 77, 83, 89, 104, 113, 117, 118, 120, 126.
Grundtvig, N. F. S. 4, 9, 11, 18, 22, 29, 30, 44, 94, 102, 104, 109, 112, 113, 121, 123.
Grundtvig, Marie. 112.
Guldberg, Ove Høegh. 2, 4.
Guldbergs salmebok. *2 flg.*, 4, 5, 8, 9, 10, 15, 20, 22, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 45, 47, 52, 53, 54, 70, 76, 79, 81, 88, 89, 109, 116, 119, 121, 126.
Hald, Nils Chr. 19.
Harboe, Ludvig. 2.
Hauge, Andreas. 31, 37-40 («Cirkulære»), 40 flg. (biografi), 42, 51-55 (utkastet), 56, 62-70 (kommisjonen), 71-79, 83, 89, 115-126.
Hauge, Hans Nielsen. 5, 6, 7, 8, 40, 41, 75, 116, 123.
Heggtveit, H. G. 8, 40, 55.
Helveg, Ludvig N. 20, 35.
Hersleb, S. B. 7, 28, 35, 109.
Heuch, J C. 111.
Holm, P. A. 124.
Hærem, Peter. 78.

Ingemann, B. S. 87, 94, 109.

Janson, Kristofer. 6.
Jensen, Hans (medhjelper). 74.
Johnsen, Jens. 15, 37, 55, 116.
Johnson, Gisle. 36, 54, 56.
Jonæsøn, Søren. 22, 23, 91, 92.

Kalkar, Chr. A. H. 124.
Kaurin, J. M. P. 12, 19, 20, 24, 28.
Keyser, Chr. N. 13, 35.
Kierkegaard, Søren. 35. 125.
Kingo, Thomas, salmene. 2, 3, 6, 22, 23, 28, 45, 47, 49, 84, 87, 91, 92, 104, 110.

Kingos salmebok. *1 flg.*, 5, 8, 9, 10, 15, 22, 37, 39, 40, 47, 52, 53, 70, 76, 78, 79, 80, 81, 87, 88, 89, 116, 121.
Krauszold. 85.
Krog, kaptein. 74.
Klopstock, F. G. 3, 10.

Lammers, G. A. 9, 13, 15, 16, 41, 52.
Landstad, Hans. 25.
Landstad, M. B. 13-18, 20, 21-25, 25-29 (biografi), 29, 30, 31 flg. (M. Luthers aandelige Sange), 33 flg. (Jule-Salmer), 35, 37, 38, 40-41, 42-51 (kritikk), 54, 54-62 (kommisjonen), 63, 65, 66, 68-79, 80-108, 109-115, 116, 119-127.
Lieungh, J. J. 19, 24.
Lindeman, L. M. 42.
Lippe, Jacob v. d. 16, 19.
Luther, Marthin. 13, 25, 31, 32, 42, 43, 44, 47, 49, 59, 95, 104, 110, 111.
Löhe, J. K. W. 29.
Malling, Ove. 4.
Mau, Edvard. 94.
Moe, Jørgen. 24, 41, 56, 57, 59, 62, 64, 66, 69, 83, 89, 104, 113, 117, 120.
Moltkens salmebok. 1.
Monrad, M. J. 56-59, 63-66, 89, 104, 112, 113, 117, 118, 120, 123, 125, 126.
Mortenssøn, Claus (Tønnebinder). 88, 121
E. Munch-Myhre (senere professor. Han het fra 1885 Munch). 41, 73.
Münter, Balthasar. 38.

Neumann, Jacob. 13.
Nicolai, Philipp. 27.
Nielsen, Olaus. 15.
Nilsen, Halkild. 16. 24, 26, 61, 91, 94.
Nissen, Rasmus Tønder. 56, 59, 63, 64, 66, 89, 104, 113, 118.
Norendal, H. 10, 13, 15.
Norsk Misjonsselskap. 82.

Oldenburg, Th. W. 121.

Pasig, Julius L. 31.
Pavels, Claus. 7.
Pontoppidan, Erich. 2, 13, 39, 88, 121.
Proet, C. 74.
Paasche, Fredrik. 10.

Rahbek, Knud Lyhne. 4.
Raumer, Karl. 85.
Riber, H. W. 4.
Riddervold, Hans. 13, 15, 18, 24, 26, 51, 55, 61, 62, 75, 76.
Rønning, F. 2, 3, 4.
Rudelbach, A. G. 35, 46, 80, 85.

Saxtorphs Udtog. 13.
Schreuder, H. P. S. 40.
Scriver, Christian. 6.
Skaar, J. N. 2, 6-10, 12, 16, 17, 25-27, 29, 41-46, 49, 51, 56, 59, 62-70, 73, 75, 78, 82, 83, 89, 105, 113, 115, 117, 118, 120, 125, 126.
Skrondal, Anders. 5, 11, 14, 15, 16, 18, 19, 30, 35, 55, 109, 112.
Slotsbogen. 2.
Smestad, Erik Haavelsen. 55.
Spencer, Herbert. 11.
Spødervold, Knut. 6.
Steensrud, H. T. 19, 23, 24, 29.
Stenersen, Andr. 14.
Stenersen, S. J. 7. 28. 35, 93, 109.
Sthen, Hans Chr. 45. 91, 92, 113.
Stier, K. 85.
Stistrup, L. Chr. 9.
Storm, Edvard. 4, 93.
Sundt, Chr. Ulrik. 93.
Svanøen, Ole. 8.
Svedberg, Jesper. 80.
Sørenssen, Christian. 13.

Thomissøn, Hans. 1, 82, 88, 121.
Thrap, Daniel. 9, 11, 12, 13, 18, 19, 20, 24, 65, 77.
Timm, H. A. 121.
Treschow, Niels. 11, 13, 23.
Tusindogtibogen. 1.

Vibe, Johan. 93.
Vig, Ole. 34, 42.
Vinje, A. O. 50, 98.
Vis-Knut. 6.
Vullum, Olaus. 40.

Wackernagel, Philipp. 31.
Wallin, J. O. 9, 80, 94, 109.
Welhaven, J. S. 9, 10-14, 20, 23, 24.
Wemmeløw, H. C. 93.
Wergeland, Nicolai. 9.
Wexels's, W. A. *11 flg.*, 13-18, 23, 24, 27, 94, 121.
Wexels's salmer og salmesamlinger. 1, 9, 12 flg., 16, 18-22, 24, 28, 29, 34, 36, 86, 88, 90, 91, 93, 94, 113.
Wulff, C. 13, 15.

Zincks koralbok. 5.

Ægidius, B. Chr. 39.

Aarflot, Berthe Canutte. 122.
Aasen, Ivar. 24, 34, 35, 55, 61.

STRIDEN UM NORSK MAAL I KYRKJESALMEN.

MAGNUS BROSTRUP LANDSTAD.

AV

A. SKRONDAL.

Daa Magnus Brostrup Landstad i 1869 etter 17 lange strids- og arbeidsaar fekk godkjent si „Kirkesalmebog", var dette eit tidarvende for den norske kyrkja. Betre enn mange og bindsterke preikesamlingar tolka Landstads salmebok evangeliesanningane slik at dei vart kyrkjelyden skynelege og kjære og dermed folksens aandelege eigedom og kapital. Di lenger den norske kyrkja har kome Landstad paa fraastand i tid, di nærare har ho kome hans livs storverk i aandeleg meining. Smaatt um senn har rikdomen i dette verket gaatt upp for henne. Alt no kann ein trygt spaa at Landstads salmeverk vil verta rekna millom dei største norske aandsverk i det 19. hundradaaret og kann henda for det aller største i norsk kyrkjeliv i nyare tid. Ingi bok — snautt den Heilage Skrift — har vore norsk folkebok i den meining som Landstads salmebok.

Kyrkje og kristendom gjorde gjenom Landstads livsverk eit munaleg steg paa vegen heim til sjølve folket, og smaatt um senn kom folket Landstad til møtes og let baade sin kristendom og og si kristendomsupplæring stempla av hans norske aandsmerke. At dette lukkast for Landstad, har ikkje minst sin grunn i at han hadde so djup ei rot, so stor ein kjennskap, so sterk ein kjærleik og so ope eit syn for det som rørde seg i den norske folkegrunnen.

Landstad hadde alle fyresetnader til aa skapa eit nasjonalt salmeverk. Alt før han raaka Ivar Aasen i 1845 hadde han streva med aa finna rette maalformi for folkevisa. Han hadde fraa fyrst nytta maalføret i Øvre Telemark og prøvt aa skriva etter uttalen. Men daa dette ikkje rett vilde lukkast, „besluttede jeg omsider", segjer han, „at lempe Retskrivningen efter det oldnorske Sprog, og tage Hensyn til

Ordenes Etymologi"[1]. I hans eigne dikt fraa same tid, t. d. „Kvenne-Karis Vise", vil ein finna den frie, voggande folkeviserytmen, predikatet er jamt invertert, adjektivet etterstelt og det personlege pronomen hengt til substantivet.

Men samkvæmet med Aasen fekk òg sers mykje aa segja for han. Daa Landstad i 1848 var ferdig med fyrste hefte av visemanuskriptet sitt, sende han det straks til riksarkivar Chr. Lange. Ei stutt tid etter maa Aasen ha faatt det. I eit brev, som no er til berre i utkast, gjev Aasen ymse raad og vink. Aasen skriv „at en Gjenindførelse af det gamle Sprogs Former i de norske Folkeviser" har mange grunnar imot seg. Ein av desse grunnane er „at det synes at være en Afvigelse fra Sandheden naar man giver Folkets Sang i en anden Form end den virkelig har". Men Landstad var ikkje den mann som gav seg so lett, hadde han fyrst gjort seg ei meining. Endaa i 1851 skriv han til Aasen: „Jeg er fremdeles af den Mening at man tilnærmelsesviis bør benytte den Oldnorske Skrivemaade, og indrømmer kun at jeg maaskee i saa Henseende kan være gaaet vel vidt i enkelte Retninger."[2] Smaatt um senn maa samværi og korrespondansen med Aasen ha snudd synsmaatane hans. Eit aar seinare skriv han til Aasen: „Jeg har rettet Adskilligt efter Deres Raad, og restituerer ikke saa mange af de gamle Former. Jeg erkjender at jeg var gaaen for vidt deri."[3]

Av denne korrespondansen um maalformi i viseutgaava faar ein full greide paa Landstads nasjonale innstilling. Det er daa heller ikkje aa undrast paa at den nasjonale Kingo vart hans store mynster, so han jamvel gjer Kingos kjende ord til sine: „De danskes Aand er dog ikke saa fattig og forknyt, at den jo kan stige lige saa høit mod Himlen som andres, alligevel at den ikke bliver ført paa fremmede og udlændiske Vinger." Landstad viser til korleis Kingo „forstod af det Folks Tungemaal, for hvilket han synger, at gribe de Ord som bedst, kortest og kraftigst udtrykker Digterens Tanke: Hans Salmesprogs Forhold til det daværende danske Skriftsprog er meget mærkeligt, og har maaske bidraget til, at hans Salmer ikke vandt den almindelige Indgang og varige Yndest i Danmark som hos os, hvor de nyttede Ord af Folkesproget faldt i god Jord."[4]

Medan prinsippet for dei norske salmesamlarar og umsetjarar millom 1814-50 hadde vore aa arbeida dei gamle salmar um, syner Landstad i sin „Plan for Udarbeidelse af et Psalmeverk" av 12. august 1852 at han er meint aa fylgja ei heilt onnor leid. Han vil gjera

[1] Norske Folkeviser, Forord, s. IX. — [2] Maal og Minne 1926, s. 43. — [3] Maal og Minne 1926, s. 47. — [4] Om Salmesagen, en Redegjørelse, Chra. 1862, s. 123.

berre dei mest paakravde avvik fraa det gamle og nedervde. Han krev respekt for det gamle baade etter innhald, form og storleik. Interessant i so maate er punkt 14 i Planen: „Ved Redactionen af Psalmerne paasees, at det gamle saavidt muligt beholder sin Alders Præg. De bedste af dem og de af Menigheden tillige mest og længst benyttede optages, saavidt det lader sig gjøre uden Forandring . . . .“ Men spraakreinsking og uppnorsking held han seg sterkt tilhande. Framande og forelda ord som angeneem, manér, sige o. s. b. vil han ha utskift. Men skynsemd og varsemd maa til, og ord og former som er norske, eller framandord som har faatt heimel i maalet, vil han lata staa. „Af alle taaler mindst en Digter at være bunden paa Hænder og Fødder, men maa have fri Raadighed baade over Rim og Redskab.“

Men heilt avgjerande for Landstads norske innstilling synest Danmarksferdi hans i 1854 ha vorte. Han hadde reist i den von aa finna raad og hjelp for arbeidet sitt dernede. Men ferdi vart stort set eit vonbrot. Han gjorde den røynsla, „at man tager meget Feil, naar man hos os uden videre anvender paa vore Forholde, hvad der siges og skrives om de Danske som man fra gammel Tid er vant til at betragte som ensartede (ɔ: med vore)“.

Denne fraasegn er vel det fyrste medvitne brotet med det framande i norsk salmesong og er soleis ein milestolpe i vaar religiøse og kyrkjelege vokster i nasjonal leid. Det Landstad hadde lært paa denne ferdi var, at likesom der i Danmark var skapt ein dansk, maatte det i Noreg skapast ein norsk salmesong. Landstad var elles for stor ein aandsmann til aa syna seg for folket i laante klæde. Eit anna utslag av trongen til det upphavlege og originale er alt det slitsame arbeidet han gjorde med aa fylgja dei einskilde salmar attende, gjenom danske og tyske millomalderumsetjingar, til den latinske originalen.

Daa Landstad i 1855 sende ut „Martin Luthers Aandelige Sange“, fekk han straks ein liten forsmak paa kva mottaking hans uppnorsking vilde faa. Rett nok kom der ingi offentleg norsk melding. Men det danske „Ugeskrift for den evangeliske Kirke i Danmark“ var straks ute med sneidord for Landstads norske former, og sume norske embetsbrør var i sine privatbrev til utgjevaren „ganske forskrækkede for de optagne norske Ord“. Paa denne kritikken svara Landstad i si melding til Departementet i 1854 at han vilde „anse det meget beklageligt om vi endnu ikke i Kirkesangen turde benytte noget af det herlige Ordforraad vort Folkesprog eier“. Di lengere Landstad arbeidde med sitt verk, di kræsnare vart han i maalvegen, og di meir gjekk folkemaalet sin livsrett upp for han. „Gjennem Salmebogen, Bi-

beloversættelsen og det hele litterære Apparat, som ledsagede Reformationen, er det Tydsk-Danske kommet ind, og samme Vei maa det vises ud."[1]

Men jamsides dei mange med otte for det norske, var det òg dei som tilskunda Landstad til aa halda fram i norsk leid, og det folk som ein minst skulde venta. Den 5. februar 1855 skriv den blinde oberst J. v. Mansbach til Landstad og gjev uttrykk for si glede over arbeidet med aa gjeva „Nordmænd ægte og tiltalende Salmer, skrevne i et norsk Sprog, lige begribeligt for alle Samfundsklasser og alle Grader af Oplysning, og saa vidt muligt rensede for disse danske Ord og Udtryk, hvormed man hidtil har fuldproppet Almuens religieuse Lesning". No er det ei stor uppgaave for ein norsk salmebokutgjevar „at gjengive dem (ɔ: dei norske ordi) deres tabte Borgerret i Sproget og dermed indføre dem i daglig Tale og Skrift". Han viser Landstad til den svenske salmebok, som han sjølv set stor pris paa, og som han meiner det maa vera lett aa umsetja fraa, daa sju aattandedelar av dei svenske ord òg er norske. Og med norske ord forstaar obersten „hvad som benyttes og tales af $^{99}/_{100}$ af det norske Folk, naar dette anvender sit Hverdagstungemaal og ikke anvender det danske Søndagssprog — det danske Colonisprog — om jeg saa faar Lov at udtrykke mig — som den uheldige stedfundne Forening med Danmark indførte blandt os".

Men mannen som Landstad atter og atter vende seg til etter trøyst og rettleiding var Ivar Aasen. Han sendte Aasen „Luthers aandelige Sange" so snart dei var prenta og bad han sjaa igjenom prøveheftet, især galdt det „hvorvidt Ord fra Folkemaalet kunde optages i Kirkesproget". Landstad legg til at han er mest bljug for dette, daa han veit kor ufullkome det er. Han reknar upp ei mengd med bygdemaalsord han har teke med.

Aasen gav seg god tid med svaret. Men i brev dagsett Kristiania 15. april 1856[2] gjev han ei lang og grundig utgreiding um spursmaalet. „Hvad der altsaa for det første kan gjøres i denne Vei, er vel kun at gjøre Sproget reent og forstaaeligt, altsaa især at udelukke eller saa meget som mulig at undvige de mest unorske Ord, f. eks. Afsked, befordre, beskytte . . . . Paa denne Maade kan der vist gjøres meget i Sangen, da nemlig de Tanker og Billeder, som høre hertil, ere saa simple og almindelige, at man kan hjelpe sig langt frem med de simpleste Ord, som er felles for de nordiske Folkeslag og altsaa baade danske og norske. Hvor vidt man derimod tør gaae i at optage

[1] Om Salmesagen, s. 115. — [2] Depos. 86, U. B.

nye Ord og Former, kan være vanskeligt at afgjøre. For en Del ville Folk vistnok finde dem platte og stødende; men dette vilde nu jeg for min Deel ikke lægge synderlig Vægt paa, da det grunder sig paa en falsk og fordærvet Smag, som nemlig finder alt det nationale stødende, forsaavidt det ikke er i den store Mode; og paa denne Smag maa der sent eller tidlig gjøres et ret alvorligt Angreb, saafremt vi skulle tænke at bevare noget af vor Nationalitet.

Derimod er der en anden Uleilighed, som forekommer mig at være værre, nemlig den at vi have for faa Ord, som ere ret bekvemme til Optagelse i Dansk, da nemlig saa mange af vore Ord ville blive altfor afstikkende mellem de danske Former og saaledes ville føre til en blandet og uregelmæssig Sprogform, som hverken er dansk eller norsk og altsaa støder paa begge Sider. En Deel er det altid som uden Uleilighed kunne optages, f. Eks. afdaget, dim, Fang, fus, gild, hæv, kure, kvide for, Kynde (Natur), Lag, minke, Rid, saar, Snev, sovne, stød, sæl, tidne, traa, vante o. s. v. Men saa er det mangfoldige andre som ikke ret passe til Dansken, uden en liden Tilslibning, f. Eks. Andlaat, Braut, Fonn, gjæte, Hiid, Leite, Mot, Onn, Skalle, Teig, Veite ....“ Han reknar upp ei mengd med slike ord og veit ikkje visst kva ein skal gjera med deim. „.... imidlertid troer jeg dog, at man ikke ganske burde skye dem i de Tilfælde, hvor de kunde være til god Hjælp enten til at klare Meningen eller til at give et heldigt Riim“. Aasen trur òg at det sumtid kunde vera ei vinning aa ta upp eldre bøygningsformer som t. d. en viser Mand, en falsker Dom, kann henda òg einstavingsformene av dei sterke verb: giv, læs. Her syner det seg kor framsynt Aasen kunde vera. „Overalt vilde det være særdeles godt, om de norske Former kunde haves for Øie ved Rimenes Indretning, thi i det Tilfælde, at en stærkere Fornorskelse engang senere skulde blive paakrævet, vilde da Versene kunne beholdes uden nogen stor Forandring.“.

Mesteparten av dei folkemaalsord Landstad har nytta, gjer Aasen ingen merknad ved. Derimot har han mykje aa segja til dei unordiske ord som er nytta i umsetjingi. Og her er han streng, t. d. annamme, for, freidig, staa bi, beskjærme, ernære, bespise, Kreds, fortørne, bebreide og Bolig „er ikke efter min Smag“, segjer han.

I si melding um arbeidet i 1856 til Departementet kjem Landstad nærare inn paa sitt tilhøve til folkemaalet og kva Aasen har sagt um maalbruken:

„Han finder ikke at jeg har brugt Folkemaalet til Upligt, derimod beder han mig, og med rette, vide, at jeg har brugt for mange af de

hos os gangbare Ord, der dog ere tydske. Det er som Ordsproget siger, ikke godt at sidde mellem to Ilde, vil man flytte sig fra den ene, saa brænder man sig paa den anden. Imidlertid har jeg havt Nytte af Aasens velvillige Meddelelser, noget jeg ikke kan sige om de fleste andre." Han nemner i denne meldingi Ole Vigs artikkel i Christiania-Posten, „der jeg faar mit Pas paaskrevet med sort Blæk", men meldaren har synt seg so lite heime i det emne „hvorom han dømmer med afgjørende Skolemestermine" at det for Landstad har vore lite aa læra av han, anna enn at det er eit utakksamt arbeid Landstad har teke paa seg.

Etterkvart som Landstads folkeviseutgaave og salmeprøver vart kjende, kvesste kritikken seg til og samla seg sjølsagt mot salmearbeidet. I skriv til kyrkjestyret av 21. oktober 1857[1] melder biskop Jacob von der Lippe at han har freista aa halda att med salmebokskifte i bispedømet sitt for aa halda vegen open for den nye salmeboki. Men no har han lese Landstads „Julesalmer" og uttalar otte for at arbeidet ikkje vil vinna inngang millom kyrkjelydane. Han nemner at ymse fordomar er vakt mot Landstad. Uviljen har dels si orsak i utgaava av Luthers salmar, „der ei have behaget adskillige, deels formedelst de af ham udgivne 'Folkeviser' mod hvis Udgivelse paa denne Tid (1853) flere have ytret sig". Den vakte aalmenta ottast at Landstads salmeverk vil verta for verdsleg. Biskopen sjølv ottast at Landstads arbeid med folkevisone „kan have virket end mere til at oplive Landstads Forkjærlighed for det gamle, der tidligere ogsaa synes at have viist sig paa en særegen Maade i hans formentlige Fordring at lade de gamle Kirker blive staaende". Biskopen har nett vore i øvre Telemark. Der har folk sagt han at mange av dei uvanlege uttrykk Landstad nyttar, høyrer heime berre i ei einskild bygd, og ikkje vert skyna av andre „og at Bonden ei gjerne hører det hellige nevnt i saadanne særegne Udtryk han bruger for den daglige Bedrift. Opbyggelig vil derfor neppe Salmebogen blive med disse Udtryk, der ei høre norsk Sprog til, som det nu lyder og tales". Biskopen trur at Landstad bør uppmodast til aa retta paa desse manglar. Biskopen staar elles ikkje aaleine med dette kravet. Han legg ved eit skriv fraa prosten i Jæderen og eit fraa soknepresten i Klepp, der han finn studnad for sine synsmaatar, og endar med dette trugsmaalet: „Uden en Forandring af saadan Udtryksmaade er der neppe Grund til at antage, at det nye Psalmeverk vil blive brugt i Kirkerne."

Daa Landstad i 1861 kom med sitt „Udkast", synte det seg rett

[1] K. D. Jnr. 1796 A. 57.

kor norsk han var. Maalføringa var radikal. Han nytta ei mengd med folkemaalsord, som for den dansklesande norske aalmenta maatte kjennast som brot baade paa skrivne og uskrivne reglar for „dannet" spraak. Han ikkje berre let folkelege ord, som fanst i eldre salmar, bli staa-ande, slike som frid, før, gjæv, hitte, Viv, Ham (i staden for det „klæssede og klangløse" „Skikkelse"). Han restituera fordanska og vanstelte ordformer, som tarv, tagde, tvaa, Drygsel, dryges, hyse, Hug, hugse, Dygd, duge og vyrde. Han kasta burt tyske talemaatar og tok upp norske. Jamt utelet han det relative pronomen der samtidi sitt danske maaløyra kravde det.

„Udkast" syner at Landstad fylgde Aasens rettleiding so langt raad var. Dei ord og ordformer, som nyst er nemnde, var ikkje dei einaste. Han hadde skift ei mengd med framande og teke norske ord i staden: braadt, adfaret, Brot, bryr, etlet, Fang, Farm, fli, Floke, grant, Gnag, gaadde ved, være god for, greide, grælmlig, høve, Ilske, Kave, kvi, kvida, leid, like, lite (verb.), logn, Makk, morken, Mun, Naadegjerd, Nid, nører, omfares, omfoor, Omraade, Onnetid, radt, Rak, Rid, Rom, rønner, sakt, sæl, Sælebot, skilje, slak, Sop (av: sope), Staak, stave, stande for Styre, stræve, svive, Suvl, takksam, tidner, tøye, trøyste, tufset, tverke (verb.), ulager sig, Ugjerde, vank, vanvyrde, visse, vond, yler, Yrke.

Som ein ser hadde Landstad jamvel innført diftongane fraa norsk folkemaal. Men ikkje berre i glosevalet, men òg i valet av bilete, var det norske innslaget sterkt.

Der kom Fjære, der kom Flo,
Storm og Regn og vrede Vover,
Huset stod i goden Ro,
Skummet spruded høit derover,
Men det stod som Fjeldet fast,
ei den mindste Bjelke brast.
(Udkast nr. 421, v. 4.)

Det sermerkt norske i bilete kjem fram fleire stader, soleis i jolesalmen „Fra Fjord og Fjære".

Med brev dagsett Sandefjord 12. juli 1861 sender Landstad sitt „Udkast" til Ivar Aasen[1]. Her segjer han: „Bestræbelserne paa at faa det unorske og tydske bort har, som De vil se, ikke altid lykkedes, jeg har maattet indskrænke mig til at minke paa det . . . . . Det er i denne Henseende uheldigt, at de Mænd som komme til at udøve størst Indflydelse paa Sagen, og hvis Mening har størst Vægt ved Afgjørelse om Bogens Brugbarhed, nemlig vor Geistlighed, lige fra

[1] Ivar Aasen. U. B. Manuskr.saml.

den største til den mindste Præst, paa faa Undtagelser nær, ligesom det theologiske Fakultet, ikke at forglemme, — ere Hadere af Folkesproget, og Ord hentede derfra, klinge vederstyggeligt i deres Øren (om ikke Hadere af, saa dog uden Skjøn paa Sagen) .... De ser saaledes at Sagen fra denne Side betragtet staar ilde, og her trænges Hjælp. Jeg venter mig denne især fra Lægfolket, til hvem mit Haab staar, og ønsker meget at noget Vidnesbyrd fra saadanne vilde fremkomme. En Deel af disse er jeg bange for, nemlig de saakaldte 'Opvakte' eller Opskræmte, for dem vil norske Ord af Folkesproget synes en Vanhelligelse." Det gjekk som Landstad ottast.

Ein av dei faa som ved denne tid aatte fyresetnad til aa gjeva ein sakleg kritikk av arbeidet, var presten Johannes Nilssøn Skaar. I Morgenbladet nr. 256—291 gjev Skaar ei saumfaring av arbeidet og dei prinsipp Landstad har fylgt. Personleg set han det norske maalet høgt, segjer han. Men slik samanblanding av bokmaal og folkemaal som den Landstad nyttar, kann han ikkje med. Folkemaalet vert so altfor avstikkande naar det vert blanda inn i bokmaalet, slik som Landstad gjer, „og tager sig ofte høist pudserligt og keitet ud. Derved bliver Bondesproget slet ikke hædret, men latterliggjort, en Medfart som det kjære Modersmaal slet ikke fortjener. Nei, syng rent ud eller lad det være, enten rent Bondesprog eller rent Kultursprog, eller ingen af Delene". For Skaar er det slik at mange maalføreord „bringe den største og bedste Deel af Menigheden Ærgrelse om ikke Væmmelse, gjøre en anden Deel tilbøielige til at trække paa Smilebaandet og ere kun dem til Glæde som sværme for et lavet Sprog". I Norsk Kirketidende slaar bladstyraren cand. theol Th. C. Bernhoft paa same strengen. Fyrst maa spraakreformen „ialfald have gjennemtrængt og beseiret de verdslige Livsgebeter, før den søger at omforme Kirkesprog og Kirkebog. Derfor misbilliger han saa meget i sproglig Henseende hos Provst Landstad".

Det var soleis ikkje mange lovord aa høyra for Landstad for det fyrste. Men han var ikkje den mann som gav seg. Millom hans papir finst konsept til eit svar paa Skaars artikel i Morgenbladet. Svaret er visst ikkje prenta, men det er sers karakteristisk for Landstads stode til maalsaki. „ . . . . selve Sagen opgir jeg ikke ved Deres fortsatte Indvendinger; forøvrigt hvad der er af Sandhed i min Afhandling, beder jeg Gud vil stadfæste imod alle stridende Meninger, Modbydeligheder og Væmmelser, men hvad der ikke er af Sandheden, beder jeg han vil opbrænde, og De kan gjerne faa Lov til at bære Ved til Baalet."

Det var daa likevel nokre faa som gledde seg over Landstads verk og saag det store i det. Sokneprest H. F. Dahl i Lærdal skriv ved denne tid til Landstad: „Jeg kan ikke udtale den Glæde og Velsignelse, jeg har havt af Deres Psalme-Udkast, som næst den Hellige Skrift er det kjæreste trykte Ord, jeg nogensinde har eiet. Det nye i Sproget har ikke stødt mig, og maatte kunne findes i en Fremtidsbog."

Sterkast utslag av gleda skulde ein venta hos „Dølen" og den norsk-norske flokken. Men „Dølen" er heller spak i sine ord: „Stakkars Landstad! Under alt dette [kravi um den gamle formi] maa han vrida seg; for det er ei saar Sak og det er Folk som ikki tola Støyt. Det er so fælt aalvorsamt, segja dei. Og Landstad kann ikki som 'Dølen' driva Løgje med deim . . . . Men det, som gjerer Landstad best lagat til at umgjera dei gamle Salmer, er, at han leter Folket faa nokot av Tungemaalet sit med i deim. Det er no vel ikki stort; men det er høyrande til, at det endaa er formykit. Det er mest utrulegt, at det enno skal vera tale um, at det er støytande, at Folket synger sit eiget Maal. Men Landstad hever svarat godt paa den Daarskapen. Han er eit stort Drivhjul med i vaar spraaklege Framgang . . . Hans Minne vil nok vara."[1]

Aarsaki til denne atterhaldne tonen hos „Dølen" finn ein i eit brev fraa Knud Knudsen til Landstad av 26. februar 1862. Knudsen sender med sitt vesle skrift „Er norsken dansk?" og skriv at det paa ein stad i dette skriftet kunde sjaa ut som han vilde nedsetja Landstads verk. Men samanhengen er, at han likesom ved eit høve vil yta Landstad studnad. „Dersom vi berygtede 'Norskhedsivrere' ytrede os saa tilfredse med Deres Bog, som vi i Hjertet ere glade over, at Norskheden har fundet en saa kyndig og varm Talsmand og Forkjæmper endog paa det hellige Omraade, saa vilde vore Modstandere tage det til Indtægt og sige: 'Selv de værste Sprogfordærverne er tilfredse med Landstads Salme-Norskhed. Altsaa er de virkelig saa ultra norske og pipervikske som vi alle har sagt! Hvad har vi mere Vidnesbyrd behov?' Se, det er slige Røster jeg i Forbigaaende vilde stagge en Smule paa. Ogsaa 'Dølen' var glad over Deres Salmers Norskhed, men dog raadde jeg ham til ikke at juble for meget, da han derved let kunde skade Dem og vor fælles Sag, og han har ogsaa fulgt mit Raad, idet han i maadeholdne Udtryk roser Deres Salmesprogs Norskhed."

Meir og meir skyna Landstad at han ikkje kunde venta nemnande studnad fraa prestestandet i denne saki. Han kjende at der rundt ikring

[1] „Dølen" 1862, nr. 9.

var ved aa reisa seg ein opinion baade mot han og mot arbeidet hans. Under dette set Landstad si von til lekfolket. „Præsten bør ligesaalidt have det i sin Magt at afsnakke Menigheden en god Salmebog, som at paasnakke den en maadelig." Han minner um framgangsmaaten ved innføringi av den Evangelisk-christelige Psalmebog. Men lekfolket bør faa all den tid det treng til aa setja seg inn i arbeidet.

Presten Skaar fekk fyrst svar i Morgenbladet. Desse artiklane vart seinare utgjevne i bokform med titel: „Om Salmesagen, en Redegjørelse", Chra. 1862. Dette skriftet torer vera eit av dei aller beste innlegg for det norske maalet sin livsrett. Han tek her fyre seg ymse av dei ord som Skaar har heft seg ved, soleis tvaa og fli. For mange vil nok det fyrste synest aa vera „en Vadmelskufte i et kjoleklædt Selskab". Men Landstad likar betre ei vaadmaalskufte enn ein blasert herremann. Ordet fli har Skaar kalla ekkelt. Til det svarar Landstad speande: „Lad den Mand brække sig, og tage sig en Portion *tydske* Ord, saa kommer han sig nok igjen og mister den ækle Smag, thi Tydsken er ham saa sød som Honningkage. Vi ville spise vort Havrebrød, og takke Gud til at vi have det." Til Skaars og andres klage over vant paa relativet, svarar han at i daglegtalen nyttar vi lite relativet. Han viser til at barnet mest aldri nyttar det: „Des mere umiddelbar, hjertelig og poetisk Talen er, des mindre behøver man Relativet."

Landstad held elles i skriftet fram ei mengd med verdfulle synsmaatar paa striden millom folkemaal og bokmaal. Ingen burde hæda eit folk som har lide so stort eit tap at det i skrift og bok har mist maalet sitt. Heller ikkje burde nokon sjaa surt paa at det vert bode folket smular fraa eige bord. Ein spottar folket naar ein spottar maalet. Elles burde vi skjemmast over at vi vil vera finare enn Vaarherre sjølv, som har gjeve kvart folk sitt maal. Vil ein at dei kristne sanningar skal faa makt, at folkelivet skal veksa sjølvstendig og i samband med gamletidi, at lære- og lesehugen skal vakna millom dei laagare klassor, „saa er Folkets Sprog en conditio sine qua non . ." Og er det noko folket treng klaare umgrep for, so er det framum alt i religiøs tale og salmesong. „Men en Smule Erfaring maa hos os lede til dyb Bedrøvelse over, at Kristendommens hellige Sandheder kommer til Folket gjennem Ord, hvis Tydning er dem fremmed, og i et Blandingssprog, hvorved det dyre Indhold saa ofte fordunkles, misforstaaes eller bliver heltop uforstaaet." Betre og meir høvisk innlegg enn det Landstad gjev i dette skriftet er vel vandt aa finna i den norske maalreisning si soge.

Skulde ikkje ei salmebok fylgja med i maalvoksteren, ein vokster, som maa segjast aa vera baade rett og gledeleg? Og skulde det ikkje likeeins vera ynskjeleg at eit salmeverk var sopass framfyre si tid, at det ikkje altfor snart vert innhenta, umfare og liggjande i daudvatnet? Ein maa no nytta „Folkesprogets rige Malmgruber, og deraf hente nyt Materiale, da vort brugelige Skriftsprog, som et blot Bogsprog uden levende Rod, ikke har Evne til at udvikle sig". Spursmaalet um maalet er ei sak som ligg Landstad varmt paa hjarta „og omfattes med Overbevisningens Styrke som en stor Sag". Han bed difor motmennene halda han tilgode at han her vert varm. Elles viser Landstad til at ein maa heilt attende til Kingo fyrr ein finn nokon som har nytta rikdomen i folkemaalet. Men dengongen òg vanka det sterk motsegjing. Det Landstad har gjort, er aa lata ord fraa folkemaalet i eldre salmar verta standande. Var dei vanstelt, har han gjeve deim den rette formi. So har han restituert sume ord, som anten var fordanska eller som ved rein vankunna hadde faatt vanstelt form, so ordet vart lettare aa kjenna att. Men nokon spraakreform, slik som han vert skulda for, har han korkje gjort eller sikta paa. „Sproget har ikke været Øiemed, men Middel."

Til dessar hadde Landstad stridd med dei indre vanskar med arbeidet sitt. Han hadde valt og vraka, teke av kvilestunder og seine nattetimar, ja av helsa si for aa faa arbeidet fraa seg. Med skriftskiftet i 1862 var det berrsynt at han vilde faa ein enno kvassare strid utetter fyrr han kunde vona aa faa arbeidet godkjent. Her møtte han faakunna, fordomar og snobbeskap fraa sine embetsbrør. Men han sette si von til aalmenta og bad kyrkjestyret um at kvart prestegjeld maatte faa tilsendt 2—3 gratiseksemplar til kyrkjelyden. Landstad budde seg paa at striden vilde koma. Og den kom.

Fyrste revisjon. — Kyrkjestyret let no saki klaara seg ei tid. Endeleg den 16. april 1864 skriv kyrkjestyret til Landstad og nemner ymse klagemaal som har kome tilorde over „platte Ord og Udtryk". Difor held det ein revisjon for turvande.

Atter vende Landstad seg til Ivar Aasen um raad og hjelp (skriv fraa mai 1864). Han har ikkje lett for aa etterkoma kravet. Han nektar ikkje at han sume stader kan ha vore vel so vaagall, og vil, sjølv um han har lite tilovers for vøling, taka arbeidet fyre seg att.

Den 19. mai 1864 skreiv Aasen svar. Brevet vert her teke in extenso[1]:

[1] Orig. i Kyrkjedept., Landstads Salmebok.

„Hr. Landstad.

Naar jeg herved skal give et lidet Svar paa Deres seneste Brev, maa jeg først bede om Undskyldning for, at jeg forhen saa længe har forsømt at yttre mig om den her omhandlede Sag. Da Deres Bemærkninger om Salmebogen forleden Aar stode at læse i Morgenbladet, tænkte jeg meget paa at sende Dem nogle Ord, saavel for at udtale min Glæde over, at jeg dog engang fik see et Forsvar for Landssproget, som ogsaa for at nævne et og andet Ord, som maaskee kunde være udeladt, for ikke at benyttes til unødig Tvist af disse Modstandere, som vel ikke kjende meget til Sagen, men dog ere saa mærkværdigt „gløgge" til at finde Feil ved anden Mands Arbeide. Men saa havde jeg forsømt at optegne de Ord, som netop skulde omtales; og da nu disse Stykker kort efter kom ud som en Bog for sig selv, saa tænkte jeg, at nu var det for seent, for nu kunde der ikke gjøres noget med det. Ved de Modbemærkninger, som senere ere fremkomne, har jeg ogsaa ofte havt Lyst til at skrive noget i et eller andet Blad; især syntes jeg at den stortalende Thesemager, som var ude ifjor, burde have noget Skrubb, saavel for hans „Theses" som vare opstablede paa et falskt Underlag, som ogsaa for hans fornærmelige Skrivemaade. Men saa havde jeg just holdt paa at skrive saa længe om Sproget, at jeg var baade træt og kjed. De samme Ting skulde nemlig omtales i min nye Grammatik, og der havde jeg da holdt paa i Aar og Dag med Udarbeidelse og Omarbeidelse og ny Omarbeidelse, saa at det ikke saa ud til nogen Ende. Da nu endelig denne Bog var færdig, saa viiste det sig, at der endda var kun lidet gjort, og at det egentlig var en ny Ordbog, som her skulde gjøre det største Slag; og saaledes vidste jeg da ikke af, førend jeg sad nedplumpet i en Masse af Ordsamlinger, og der sidder jeg da endnu. Det seer ud til, at jeg aldrig faar gjøre andet end at skrive Grammatiker og Ordbøger; og da disse Arbeider ere saa godt som endeløse, saa har jeg da altid det samme Tryk paa mig, at jeg nemlig sidder indmuret i en Masse af ugjort Arbeide. Og hertil kommer endelig, at det altid koster mig en besynderlig Anstrengelse at skrive eller sætte noget i Stiil, saa at jeg ogsaa derfor er nødt til at lade mange Ting fare, som jeg ellers kunde have Lyst til at tage fat paa.

Rigtig nok er det nu saa, at jeg ikke saa ganske kan gaa ind paa den Plan at optage norske Ord i en dansk Text; men alligevel maa jeg dog for Almuens Skyld ønske, at vore nødvendigste Bøger skulde være saa folkelige og nordiske som muligt. Med sit fattige Ordforraad og sin sterke Tillempning efter Tydsken er det danske Bogmaal nu blevet temmelig kjælent og kildent, saa at det ikke taaler nogen stærk Opfriskelse; og dette har da ogsaa indvirket paa Opfatningen her i Landet, saa at Folket nu vil hellere taale et Ord med noget fremmed Klang, end et Ord med en særlig norsk Form. Det er saaledes alt for sandsynligt, at Deres Bog for Øieblikket ikke vil vinde den Indgang, som man kunde ønske. Imidlertid vilde jeg dog ikke troe, at det skulde være nødvendigt at gjøre nogen stor Forandring, hvilket nu ogsaa vilde koste meget nyt Arbeide. Især tror jeg, at adskillige ægte danske Former, som findes i de ældre Sange og virkelig ere brugte af Forfatterne selv (f. Ex. af Kingo), burde netop beholdes, om endog en nyere Smag vilde kalde dem forældede. Alligevel

kan der dog blive nogen *Tvivl* ved enkelte Former, som, eftersom det synes, ikke have villet rigtig fæste sig i Dansken, saasom: tagde (= taugde, taug), tarv (tørv, tør), vyrder (= værdes). Ligeledes kan der blive Tvivl ved nogle af de særlig norske Ord, som her ere optagne. Det er besynderligt nok, at endog et meget bekjendt og aldeles upaaklageligt Ord, f. Ex. Ordet „Rid", kan stundom synes at støde i denne Sammenhæng; det forekommer næsten som en liden Knude paa en jævn Traad, og man synes, at der er gjort et lidet Brud paa Sprogets Harmonie, uagtet man vanskelig kan forklare, hvorledes det har sig. Endnu mere mærker man noget sligt, naar de optagne Ord ogsaa have en noget afstikkende Form (f. Ex.: „at greide Tankefloker"), uagtet dette i en fuldstændigt norsk Text vilde netop være et ypperligt Udtryk. Det er ærgerligt, at saa skal være; det er harmeligt, at der endda skal være saa liden Adgang til at benytte vore norske Ord; og det er da ogsaa dette, som har drevet baade mig og flere til at ville forsøge det paa en anden Maade. Vi ville haabe, at der bliver virket for en Vending i Smagen, og at denne Vending ogsaa en Gang vil komme; men det er bedrøveligt at vide, at det endnu vil vare længe, førend man kan faa Folket til at synge og bede med sin egen Tunge.

Hvad jeg ellers ved den ovennævnte Leilighed havde tænkt at bemærke, var især dette, at jeg syntes, at De havde taget det noget vel strengt med de fremmede Ord, og at der var enkelte Ord, som rigtignok nu synes os noget upopulære, men alligevel ikke var saa ganske fremmede som de kunde synes. Man kan meget let tage Feil af disse Ord, og jeg har selv tildeels været inde paa det samme. Jeg troede f. Ex. længe at Ordet „*Spott*" maatte være unorsk, og det er ogsaa besynderligt nok, at dette Ord har netop samme Form her som i Høitydsk, medens andre Ord paa „t" eller „tt" ere afvigende; men alligevel findes dog dette Ord i vort gamle Maal og i ægte norske Skrifter (Kongespeilet 1, 57, 64, 92, 125; Fagerskinna 12, 120; Lovene 2,413). Ordet „Ansvar" vil nu efter den danske og svenske Skrivemaade let opfattes som et tydsk Ord; alligevel er det dog ikke tydsk, men netop et ægte nordisk Ord, som nemlig skulde skrives med „and" (ɔ: imod), altsaa: Modsvar, Tilsvar. Ordene: Borgen (opr. Borgun), hemme, nære, Last og laste, Stad, Stand og Tilstand, — maa ogsaa ansees som norske Ord, uagtet de synes tildeels at klinge noget fremmede. Endeel andre Ord, som ɔ: fegte, feie, Gjæk, Glands, Held, Middel, slapp, slett (ɔ: ganske), stolt, stole, standse, ere rigtignok tvivlsomme, men synes dog at have en vis Adkomst alligevel. Mange andre ere derimod utvivlsomt fremmede (ɔ: unordiske) saasom: Andagt, annamme, Anslag, begjære, begynde, beholde, betragte, foragte, fordærve, forsømme; — og det skulde vist være godt at faae Folk en Smule afvænnede fra Brugen af dem; men alligevel kan det dog for Øieblikket falde noget vanskeligt. Fra „Landsmaalet" bør de rigtignok bortvises; men i den sedvanlige Skrift kan det have sin Ulemper, især i Vers og Sange, hvor Formen er tilvant og ikke let kan forandres.

Men det er sandt: hvad jeg her skriver om, er jo kun en liden Deel af Tingen; og hvad De egentlig ønskede, var netop en nærmere Samtale om disse Ting. Det skulde være mig meget fornøieligt, om jeg efter Deres gode Tilbud kunde besøge Dem; men uheldigviis vilde det nu i den nær-

meste Tid falde mig vanskeligt at gjøre nogen Reise. Jeg har nu for en Tid holdt paa at slaae sammen mine mange smaae Ordsamlinger til en stor Fællessamling for Oversigtens Skyld; dette Arbeide vil endnu udkræve en Maaneds Tid, og siden faar jeg vel tænke paa en eller anden Reise paa andre Kanter. Men saa er der ogsaa en anden Grund, nemlig den, at naar der bliver Spørgsmaal om Ord og Talemaader, da trænger jeg ofte til at have mine Bøger ved Haanden, og derfor træffer det stundom til, at jeg ikke kan give saa mange Oplysninger paa et andet Sted, som naar jeg er hjemme. Dersom De nu havde noget at reise efter hid til Byen, og De da vilde see ind til mig, da vilde nu dette falde mig beleiligst. Hvis derimod disse Forhandlinger kunde udsættes til længere ud paa Sommeren, kunde det maaskee ogsaa falde mig beleiligt at gjøre en Reise til Sandefjord. Og hermed faar jeg da for denne Gang slutte, idet jeg atter beder om Undskyldning for, at jeg har gjort saa liden Hjælp i denne Sag.

Christiania den 19de Mai 1864. *I. Aasen.*"

Den 14. september gjev Landstad kyrkjestyret svar, og dette syner kva det har kosta han aa stryka flag. „Vanskeligheden for mig at opfylde det bestaar deri, at det ikke er frit for at det staar i Strid med min Overbevisning om det Rette." Misnøien med maalet kann han ikkje tru er so aalmenn, at den skulde verta ei meinking for boki. „Jeg maa nemlig tilstaa at der undertiden ytres Anskuelser om Sproget, som bringer mig til at tvile om, at jeg med min bedste Villie kan udtrykke mig i mit Modersmaal saaledes at det ikke skurrer i høviske Øren."

Endaa det ikkje fall lett, vil han ikkje segja nei til enno ei gjenomgaaing. Men han vil òg ta med nokre salmar som er utelatne, og skjera burt nokre som er komne med. Han har vinteren 1864—65 nytta Aasens tilbod og faatt han til aa gaa igjenom blad for blad med seg. Resultatet av denne fyrste spraaklege vøling er rett interessant. Han skifter ut ei mengd med norske folkemaalsord: „Naadegjerd" (107, v. 2) — Naadehjelp; „Hugen" (122, v. 2) — Minde; „veen" (151, v. 1) — mild; „kvid dig ei" (167, v. 1) — unddrag dig ei; „fagert" (175, v. 2) — deiligt; „Velgjerd" (184, v. 2) — Godhed; „men taksam tænke paa" (184, v. 2) — med Tak vi tænke paa; „ved Forsyn og god Forstand" (210, v. 2) — ved godt Eksempel og Forstand.

Av andre rettingar maa nemnast: „Rok" — Storm; „yler" — hyler; „Auren" — Støvet; „ei er godfor glemme" — ei formaar at glemme; „hun ei saa fagert skin" — ei kommer nær med sin; „Rædsle" — Rædsel; „tagde du" — taug du; „rispet" — revet; „Sjælebod" — Sjælehjelp; „vanvyrde" — forsømme; „fra Jesu Fjed ei skjeide"

— fra Jesu Fjed ei vige; „Rid" — Stund; „Modbør" — Modstand; „Ugjerdsel" — Ulykke; „Onnetid" — Høstetid.

Det kann vera skilde meiningar um desse rettingar som dei to vener gjorde, men dei heldt ein so sterk revisjon for turvande um boki skulde vinna fram.

Den 25. mars 1865 melder Landstad til kyrkjestyret at revisjonen er ferdig. Han har no gjort so mange spraaklege rettingar at han vonar det ikkje kann vera noko i vegen for aa ta boki i bruk. Han legg ved Aasens brev av 19. mai 1864 og segjer, at han av Aasen har faatt mange raad og upplysningar som har kome boki tilgode. „For at forebygge en mulig Frygt for at Sproget ved denne Mands Bistand skulde faa en Retning modsat den tilsigtede, tillader jeg mig at vedlægge et privat Brev fra ham til mig af 19. Mai f. A."

Andre revisjon. — Riksraad Riddervold hadde faatt ill røynd i „Forklaringsstriden" i slutten av 40-aari, og hadde daa gjort den røynsla at sjølv han maatte ta umsyn til folkemeiningi. Baade dette og andre grunnar gjorde vel, at der den 10. juli 1865 vart tilsett ei domsnemnd til aa saumfara Landstads salmebokarbeid. Kyrkjestyret nemner i si innstilling at boki i det store og heile har vorte godt motteki, men at det har vore peika paa „den sterke Benyttelse, som deri fandtes af Ord, hentede fra Folkesproget". Dermed hadde kyrkjestyret sjølv gjeve nemndi i serleg uppdrag aa granska arbeidet ut fraa spraakleg synsstad.

Fraa 5. til 30. september 1865 sat nemndi saman i Oslo og heldt i alt aatte møte til dryfting av meir prinsipielle spursmaal. Seinare arbeidde dei med saki heime. Den 29. juni 1867 kann Grimelund melda at granskingi er ferdig. Han maa tilstaa at „Opgaven er løst og Udvalget gjort paa en i det hele meget tilfredsstillende Maade . . ." Men um maalføringi har nemndi sterke ankemaal. „ . . Udgiverens Iver for Sprogets Renhed i folkelig Retning har forledet ham til at anvende mange Udtryk, som ikke have en hævdet Brugs Stempel, og som klinge afstikkende mod Salmernes hele Sprogtone." Nemndi er samd um at ei salmebok minst av alt maa gjerast til verkty for ein „Sprogreformation". Det same gjeld ortografien, der alt nytt dreg aatgaumen burt fraa andakten. Utan aa vilja gjera „en Overarbeidelse til Betingelse for at anerkjende Udkastets Anvendelighed", raar nemndi til at ei slik umarbeiding vert gjort. Nemndi reknar so upp ei mengd med norske ord og vendingar som maa burt, og gjer mange merknader til Landstads maalbruk, men gjer òg, som ventande var, reint elementære mistak, naar det gjeld norske ord og talemaatar. Med

desse merknader gjeng saki den 3. august 1867 attende til Landstad. Han vart baade harm og mismodig, og mistanken um at nemndi hadde Hauges salmebok i bakhand og helst saag denne godkjend, laag nær. Han kunde ikkje tilkjenna nemndi nokon autoritet korkje hymnologisk eller spraakleg, og naar Monrad ein stad blamerar seg med aa ta i miss paa presens og imperfekt i eit folkemaalsord, skriv Landstad spydig: „Læs mere Grammatik—Aasens." I eit konsept til eit privat brev til Grimelund skriv han: „ . . . . Forresten takker jeg paa mit Barns—Bogens—Vegne, for det 'Non contemnendus' det har opnaaet ved Examen."

Den 19. oktober 1867 er Landstad ferdig med andre gongs retting, og no vil han ha arbeidet prenta. Men kyrkjestyret dreg atter saki ut, millom anna av den grunn at same kommisjonen òg skulde saumfara Hauges utkast. Dette maatte gjera Landstad endaa meir ottesam for utfallet. I skriv til kyrkjestyret av 21. desember 1867 tek han bladet fraa munnen. Nemndi har berre kritisert og ikkje kome med noko vink korleis ho vilde ha det. Kva maalet vedkjem, „saa har jeg ikke blandt Bilagene fundet den Institutio in linguam vernaculam, som antydes i Erklæringen". Derimot finn han i nemndfraasegni „den aabenbareste Miskjendelse af vort Sprogs rette Former". Han vil ikkje breida seg um dette, men meiner at det „nu er glattet og filet saa længe, at der neppe mere findes nogen Kvist, hvorpaa nogen skulde staa i Fare for at støde sin Fod, om den end er noksaa ømtaalelig".

Tridje revisjon. — Men nemndi gav seg ikkje. Den 13. mai 1868 kjem ho att med ein lang kritikk av maalføringi — „den af Udgiveren tilsigtede sproglige Reformation". Heller ikkje har forfattaren teke umsyn til nemndi sine raad. „Kommisjonen maa gjentagende fremhæve, at forsaavidt som Psalmebogen derved faar et fremtrædende Præg af sproglig Tendents, Præg af at ville bidrage til at skabe en vis ny — i sig selv mere eller mindre begrundet Sprogretning Indgang, saa er dette noget som paa en temmelig skjærende Maade strider mod en Psalmebogs Bestemmelse." Nemndi held fram som si „bestemte Overbevisning" at i eit salmeverk skal „hverken det Oldnorske eller det af Ivar Aasen behandlede Folkesprog" faa raada, og endar med, at kyrkjestyret maa syta for at boki vert „renset for de sproglige Pletter". Det kjem ikkje an berre paa aa ta burt eit eller anna uttrykk, „men paa at betage Bogen dens forstyrrende Præg af tilsigtet Sprogreform". Nemndi legg til, „at det er beklageligt at en saa stor og vanskelig Sag skal lide ved at Lidenskaber sættes i Bevægelse, der ligger meget fjernt fra det religiøse og kirkelige".

I sitt svar paa den fyrre nemndfraasegni hadde Landstad hist og her gjeve harmen sin fritt laup gjenom smaa merknader til det nemndi segjer. Ein stad hadde han òg nemnt Hauges salmebok som „deres eget" salmeverk, og sikta daa til at fleire i nemndi stod Hauges salmebok nær og var Hauges medarbeidarar.

Grimelund kjenner dette som „en saa tydelig Sigtelse for *Partiskhed* som det vel er muligt at fremføre uden Ordets udtrykkelige Nævnelse". Grimelund veit seg i eit aldeles fritt tilhøve til Hauges salmeverk og avviser saman med Moe Landstads skulding paa dette punktet.

Med desse merknader gjekk saki attende til Landstad den 20. juni 1868. Han var no sett paa ei hardare prøve enn nokongong. Skulde han gjeva etter og tyna endaa fleire norske ord og vendingar, eller skulde han halda seg hard og ta vaagnaden med at boki etter so mange aars slit ikkje vart autorisera.

Han valde det siste og bed kyrkjestyret orsaka at han ikkje ser seg istand til aa gjera enno ein revisjon. Elles skynar han ikkje lenger kvar nemndi vil av. Daa det var retta mindre, raadde nemndi til autorisasjon, no det er retta meir, raader ho ifraa. At der i siste revisjon „heller syntes Tilbagegang i sproglig Henseende", er ikkje paa nokon maate rett. Han har ikkje teke upp att noko ord som før var vraka. Han endar med aa gjera nemndi sine ord um lidenskapar som ligg langt fraa det religiøse og kyrkjelege, til sine, og viser endeleg til at han den heile tid har arbeidt etter plan godkjend ved kongeleg resolusjon.

Men no tok saki til aa verta flokut ikkje berre for Landstad, men for kyrkjestyret òg. Det skyna at Landstad sitt tolmod var uttømt. I denne vande stoda vende det seg til lemene i nemndi, um dei kunde ta paa seg denne siste revisjonen. 16. januar 1869 svarar nemndi, at ho held fast ved fraasegnene av 29. juni 1867 og 13. mai 1868: nemndi kallar ikkje attende si godkjenning. Men etter den stoda Landstad no tek, ser ho seg ikkje i stand til aa gjera noko meir for „Udkast". Ingen i nemndi ser seg istand til aa ta paa seg nokon revisjon. Nemndi er sett reint i skorfeste og held berre fast paa det dei har gjort, „anseende det for raadeligt at overlade Pletternes Afgnidning til Fremtiden". Til dette svara Landstad at so framt han kom til aa stella med korrekturen, skulde han enno ein gong gjera ymse rettingar m. u. t. ord og former.

At nemndi trass i sitt pirk og trass i Landstads sterke mistru um aa gaa ærend for Hauges salmeverk, ikkje let seg leida av personlege umsyn, men tok umsyn berre til verket sitt indre verd, ser ein av

nemndi si umdøming av Hauges bok. Soleis vilde Skaar ha utsetjing med aa godkjenna denne boki.

Landstads salmebok hadde gaatt gjenom naalauga. Ved kgl. resolusjon av 16. oktober 1869 vart ho autorisera til bruk ved den offentlege gudstenesta, der dette vart vedteke av kyrkjelyden. No stod det att aa sjaa um ho kunde staa prøva i det praktiske kristenliv. Det er forvitneleg aa sjaa kor snart boki vart kjend og vann rom i folkehjarta. Etter eit upprit i Kyrkjedepartementet var ho alt i 1872 innført i 35 sokner i Christiania bispedøme, i 17 sokner i Hamar, 37 i Christiansand, 81 i Bergen, 89 i Trondhjem og 88 i Tromsø. Alt i 1877 er boki teki i bruk i 598 av dei 934 sokner i landet, i 1904 i 879 av dei 965. Aarsaki til denne sigeren var ikkje berre innhaldet, men at Landstad i maal og stilføring var so langt framum si tid at ikkje eingong salmerevisjonen av 1926 har naadd han att.

OMKRING PROFESSOR GISLE JOHNSON.

AF

THOMAS BARTH.

Disse erindringer om professor Gisle Johnson er paa min opfordring nedskrevet i 1925 av forhenværende sogneprest i Sør-Aurdal og provst i Valdres *Thomas Fredrik Barth* (1856-1932), student fra 1875, teologisk kandidat fra 1880. Optegnelsene forela jeg senere for professor *Odland,* som intet hadde aa bemerke ved innholdet. De gjengis her uforandret efter Barths manuskript. *O. K.*

Nu beklager jeg, at jeg ikke i min Studentertid nedskrev forskjellige Træk af og om Gisle Johnson, som min Far[1] og Onkel[2] leilighedsvis meddelte mig. Hvad jeg nu erindrer, nedskriver jeg her i aforistisk Fremstilling.

1. Min Farbror, Presten Thomas Barth, der formentlig som theologisk Student overvar Gisle Johnsons mundtlige Eksamination ved hans theologiske Embedseksamen, fortalte, at hver Gang Professorerne havde rettet sine Spørgsmaal til Johnson, og han greb Ordet til Svar, formet dette sig som et helt Foredrag, der grundigt og klart oplyste Emnet. Professorerne var allesammen rørt, og Professor Kaurin maatte vende sig bort og graate af Glæde. (Professorerne var nok: Dietrichson, Kaurin og Keyser.)

2. Onkel gik sammen med nogle andre unge Theologer paa et Manuduktionsparti hos den unge Kandidat Johnson, som i frit Foredrag med forunderlig Klarhed udviklet det foreliggende Emnet for dem. Da han ligesom de andre skulde betale for sig, fik han ikke Lov til det. „Kan Du tænke, jeg vil ha noget af Dig?" sa Johnson. (Onkel og Far var, skjønt omtrent jevnaldrende med Gisle Johnson, kjødelige Fættere af hans Far, Havnedirektøren, og Skolekammerater fra Kristiansand.)

3. Som Eksempel paa Johnsons Alsidighed og Anlæg ogsaa for

[1 Foged Christian August Barth (1820-1893). — 2 Provst Thomas Fredrik Weiby Barth (1820-1902).]

Musik, fortalte Onkel: „Gisles Bror, Jacob Espolin (senere Prest i Asker), og et Par andre unge Theologer havde dannet en liden Sangkvartet, som kom sammen paa Jacobs Værelse, der laa Væg i Væg med Gisles. En Dag svigtet en af Stemmerne, saa Kvartetten gikk istaa. Da Gisle blev var dette, traadte han ind og spurgte, om de ønsket hans Hjelp. De takket og vilde gjerne det. Saa sang han vedkommende Stemme fra Bladet rent og rigtigt til Forbauselse for de andre, som ikke havde havt Anelse om, at han kunde synge; men ved at høre paa dem inde i Sideværelset havde han lært det.

4. Far sa, at Johnsons Bibellæsninger og Prækener fra Slutten af 50- og Begyndelsen af 60-Aarene var ham uforglemmelige. Det, som karakteriserede dem, var en sjelden Klarhed og gribende Inderlighed. De samlet en talrig Skare Tilhørere af alle Stænder. Residerende Kapellan i Skien J. W. Erichsen (senere Biskop i Bergen) udtalte engang til mig, at „han aldrig havde hørt nogen gribe Folk saaledes om Hjerterødderne ved sin Præken som Gisle Johnson." Professor S. Odland har refereret for mig en lignende Udtalelse af Professor i Græsk, P. O. Schjøtt, der ogsaa var blandt Johnsons Tilhørere i hine Aar. Min gamle Provst i Valdres, Chr. Wisløff († 1911), talte sig varm, naar han gjenkaldte Erindringen om Johnsons Bibellæsninger. „Det kunde hænde," sa han engang til mig, „at han da holdt ved at tale indpaa 3 Timer, hvoraf Bønnen kunde udstrække sig til næsten 1 Time. Men det var aldrig Tale om, at Tilhørerne blev trætte. Han fængslet dem til sidste Slut og kunde da selv være saa greben, undertiden opløst i Graat, at han var legemlig udslidt i flere Dage efterpaa."

Provst Wisløff refererede engang kortelig for mig en særlig gribende, ham uforglemmelig Bibellæsning over Luk. 8, 26-39. Johnson skildret de der omtalte ulige Bønner og, hvordan Jesus havde stillet sig til de forskjellige bedende: de onde Aander, som bad ham om Lov til aa fare ind i Svinene, — Gergesenerne, som bad ham at drage bort fra deres Bygd, og Manden, som de onde Aander var farne ud af. „Jeg takker Gud," sa Wisløff, „fordi jeg som ung Student fik leve med i de Dage og høre Johnson."

5. Johnson har havt en Selvkritik, der næsten var ham til Plage og vistnok virket med til, at hans skriftlige Produktion ikke blev større. Der maatte tvingende Leilighedsaarsager til for, at han skulde præstere noget literært. Men trods sin Taushed i dagligt Samvær (denne kunde undertiden virke trykkende) var han i høi Grad det frie Ords Mand, naar den indre eller ydre Anledning drev ham frem.

Navnlig kom dette maaske frem under Diskussionerne paa de store kirkelige Møder, som han deltog i, og hvor hans store Viden, skarpe Logik og sjeldne Slagfærdighed gjorde ham overlegen alle de andre. (Luthersk Kirketidendes Referat af Johnsons Foredrag ved Kristiania Stiftsmøde d. 1. Nov. 1882 med den paafølgende Diskussion gir et godt Begreb herom. Se Luthersk Kirketidende for 1882, B. XII, No. 19. 21.)

Det gjaldt vistnok bestandig hans Bibellæsninger og Prækener, at han gjorde klar for sig Grundtankerne, som han derpaa udviklet i et improviseret Foredrag. Dette var saaledes Tilfælde med hans bekjendte „Midfastepræken" i Vor Frelsers Kirke i Kristiania. (Den blev først trykt i det af ham udgivne opbyggelige Tidsskrift „Gammelt og Nyt" i 1864 og senere optrykt i Eckhoffs „Vidnesbyrd fra den norske Kirke", Kr.a 1880. I en Note nedenunder Prækenen er udtrykkelig tilføiet: „Nedskrevet og udvidet efter at være holdt.") Men ogsaa med hans akademiske Forelæsninger maa noget lignende ha været Tilfældet i hans første Tid som Docent. I hans Dødsaar læste jeg i „Morgenbladet" en unavngiven Theolog af hans gamle Disciple berette, at Johnson ved sine dogmatiske Forelæsninger dengang pleiet først diktere Auditoriet en Paragraf og saa i et flydende Foredrag at udvikle denne stringent og klart, uden at korrigere sig selv, idet han hele Tiden rettet Øinene mod et bestemt Punkt ved Vinduet. Efter mange Aars Forløb fik han sig overladt et udmerket godt Referat af disse Forelæsninger. Paa Grundlag af dette Exemplar holdt han i ældre Aar sine Forelæsninger. (Jeg har hørt, at dette Referat skal skyldes den senere Provst J. L. Quisling, for nogle Aar siden aftraadt som Sogneprest i Gjerpen, nu [1925] boende i Fyresdal.) Referatet (i Manuskriptet) indbundet i 3 tykke Bind, omfattende Pistiken, Dogmatiken og Ethiken, saa jeg i min Studentertid ofte i Hylden over Johnsons Kontorbord. Exemplaret er blit skjænket til Universitetsbibliotheket og beror der.

6. At Johnson forholdsvis tidlig sluttet med sin regelmæssige Forkyndervirksomhed havde nærmest en ydre Aarsag. Han var aldrig nogen fysisk sterk Mand, af en spæd Legemsbygning og havde fra sine tidligste Aar havt et anspændt Aandsarbeide. (Han lærte saaledes sig selv at læse meget tidligt, og et Par Aar efter lærte han Broren Anton — død som Prest i Trondhjem — at læse.) Aldrig havde nogen heller set ham leke sammen med sine 4 Brødre. Alvorsfuld og tidlig moden hang han bare over Bøgerne. (Erindringen er fra Far.)

Konceptionen af hans originale System og det dermed forbundne angribende Tankearbeide, som vel foregik i de samme Aar, som han holdt sine ildfulde Opbyggelsestaler og Prækener, maatte — det ene som det andet — virke fortærende paa hans Livskraft, saa meget mere, som samtidigt Kirkereformer og lignende praktiske Spørgsmaal optog ham sterkt og førte ham, der var en Fredens Mand, op i megen Strid og Miskjendelse. Dertil kom en vedholdende Bronchit, som tidlig begyndte at plage ham og ofte kom igjen senere i Livet. Den var formentlig tildels erhvervet under hans Taler i overfyldte Forsamlinger og ofte i trækfulde Lokaler og blev naturligvis altid forværret der. Dette nødte ham simpelthen til efterhaanden at indskrænke og afbryde denne Form af Opbyggelsesvirksomhed. At ogsaa Hensynet til hans videnskabelige Arbeide og akademiske Lærervirksomhed krævet det, er indlysende. Jeg erindrer, Far engang fortalte, at hans Kollega og Ven, Caspari, som havde de høieste Tanker om Johnsons videnskabelige Evner og om hans System, ofte ytret sin Utilfredshed med, at han sled sig saa ud i sin kristelige Forkyndervirksomhed. Han skal ha udtalt sig saaledes derom: „Ach, nu gaar han tabt for Videnskaben!"

Hans Forkyndelse for Offentligheden i Retning af Vækkelse maatte ogsaa efter Sagens egen Natur bli mindre nødvendig, efterhvert som Disciple, besjælet af hans Aand, optog Gjerningen i hans Spor. Hans egen Forkyndelse i direkte opbyggelig Retning ophørte ikke derfor, men skiftet kun Plads, blev udøvet i hans private Hjem, hvor hans daglige Morgenandagter og Aftenandagterne hveranden Lørdag, som afsluttet de store Modtagelser af Studenter og andre kristeligt interesserede, var tilgjængelige for enhver, som vilde komme. Jeg ved af Selvsyn, at de og især Møderne Lørdagseftermiddagene blev søgt af mangfoldige, Mænd og Kvinder, fra forskjellige Samfundsklasser. Disse Andagter var enestaaende i opbyggende Kraft og uforglemmelige for de fleste. (Cfr. Biskop Dr. A. Chr. Bangs Udtalelser herom i hans „Erindringer fra mit Liv".) Johnson havde en forunderlig Evne til under Behandlingen af en Sag at finde Kjernen, træffe det væsentlige og udvikle dette enkelt, klart og med hjertegribende Inderlighed eller — om nødvendigt i en Diskussion — med slaaende Kraft.

7. Johnsons hele Stilling, den ledende Plads, han mere end nogen anden indtog i vor Kirke, medførte ogsaa ved Forholdenes egen Magt, at hans offentlige Gjerning delvis kom til at skifte Karakter, — istedetfor væsentlig vækkende bli væsentlig opbyggende, veiledende, organiserende, mere rettet paa at utfolde de kristelige Livstanker i Virke-

ligheden, i Menighedslivet og ogsaa i det borgerlige Samfundsliv. (Cfr. hans Foredrag om „Kristendommens Forhold til Politiken" i 1882. Ligesaa hans „Opraab til Kristendommens Venner i vort Land" i 1883.) Faktisk er de jo direkte eller indirekte at føre tilbage til ham, hans Initiativ eller virksomme Støtte, de fleste af de forskjellige kristelige Tiltak, som blev gjort iblandt os i sidste Halvpart af forrige Aarhundrede, — eksempelvis: Lutherstiftelsen og dens Boghandel, Arbeidet for kirkelige Reformer, Diakonisseanstalten, Diakonhjemmet, Studenterhjemmet o. l.

8. At Johnson har afveget fra den rette Linje i sin Udvikling og Gjerning eller ændret sit principielle Syn paa kristelige og kirkelige Ting, kan ingen med Grund paastaa. Hans af Naturen faste Karakter og grundfæstede Stade i Guds Ord og vor Kirkes Bekjendelse forbød ham det.

9. Hans i de senere Aar tiltagende Tilbagetrukkethed fra den theologiske og anden Diskussion har sin Forklaring i hans tiltagende Svækkelse. Da saaledes Dr. theol. K. Tonning i Slutten af 80-Aarene optraadte med sine katholiserende Skrifter og Indlæg, begyndte Johnson paa en Imødegaaelse af ham i „Luthersk Kirketidende"; men der kom ikke mere end en eneste Artikel; Afslutningen udeblev. Han følte det nu liggende over sine Kræfter at foreta den videnskabelige, paa Kilderne byggede Undersøgelse, som en grundig Imødegaaelse krævet, og skal i den Anledning ha udtalt følgende: „Aa, var jeg bare 20 Aar yngre, end jeg er, saa skulde jeg nok svare ham!"

10. Alt i alt betænkt var Gisle Johnson utvivlsomt en *Profetskikkelse* i den norske Kirke, med et høit Kald og særegen, ualmindelig Udrustning for dette. Han sveg heller ikke sin Kaldelse, men var den visselig tro som faa gjennem de forskjellige Faser i sit Liv og sin Tid. For Tidens vekslende aandelige Behov havde han aabent Øie, og jeg opfatter hans Tilbagetræden fra den dogmatiske Lærerstol til Bedste for Fr. Petersen som et Udslag af Følelsen af, at en yngre Kraft nu trængtes til at løse nye Opgaver, som forelaa. Det kan vel siges, at hans Efterfølger ogsaa fik Kraft til at gjøre dette *i det væsentlige* i Johnsons Spor, om han end ikke hverken som Aand eller Videnskabsmand paa langt nær naaet op til Johnsons Dimensioner eller fik hans Betydning for Kirken og dens Liv.

E. S. Johnson staar for mig som en stor, helstøbt *Karakter* og en *stor Aand* med originale, grundlæggende Tanker. Dette kom tidlig

frem i hans Livsførsel og i hans Værk, det treleddede „System", der var beslegtet med Tyskeren *Frank*'s, men i Tid kom forud for dette.

Endnu ét! Da jeg i 1884 ved min Ordination paa Hamar ved Biskop Folkestad var en Dags Tid i Bispens Hus og havde et Par uforglemmelige Samtaler med ham, begyndte han at tale om Johnson, fra hvem jeg just havde overbragt en Hilsen. Han sa omtrent: „Den Johnson, aa for en herlig Mand, og hvilken stor Mand med den høieste Fortjeneste af vor Kirke paa alle Felter! Lige stor som theologisk Videnskabsmand og Tænker og som Praktiker. Han har saadant praktisk Syn tillige. Efter min Mening burde man, da han havde gjort sin grundlæggende Gjerning ved Universitetet, ha gjort ham til Biskop. Han havde blit en mageløs Biskop!"

ANDREAS FLEISCHER.

ORDINERT TIL BISKOP I BJØRGVIN 17. APRIL 1932.

Jeg er født den 5. november 1878 i Hegra. Min far, Carl Edvard Fleischer, var dengang jernbaneprest ved Merakerbanen. Min mor, Johanne Sofie Fergstad, var en datter av prost Sivert Andreas Fergstad i Hegra. Begge mine besteforeldre var prester og het Andreas. En av mine oldeforeldre var ogsaa prest. Saaledes er jeg norsk-luthersk statskirkeprest i fjerde generasjon. I 1880 blev min far sogneprest i Bjørnør i Fosen. Alle Helgens dag 1. november 1885 omkom han paa en kirkereise. Den gang bruktes bare aapne robaater med seil — seksæringer — og baaten kantret. Skyssfolkene blev reddet. Men min far var død, da de fikk ham i land.

Min mor flyttet til Trondheim, hvor min bror og jeg vokste op under min mors kloke og gode ledelse. I 1896 tok jeg realartium ved Trondheims katedralskole. Fra gymnasiasttiden minnes jeg med takk min gamle lærer, forlengst avdøde overlærer Jonas Richter. Han lærte oss aa tenke, samt aa forstaa historie og litteratur, og aa skrive et rimelig sprog.

Efter examen artium begynte jeg aa studere kjemi. Men min sterke kristelige arv fra hjemmet brøt igjennem til personlig overbevisning og trang til aa virke for Guds rike blandt menneskene. Jeg opgav derfor studiet av kjemien, tok tilleggsprøve i gresk og latin, og begynte det teologiske studium. Jeg var visstnok en flittig og interessert student, men samtidig sterkt optatt av den kristelige studenterbevegelse, hvis ledere den gang var pietister, og var med i „frivillig-bevegelsen", hvis slagord var: „Gjør Jesus til konge", og „Verdens evangelisering i dette slektledd".

Av stor betydning for mig og mange av mine samtidige var gjentagne besøk av den kristelige studenterbevegelses ledere, dr. John R. Mott og Robert P. Wilder. Likesaa virket misjonæren og preste-

ANDREAS FLEISCHER
Biskop i Bjørgvin 1932

læreren Johannes Johnson sterkt vekkende og aandelig tilskynnende paa vaar studentergenerasjon. Efter embedseksamen i 1902 mottok jeg fra den berømte og geniale misjonær Lars Skrefsrud et kall til aa gaa i Santalmisjonens tjeneste. Men jeg valgte istedet aa reise til Kina i det Norske Misjonsselskaps tjeneste. Den 20. september 1903 blev jeg ordinert i Trondheims domkirke av biskop Johannes Nilssøn Skaar. Efter ordinasjonen hadde jeg et studieophold i England, og efter hjemkomsten reiste jeg rundt i Norge og holdt misjonsforedrag, særlig for ungdommen. Paa en av disse reiser møtte jeg min hustru, Petra Amalie Margrete Ulsaker, datter av prost Jon Ulsaker og hustru Martha Marie Amble, i Vikedal, Ryfylke. Hun delte trolig misjonslivets gleder og sorger med mig i Kina, og har senere vært mig en flittig og trofast medhjelp i vaare menigheter i Norge.

Den 9. september 1904 forlot jeg Norge og reiste til Kina, hvor jeg ankom til vaart misjonsfelt i Hunan den 5. november — min 26-aarige fødselsdag. Efter et aars sprogstudium i Changsha blev jeg sendt 5 dagsreiser lenger syd i provinsen, — til Sinhwa, for aa begynne misjonsvirksomhet der. Der er nu efter 25 aars virksomhet 1 700 kristne.

Senere overtok jeg skolearbeide og litterær virksomhet i Yiyang og Daofaløn.

Efter 8 aars arbeide i Hunan kom jeg hjem i 1912, og da var der prestemangel her i Norge. Mange smaa prestekall stod ubesatt. Baade av denne grunn og av helbredshensyn fant jeg det riktig aa gaa inn i vaar kirkes tjeneste her hjemme.

Jeg blev prest paa Fitjar paa Stordøen høsten 1912. Kommet like fra forvirringen, nøden og elendigheten i det store og rike Kina, blev jeg sterkt betatt av den høie aandelige kultur, den store livsdyktighet og det rike hjertelag som vaart folk der vest kunde fremvise, skjønt de lever paa smaa holmer og skjær ved Atlanterhavets strand. De 5 aar jeg var prest der, og likesaa de 5 aar paa Stord, var rike og interessante arbeidsaar, paa Stord særlig ogsaa fordi jeg hadde lærerarbeide ved Stord offentlige lærerskole, blandt den vaakne og evnerike ungdom som der var samlet, og i samarbeide med fremragende skolemenn som rektor Severin Eskeland og dosent Arne Bergsgård.

Efter 10 aars arbeide paa Stordøen blev jeg i 1922 utnevnt til sogneprest i Brunlanes, hvor jeg altsaa nu har virket i 10 aar. Her fant jeg ogsaa et flittig og dyktig folk som baade ber og arbeider, og som har vært besøkt av gjentagne aandelige vekkelser. De viser

sin kristendom i personlig godhet og et vakkert og høitstaaende familieliv i gode hjem og i levende interesse for Guds rikes sak ute og hjemme. Og jeg ønsker aa rette en hjertelig takk til denne bygd og menighet som har vist oss saa stort vennskap i disse aar, og gitt baade min hustru og mig de best mulige arbeidsvilkaar. Og jeg retter min takk til mine 3 særlige medarbeidere i disse aar: statsraad M. Olsen-Nalum, ordfører L. Narvesen og kirkesanger Nils Bondevik.

I teologisk henseende staar jeg tilsluttet den gruppe av prester og kirkefolk som sterkest fastholder troen paa Guds aapenbaring og troskapen mot vaar lutherske bekjennelse, og som efter min mening hevder den mest realistiske og eksistensielle teologi, den som gjør mest rett, baade mot aapenbaringen i Skriften, og den aapenbaring som virkeliggjøres i de troendes liv.

Til slutt tillater jeg mig aa rette en hjertelig og ærbødig takk for vennesinn og godhet til mine nærmeste overordnede i disse 10 aar i Brunlanes, biskop Johan Lunde og prost Andreas Bonde.

Og allermest takker jeg Herren, han som saa alle mine dager, før en av dem var talte. I stor naade har han ledet min vei til idag, og jeg kan av hjertet si at jeg er ringere enn all den miskunn og trofasthet han har bevist sin tjener.

BERETNINGER OM DEN NORSKE KIRKE I 1931.

AVGITT TIL DET KGL. KIRKE- OG UNDERVISNINGS-DEPARTEMENT AV DEN NORSKE KIRKES BISKOPER.

I. OSLO BISPEDØMME.

Kirkeinnvielser: Tre kirker er i dette aar innviet. Søndag 12. april innviedes *Heggedal kapell* i Asker, *Ørje kapell* i Aremark onsdag 4. november, og *Gulsrud kapell* paa Modum onsdag 25. november. De to førstnevnte er nye, reist vesentlig ved privat innsamling. Gulsrud kapell gjenopbyggedes, da det gamle var nedbrent. I alle tre sogn blev innvielsen omfattet med den største interesse av bygdens folk, og dagene blev store festdager i menighetene. — Onsdag 16. september nedla jeg grunnstenen til *Kolbotn kapellkirke* paa Nesodden under stor tilslutning fra befolkningens side.

Kirkefest. 1ste søndag i advent feiret *Blaker kirke* 50-aars-jubileum ved festgudstjeneste av biskopen.

Ordinasjoner: En bispeordinasjon og tre presteordinasjoner har funnet sted i 1931, alle utført av Oslo biskop: Søndag 29. mars innviedes i Vaar Frelsers kirke i Oslo Agder nye biskop, James Maroni. Den hellige handling blev overværet av H. M. Kongen og H. K. H. Kronprinsen og utført efter det forordnede ritual. — Fredag 8. april ordinertes følgende teologiske kandidater: 1. Gerhard Meidell Reichelt for aa assistere presten ved Botsfengslet. 2. Finn Moestue Husebye, ansatt i Sjømannsmisjonens tjeneste. 3. Sverre Kristiansen, ansatt som hjelpeprest i Skedsmo. 4. Alf Skaarud, ansatt i Santalmisjonens tjeneste. 5. Sverre Seim, ansatt i Søndagsskoleforbundets tjeneste. 6. Olav Wilhelm Haaje for aa virke for ungdomsarbeidet i Østfold. 7. Ivar Kirkeberg for aa bistaa sognepresten i Brandval. — Fredag 26. juni: 1. Johannes Bernhard Aardal for aa tjenstgjøre i Paulus menighet i Oslo. 2. Lyder Verne for aa tjenstgjøre i Oslo Indremisjon. 3. Johannes Lid for aa tjenstgjøre i Oslo krets av det Norske Misjonsselskap. 4. Fredrik Bjanes for aa betjene ledige embeder i Oslo bispedømme. 5. Olav Angell Lie Clementsen for aa betjene ledige embeder i Oslo bispedømme. 6. Martin Tveter, utnevnt til sogneprest i Vadsø i Haalogalands bispedømme. — Onsdag 18. november: 1. Ivar Seierstad, ansatt som hjelpeprest ved Diakonhjemmet. 2. Brynvald Alvarstein for aa virke i det Blaa Kors's tjeneste i Oslo. 3. Lars Røken, ansatt som hjelpeprest i Hamar bispedømme. 4. Johan Arnt Wenaas, ansatt som hjelpeprest i Tøien menighet i Oslo. 5. Olav Skarstein for aa virke i Omstreifermisjonen. 6. Gunnar Bjarne Thoresen,

beskikket som klokker og hjelpeprest i Nedre Eiker. 7. Friedrich Thorstein Giffhorn Krüger, konstituert som klokker i Glemmen.

Presteskapet: I aarets løp er 2 prester avgaatt ved døden: prost i Nedre Romerike prosti sogneprest i Sørum Sigurd Engebret Erichsen, og sogneprest i Tjølling i Larvik prosti Karl Adolf Martin Lea.

En prest er meddelt avskjed i naade efter loven om aldersgrense, sogneprest i Moss Erik Veel.

Innen bispedømmet har følgende forflyttelser funnet sted: 1. Residerende kapellan H. Hille til domprost i Oslo og sogneprest ved Vaar Frelsers kirke. 2. Sogneprest i Hol Eugen Eriksen til sogneprest i Idd. 3. Residerende kapellan i Borge Sigurd Næs til sogneprest sammesteds. 4. Residerende kapellan i Sandsver Wilhelm Fliflet til sogneprest i Fet. 5. Residerende kapellan i Ullensaker Ole Lunder til sogneprest i Sørum. 6. Stiftskapellan i Oslo Nils Frøisland Kinn til sogneprest i Strømm. 7. Hjelpeprest i Sem Olav Anton Müller Nilsen til kallskapellan sammesteds.

Fra andre bispedømmer har følgende faatt ansettelse i dette bispedømme: 1. Stiftskapellan i Nidaros Henrik Tveit til residerende kapellan i Borge. 2. Sogneprest i Herøy Birger Daniel Gulbrandsen til residerende kapellan i Onsøy. 3. Lektor i Stavanger Oskar Magnus Pedersen til tredjeprest i Ullensaker. 4. Sogneprest i Kragerø Marcus Jacob Gjessing til sogneprest i Kongsberg. 5. Hjelpeprest i Skien Christian Juell Sandberg til residerende kapellan i Sandsver. 6. Sogneprest i Nissedal Øivind Johan Hoem til sogneprest i Hof. 7. Lektor i Oslo Olav Flæten til sogneprest i Tjølling. 8. Kallskapellan i Fauske Ivar Fougner til stiftskapellan i Oslo.

Fraflyttet bispedømmet er: Kallskapellan i Kraakstad Knut Reidar Kjelland, utnevnt til sogneprest i Balke.

Følgende er ansatt som hjelpeprester: 1. Johannes Ødne som hjelpeprest i Skjeberg. 2. Sverre Kristiansen som hjelpeprest i Skedsmo. 3. Johan Arnt Wenaas som hjelpeprest i Tøien smaakirkemenighet i Oslo. 4. Jens Christian Dahl Christiansen som hjelpeprest i Nordstrand.

Bevegelsen innen presteskapet stiller sig altsaa saaledes: 2 prester er avgaatt ved døden, 1 meddelt avskjed i naade, 1 prest forflyttet til et annet bispedømme, 7 forflyttet innen bispedømmet, 8 tilflyttet bispedømmet.

Salmebokskiftet: Den reviderte salmebok er innført i: Nittedal, Eggedal, Aurskog, Sande, Sigdal, Herland og Fet. Den gamle salmebok bibeholdt ved avstemning i: Glemmen og Hvaler. Ved aarsskiftet er den gamle salmebok bibeholdt i 51 sogn, den reviderte innført i 149 sogn.

Statistikk:	1930.	1931.
Døpte	12 511	12 085
Konfirmerte	15 482	14 826
Underviste, men ikke konfirmerte	115	82
Kirkelige viede ekteskaper	6 158	5 804
Borgerlig stiftede ekteskaper	898	875
Nattverdgjester	87 042	89 962
Jordfestede	8 731	9 141

	1930.	1931.
Innmeldte i Statskirken	259	255
Utmeldte av Statskirken.....	942	1 050

Det fremgaar herav at antallet av døpte er sunket med 426, antallet av konfirmerte er sunket med 656, antallet av underviste, men ikke konfirmerte, er sunket med 33, antallet av kirkelig viede ekteskaper er sunket med 354, antallet av borgerlig stiftede ekteskaper er sunket med 23, antallet av nattverdgjester er øket med 2921. Denne økning har funnet sted i 10 prostier, nemlig: Oslo domprosti med 2167, Nedre Borgesyssel 762, Vestre Borgesyssel 642, Øvre Borgesyssel 111, Asker 920, Drammen 112, Ringerike 170, Hallingdal 101, Kongsberg 280, Nord-Jarlsberg 183. Nattverdgjestenes antall er sunket i følgende prostier: Mellem Borgesyssel 86, Nedre Romerike 81, Øvre Romerike 201, Sør-Jarlsberg 678 og Larvik 1072.

Mens innmeldelsene i kirken har holdt sig omtrent uforandret, har utmeldelsene steget med 108 (i Oslo 10 og i Asker 63).

De ordinære gudstjenesters antall har utgjort 12 310, 930 flere enn i 1930. Messefallenes antall 240, 78 færre enn ifjor. Foruten de ordinære gudstjenester har prestene avholdt 20 299 opbyggelsesmøter, 433 færre enn i 1930. Dessuten har de avlagt 662 besøk i skoler, 3783 besøk i gamlehjem og andre anstalter og henimot 40 000 besøk hos syke.

Nattverd ved legmenn har som tidligere funnet sted kun i 4 sogn med et antall av 331, 115 flere enn foregaaende aar. — Ved de ordinære gudstjenester har legmenn forrettet prekentjenesten 302 ganger mot 335 ganger i forrige aar.

Opgavene over de innkomne ofre og kollekter i kirkene viser en synkning av kr. 21 659 i forhold til foregaaende aar, idet der i 1931 innkom kr. 266 701 mot i 1930 kr. 288 360, saaledes at beløpet nu er omtrent det samme som i 1929. For de forskjellige prostiers vedkommende stiller innkomstene sig saaledes:

	1930.	1931.
Oslo domprosti.....	kr. 114 214	kr. 95 063
Nedre Borgesyssel prosti ...	» 24 987	» 21 565
Mellem Borgesyssel prosti .	» 7 072	» 5 599
Vestre Borgesyssel prosti ...	» 17 695	» 16 544
Øvre Borgesyssel prosti ...	» 9 579	» 9 040
Nedre Romerike prosti	» 12 501	» 7 001
Øvre Romerike prosti	» 7 204	» 8 115
Asker prosti	» 25 748	» 33 241
Drammen prosti	» 14 956	» 13 462
Ringerike prosti	» 4 132	» 4 537
Hallingdal prosti	» 4 379	» 2 851
Kongsberg prosti	» 3 477	» 3 099
Nord-Jarlsberg prosti.....	» 9 436	» 12 385
Sør-Jarlsberg prosti.....	» 17 713	» 16 004
Larvik prosti.....	» 15 326	» 18 188
	kr. 288 360	kr. 266 701

Prestenes aarsmeldinger: Disse viser at arbeidet har vært drevet paa samme maate som tidligere. Nogen vesentlig forandring i menighetsforholdene har ikke funnet sted, kirkesøkningen er omtrent som før, nattverdsøkningen noget større. De ved ofring og kollekter i kirkene innkomne beløp viser en ikke liten synkning, som rimelig er under de vanskelige økonomiske forhold. Paa flere steder i bispedømmet har man kunnet glede sig ved mer eller mindre omsiggripende vekkelser; jeg nevner særlig Hallingdal; ogsaa paa Romerike har der paa sine steder vist sig gledelige tegn paa aandelig fornyelse. Likesaa i Vest- og Østfold. I Østfold har dog bevegelsen særlig med Halden som centrum for en ikke liten del gaatt i sekterisk retning ved en ofte temmelig utekkelig propaganda fra baptistisk hold. Av de 1050, som har utmeldt sig av kirken, er den aller største del gaatt til baptistsamfund, særlig da Pinsevennene. Den romerskkatolske propaganda har hatt ytterst liten fremgang, utover landsbygden absolutt ingen.

Den geistlige betjening paa øvelsesplassene har funnet sted ved naboprestene.

Fengslene er blitt betjent som i tidligere aar; det samme gjelder sykehuser og asyler.

Visitaser: I aarets løp har jeg faatt visitere følgende 18 prestegjeld: Nedre Borgesyssel prosti: Skjeberg og Glemmen. — Mellem Borgesyssel prosti: Aremark og Trøgstad. — Øvre Borgesyssel prosti: Spydeberg. — Nedre Romerike prosti: Fet og Nittedal. — Øvre Romerike prosti: Eidsvoll. — Asker prosti: Nordstrand, Ullern, Asker og Lier. — Drammen prosti: Eiker og Modum. — Nord-Jarlsberg prosti: Horten. — Sør-Jarlsberg prosti: Sem og Ramnes. — Larvik prosti: Brunlanes.

Som alltid har visitasene været omfattet med levende interesse og stor tilslutning av menighetene. I alle kirker er der holdt gudstjeneste undtagen i Modum med dets 9 prekensteder. Prostene har velvillig tatt del i visitasene. Forøvrig henvises til vedlagte visitasinnberetninger.

Hvad min virksomhet forøvrig angaar skal jeg bemerke: Efterat jeg de første par maaneder av aaret hadde maattet innskrenke min virksomhet til bestyrelsen av bispekontoret, kunde jeg fra midten av mars gjenopta det hele arbeide, og min helbred har Gud skje lov stadig bedret sig, saa jeg i aarets løp har gjenvunnet min gamle arbeidskraft.

Foruten forskjellige møter og gudstjenester utenfor visitasene, har jeg som formann i det frivillige Oslo bispedømmeraad ledet Oslo bispedømmemøte, der holdtes i Vaar Frelsers kirke i Oslo 9.-11. juni 1931. Likesaa ledet jeg som formann i det Frivillige Kirkeraad forhandlingene paa det frivillige kirkemøte som holdtes i Oslo 20.-22. oktober 1931.

Den 25. oktober samledes kirkens biskoper til det 9de bispemøte i Oslo bispegaard. Møtet, som lededes av Oslo biskop, varte til og med 5. november.

Jeg føler trang til aa bringe det ærede Kirkedepartement min beste takk for den vennlige hensynsfullhet, som blev vist mig under min temmelig lange sykeperiode.

Oslo bispestol den 16. juni 1932.

Johan Lunde.

II. HAMAR BISPEDØMME.

Ved kongelig resolusjon av 22. mai 1931 blev det bestemt, at Østre Toten residerende kapellani nedlegges fra 1. juli 1931, og at Balke sogn av Østre Toten prestegjeld fra samme datum utskilles som eget prestegjeld. Sogneprestene i Balke og i det gjenværende Østre Toten prestegjeld skal bytte prekestol 10 à 12 ganger aarlig.

Følgende kandidater er i aaret 1931 blitt viet til prester av biskopen i Hamar: 11. januar: Vermund Hollekim, tillatt ordinert „for aa utføre geistlig virksomhet efter vedkommende biskops bestemmelse", ansatt som reisesekretær for Menighetsfakultetet. — 20. desember: Ole Rødseteren, Per Trygve Sætre og Jakob Andreas Bakke, alle tillatt ordinert „for aa utføre prestetjeneste efter vedkommende biskops nærmere bestemmelse". Rødseteren og Bakke skal virke som assisterende prester henholdsvis hos sogneprest Barstad i Aasnes og sogneprest Christie i Eidskog, og Sætre som reisesekretær i Østopland krets av Norges Kristelige Ungdomsforbund.

11. oktober blev Trøftskogen bedehuskapell i Nord-Odal innviet av biskopen. Til dette kapell er ydet et mindre bidrag av det offentlige. Men det meste til dets opførelse er kommet inn ad frivillig vei, fra bygdens egne folk, fra odølinger i Amerika, og fra endel andre venner av saken. Kretsens innvaanere, som mest bestaar av smaabrukere og skogsarbeidere, har ydet meget baade i penger og ved gratisarbeide. Folket har staatt samlet om aa fremme denne sak. Den drivende kraft i arbeidet har været tidligere lærerinne frk. Mathea Trøften. Innvielsesdagen var en straalende festdag. Kapellet var overfylt, og en stor forsamling utenfor fulgte gudstjenesten gjennem de aapne vinduer.

Faaberg kallskapellani staar fremdeles ubesatt. Men Kirkedepartementet har nu gjort skridt til aa faa dette embede enten besatt eller inndratt. — Følgende sognekall stod ved aarsskiftet ledige paa grunn av innehaverens befordring eller fratreden: Vestre Toten, Nord-Odal, Skjaak, samt kateketembedet i Kongsvinger.

Sogneprest og domprost i Hamar Olaf Riddervold-Olsen, som i 1930 fikk avskjed med Kirkedepartementets anerkjennelse for hans trofaste og dyktige arbeide i kirkens tjeneste, er i 1931 fratraadt. Sogneprest i Vestre Toten og prost i Toten prosti Henrich Holst Neumann og sogneprest i Ringebu og prost i Midtre Gudbrandsdal prosti Fredrik Elster Schreiner har søkt avskjed i henhold til aldersgrenseloven.

Stiftskapellan Sverre Barstad er utnevnt til sogneprest i Aasnes, kateket i Kongsvinger Hartvig Christie Gjesdahl til residerende kapellan i Gjerpen, sogneprest i Nord-Odal Jon Lunke til sogneprest i Ringebu, og residerende kapellan i Østre Toten Martin Olsen til sogneprest i Østre Toten, efterat Balke sogn er utskilt til eget prestegjeld. Sogneprest Egil Andreas Aakvik i Skjaak har søkt avskjed for aa overta stillingen som overlærer ved Nesna lærerskole.

Sogneprest i Stryn prestegjeld i Bjørgvin bispedømme Peder Skipenes er utnevnt til sogneprest i Vestre Slidre prestegjeld, ordinert prest Mikael Gladhaug til sogneprest i Vang i Valdres, forhenværende sogneprest sjø-

mannsprest Fredrik Hiorth Sandberg til sogneprest i Østre Gausdal, kallskapellan i Kraakstad Knut Reidar Kjelland til sogneprest i Balke, og cand. theol. kst. lektor i Narvik Ingvar Ødegaard til stiftskapellan i Hamar bispedømme. Ordinert prest Paul Skiaker, som har bistaatt sognepresten i Nord-Aurdal Einar Kjørstad med betjeningen av hans embede, er blitt reisesekretær i Omstreifermisjonens tjeneste.

Ordinert prest Ivar Kirkeberg har bistaatt sogneprest Aaberg i Brandval med betjeningen av hans embede og delvis bestyrt ledige kall i bispedømmet. Saadan tjeneste er ogsaa utført av prestene Ansgar Fernando Ungersnæss, Nils Andberg og Simon Otto Fougner.

Visitas er holdt i følgende prestegjeld: Vestre Gausdal, Østre Gausdal, Brandbu, Vestre Toten, Øystre Slidre, Engerdal, Tolga, Søndre Land, Vestre Slidre og Lunner. I forbinnelse med visitasen i Søndre Land holdtes festgudstjeneste under overmaate stor tilslutning i Hov kirke i anledning av 150-aars-dagen for kirkens innvielse. Forøvrig er det ikke noget særlig aa meddele fra visitasene.

I aarets løp har jeg dessuten talt adskillige ganger i Hamar og ute i bispedømmet. 25. januar prekte jeg ved festgudstjeneste i Ottestad kirke i anledning av 200-aars-jubileum for kirkens innvielse. Kirken var overfylt av folk av alle samfundsklasser. 4.-6. september ledet jeg bispedømmemøte i Gjøvik og prekte da ved gudstjeneste i Gjøvik kirke. Og fra 20. oktober til 5. november tok jeg del i kirkemøte og bispemøte i Oslo. Under kirkemøtet talte jeg ved nattverdgudstjeneste i Uranienborg kirke.

I aaret 1931 har de økonomiske forhold været meget vanskelige i mange bygder i Hamar bispedømme. Et ikke lite antall kommuner er under administrasjon. Endel voldsomme arbeidskonflikter har funnet sted. Og i enkelte kommunestyrer er det blitt fremsatt forslag om sterk nedskjæring paa det kirkelige budgett. I én kommune blev det endog paa dette budgett oprinnelig kun opført lønn til den mann som samtidig er kirketjener og graver. Men det offisielle og frivillige arbeide i menighetene har dog gaatt sin jevne gang. Og det spores tegn til at hjertene er mere mottagelige for Guds ord. Fra enkelte steder meldes det om mindre aandelige bevegelser. Og aarets bispedømmemøte var meget opmuntrende. Fremmøtet var særdeles godt. I det vidtstrakte bispedømme var det bare to prestegjeld som ikke var representert. Og det var merkbart, at det hvilte en god aand over møtet. I tretti aar har jeg tatt del i disse møter her i bispedømmet, og det forekom mig, at dette møte var det beste av dem alle. Det spores vaartegn for Guds rikes sak.

Kirkelig statistikk for Hamar bispedømme for aaret 1931 følger hoslagt.

Hamar 27. februar 1932.

M. Bjønness-Jacobsen.

KIRKELIG STATISTIKK FOR HAMAR BISPEDØMME 1931.

Prestegjeld	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Undervist, ikke konfirmert	Konfirmanter til alters	Kirkelig viet	Borgerlig viet	Nattverdgjester	Jordfestet	Innmeldt	Utmeldt	Offer og kollekt
Hamar	87	2	78	190	0	180	61	2	831	82	1	7	1362,02
Vang	182	16	182	158	0	98	38	1	1002	81	0	2	?
Furnes	78	5	88	81	0	81	26	0	439	53	0	3	1465,62
Brøttum	40	2	43	51	0	51	16	1	152	19	0	0	300,00
Ringsaker	151	16	140	148	0	119	36	2	430	67	0	1	678,41
Veldre	74	13	67	78	0	?	24	4	370	35	0	0	?
Nes	76	8	79	98	2	97	21	0	297	29	0	1	918,70
Løten	108	15	102	132	0	120	23	3	237	46	0	3	452,73
Romedal	123	13	128	137	0	126	27	3	295	56	2	0	426,47
Stange	139	14	136	172	0	172	30	1	463	94	1	12	635,19
Sør-Odal	139	6	153	160	1	144	32	2	109	53	0	12	353,31
Nord-Odal	114	8	114	115	0	80	32	1	219	44	0	2	599,00
Vinger	132	13	135	148	0	53	36	1	161	86	3	6	423,17
Eidskog	157	8	142	130	0	115	41	0	590	74	0	17	839,04
Brandval	79	8	77	114	0	110	18	2	288	52	1	3	807,95
Grue	113	13	108	135	1	134	20	0	350	81	0	4	428,19
Hof	55	5	59	64	0	64	19	0	688	40	0	7	888,17
Aasnes	114	13	121	165	0	?	26	1	192	81	0	2	299,51
Vaaler	100	18	84	110	0	110	25	0	276	50	0	3	299,94
Elverum	259	29	206	254	3	254	49	5	1061	118	1	2	1791,19
Trysil	141	12	137	133	1	133	38	0	426	69	0	25	1418,15
Engerdal	24	1	28	33	0	33	7	0	103	24	1	2	180,00
Aamot	68	7	97	80	0	71	31	1	83	57	0	5	?
Stor-Elvdal	56	7	54	88	0	88	10	0	91	36	0	0	274,04
Rendal	57	4	64	68	0	67	8	0	113	26	0	4	321,00
Sollia	7	0	5	10	0	10	2	0	10	1	0	0	25,00
Alvdal	97	5	94	95	0	?	22	1	216	39	0	1	806,62
Tynset	56	0	68	95	0	90	21	0	230	42	0	5	804,97
Kvikne	30	6	34	22	0	22	9	0	110	24	0	0	137,43
Tolga	70	5	69	90	0	90	19	0	416	43	0	3	469,20
Lesja	61	1	58	52	0	?	11	0	486	32	0	0	?
Dovre	53	3	50	46	0	46	15	0	143	27	1	0	124,75
Vaagaa	58	7	54	66	0	66	12	0	146	32	0	1	150,14
Lom	51	0	49	48	0	48	11	1	246	24	0	0	266,12
Skjaak	51	1	49	47	0	47	8	0	179	31	0	1	107,75
Sell	92	9	90	75	0	74	26	1	247	40	2	7	454,23
Nord-Fron	89	10	84	82	0	81	17	0	273	34	1	10	504,00
Sør-Fron	60	11	66	61	0	61	13	2	145	42	2	0	330,00
Ringebu	107	4	103	83	0	83	12	0	293	44	0	0	592,82
Øyer	54	3	58	56	0	56	15	0	380	32	0	0	832,74
Lillehammer	111	8	72	73	0	63	54	4	369	54	0	9	2243,43
Faaberg	118	7	124	129	0	?	48	0	595	69	0	5	823,11
Ø. Gausdal	67	6	70	50	0	50	18	0	229	30	1	1	307,61
V. Gausdal	57	5	54	56	0	56	13	0	295	22	0	0	394,17
Biri	89	2	90	124	1	124	18	1	672	45	1	17	938,72
Vardal	168	5	174	198	0	137	80	0	613	108	0	1	?
Ø. Toten	123	7	112	130	0	120	39	0	261	61	0	2	515,15
Balke	70	6	68	75	0	?	13	0	175	27	0	2	25,76
Kolbu	83	1	83	68	0	63	18	1	559	40	0	6	1697,08

KIRKELIG STATISTIKK FOR HAMAR BISPEDØMME 1931.

Prestegjeld	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Undervist, ikke konfirmert	Konfirmanter til alters	Kirkelig viet	Borgerlig viet	Nattverdgjester	Jordfestet	Innmeldt	Utmeldt	Offer og kollekt
V. Toten . . .	120	2	121	145	0	107	28	1	409	65	0	3	350,58
N. Land . . .	92	9	86	98	0	72	24	0	348	47	0	0	?
S. Land . . .	96	4	101	110	0	107	37	2	290	59	0	0	621,05
Brandbu . . .	111	6	116	154	0	141	30	1	414	58	0	3	1394,52
Gran.	88	6	91	86	0	86	20	0	470	55	3	5	1250,00
Lunner	68	2	73	100	0	86	21	3	376	41	0	12	1125,55
Jevnaker . . .	67	1	64	88	2	?	31	0	146	36	1	5	397,47
Sør-Aurdal . .	64	0	62	94	1	71	23	0	504	59	0	0	1131,91
Etnedal. . . .	43	3	46	40	0	37	8	1	118	15	0	0	125,00
Nord-Aurdal .	76	2	77	91	3	?	21	0	621	64	0	1	723,00
Ø. Slidre . . .	29	0	39	41	0	?	16	1	129	41	0	2	145,00
V. Slidre . . .	42	2	42	37	0	34	16	0	253	34	0	0	435,70
Vang	14	2	15	39	0	?	10	0	354	24	0	3	?

Sammendrag.

Fødte	5 398	Kirkelig viet	1 493
Derav utenfor ekteskap	407	Ekteskap borgerlig stiftet ..	50
Døpte	5 333	Nattverdgjester	20 986
Konfirmerte	5 996	Jordfestet	2 994
Undervist, ikke konfirmert..	15	Innmeldt i kirken.....	22
Konfirmanter til alters	4 628	Utmeldt av kirken	228

Offer og kollekt i kirkene kr. 35 412,37.

Av de i kirken innmeldte er 5 kommet fra Pinsevennene, 11 fra intet samfund, 5 fra Frikirken, og 1 fra det Mosaiske Samfund.

Av de utmeldte er 163 gaatt til Pinsevennene, 50 til intet samfund, 7 til Frikirken, 7 til Baptistene, og 1 til den Katolske Kirke.

Angaaende prestenes virksomhet meddeles ytterligere følgende summariske opgave: Gudstjenester 4403, messefall 183, møter ved presten 5114, antall gange legmenn prekt ved ordinær gudstjeneste 83, sykebesøk 8322, anstaltbesøk 1175, skolebesøk 342, antall gange brukt fri tekst 49.

M. Bjønness-Jacobsen.

III. AGDER BISPEDØMME.

I den geistlige betjening er inntraadt følgende forandringer: Efterat biskop dr. B. Støylen ved nyttaar var fratraadt Agder bispeembede, blev dette fra 1. januar til 31. mars bestyrt av domprosten. Undertegnede, der var utnevnt 30. november 1930, tiltraadte embedet 1. april 1931.

En av prestene er avgaatt ved døden, nemlig residerende kapellan i Gjerpen Hanssen-Bauer.

Fire prester blev utnevnt til embeder utenfor bispedømmet, nemlig: Sogneprest til Kragerø M. Gjessing til sogneprest til Kongsberg. Sogneprest Hoem i Nissedal til sogneprest til Hof i Vestfold. Sogneprest Amlie i Valle til sogneprest til Ulvik i Hardanger. Endelig hjelpeprest i Skien Sandberg til residerende kapellan til Sandsvær i Buskerud.

Tre prester har faatt embede i bispedømmet, nemlig: Kateket i Kongsvinger H. C. Gjesdahl, utnevnt til residerende kapellan til Gjerpen; ordinert prest Haraldseide, utnevnt til sogneprest til Brevik; sjømannsprest S. Bulien, utnevnt til sogneprest til Kragerø.

Syv hjelpeprester er ansatt i 1931, nemlig de teologiske kandidater G. Møller i Skien, E. Amlie i Eidanger, Aa. Tønnesen i Oddernes, J. Heltne i Bamble, Fr. Smith-Gahrsen i Risør, J. Grønhaug i Flekkefjord. Dessuten er ordinert prest Rasmussen overdratt bestyrelsen av Tvedestrand sogneprestembede for ett aar under sogneprest Petersens permisjon som universitetsstipendiat.

En prest har faatt avskjed i naade, nemlig sogneprest Broch i Hisøy.

Ved aarets utgang stod følgende embeder ledige: Kviteseid kallskapellani, Nissedal sognekall, Valle sognekall, Mandal kallskapellani, Hisøy sognekall, Lista kallskapellani, Lyngdal kallskapellani.

Der er forrettet presteordinasjon 5 ganger. Følgende teologiske kandidater er ordinert: C. Kobro for aa bestyre ledige embeder i Agder, J. Heltne til hjelpeprest i Bamble, Aanund Tønnesen til hjelpeprest i Oddernes, Rolf Hansen-Tangen, Ragnar Kallhovd, Rolf Godwin Knudsen og Birger Ulrich Olsen, alle for aa styre ledige embeder i Agder, Fr. Smith-Gahrsen til hjelpeprest i Risør, og Einar Ø. Amlie til hjelpeprest i Eidanger.

Biskopen har besøkt en rekke menigheter, deltatt i mange store stevner, innviet flere bedehus, holdt gudstjenester og møter og ogsaa preket ved flere leiligheter i Kristiansand.

Bispevisitas er holdt i Hisøy, Tromøy, Hægebostad, Tveit og Bjelland. En del av aarets visitaser var utført paa forskudd av biskop Støylen, tre maatte utsettes paa grunn av sykdom i prestefamiliene.

Ved visitasene og ved mine mange reiser har jeg faatt et sterkt inntrykk av, at der arbeides samvittighetsfullt og godt fra kirkens og dens tjeneres side og med god fremgang. Det fremgaar ogsaa av vedlagte utførlige aarsstatistikk sammenlignet med tidligere aars. Særlig er den sterke økning i nattverdgjestenes tall i saa maate bemerkelsesverdig. Over store deler av bispedømmet gaar der sunde vekkelsesbevegelser, der samler store skarer om ordet baade av unge og eldre. Der stilles ekstraordinære krav til den kirkelige betjening, krav som denne med glede har tatt inn over sig og søkt aa imøtekomme. Den gjennemgaaende gode kirkelige aand i vekkelsene viser sig best i de meget faa utmeldelser av Statskirken, som det fremgaar av statistikken.

Som ny i bispedømmet skal jeg ikke kunne gi nogen fullstendig oversikt over den aandelige tilstand, men saa langt som jeg har rukket og saavidt som jeg har kunnet bringe i erfaring ved konferanser med modne

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Sogn	1. *Fra prestenes virke:* Gudstjenester	Messefall	Møter ved presten	Antall ganger legmenn prekt ved ordinære gudstjenester	Sykebesøk (inklusive sognebud)	Anstaltbesøk	Skolebesøk	Antall ganger brukt fri tekst	2. *Fra kirkebøkene:* Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte
Domkirken	142	1	340	8	984	334	0	1	305	11	299
Bamble	63	0	91	2	73	6	3	0	72	1	79
Langesund	59	6	18	0	36	0	1	1	21	4	21
Skaatøy	58	3	86	0	35	6	4	0	42	1	44
Kragerø	67	2	61	2	30	0	0	1	51	3	49
Sannidal	58	2	104	3	68	9	7	0	31	2	35
Drangedal	61	5	62	5	109	4	4	0	90	1	95
Eidanger	58	4	41	3	34	3	2	0	88	2	88
Brevik	56	4	107	4	206	14	0	1	31	2	40
Porsgrunn	56	4	166	0	651	57	0	0	91	4	91
Gjerpen	112	4	161	3	333	13	15	0	115	1	119
Skien	182	6	364	1	862	100	2	2	153	11	157
Siljan	53	4	51	3	56	0	6	0	24	0	27
Solum	123	7	194	2	260	21	3	6	119	2	101
Holla	68	1	83	0	175	8	3	5	49	1	46
Lunde	62	3	87	5	47	0	4	1	44	1	43
Bø	54	6	73	1	31	0	0	0	73	5	70
Sauherad	68	0	51	0	90	5	24	1	56	0	55
Heddal	61	2	30	3	199	3	4	0	64	6	59
Notodden	71	2	105	7	203	19	0	0	86	2	76
Tinn	141	7	178	1	213	63	7	0	152	11	143
Gransherad	61	3	39	0	144	0	6	0	25	1	29
Hjartdal	61	4	95	7	66	0	0	4	38	4	37
Seljord	70	3	105	3	60	9	5	0	61	7	58
Kviteseid	130	0	56	0	214	32	57	0	43	4	32
Laardal	61	2	38	3	64	14	6	0	26	2	28
Rauland	61	8	5	0	8	0	1	0	21	0	22
Vinje	56	5	35	0	23	0	6	0	28	3	31
Mo	57	7	0	4	11	1	6	0	37	3	34
Fyresdal	61	1	59	6	27	11	4	1	20	1	23
Nissedal	57	0	30	2	16	0	1	0	23	3	22
Aamli	64	0	165	3	61	6	15	0	35	3	33
Gjerstad	60	3	79	0	40	5	5	0	73	5	73
Søndeled	61	0	99	2	139	10	16	1	36	1	42
Risør	71	5	220	3	889	211	1	2	41	0	35
Dyvaag	60	1	28	1	163	21	1	0	46	2	51
Tvedestrand	65	2	50	2	162	41	3	2	16	1	14
Holt	57	3	123	0	203	7	14	0	48	1	48
Østre Moland	66	1	61	3	101	6	7	0	48	0	51
Tromøy	63	3	75	1	90	8	9	1	31	1	25
Trefoldighet, Arendal	84	0	70	1	233	66	0	0	173	15	92
Barbu	65	0	45	4	45	18	1	2	41	6	55
Hisøy	62	2	93	4	67	7	3	1	21	2	19
Øyestad	70	3	42	1	51	4	6	0	99	6	91
Froland	61	0	36	5	94	0	0	0	34	1	36
Herefoss	61	1	53	2	83	0	7	1	41	2	41
Fjære	54	2	113	5	83	4	2	0	58	4	50

AGDER BISPEDØMME 1931.

Konfirmanter	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters (ɔ: ikke spesiell konfirmantaltergang)	Ekteskap ved kirkelig vigsel	Ekteskap ved borgerlig ekteskapsstiftelse	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester ved møter utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestede	Inmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Innkommet ved offer og kollekter i kirkene
298	0	»	104	10	3737	0	229	0	3966	198	3	21	8269,60
90	0	»	25	1	115	229	27	36	407	58	2	7	646,94
27	0	»	9	0	165	0	12	0	177	18	0	4	939,57
64	0	»	18	0	100	105	18	0	223	40	1	7	381,75
76	0	3	22	4	224	0	6	0	230	61	1	10	?
50	0	4	17	0	56	29	3	0	105	25	0	3	591,68
81	0	17	18	1	405	148	17	0	570	44	0	20	944,21
72	0	28	36	0	201	16	22	0	239	38	3	10	552,50
49	0	»	9	0	259	0	7	0	262	35	0	7	2472,00
174	0	»	55	15	820	0	109	0	929	105	8	9	5405,52
171	3	»	68	1	514	25	80	0	619	77	0	41	1248,55
250	1	14	101	2	1336	0	71	0	1407	151	10	123	8131,11
19	0	7	9	2	41	5	6	0	52	11	0	0	270,71
130	0	»	41	3	182	42	26	0	250	71	7	15	1059,80
83	0	»	24	0	450	0	33	0	483	46	0	4	1471,52
58	0	»	16	3	350	0	25	0	375	26	0	5	741,10
48	1	»	23	1	499	0	37	0	536	37	0	16	1052,49
78	0	54	15	1	444	13	25	0	482	33	1	23	659,94
69	0	56	19	0	288	20	88	0	396	39	0	4	399,36
146	0	40	35	1	350	0	8	0	358	32	5	23	1893,07
222	1	34	53	6	252	0	26	0	278	60	3	7	864,16
36	1	36	15	0	65	0	21	0	86	21	0	0	493,86
30	0	»	4	0	210	0	18	0	228	33	0	6	?
50	2	47	11	0	457	0	33	0	480	38	1	16	542,00
77	0	25	13	1	171	0	22	0	228	38	1	5	561,09
20	0	9	7	0	22	8	8	0	38	12	0	3	136,12
22	0	17	3	0	41	0	6	0	47	9	0	1	91,40
36	0	33	13	0	113	0	11	0	124	19	0	5	50,26
28	4	»	5	0	0	0	4	0	4	15	0	3	23,00
34	0	»	8	0	116	35	30	0	231	22	0	9	411,25
42	0	»	4	1	128	0	3	0	131	27	0	1	136,51
52	0	»	12	0	347	0	18	0	365	33	0	3	940,44
70	0	»	16	0	275	0	19	0	294	62	0	8	650,17
56	0	»	11	1	160	141	25	0	326	35	1	0	1107,41
38	0	»	14	0	372	0	25	0	397	42	0	2	1646,03
74	6	»	20	0	169	64	42	0	275	59	1	8	1689,25
27	0	6	5	0	200	0	13	0	213	17	0	11	579,59
41	0	»	16	0	275	176	16	0	467	46	0	14	631,15
60	0	»	9	0	258	44	24	0	326	35	3	10	1133,59
35	2	5	16	1	228	15	11	0	254	27	1	3	826,25
68	0	»	38	4	1276	0	34	0	1310	74	4	9	3594,58
53	0	»	14	1	221	0	16	0	237	47	5	0	2009,83
36	0	»	5	0	151	6	23	0	180	37	0	0	642,02
85	0	»	35	0	253	75	36	0	364	48	0	8	964,31
50	0	»	13	0	189	29	0	0	218	29	1	1	?
50	0	»	5	0	159	40	34	55	288	25	0	1	664,80
100	0	6	30	1	174	79	25	0	278	58	7	2	764,27

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Sogn	1. *Fra prestenes virke:* Gudstjenester	Messefall	Møter ved presten	Antall ganger legmenn prekt ved ordinære gudstjenester	Sykebesøk (inklusive sognebud)	Anstaltbesøk	Skolebesøk	Antall ganger brukt fri tekst	2. *Fra kirkebøkene:* Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte
Grimstad	68	6	77	6	172	12	2	0	29	1	36
Hommedal	61	1	46	0	136	16	6	0	47	1	42
Vestre Moland	78	2	67	1	129	8	6	0	43	1	46
Birkenes	59	6	77	1	101	3	1	2	29	1	33
Høvaag	55	5	91	2	105	0	8	1	23	0	21
Oddernes	69	1	43	1	30	50	1	0	70	0	63
Tveit	57	5	69	7	100	0	5	0	21	2	24
Vennesla	61	1	24	0	35	0	0	3	113	1	102
Evje	59	1	37	0	73	9	5	0	60	1	60
Bygland	72	2	103	2	203	99	31	0	24	0	25
Valle	65	2	29	6	53	0	13	0	46	1	41
Aaseral	57	6	97	4	17	0	0	1	12	2	8
Bjelland	64	6	84	5	31	0	8	3	39	1	34
Holum	72	6	57	1	15	0	2	0	51	1	40
Søgne	68	2	78	1	28	1	11	0	49	0	55
Mandal	77	0	0	2	240	35	1	3	83	3	84
Nord-Audnedal	66	3	120	3	87	0	7	0	20	1	23
Sør-Audnedal	65	1	112	3	127	19	16	0	78	2	68
Lista	100	1	101	7	120	28	1	0	102	0	103
Herad	59	3	37	1	21	0	3	0	15	0	14
Lyngdal	123	8	204	5	201	20	14	2	61	0	60
Hægebostad	63	7	66	5	42	0	10	3	32	1	31
Fjotland	61	2	57	4	27	0	14	0	24	1	23
Kvinesdal	65	7	82	4	65	0	12	0	70	1	69
Flekkefjord	93	0	55	1	160	20	0	0	87	2	79
Bakke	60	2	121	5	25	0	3	0	24	1	28
Sirdal	57	0	50	2	42	0	16	1	15	0	15
Tilsammen	5229	218	6251	194	10217	1466	467	53	4187	174	4036

og sindige menn, er der grunn til aa være takknemlig for at den kristelige og kirkelige situasjon er saa god og gir saa rike løfter som tilfellet er.

Edruelighetsforholdene og den sedelige tilstand maa betegnes som god. Det er tilfellet i de sogn jeg visiterte, og efter de oplysninger som foreligger, ogsaa gjennemgaaende i bispedømmet.

De frivillige kristelige organisasjoner utfører et stort og omfattende arbeide, som regel i god forstaaelse med kirken, naar de bare møter troende prester med positiv og bekjennelsestro forkynnelse. Det kristeligsosiale arbeide drives ogsaa opofret og med iver og til stor velsignelse.

Agder bispestol 8. mars 1932.

J. Maroni.

AGDER BISPEDØMME 1931.

Konfirmanter	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters (ɔ: ikke spesiell konfirmantaltergang)	Ekteskap ved kirkelig vigsel	Ekteskap ved borgerlig ekteskapsstiftelse	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester ved møter utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestede	Innmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Innkommet ved offer og kollekter i kirkene
44	0	25	14	2	680	0	32	0	712	27	1	8	2760,30
37	0	24	15	0	332	4	54	0	390	28	1	1	1035,80
65	0	5	11	0	507	51	64	0	622	40	0	16	2313,00
31	0	5	6	0	713	94	38	0	845	22	0	3	825,48
30	0	1	6	0	232	78	36	0	346	26	0	4	822,15
93	0	»	37	0	714	685	11	0	1437	57	0	1	2281,71
28	0	»	8	2	96	55	15	0	166	12	0	3	693,27
88	0	»	18	0	358	0	2	0	360	45	1	8	1619,47
72	0	3	18	0	406	4	14	0	424	37	1	1	1226,17
36	0	»	6	0	402	22	67	1	492	31	0	0	641,00
33	0	33	6	0	575	0	60	0	635	22	0	0	553,43
10	5	»	5	0	79	77	2	0	158	14	0	1	?
41	0	2	6	0	428	152	24	0	604	30	0	0	667,00
49	0	12	15	0	251	0	16	0	267	38	0	3	933,11
68	0	25	21	0	485	17	35	0	537	33	0	1	2283,25
107	0	»	33	0	1448	39	112	0	1638	82	2	3	4879,11
36	0	8	4	0	469	0	10	0	479	22	1	1	1101,59
78	1	»	11	0	304	151	47	0	502	57	0	2	1746,72
123	4	20	23	2	746	300	75	0	1121	93	0	0	4904,45
32	1	»	4	0	202	0	15	0	217	26	0	0	545,12
71	0	2	16	0	625	143	55	0	823	52	0	0	2338,93
45	0	»	6	0	297	58	19	0	374	35	0	1	680,00
21	0	11	8	0	167	22	21	0	210	12	0	0	362,26
78	0	»	18	0	425	27	31	0	483	42	1	1	1813,66
114	1	»	27	2	205	0	24	0	229	68	1	6	3386,65
60	0	»	13	3	324	0	22	0	346	21	0	1	?
45	0	»	5	0	100	4	7	0	111	14	1	0	278,76
5059	33	617	1419	72	28415	3327	2300	92	34279	3099	79	535	98977,15

IV. STAVANGER BISPEDØMME.

I. *Prestene og deres virke.* — I aarets løp har jeg kun utført én ordinasjonshandling, idet jeg 26. april innviet til prestetjenesten de teologiske kandidater Bernhard Magnus Viste og lektor cand. theol. Martin Mauritzen, der begge hadde faatt ansettelse innen bispedømmet.

Innen geistligheten har følgende forandringer funnet sted: Domprost Ivar Aartun avgikk ved døden 7. februar 1931 efter en operasjon. Han vant sig mange venner under sitt korte virke i Domkirkens menighet. — Residerende kapellan til Haugesund Bernt Andreas Lindeland, der var meddelt avskjed i naade ved kgl. resol. av 21. mars 1930, 3 aar efter opnaadd aldersgrense, og som hadde bestyrt sitt embede inntil efterm annens tiltredelse, forlot Haugesund 8. april efter 41 aars prestetjeneste

og flyttet til Bergen for aa fortsette sin ledelse av Vestlandske Indremisjonsforbund. — Prost i Karmsund prosti sogneprest til Kopervik Ludvig Solheim, der var innvilget avskjed i naade ved kgl. resol. av 3. oktober 1930 og siden hadde bestyrt sine embeder, fratraadte prosteembedet 1. desember og sogneprestembedet 31. desember og tok bolig i Stavanger.

Innen bispedømmet forflyttedes: Stiftskapellan i Stavanger Asbjørn Tonstad blev ved kgl. resol. av 13. mars utnevnt til sogneprest i Sandnes. Da han i over et aar hadde bestyrt embedet, overtok han det straks efter utnevnelsen. — Sogneprest til Tysvær Ivar Mandius Aasen blev ved kgl. resol. av 18. september forflyttet til Kopervik sogneprestembede i samme prosti. Han fratraadte 31. desember. — Ordinert prest Ola Sande, der siden juni 1930 hadde fungert som midlertidig hjelpeprest til aa bestyre ledige embeder, blev ved kgl. resol. av 12. juni utnevnt til stiftskapellan i bispedømmet. Han har den hele tid hatt sitt virke i industricentret Sauda i Ryfylke.

Fra de andre bispedømmer kom: Sogneprest til Askvoll prestegjeld i Bjørgvin bispedømme Oscar Adolf Lyngstad, der ved kgl. resol. av 12. september 1930 var utnevnt til residerende kapellan i Haugesund, tiltraadte sitt embede 25. april 1931. — Til det ledige Jelsa sognekall utnevntes 6. mars ordinert prest Olav Valen-Sendstad som hadde virket i det Blaa Kors's tjeneste i Oslo. Han tiltraadte 1. juli næstefter. — Tredjeprest i Ullensaker Olaf Samsonsen blev av biskopen med Departementets samtykke ansatt som midlertidig hjelpeprest i Haugesund hvor han var født og opvokset. Han overtok sin stilling 2. juni. — I det gjenoprettede Hetland tredjeprestembede, som midlertidig var nedlagt paa grunn av prestenøden, utnevntes ved kgl. resol. av 2. oktober residerende kapellan til Førde prestegjeld i Bjørgvin Trygve Thomassen. Han tiltraadte allerede 4. desember.

Som ny prest, men ikke ny i bispedømmet kom cand. theol. Bernhard Viste, født og opvokset i Randaberg sogn av Hetland prestegjeld. Han blev ved kgl. resol. av 6. mars utnevnt til sogneprest til Finnøy sognekall og overtok sitt embede 1. mai næstefter, efterat han som ovenfor nevnt var ordinert i Domkirken 26. april. Han hadde tidligere tjenestgjort innen bispedømmet som lærer i folkeskolen.

I de nyoprettede hjelpepreststillinger i Stavanger bys tre menigheter ansattes av biskopen med Kirkedepartementets samtykke følgende: i Domkirkens menighet ordinert prest lektor Martin Mauritzen, i St. Petri ordinert prest Christian Svanholm, og i St. Johannes Christopher K. Kobro. De to første overtok sine stillinger 1. august, pastor Kobro 1. oktober.

Paa grunn av sykdom blev to av bispedømmets prester innvilget en lengere tjenestefrihet, nemlig: Sogneprest til Høgsfjord, Svanes, der var tjenestefri i 7 maaneder. Embedets betjening blev til en begynnelse besørget av naboprester, men senere erstattet av ordinert prest Leiv Kloster. Sognepresten til Torvastad, Skaadel, var tjenestefri i 3 maaneder, og hans embede bestyrtes i den tid av sogneprest Rasmussen.

Ledige embeder er i aarets løp bestyrt av pastor Kloster der bestyrte Finnøy fra 1. januar til 1. mai, av stiftskapellan Tonstad der fungerte

som kst. sogneprest til Sandnes inntil han utnevntes i embedet, og av fhv. sogneprest Løve, som bestyrte Jelsa under ledigheten.

Ved aarets utgang var kun ett embede — Tysvær — ledig, hvis innehaver som tidligere nevnt var forflyttet til Kopervik.

Et embede blev gjenoprettet, nemlig Hetland tredjeprestembede, der hadde været midlertidig nedlagt paa grunn av prestenøden. De til tredjeprestembedet henlagte gudstjenester var i aarenes løp overtatt dels av teologer i andre stillinger som skoleinspektør i Stavanger Larsen og lektor ved St. Svithuns skole Eggen, dels av misjonsprest E. Birkeli.

I Stavanger by blev oprettet 3 nye hjelpepreststillinger, en i hver av byens menigheter, idet det ved kgl. resol. av 13. februar 1931 blev bestemt at i henhold til lønningslovens § 32 tillates overskuddet av de prestelige rettigheter i Stavanger by til et beløp av kr. 12 000,00 inntil videre anvendt til avlønning av tre midlertidige hjelpeprester i Stavanger by.

Av særskilte opgaver som er tillagt prestene, skal nevnes, at ved oprettelsen av hjelpepreststillingene i Stavanger blev prestestillingene ved Stavanger sykehus og Stavanger arbeids- og aldershjem inndratt og prestetjenesten ved disse henlagt til hjelpeprestene, saaledes at to av dem betjener sykehuset der nylig er betydelig utvidet, og den tredje arbeids- og aldershjemmet.

De to kretsfengsler som ligger i Stavanger by, betjenes henholdsvis av Domkirkens og St. Petri menighets prester efter tur, mens Ramsvig tuberkulosehjem betjenes av en av St. Johannes menighets prester. Foruten at hver menighet har sine gamlehjem, er der ogsaa i Stavanger by oprettet aldershjem av private institusjoner, og ved disse holdes ogsaa regelmessige andakter, vesentlig ved vedkommende menighets prester.

Under vaabenøvelsene paa Malde ekserserplass sommeren 1931 holdtes som vanlig hver uke gudstjenester ved prester dels fra Stavanger by, dels fra omliggende landdistrikter.

Bispedømmets stiftskapellan har ogsaa i det forløpne aar hatt sitt virke i industricentret Sauda i Ryfylke.

Hvad prestenes arbeide forøvrig angaar, henvises til medfølgende skjematiske fremstilling. Denne viser bl. a. at i aaret 1931 er der ved prestene utført 3095 gudstjenester og holdt 1173 religiøse og kirkelige møter. Av messefall har der været 61. Ved gudstjenestene har 64 legmenn preket. Forøvrig har prestene avlagt 6751 sykebesøk, 1119 anstaltbesøk og 135 skolebesøk.

Forøvrig viser den vedlagte statistikk sammenlignet med de to foregaaende aar en jevn stigning i nattverdgjestenes antall. I samme tidsrum viser antallet av borgerlige stiftede ekteskaper, som ogsaa før var litet i forhold til de kirkelig viede, nogen nedgang. Likeledes er der færre utmeldte av Statskirken i 1931 enn i de to foregaaende aar. Tross de nedadgaaende tider er der i offer og kollekt til forskjellige kirkelige og kristelige gjøremaal ydet omtrent samme beløp. I 1930 var der nogen opgang, i 1931 nogen nedgang, dog et større beløp enn i 1929. Antallet av fødte viser nogen stigning fra foregaaende aar, og fødsler utenfor ekteskap likeledes tilsvarende stigning. Paafallende er det hvor faa konfirmanter

gaar til alters i sammenheng med konfirmasjonen. Det er jo bra at daarlige skikker faller bort. Men forholdet viser dog at det er et faatall av konfirmantene som er religiøst grepet. Og det har vel sin egentlige aarsak i hjemmenes religiøse innstilling. Iallfall i byene er der mange foreldre som ikke en gang paa konfirmasjonsdagen følger sitt barn i kirke.

Forøvrig viser statistikken at det er det frivillige kristelige og sosiale arbeide som optar prestens tid og arbeidskraft.

II. *Biskopens tilsyn.* — Av visitaser holdtes 8, idet følgende prestegjeld blev visitert i 1931: Haugesund 4. til 10. februar, Haa 14. til 17. mai, Rennesøy 29. mai til 3. juni, Vikedal 7. til 11. juni, Skudesnes 13. til 16. juni, Sand og Sauda 28. juni til 2. juli, St. Johannes menighet i Stavanger 22. til 27. november.

Med aarets visitaser begynte 2nen omgang i min bispetid, idet jeg besøker hvert prestegjeld hvert 5. aar. En visitas som skulde været avholdt i september maatte utsettes paa grunn av sykdom i prestefamilien.

Under visitasene avholdtes i alt 32 gudstjenester, idet der holdtes minst en gudstjeneste i hver av prestegjeldets kirker. I hovedkirken holdtes alltid to. Gudstjenestene er i regelen meget godt besøkt, selv paa hverdager. Især er kirken besatt til siste plass ved barnegudstjenestene. Der blev avholdt 14 overhøringer av konfirmanter. Undertiden gikk ogsaa de to øverste klasser paa skolen frem paa gulvet. Barnene er ikke allesteds like frimodige til aa svare. Men naar samtalen henlegges til barnegudstjenesten gaar det som regel bra.

Landsbarnene har i det hele god kristendomskunnskap. Av menighetsmøter holdtes 10 som alle som vanlig innlededes med et foredrag. Møtene henlegges til søndag eftermiddag saa der blir ganske god tid til forhandling. De er ganske bra besøkt, noget som ogsaa skyldes interesse for foredraget. Men samtalen om menighetsforholdene kunde været livligere. De fleste undser sig for aa si sin mening om de spørsmaal som forhandles.

Til de 9 lærermøter som blev holdt, var de fleste steder samtlige lærere og lærerinner møtt frem. I regelen vil de at biskopen selv skal holde foredrag, som ofte kan bli efterfulgt av en ganske livlig samtale. Lærerpersonalet setter ogsaa pris paa at der avlegges besøk paa deres skole. Men paa grunn av de lange avstander blir der liten tid til aa besøke mer enn en eller to skoler i sognet. Jeg besøkte i det hele 7 skoler og hørte paa undervisningen i de forskjellige klasser. Besøket avsluttedes med en tale til barnene enten i hver klasse eller til samtlige. I tiden fra 15. juni til utgangen av august holdes forresten ikke skole paa landsbygden. I byene avlegger jeg besøk baade i den høiere skole og i folkeskolen. Likeledes besøkes alle gamlehjem og barnehjem med andakt for de gamle og tale til barna. Ogsaa anstaltenes styre møter ofte frem ved disse besøk. Det er en glede aa se saa mange velstelte gamlehjem i by og bygd.

Utenfor visitasene deltok jeg i forskjellige kristelige stevner omkring i bispedømmet, dels med preken ved søndagens gudstjenester, dels med foredrag, likesom jeg ogsaa har holdt en del møter i Stavanger by. Adskillig arbeide og tid krever forøvrig min stilling som formann i det

Norske Misjonsselskaps hovedstyre, som den største del av aaret hver uke har møter som varer flere timer.

Bispedømmemøte holdtes 28.-30. august i Ekersund og var meget godt besøkt. Det blev et meget vellykket møte, med vel utarbeidede foredrag og vektige innlegg i diskusjonene. Der blev holdt tre gudstjenester som samlet mange folk.

Sammen med de øvrige biskoper overvar jeg det kirkelige landsmøte i Oslo og deltok efterpaa i det fra 23. oktober til 5. november avholdte bispemøte.

III. *Kirker og kirkegaarder.* — Nogen ny kirke blev ikke innviet. Derimot hadde Forsand kirke gjennemgaatt en større oppusning og blev igjen tatt i bruk med en festgudstjeneste. Den var blitt et stemningsfullt og vakkert gudshus.

Forøvrig blir kirkene i regelen godt vedlikeholdt. Der blev for enkeltes vedkommende paavist en del mangler, idet mur, tak og taarn trengte forbedringer. Men som oftest er der allerede tatt skritt til arbeidets utførelse. Mindre nøie kan man enkelte steder være med inventaret, som kan virke gammelt og slitt. I det store og hele er dog sansen for et vakkert og verdig gudshus stigende. Likesaa for et bedre og penere stell paa kirkegaardene. Men der er ennu de steder hvor kirkegaarden gir et forsømt og vanstelt inntrykk, med nedsunkne gressgrodde graver. Selv kart over kirkegaarder kan ennu mangle. Det har gaatt smaatt med aa gjennemføre loven av 1897.

IV. Om de religiøse og sosiale forhold i de menigheter jeg har besøkt i 1926 har jeg uttalt mig utførlig i min innberetning for det aar. Siden de i det aar avholdte visitaser er ikke større forandringer inntraadt. Der er fremdeles et sterkt pulserende kristelig liv.

Men det er fremdeles saa at det beror paa den tillit presten kan vinne, hvorvidt det søker sin næring vesentlig gjennem kirkens eller de frie organisasjoners virksomhet. Der er alltid en del av menigheten som slutter sig om prest og kirke, de saakalte „kirkekristne". Men kommer der en dyktig prest, øker i regelen baade kirke- og nattverdsøkningen. En sammenligning mellem statistikken for 1930 og 31 gir et slaaende uttrykk for dette. Der er forresten for tiden innen bispedømmet en rekke dyktige prester, og disse har lettere for aa samle folk om sin talerstol enn lege talere. Men der er fra mer ukirkelig hold optatt et maalbevisst arbeide for aa stanse den svingning av det kristelige liv i mer kirkelig retning, som man kunde spore utover bygdene. Selv i samme prestegjeld kan, som nevnt i tidligere innberetninger, forholdene være noksaa forskjellige i de forskjellige sogn.

Ved siden av kirkens arbeide drives der en utstrakt forkynnervirksomhet ved de forskjellige frivillige kristelige organisasjoner. Der er menigheter hvor de saa aa si vil ha eneretten til det frivillige kristelige arbeide, mens kirken skal nøie sig med det mer offisielle. I hele sommerhalvaaret holdes der hver søndag stevner av de forskjellige organisasjoner rundt om i bispedømmet, ofte flere i samme prestegjeld. Og i vinterhalvaaret gaar det slag i slag med basarer og fester, arrangert av organisasjonene. Vistnok blir Guds ord paa den maate rikelig forkynt.

KIRKELIG STATISTIKK FOR

	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmerte	Underviste, men ikke konfirmerte	Konfirmanter til alters	Ekteskap med kirkelig vigsel
Sokndal	57	1	53	51	0	20	21
Lund	45	2	43	57	2	0	2
Helleland	52	2	44	58	0	0	11
Egersund	144	3	121	125	0	0	39
Haa	113	4	116	107	0	14	33
Klepp	79	3	77	86	0	—	20
Time	63	3	60	76	17	4	16
Gjestal	49	1	54	52	0	2	8
Høyland	150	6	150	182	2	15	47
Sandnes	42	1	58	58	0	8	20
Haaland	95	4	87	114	0	0	24
Stavanger, Domkirken	264	10	208	280	0	35	142
— , St. Petri	258	30	218	168	0	0	101
— , St. Johannes	230	19	229	336	1	19	129
Hetland	148	2	154	197	0	2	57
Høgsfjord	43	0	53	64	0	0	9
Strand	58	1	53	51	7	27	18
Finnøy	26	0	23	27	1	0	2
Rennesøy	61	2	55	59	0	10	14
Skudenes	72	3	63	86	1	25	15
Kopervik	158	0	158	178	0	0	32
Avaldsnes	63	4	59	84	1	66	21
Torvastad	49	0	35	37	0	23	17
Haugesund	336	19	321	461	0	77	163
Tysvær	72	4	67	44	0	0	18
Skjold	60	3	56	59	2	0	16
Vikedal	50	1	44	33	0	0	6
Nedstrand	46	1	42	40	3	13	17
Jelsa	31	0	31	30	7	7	9
Hjelmeland	79	1	84	45	14	15	23
Sand	146	8	146	86	0	0	30
Suldal	30	0	27	27	0	27	13
I alt	3169	138	2989	3158	58	409	1093

Men alle disse stevner og møter legger den fare nær at manges kristenliv bestaar i aa delta i disse stevner og sammenkomster, mens det blir mindre av aandelig fordypelse i enrum. Og det er vel av samme grunn, at saa mange av de vekkelser der gaar over menighetene blir grunne og overfladiske. Der trenges mere av det helliggjørelsens alvor som var i den haugianske vekkelse. Stillingen er imidlertid den at en alvorlig etisk forkynnelse snart dømmes som lovtrelldom.

Men paa den annen side maa det fremheves at der er megen personlig alvorlig kristendom innen menighetene. Dets svakhet er mangel paa

STAVANGER BISPEDØMME 1931.

Ekteskap med borgerlig stiftelse	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester ved møter utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester i alt	Jordfestede	Innmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Innkommet ved offer og kollekt
0	990	50	50	0	1090	50	1	0	2300,00
0	259	0	15	0	274	24	1	0	554,19
0	249	0	41	0	290	25	0	3	853,69
0	937	0	27	0	964	77	3	3	3985,70
0	699	62	43	0	804	56	—	—	3153,85
0	622	40	46	0	708	32	—	2	1318,00
0	613	56	24	0	693	43	0	0	873,72
3	334	0	43	0	377	26	2	0	1487,42
1	1116	111	125	0	1352	69	1	7	2790,95
1	1089	0	28	0	1117	40	0	0	4580,71
4	308	36	48	0	392	50	1	0	1050,00
8	1624	0	53	0	1677	187	1	17	6995,99
10	1687	0	96	0	1783	169	5	16	5866,21
16	2409	0	149	0	2558	182	2	8	3408,00
3	783	0	81	0	864	74	0	1	2829,30
0	103	12	1	0	116	28	0	4	1310,56
2	108	40	7	0	215	30	0	0	631,00
0	58	0	7	0	65	19	0	0	222,38
1	313	18	47	0	378	31	0	0	1190,40
2	669	17	80	0	766	52	0	1	2906,66
2	338	119	0	0	457	89	1	0	2602,13
0	416	0	47	0	463	32	0	0	939,27
0	375	61	38	0	474	27	0	0	841,00
10	3793	0	135	7	3935	170	8	7	7055,99
0	538	0	368	0	906	40	0	0	424,25
0	840	0	65	0	905	35	0	0	2200,00
0	166	14	21	0	201	29	0	0	514,00
0	94	59	9	0	162	26	0	0	549,90
0	642	0	29	0	671	23	0	0	1093,62
0	248	0	40	0	288	37	0	1	1379,54
4	217	0	13	0	230	62	3	4	1099,57
0	85	—	18	0	103	26	—	—	550,43
67	22722	695	1794	7	25178	1860	29	74	67568,43

menighetsbevissthet. Derfor er der ogsaa paa mange steder, hvor kirkesøkningen kan være ganske god, liten deltagelse fra menighetens side i selve gudstjenesten. Salmesangen er nok gjennemgaaende bra, men deltagelsen i menighetssvarene liten eller ingen. Liturgien blir ofte bare en vekselsang mellem prest og kirkesanger, saa det lett blir noget tomt og fattig over selve gudstjenesten. Selv ellers dyktige prester synes aa gjøre sig mindre flid med utførelsen av den liturgiske del av gudstjenesten. Et godt trekk ved menighetslivet i mange menigheter er de regelmessige sammenkomster i bedehus eller skolehus de søndager der ikke er guds-

tjeneste i kirken fordi presten er i et annet sogn. Ofte holdes ogsaa møte en bestemt dag i uken. Disse møter ledes av stedets egne krefter og samler vesentlig de bekjennende kristne. Der er i menighetene flere som har evne til aa forkynne Guds ord. Under menighetsmøtene opmuntrer jeg til saadan virksomhet ved de stedlige krefter, likesom jeg tilraader menighetsraadene aa arrangere ett eller to stevner om aaret for hele prestegjeldet.

Hvad bruken av kirkens goder angaar, saa blir de allerfleste ekteskaper kirkelig viet, de fleste foreldre lar sin barn baade døpe og konfirmere. Dog er der visse kretser som gjerne ser daapen frigitt saaledes at enhver hjemmedaap blir anerkjent av kirken ved at den uten forutgaaende stadfestelse innføres i kirkeboken. Uaktet dette ikke innrømmes, nekter de aa la daapen stadfeste i kirken, da barnet allikevel, naar tiden kommer, kan bli konfirmert uten stadfestelse. De aller fleste sender nemlig sine barn til konfirmasjonsforberedelse og lar dem ogsaa konfirmere. Ifølge den kirkelige statistikk for 1931 (se vedlagte skjema), er det bare i tre prestegjeld at der er et forholdvis større antall konfirmanter, der bare gaar til undervisning uten aa bli konfirmert. Tildels skyldes dette paavirkning i skolen. Mer og mer blir ogsaa den gamle konfirmasjonsordning avløst av den nye.

Hvad forøvrig arbeidet for de unge angaar, saa gjøres der ikke saa lite fra kirkelig og kristelig hold. Søndagsskolen samler mange barn. Der er prestegjeld hvor det er søndagsskoler i hver skolekrets. For den konfirmerte ungdom arbeides der ved de forskjellige kristelige organisasjoner. Saaledes ved det Kristelige Ungdomsforbund, hvor flere av prestene tar aktivt del. Men ogsaa Indremisjonen og hedningemisjonen samler mange unge innen sine foreninger. Indremisjonens ungdomsskole paa Solborg har meget god søkning. Mange unge har ogsaa funnet sin plass i de saakalte „Unges Misjonsforeninger" der er tilsluttet det Norske Misjonsselskap. Ogsaa Kinaforbundet har en større ungdomsskole innen bispedømmet. I flere prestegjeld har forresten ungdommen sluttet sig til den frilynde ungdomsbevegelse.

Nattverdsøkningen har, som ovenfor nevnt, steget noget de siste aar, i enkelte menigheter endog ganske betydelig. I virkeligheten er antallet av regelmessige nattverdsøkende i mange menigheter ikke stort i forhold til folketallet. I tre av de i 1931 visiterte menigheter var den god og i stigning, i to mindre og avtagende, i tre blev den betegnet som nogenlunde god. Bare om ett prestegjeld blev det oplyst at det finnes ikke privat nattverdnytelse. I de øvrige blev den praktisert, om enn i mindre utstrekning. Jeg er imidlertid tilbøielig til aa tro at den private nattverdnytelse indirekte skader nattverdsøkningen, idet mange ikke har frimodighet nok til aa ta et bestemt standpunkt.

Hvad sedelighetstilstanden angaar, saa blev den i landdistriktene erklært aa være meget god, idet der omtrent ikke finnes fødsler utenfor ekteskap. Ikke saa høit staar den i byene og de mer bymessig bebyggede strøk paa landet. Den kan dog sies aa være nogenlunde god. Ogsaa edruelighetstilstanden blev betegnet som god, tildels meget god. I en av bispedømmets større byer blev det endog sagt at den hadde gjort store frem-

skritt. I en bymenighet og i en landsmenighet erklærtes den aa være mindre god. Men der blev drevet et iherdig arbeide for aa rette paa forholdet.

Overhodet drives der innen mange menigheter et ikke lite kristelig sosialt arbeide. Ikke bare i de visiterte bymenigheter, men ogsaa i flere av landsmenighetene var der organisert fattigpleie. Enkelte steder hadde Sanitetsforeningen ogsaa overtatt fattigpleien ved siden av sin egentlige opgave: sykepleien. Der holdtes nu i flere prestegjeld en eller flere sykepleiersker, dels sanitetssøstre, dels diakonisser. I Haugesund er det Indremisjonen som har tatt denne opgave op, idet den holder en diakon og 7 sykepleiersker. Gamlehjem er ogsaa, som før nevnt, reist i flere menigheter. I Haugesund og Skaare var der foruten 3 gamlehjem ogsaa 2 barnehjem og 2 sjømannshjem, for ikke aa tale om St. Johannes menighet i Stavanger med sitt vel organiserte kristelig-sosiale arbeide. I en av landsmenighetene erklærtes det ikke aa være behov for noen fattigpleie. Derimot blev en sykepleierske underholdt av en privat forening.

Dissentere: I de visiterte landsmenigheter fantes ikke organiserte dissentermenigheter undtagen i en med mere bymessig bebyggelse, hvor der var en pinsemenighet. I en menighet var forresten flere traadt ut av kirken for aa slutte sig til Pinsevennene og andre baptistiske retninger. I bymenighetene er derimot en rekke dissentersamfund representert: Adventister, Metodister, Pinsevenner, Katolikker. Imidlertid er det, som det vil fremgaa av vedlagte statistiske opgaver, et forholdsvis forsvinnende antall som i aaret 1931 meldte sig ut av Statskirken. Der er da paa den annen side ogsaa dem som har meldt sig inn. Ogsaa i dette bispedømme er det daapsdissenterne som for tiden vinner de fleste tilhengere.

Der er saaledes innen bispedømmet en mangeartet kristelig virksomhet, megen kristelig interesse og ikke litet kristelig liv. Der er baade alvor og offervilje, blandt annet en utbredt misjonsinteresse. Det var dog aa ønske at baade det daglige arbeidsliv og samfundsliv kunde bli mer gjennemtrengt av Kristi aand. Og fremfor alt vilde det være til gagn for Guds rikes fremgang om der kunde bli større gjensidig tillit og et intimere samarbeide mellem kirken og de frivillige organisasjoner. Kirken bør mere enn hittil prøve aa gi plass for og ta i bruk naadegavene, saa de enkelte kristne kan faa avløp for sin virketrang.

Stavanger bispestol i mai 1932.

J. C. Petersen.

V. BJØRGVIN BISPEDØME.

Det er vemodig aa maatte innlede denne aarsberetning med aa minnes den biskop som gjennem aarene, fra Norvegia Sacra begynte aa komme ut, har sendt beretninger til den fra Bjørgvin bispedøme og gjort det med saa stor en interesse. *Biskop Peter Hansson Hognestad* avgikk ved døden 1. september 1931, efter at han i vel ett aar hadde været merket efter et sterkt hjerteattak som kom over ham i august 1930, nettop som han var vendt tilbake fra de store kirkefestligheter i Trondheim og skulde

gjøre sig ferdig med aarets visitaser. Det var hans hensikt aa ta sig en lengere hvil, da han hadde følt sig noget anstrengt, men først skulde han paa visitas, saa likt ham! Saa kom hjerte-attakket over ham, mens han var ombord paa dampskibet paa reise til Hyllestad, hvor den første visitas skulde holdes. Han kom hjem, maatte søke sykepermisjon og holdt sig i ro til 1. desember. Da overtok han igjen sitt embede, men maatte spare sig mest mulig. I juni 1931 fikk han med sin frue reise til kur i Nauheim. Han følte sig ganske kjekk da han kom tilbake. Professoren dernede hadde ogsaa erklært at han var i god bedring. Men det viste sig ikke aa være av varighet. Den 1. september segnet han om paa gaten i nærheten av sitt hjem under en aftenpromenade og var død med en gang.

Med ham er en av vaart lands mest fremragende og sermerkede geistlige vandret bort. Først som ungdomslærer, siden som biskop har han tjent sitt land og sin kirke paa en utmerket maate. Her er ikke plass for nogen nekrolog. Jeg vil bare peke paa hvor ekte kristelig vidtfavnende han var. Religiøst sett hadde han sine røtter i norsk pietisme, men han hadde ogsaa lært aa forstaa opdragelses-kristendommens store verdi. Teologisk sett var han sterkt konservativt innstillet, men han kunde dog møte anderledes tenkende med forstaaelse. Folkelig sett var han helt ut den nasjonale reisnings mann, men samtidig sluttet han sig til arbeidet for mellemfolkelig forstaaelse og brorskap ved kirkenes hjelp.

Tidlig blev han kalt herfra til den høiere tjeneste. Men han fikk dog virke lenge nok til at spor av hans gjerning skal virke langt ned over i tiden. En mere vaaken, arbeidsom og hjertevarm troende biskop har ikke sittet paa Bjørgvin gamle bispestol. — Fred med hans minne!

Kirkevigsler. I aaret 1931 er *Blomvaag kirke* i Herdla innviet. Det skjedde 25. november og innvielsen blev foretatt av kst. biskop Ole C. Iversen. Kirken er en gave fra generalkonsul Ingwald Nielsen og hustru Rachel Nielsen med deres sønn grosserer Odd Nielsen. Generalkonsulen hadde tilbudt aa bygge denne kirke for sin fødebygd paa betingelse av at den plass han hadde utpekt til kirketomt, rett op for hans barndomshjem, blev stillet til disposisjon, og gangbare veier ført frem til kirken. Da betingelsene var iorden og approbasjon fra Kirkedepartementet innhentet, blev arbeidet paabegynt. Kirken er opført av tre paa graastensmur, efter tegninger av arkitekt Carl Berner, Oslo. Den har 326 sitteplasser og koster ca. kr. 100 000. Den er bygget til minne om foreldre og besteforeldre, over hvem kommunen har reist et epitafium i vestibylen.

Prestevigsler. I aaret 1931 blev følgende 15 kandidater ordinert til prester: 1) Ivar Manger for aa virke i det Norsk Lutherske Indremisjonsselskap, 2) Sverre Riisøen for aa betjene ledige embeder i Bjørgvin bispedøme, 3) Nils Andreas Trengereid for aa betjene ledige embeder i Bjørgvin bispedøme, 4) Christian Svanholm for aa betjene ledige embeder i Stavanger bispedømme, 5) Hallvard Søvde, utnevnt til sogneprest i Askvoll, 6) Nils Torvald Eide for aa arbeide i Sunnmøre Frilynde Ungdomslag, 7) Erling Danbolt til misjonsprest, 8) Einar Stueland til tjeneste i den Norske Omstreifermisjon, 9) Nils Rosef til hjelpeprest i Aalesund, 10) Karl Martin Gaasemyr utnevnt til sogneprest i Herøy, 11) Karl

Johan Grønhaug til hjelpeprest i Flekkefjord, 12) Egil Sæbø for aa virke i Sogns Ungdomslag, 13) Asbjørn Skram for aa gjøre tjeneste efter biskopens nærmere bestemmelse, 14) Øivind Daae Riisnæs til hjelpeprest hos sogneprest Th. Dahl, Bergen, 15) Ivar Olsen Døskeland for aa virke i Sunnfjord krets av Indremisjonsselskapet. Av disse blev Søvde og Eide ordinert av biskop Hognestad, de øvrige i 4 vigsler av den konstituerte biskop.

Presteskifte. Av bispedømmets prester er to avgaatt ved døden i 1931. Sogneprest i Ulvik Asbjørn Olafsen døde 3. mai, og sogneprest i Hamre Olav Mikal Bolstad døde 12. desember. Ved kongelig resolusjon av 17. juli 1931 fikk sogneprest til Sandvikens menighet i Bergen Th. Isaachsen avskjed i naade fra 1. oktober i henhold til lov om aldersgrense og fratraadte sitt embede fra samme dag.

Under 23. januar blev sogneprest Skipenes i Stryn utnevnt til sogneprest i V. Slidre, sogneprest Gulbrandsen i Herøy under 13. februar til residerende kapellan i Onsøy, residerende kapellan i Førde Trygve Thomassen til tredjeprest i Hetland 2. oktober, og under 20. november blev residerende kapellan til Sandvikens menighet Karl Marthinussen utnevnt til sogneprest i samme menighet. — 6. mars blev ordinert prest Peter Birger Hove utnevnt til sogneprest i Haram, 20. mars cand. theol. Hallvard Søvde til sogneprest i Askvoll, samme dato ordinert prest Vermund Hollekim til residerende kapellan i Haus, og ordinert prest Ludvig Klaastad til residerende kapellan i Lindaas, 31. august blev cand. theol. Nils Rosef ansatt som hjelpeprest i Aalesund, 18. september utnevntes cand. theol. Karl Martin Gaasemyr til sogneprest i Herøy, 16. oktober blev hospitalsprest Sverre Jervell utnevnt til domprost og sogneprest i Domkirkens menighet i Stavanger, og under 4. desember utnevntes sogneprest i Valle Ole Johan Amlie til sogneprest i Ulvik.

4 av bispedømmets prester blev altsaa forflyttet til andre bispedømmer, slik at avgangen av prester ialt utgjør 7. Tilgangen paa nye prester utgjør ogsaa 7.

Til prost i Søre Sunnhordland blev sogneprest i Sveio Johannes Theodor Hovda utnevnt 17. april, til prost i Nordhordland sogneprest Nils Halstein Røed i Manger og til prost i Søre Sunnmøre sogneprest til Ørsta Karl Julius Roald, begge under 17. april.

Ved aarsskiftet 1931-32 stod følgende kall ledige: Sandvikens sogneprestembede (overtatt 1. januar 1932), Ulvik og Hamre sognekall samt Førde residerende kapellani. Hamre sognekall betjentes av stiftskapellan, de øvrige av ordinerte prester.

Antall kirker, kapeller og prester. Antallet av kirker og kapeller beløper sig til 235, antallet av prester utgjør 119.

Nynorsk liturgi er innført i Solund til bruk ved konfirmasjon samt ved de to høitidsgudstjenester Olsok og 17. mai.

Nynorsk salmebok er innført og tatt i bruk i Jølster og i Skodje. — *Blix's Nokre Salmar* brukes i de fleste av bispedømmets kirker som ennu har Landstads gamle salmebok.

Kirkelig aarsstatistikk, se vedlagte skjema. — Tallet paa kirkelemmer i bispedømmet er efter folketellingen i 1930: 431 072.

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Menighet, prestegjeld, prosti	Gudstjenester	Messefall	Møter ved presten	Antall legmenn prekt ved ordinære gudstjenester	Sykebesøk inklusive sognebud	Anstaltbesøk	Skolebesøk	Antall ganger brukt fri tekst	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte
Domkirken	160	0	495	4	1622	39	1	0	158	7	142
Korskirken	133	0	239	1	580	0	0	0	87	7	67
Mariakirken	78	0	90	2	292	0	0	0	79	1	55
Sandviken	147	0	611	0	1500	54	2	4	297	11	313
St. Olav	82	2	—	3	593	0	0	0	35	0	69
Nykirken	155	0	265	4	567	0	2	1	166	15	122
Johannes	169	0	298	2	879	58	1	0	140	6	136
Aarstad	177	0	374	0	640	31	3	0	405	10	392
Lungegaarden	32					77					1
St. Markus	77	0	109	1	89	8	0	0	33	2	66
St. Jakob	77	0	140	0	310	6	0	0	8	0	30
Bergens kommunale prest	92	0	80	0	Kan ikke opgis		0	0	43	1	13
Bergens hospitalsprest	139	7	146	0	1592	247	0	2	0	0	0
Bergens Domprosti	1518	9	2847	17	8664	520	9	7	1451	60	1406
Sveio	73	1	99	1	82	0	11	0	60	1	67
Finnaas	66	3	54	4	22	0	11	0	149	2	135
Etne	66	4	63	2	79	0	8	1	36	1	34
Skaanevik	65	5	41	0	27	0	0	0	47	1	46
Søre Sunnhordland	270	13	257	7	210	0	30	1	292	5	282
Kvinnherad	140	6	168	3	153	26	13	2	72	0	70
Fjelberg	74	2	91	8	67	2	9	1	73	0	66
Stord	61	3	156	3	281	12	3	3	89	1	86
Fitjar	60	3	48	1	79	0	2	1	60	1	60
Tysnes	74	2	33	0	241	0	6	0	64	1	67
Nordre Sunnhordland	409	16	496	15	821	40	33	7	358	3	349
Fusa	80	1	76	1	81	0	6	0	74	1	72
Os	79	1	113	0	69	0	0	0	99	4	111
Fana	254	4	310	1	1126	102	7	0	153	4	294
Sund	70	0	126	0	230	6	6	0	45	1	52
Austevoll	61	5	71	4	141	1	9	2	53	0	54
Fjell	60	2	26	4	54	0	6	0	88	0	100
Askøy	74	0	74	4	218	12	12	0	114	3	108
Laksevaag	102	0	132	0	369	39	9	0	184	4	182
Midhordland	780	13	928	14	2288	160	55	2	810	17	973
Haus	131	3	67	0	114	6	7	0	87	0	104
Bruvik	65	0	34	3	25	0	0	0	83	3	81
Hosanger	65	3	54	2	74	0	0	1	50	1	57
Hamre	82	4	73	3	76	0	6	0	57	1	71
Osterøy	343	10	228	8	289	6	13	1	277	5	313

BJØRGVIN BISPEDØME 1931.

Konfirmerte	Undervist, men ikke konfirmert	Konfirmanter til alters	Ekteskap ved kirkelig vigsel	Ekteskap borgerlig stiftet	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Ialt	Jordfestede	Innkommet ved kollekt og offer	Innmeldt i kirken	Utmeldt av kirken
209	0	Kan ikke besvares	172	17	2667	0	217	2884	92	10682,87	5	12
103	0	50	85	12	1686	0	99	1785	61	7381,00	0	4
89	0	0	43	6	990	0	24	1014	33	2621,76	0	4
252	0	110	101	9	1383	0	103	1486	86	4264,07	0	20
103	0	54	55	5	868	0	39	907	52	1152,34	1	9
183	0	60	245	23	1140	0	40	1180	85	5690,45	2	9
191	0	138	113	10	2743	0	92	2835	107	10749,30	0	13
346	0	176	114	0	1339	23	54	1416	100	3955,63	9	19
						37		31	37			
88	0	15	23	5	255	0	9	264	29	779,23	0	4
47	0	32	16	2	1801	0	8	1809	24	4060,56	1	4
0	0	0	1	0	57	0	193	250	245	—	1	0
0	0	0	0	0	269	0	49	318	22	467,54	0	0
1611	0	635	968	89	15198	54	927	16179	973	51806,75	19	98
93	0	93	17	0	652	79	79	810	45	1074,43	0	1
143	0	143	33	0	1201	0	36	1237	64	3099,28	0	0
35	1	34	10	0	274	0	70	344	32	1025,09	1	0
48	0	48	12	0	455	0	21	476	41	573,16	0	0
319	1	318	72	0	2582	79	206	2867	182	5771,96	1	1
87	1	87	25	0	877	26	78	981	59	2206,97	0	0
65	0	—	23	0	696	28	42	766	37	1840,16	0	0
113	0	—	20	1	581	48	25	654	34	1358,23	0	1
57	0	57	9	0	443	0	27	470	34	1120,68	0	4
82	0	82	12	0	675	15	120	810	43	1966,79	0	1
404	1	226	89	1	3272	117	292	3681	207	8492,83	0	6
73	0	73	15	0	762	0	57	819	60	1502,18	0	0
148	0	148	38	0	792	0	26	818	78	1634,00	0	0
262	0	220	58	9	1466	144	202	1812	123	4231,55	1	7
45	0	45	9	1	587	0	85	672	40	1406,68	2	0
61	0	61	4	0	875	0	92	967	42	1519,33	0	0
114	0	85	8	0	477	0	23	500	35	1318,39	0	0
116	0	110	17	2	568	67	88	723	48	2375,79	0	3
154	0	102	32	6	746	0	78	824	66	2284,40	0	3
973	0	4	181	18	6273	211	651	7135	492	16272,32	3	13
113	1	113	27	0	1061	30	56	1147	72	2933,84	0	2
107	0	52	14	1	477	0	25	502	39	982,00	0	2
71	1	71	14	0	514	6	44	564	40	1350,10	0	1
77	0	—	7	0	497	38	42	577	67	1687,88	0	5
368	2	236	62	1	2549	74	167	2790	218	6953,82	0	10

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Menighet, prestegjeld, prosti	Gudstjenester	Messefall	Møter ved presten	Antall legmenn prekt ved ordinære gudstjenester	Sykebesøk inklusive sognebud	Anstaltbesøk	Skolebesøk	Antall ganger brukt fri tekst	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte
Alversund	74	1	74	1	77	0	6	0	50	0	62
Herdla	55	6	35	2	62	0	0	0	131	3	120
Manger	81	4	75	0	82	12	6	0	73	1	74
Lindaas	133	3	143	3	362	40	25	2	137	3	139
Masfjorden	67	1	12	0	29	0	8	0	34	0	36
Nordhordland	410	15	339	6	612	52	45	2	425	7	431
Strandebarm	70	0	41	0	63	0	15	0	54	1	54
Kvam	73	0	82	0	63	0	6	1	68	0	68
Ullensvang	64	0	91	0	461	2	32	1	57	1	60
Odda	61	3	93	8	103	17	1	0	186	8	168
Røldal	56	6	50	0	76	0	5	0	13	0	13
Ulvik	66	0	42	1	55	32	0	1	67	2	69
Evanger	67	3	90	5	115	0	6	6	23	0	17
Voss	118	0	190	4	128	96	3	0	151	10	138
Vossestrand	62	1	98	0	99	13	1	1	37	3	36
Hardanger og Voss	637	13	777	18	1163	160	69	10	656	25	623
Jostedal	58	8	27	2	19	0	7	0	29	2	33
Luster	62	4	30	0	15	16	3	0	47	3	39
Hafslo	65	6	25	0	29	0	1	2	60	3	58
Aardal	35	5	43	0	34	0	4	2	32	2	37
Indre Sogn	220	23	125	2	97	16	15	4	168	10	167
Lærdal	60	5	174	7	108	34	20	3	28	3	27
Aurland	61	1	40	0	85	24	0	1	49	3	39
Sogndal	73	3	71	0	151	16	11	0	69	3	60
Leikanger	63	2	30	1	108	1	4	4	29	1	25
Midtre Sogn	257	11	315	8	452	75	35	8	175	10	151
Balestrand	62	2	44	3	73	11	8	0	46	2	42
Vik	63	4	19	1	83	15	2	0	57	3	63
Lavik	72	3	62	3	109	10	12	3	121	4	125
Gulen	54	4	30	5	45	0	5	1	44	0	47
Solund	57	11	16	0	31	0	10	0	32	0	37
Hyllestad	63	4	34	0	55	0	5	1	30	0	33
Ytre Sogn	371	28	205	12	396	36	42	5	330	9	347
Askvoll	73	5	50	2	93	28	2	2	53	3	57
Fjaler	69	5	80	0	151	19	0	2	67	3	69
Gaular	67	4	60	0	86	0	4	0	46	1	53
Jølster	65	4	66	2	152	6	0	0	52	0	51
Førde	119	5	86	0	123	26	6	8	109	3	115
Kinn	151	5	106	1	136	85	9	0	111	1	117
Bremanger	71	3	36	2	92	0	13	0	48	0	45
Sunnfjord	615	31	484	7	833	164	34	12	486	11	507

BJØRGVIN BISPEDØME 1931.

Konfirmerte	Undervist, men ikke konfirmert	Konfirmanter til alters	Ekteskap ved kirkelig vigsel	Ekteskap borgerlig stiftet	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Ialt	Jordfestede	Innkommet ved kollekt og offer	Innmeldt i kirken	Utmeldt av kirken
70	1	65	16	1	564	4	37	605	57	1947,37	0	7
162	0	162	25	1	1068	37	52	1157	65	963,16	0	2
111	0	111	18	2	1606	0	28	1634	59	2160,95	2	7
171	0	149	27	1	1473	33	59	1565	87	2240,21	0	4
46	1	46	4	0	401	0	21	422	32	640,00	0	0
560	2	533	90	5	5112	74	197	5383	300	7951,69	2	20
79	0	78	10	0	444	15	6	465	55	1680,05	0	1
85	0	75	17	0	1587	15	90	1692	43	3780,68	0	0
71	0	70	15	0	334	38	48	420	50	539,76	1	0
125	0	0	46	6	228	0	18	246	41	1022,84	2	30
18	0	0	1	0	49	0	14	63	14	82,00	0	0
61	0	61	15	0	197	0	14	211	44	537,16	0	0
37	0	37	5	0	707	22	61	790	21	975,29	0	0
130	0	130	51	2	957	46	64	1067	99	3154,11	1	3
45	1	—	6	2	317	26	17	360	21	443,31	0	11
651	1	451	166	10	4820	162	332	5314	388	12215,20	4	45
26	0	26	5	0	89	0	10	99	10	300,00	0	1
53	0	53	11	0	295	0	13	308	35	446,00	0	0
49	0	40	17	0	416	0	82	498	45	591,17	0	1
32	0	32	8	0	35	0	9	44	19	89,26	0	0
160	0	151	41	0	835	0	114	949	109	1426,43	0	2
40	0	—	9	0	170	0	24	194	37	759,74	0	0
30	0	28	12	0	113	0	11	124	23	694,72	0	0
60	0	60	8	0	808	0	76	884	39	1556,83	0	0
54	0	54	4	0	196	0	15	211	33	975,17	2	2
184	0	142	33	0	1287	0	126	1413	132	3986,46	2	2
31	0	31	10	0	608	31	74	713	21	752,14	0	0
50	1	49	13	0	245	26	31	302	52	900,00	0	0
88	0	88	22	1	439	56	23	518	63	2011,63	0	1
58	0	58	9	0	312	0	30	342	57	770,61	0	0
48	0	48	4	1	216	0	27	243	29	290,75	0	1
40	0	38	4	0	202	3	50	255	32	945,45	0	0
315	1	312	62	2	2022	116	235	2373	254	5670,58	0	2
57	0	—	14	0	500	119	91	710	39	955,00	0	1
72	0	72	16	1	646	0	117	763	34	3507,08	0	0
63	0	63	13	0	776	20	38	834	48	1373,43	0	0
53	0	53	6	0	1356	199	56	1611	33	1035,33	0	0
124	0	123	20	1	750	0	68	818	74	1070,00	0	0
126	0	124	36	0	793	0	90	913	86	?	0	0
73	0	73	13	0	584	4	49	607	37	745,06	0	0
568	0	508	118	2	5375	342	509	6256	351	8685,90	0	1

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Menighet, prestegjeld, prosti	Gudstjenester	Messefall	Møter ved presten	Antall legmenn prekt ved ordinære gudstjenester	Sykebesøk inklusive sognebud	Anstaltbesøk	Skolebesøk	Antall ganger brukt fri tekst	Fødte	Derav utenfor ekteskap	Døpte
Selje	96	0	55	0	96	10	11	0	140	4	140
Davik	83	4	58	1	67	0	8	0	62	3	55
Eid	70	1	40	1	23	0	7	7	42	0	48
Hornindal	60	5	30	2	24	0	3	0	22	1	25
Gloppen	120	7	172	12	113 121	13	14	5	59	1	58
Innvik	70	0	33	1	39	0	17	0	44	0	46
Stryn	70	0	68	0	113	0	4	1	47	1	50
Nordfjord	569	17	456	17	596	23	64	13	416	10	422
Vannylven	65	0	77	4	35	0	14	0	53	3	56
Sande	76	1	86	1	95	0	15	0	66	1	73
Herøy	64	2	40	3	39	27	6	1	118	4	107
Ulstein	62	8	136	10	80	8	5	1	94	0	100
Ørsta	65	2	110	7	147	61	10	0	77	3	73
Volda	70	2	129	2	79	12	0	0	100	1	91
Hjørundfjord	60	3	93	2	75	0	3	1	27	1	29
Søre Sunnmøre	462	18	671	29	550	108	53	3	535	13	529
Sunnylven	69	2	116	2	132	22	9	0	25	2	29
Norddal	63	3	58	0	99	26	4	4	44	0	46
Stranda	75	3	79	0	148	0	4	1	31	0	33
Ørskog	71	4	79	0	147	23	2	0	71	1	88
Austre Sunnmøre	278	12	332	2	526	71	19	5	171	3	196
Skodje	68	2	184	10	184	12	6	0	53	1	59
Borgund	111	8	162	12	166	10	4	1	203	4	200
Aalesund	151	0	518	4	381	153	8	2	259	19	236
Haram	70	2	83	1	23	0	7	5	98	2	103
Nordre Sunnmøre	400	12	947	27	754	175	25	8	613	26	598
Bergen Domprosti	1518	9	2847	17	8664	520	9	7	1451	60	1406
Søre Sunnhordland	270	13	257	7	210	0	30	1	292	5	282
Nordre Sunnhordland	409	16	496	15	821	40	33	7	358	3	349
Midhordland	780	13	928	14	2288	160	55	2	810	17	973
Osterøy	343	10	228	8	289	6	13	1	277	5	313
Nordhordland	410	15	339	6	612	52	45	2	425	7	431
Hardanger og Voss	637	13	777	18	1163	160	69	10	656	25	623
Indre Sogn	220	23	125	2	97	16	15	4	168	10	167
Midtre Sogn	257	11	315	8	452	75	35	8	175	10	151
Ytre Sogn	371	28	205	12	396	36	42	5	330	9	347
Sunnfjord	615	31	484	7	833	164	34	12	486	11	507
Nordfjord	569	17	456	17	596	23	64	13	416	10	422
Søre Sunnmøre	462	18	671	29	550	108	53	3	535	13	529
Austre Sunnmøre	278	12	332	2	526	71	19	5	171	3	196
Nordre Sunnmøre	400	12	947	27	754	175	25	8	613	26	598
Bjørgvin bispedøme	7539	241	9407	189	18251	1606	541	88	7163	214	7294

BJØRGVIN BISPEDØME 1931.

Konfirmerte	Undervist, men ikke konfirmert	Konfirmanter til alters	Ekteskap ved kirkelig vigsel	Ekteskap borgerlig stiftet	Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Ialt	Jordfestede	Innkommet ved kollekt og offer	Innmeldt i kirken	Utmeldt av kirken
152	0	152	33	2	1774	0	86	1860	78	2060,00	0	4
46	0	46	6	0	864	71	71	1006	54	470,96	0	0
48	1	47	21	0	400	0	10	410	47	790.00	0	0
37	0	37	6	0	140	0	9	149	22	208,64	0	0
59	0	59	16	0	884	7	59	950	48	1337,88	0	0
40	0	33	9	0	1026	0	24	1050	42	1036.75	0	0
57	1	56	12	0	455	0	28	483	42	1498,76	0	0
439	2	430	103	2	5543	78	287	5908	333	7402,99	0	4
53	0	43	23	0	534	19	29	582	32	977,72	0	2
63	1	63	10	0	1013	Ved legm. 17 6	45	1081	37	1000,00	8	0
107	0	—	17	0	211	Ved legm. 2 24	16	253	44	1505,70	0	0
120	0	—	30	0	1198	105	59	1362	36	2725,86	0	0
86	0	81	21	0	833	39	85	957	56	2309,00	0	1
92	0	80	32	2	1250	51	37	1338	55	1245,80	5	4
33	0	31	5	0	528	0	33	561	16	648,72	0	46
554	1	298	138	2	5567	263	304	6134	276	10412,80	13	53
25	0	25	8	0	221	13	31	265	26	661,00	0	0
45	0	45	8	0	377	0	76	453	27	644,02	0	1
50	0	49	13	0	763	21	37	821	30	1539,75	0	0
75	0	75	21	0	445	12	18	475	60	1213.56	2	1
195	0	194	50	0	1806	46	162	2014	143	4058,33	2	2
77	0	—	15	0	974	0	61	1035	37	514,50	0	0
210	0	92	68	0	1272	70	58	1400	99	964,66	0	3
357	0	—	139	7	1136	0	172	1308	135	4119,18	6	11
113	0	—	14	0	486	0	5	491	53	207,12	0	2
757	0	92	236	7	3868	70	296	4234	324	5805,46	6	16
1611	0	635	968	89	15198	54	927	16179	973	51806,75	19	98
319	1	318	72	0	2582	79	206	2867	182	5771,96	1	1
404	1	226	89	1	3272	117	292	3681	207	8492,83	0	6
973	0	844	181	18	6273	211	651	7135	492	16272,32	3	13
368	2	236	62	1	2549	74	167	2790	218	6953,82	0	10
560	2	533	90	5	5112	74	197	5383	300	7951,69	2	20
651	1	451	166	10	4820	162	332	5314	388	12215,20	4	45
160	0	151	41	0	835	0	114	949	109	1426,43	0	2
184	0	142	33	0	1287	0	126	1413	132	3986.46	2	2
315	1	312	62	2	2022	116	235	2373	254	5670,58	0	2
568	0	508	118	2	+30 5375	342	509	6256	351	8685,90	0	1
439	2	430	103	2	5543	78	287	5908	333	7402,99	0	4
554	1	298	138	2	5567	263	304	6134	276	10412,80	13	53
195	0	194	50	0	1806	46	162	2014	143	4058,33	2	2
757	0	92	236	7	3868	70	296	4234	324	5805,46	6	16
8058	11	5370	2409	139	66139	1686	4805	72630	4682	156913,52	52	275

Bispevisitas blev i 1931 holdt i følgende 18 prestegjeld: Tysnes, Fana, Masfjorden, Lindaas, Røldal, Kvam, Jostedal, Solund, Lavik, Kinn, Jølster, Hornindal, Stryn, Volda, Hjørundfjord, Sykkylven, Haram og Skodje.

I biskop Hognestads sykdomsforfall blev samtlige visitaser holdt av de respektive proster. Hvor visitasene har funnet sted efter biskop Hognestads død, er der alle steder blitt holdt minnegudstjenester over den avholdte biskop.

Gudstjenestene. Det viser sig at klokkerbønnen i gudstjenesten fremdeles var i bruk de fleste steder. Stille bønn var i bruk i Røldal, Høyanger, Kyrkjebø, Ortnevik og Jølster. Den nye konfirmasjonsordning var innført i Volda og Haram, — i Vigra, Skodje, Masfjorden og delvis Lindaas er det valgfritt efter konfirmantenes eget ønske.

Kirkene. Tysnes og Opdal kirker trenger oppussning. Solheim kirke vil i 1932 bli kittet, malt og dekorert, ny messehakel er i arbeide av kvinner i Solheim. Lindaas kirke er malt utvendig, likesaa Myking. Til maling innvendig av Lindaas kirke er igangsatt innsamling. Austrheim kirke trenger aa males og stolene en utbedring. Røldal kirke vil faa ett strøk maling paa syd- og vestsiden i aar, kirkeklokkene er nu istand og der er anskaffet et gulvteppe til kirken av penger som er innsamlet til kirkens forskjønnelse. Vikøy kirke har faatt bedre og lagligere stoler, og efter samraad med kunstmaler Frøvig er kirken malet innvendig med varme sølvgraa og grønne farver. I Øystese kirke er innlagt elektrisk lys og kraft til ovner i begge sakristi. Nytt orgel er anskaffet i Brekke kirke. Likesaa er der kommet orgel i Solund og Hersvik kirker. Solund kirke er restaurert og er blitt stilig og vakker. Hovedkirken i Florø er malet utvendig, og den innvendige maling er planlagt av Domenico Erdmann. Aalhus kirke trenger aa males innvendig, og har man raadet til sakkyndig assistanse. Til et paatenkt kapell i Vassenden er der samlet inn endel penger privat. Hornindal kirke er pusset og utsmykket. Innsamling av midler til utsmykning av Sæbø kirke innvendig er igang. Skodje kirke er malet innvendig.

Kirkegaardene. Stort sett var kirkegaardene i god orden og velholdt. Hvor der manglet kart, og det var mange steder, blev kirkegaardstilsynet sterkt paalagt aa kartlegge kirkegaardene, slik at gravningen kan foregaa i den rette orden.

Kristelig og sedelig liv. Først skal jeg gi et oversyn over kirkesøkning efter opgaver og telling:

	Prestegjeld.	Kirker og hus til søndagsbruk.	Folketall 1930.	Kirkerum.	Søkning.
1.	Tysnes	4	4 398	1 768	750
2.	Fana	4	14 500	1 570	650
3.	Masfjorden ..	3	2 220	570	170
4.	Lindaas	5	7 253	1 920	1 100
5.	Røldal	1	743	220	50
6.	Kvam	3	4 287	1 000	900
7.	Jostedal	1	956	200	50
8.	Lavik	6	5 927	1 793	1 075

	Prestegjeld.	Kirker og hus til søndagsbruk.	Folketall 1930.	Kirkerum.	Søkning.
9.	Solund	3	1 883	642	420
10.	Kinn	5	6 368	2 126	920
11.	Jølster	2	2 898	930	780
12.	Hornindal ...	1	1 530	450	250
13.	Stryn	3	2 689	980	550
14.	Volda	3	5 697	850	600
15.	Hjørundfjord	2	1 872	1 000	700
16.	Ørskog	2	4 420	1 800	700
17.	Haram	5	4 972	1 149	500
18.	Skodje	2	3 235	900	625
	Ialt	55	75 848	19 868	10 790

Til samtale paa kirkegulvet ved visitasgudstjenester og ved barnegudstjenester møtte det frem vel 1000 konfirmanter og annen ungdom og ca. 2650 skolebarn. At antallet ikke er større, skriver sig fra at været under flere av visitasene var saa stormfullt at det var vanskelig aa komme frem. Samtalen med konfirmantene blev dessuten sløifet i Volda, da interimskirken ikke gav plass for ungdommen.

Skolene hadde jevnt over minst 6 timer kristendomsoplæring i uken, og til lærebøker blev brukt baade bibelhistorie, katekismus og forklaring. Kunnskapene var over det hele gode. De innskrevne til konfirmantundervisningen lot sig alle konfirmere. Søndagsskoler finnes i alle prestegjeld, kanskje ikke saa utbredt som ønskelig kunde være.

Fri nattverd er ikke meget i bruk i bispedømmet, heller ikke nattverd ved legfolk.

Sogneraadene viste sig aa ta sig mest av det som hører med til kirketilsynet. Visitator nyttet anledningen til aa opfordre dem til aa gaa igang med menighetsarbeide, sette igang søndagsskoler, øve tilsyn med gamle og syke og verne om søndagsfreden.

Dessuten raadet man til aa skaffe penger til forskjellige formaal som sykesøster, gamlehjem, nytestamenter til konfirmanter og lignende.

Om det moralske og sedelige liv er aa si, at tilstanden over det hele er bra. Prest og menighet arbeider i regelen godt sammen.

Innmeldt i kirken fra den Romersk-katolske kirke 7, Metodistmenigheten 15, intet samfund 21, Baptistmenigheten 1, den Evangeliske Frikirke 1, Mormonene 1, Pinsevennene 7, tilsammen 52.

Utmeldt av kirken til Pinsevennene 89, intet samfund 75, Metodistmenigheten 23, Baptistmenigheten 7, Norges Frie Evangeliske Forbund 2, Christian Science 3, Syvende-Dags-Adventister 9, de Siste Dages Hellige (mormonene) 9, den Romersk-katolske kirke 4, Russellianerne 2, den Lutherske Frikirke 3, den Internasjonale Bibelstudieforening 2, Kristi Menighet paa Halden 1, Viddal Frimenighet 46, tilsammen 275.

Bjørgvin bispestol mai 1932.

Ole C. Iversen.
Vik.

VI. NIDAROS BISPEDØMME.

Bispedømmets geistlighet. Der var i aaret 1931 ingen dødsfall blandt de i embede værende geistlige. Heller ikke blev nogen prest i bispedømmet meddelt avskjed.

Befordret til embede utenfor bispedømmet blev 2 prester: residerende kapellan Mehus i Kvernes, utnevnt til sogneprest i Nesna, og stiftskapellan Tveit, utnevnt til residerende kapellan i Borge i Østfold.

Befordret til nytt embede innenfor bispedømmet blev 1 prest: stiftskapellan Skjaanes, utnevnt til sogneprest i Klæbu.

Utnevnt til embede i bispedømmet uten før aa ha innehatt saadant blev ialt 5: ordinert prest Hov til sogneprest i Bjørnør, ordinert prest Fikkan til sogneprest i Vikna (som han paa forhaand bestyrte), og de teologiske kandidater Barkve og Berg til residerende kapellaner henholdsvis i Støren og Kvernes, samt Lunde til stiftskapellan.

Avgangen paa prester var saaledes kun 2, mens tilgangen var 5; antallet av ledige embeder, der ved aarets begynnelse var 6, gikk saaledes ned til 3, nemlig: Vaar Frue residerende kapellani (ledig fra 1929), et stiftskapellani (fra 1931), samt stillingen som hjelpeprest i Grong og Lierne, der i en lang aarrekke har staatt ubesatt og hvorom henvises til forrige aarsberetning. I 1931 blev den dog i tiden mai—oktober betjent av ordinert prest Johannes Halten.

Ingen ny prestestilling er oprettet i 1931, men sognepresten i Orkdal prost Høyem har faatt sin sønn cand. theol. G. K. Høyem ordinert som midlertidig personlig hjelpeprest. Antallet av faste prestestillinger er saaledes fremdeles 97. Prestemangelen i Trondheim by er da fremdeles ikke avhjulpet. Jeg finner det meget beklagelig at menighetsreguleringssaken ikke blir hurtigere fremmet og fremdeles skal staa hindrende i veien ikke blott for besettelsen av Vaar Frue residerende kapellani, men ogsaa for antagelse av rent midlertidige hjelpeprester i de 2 store østbymenigheter, til tross for at man har de fornødne midler til deres avlønning.

Hvad Strinda prestegjeld angaar, hvor folkemengden nu er omkring 17 000, er der nu av sogneprest og menighetsraad utarbeidet et forslag gaaende ut paa ansettelse av 2 nye prester. Det er vedtatt paa menighetsmøter, men beror nu hos de kommunale myndigheter.

Ved betjening av ledige embeder har i aarets løp foruten stiftskapellanene været anvendt de ordinerte prester Furberg, Fikkan og Halten.

2 *prostebestallinger* er utferdiget: for sogneprest Grasmo i Kristiansund og sogneprest Aune i Surnadal, som proster henholdsvis i Ytre og Indre Nordmøre prosti.

Geistlighetens arbeide. Biskopen: I aaret 1931 har der 2 ganger været forrettet presteordinasjon med tilsammen 10 ordinander. 21. juni ordinertes i Stiklestad kirke under kretsmøte for det Norske Misjonsselskap 7 teologiske kandidater der hadde erholdt ordinasjonstillatelse: Oluf Angell Holte Eggen for aa gaa som misjonær til Kina i det Norske Misjonsselskaps tjeneste, Henry Marentius Slotten og Sverre Myklebust for aa virke henholdsvis i Norges Finnemisjonsselskaps og Norges Kristelige Ungdomsforbunds tjeneste, Gustav Kamstrup Høyem

for aa være hjelpeprest hos sin far, sognepresten i Orkdal, og Ole Fossum, Ivar Mathias Fredriksen Hals og Jakob Magne Brekke for aa bestyre ledige embeder, de 2 første i Nidaros, den siste i Bjørgvin bispedømme. 8. oktober ordinertes i Domkirken Adolf Barkve, Nils Larsen Berg og Erik Jensson Lunde, utnevnt, de 2 første til residerende kapellaner henholdsvis i Støren og Kvernes, den siste til stiftskapellan i Nidaros bispedømme.

Ingen *kirkeinnvielser* fant sted.

Visitaser: Der blev avholdt 17 visitaser: i Domsognet og Lademoen sogn samt ved Hospitals- og fengselsprestembedet i Trondheim, og i følgende 14 prestegjeld: Nesset, Bolsøy, Halsa, Ørland, Frøya, Stadsbygd, Holtaalen, Malvik, Leksvik, Beitstad, Grong (hovedsognet og Høylandet sogn), Lierne, Kolvereid og Flatanger. Dessuten blev Reitgjerdet asyl besøkt og gudstjeneste holdt i kapellet der.

Der blev under visitasene holdt gudstjenester i samtlige kirker og kapeller, ialt 58, og dessuten 6 andre opbyggelige møter. Ved 52 av gudstjenestene samtaltes med skolebarn eller (og) konfirmanter og konfirmert ungdom. I samtalene deltok i det hele 3636 barn og unge. Der blev holdt 18 menighetsmøter og 12 lærermøter, i hvilke siste deltok ca. 165 lærere og lærerinner; lærermøte lot sig ikke avholde i Lierne og paa Frøya, dels fordi visitasen falt paa en tid da de fleste lærere var borte paa feriereiser, dels fordi de store avstander gjorde det vanskelig aa samle de faa gjenværende. I forbindelse med visitasene i Trondheim paahørte biskopen kristendomsundervisningen i 3 klasser ved den høiere skole og 29 klasser i folkeskolen.

Visitasene fikk ogsaa i 1931 en særdeles god tilslutning fra menighetene; forøvrig kan jeg om disse henvise til de medfølgende utskrifter av visitasprotokollene og til hvad jeg har uttalt i mine 2 foregaaende aarsberetninger.

Jeg har i 1931 dessuten leilighetsvis prekt i alle byens kirker og i stor utstrekning deltatt i det frivillige kristelige arbeide og talt ved over 30 møter og fester. 30. april—3. mai ledet jeg det frivillige bispedømmemøte i Trondheim, et møte som var særdeles godt besøkt og fulgtes med stor interesse, ikke blott blandt dem der fylte forsamlingslokalet, men ogsaa gjennem pressens referater ute i bispedømmet. I juni ledet jeg kretsmøtet for det Norske Misjonsselskap i Verdal og deltok og prekte ved Romsdals Presteforenings møte i Bolsøy. I begynnelsen av juli prekte jeg ved Norges Finnemisjonsselskaps generalforsamling i Oslo og senere i samme maaned ved Lærerinnenes Misjonsforbunds nordiske møte i Trondheim. I august og september deltok jeg i biskop Hognestads sted som representant for den Norske Kirke i Faith and Order-konferansen i High Leigh ved London og i World Alliance's internasjonale møte i Cambridge. Mellem disse møter besøkte jeg Leith og Glasgow, hvor jeg i mine unge dager var sjømannsprest, og ordnet herunder en sak for Sjømannsmisjonen. I oktober deltok jeg i et større fredsmøte i Stockholm og like efterpaa i det frivillige kirkemøte i Oslo og i det efterfølgende bispemøte sammesteds. Aaret har saaledes været et meget interessant, men ogsaa meget anstrengende arbeidsaar.

Prostene har ogsaa i det forløpne aar ved Departementets imøtekommenhet faatt adgang til aa delta i visitasene og utføre innsettelse av nye prester. Det er ogsaa meget aa ønske at prostenes stilling atter kan bli av større betydning og til mere nytte enn de var naar de var avskaaret fra reiser i prostiet og saaledes ikke kunde erhverve sig det lokalkjennskap som maa til.

Prestene. Efterat nu praktisk talt alle prestestillinger er besatt, skulde prestenes arbeide kunne foregaa mere jevnt og regelmessig enn det var mulig under den langvarige prestenød. Bispedømmet har ogsaa en rekke dyktige og trofaste prester baade av eldre og ikke minst av yngre aarganger. Kirkesøkningen blev under aarets visitaser i en rekke prestegjeld opgitt aa være i fremgang; ellers varierer den de fleste steder meget efter aarstidene. Regelmessig oplyses det at søkningen til de opbyggelige møter som prestene holder omkring i bygdene, er meget god; i saa maate er det mere forskjellig med søkningen til de møter som holdes av andre. Her avhenger søkningen mere av forholdene paa stedet og av vedkommende predikants person. Sammenholder man innberetningene fra prestene, der dog i mange tilfelle er ytterst snaue, med de innberetninger som jeg paa henvendelse til de forskjellige frivillige kristelige organisasjoner har faatt, er det ganske tydelig at det særlig fra høsten 1931 av er en større interesse og mottagelighet for Guds ords forkynnelse enn det har været paa lang tid. „Det er ikke bare øket tilslutning til møtene, men man hører Guds ord paa en annen maate," sier en sekretær i en av organisasjonene. Ikke minst gledelig er det, at det paa flere steder viser sig at ungdommen vaakner. I flere bygder har der været likefremme vekkelser, ikke massevekkelser, men dog saaledes at det begynner aa sette sitt preg paa befolkningen i større eller mindre kretser. Det er gjennemgaaende et godt samarbeide mellem prester og lege forkynnere; det motsatte er undtagelser. Hvor der blir vekkelse, blir det derfor ogsaa gledeligvis øket søkning til kirkens gudstjeneste og nattverdbord.

De statistiske opgaver over gudstjenester og møter m. v. viser følgende tall for det hele bispedømme for aaret 1931 og de 2 foregaaende:

	1931.	1930.	1929.
Gudstjenester	6 098	5 999	5 764
Religiøse og kirkelige møter ved presten	6 192	5 679	4 836
Sykebesøk o. s. v.	10 843	9 988	9 066
Sykehus- og gamlehjem-besøk	1 861	1 485	1 386
Skolebesøk	538	480	418

Tallene viser overalt fremgang, og tyder paa at prestene gjerne vil yde mest mulig.

De offentlige bidrag til prestelig arbeide har i 1931 været: *Reisebidrag* til endel prester i vidstrakte og vanskelige distrikter til rikeligere betjening av menighetene med Guds ord og nattverd var for budgettaaret tilstaatt 11 prester med tilsammen kr. 800,00. Herav blev brukt kr. 701,75. Regnskap er innsendt 30. september 1931. — *Til geistlig betjening i*

fiskevær var for 11 prestegjeld bevilget kr. 1200,00. Herav blev brukt kr. 1 079,94. Regnskap blev sendt 30. september 1931. *Til geistlig betjening av militære øvelsesplasser* var tilstaatt kr. 600,00. Sommeren 1931 blev anvendt kr. 517,20. Regnskap er innsendt 2. oktober 1931.

Menighetsraadene. Om disses virksomhet kan i alt vesentlig henvises til uttalelsene i forrige aarsberetning. Dog tror jeg nok at man kan si at der efterhaanden vokser frem en vaaknere og sterkere ansvarsfølelse overfor det kristelige liv i menighetene, saa raadene mere og mere vil bli en støtte for det kristelige arbeide. Et utslag herav er det at menighetsraadene begynner aa søke forbindelse med hverandre. Saaledes innbød Lade menighetsraad i Strinda prostiets samtlige prester og menighetsraadsmedlemmer til et fellesmøte i Trondheim i desember siste aar. Under møtet holdtes foredrag av prosten, med efterfølgende samtale, om menighetsraadenes ansvar og opgaver, dessuten et foredrag av biskopen, og nattverdgudstjeneste i Lade kirke med preken av sogneprest Børset i Selbu.

En ikke saa liten vanskelighet for menighetsraadene bringer de mange andragender om kirkeofringer til de forskjelligste kristelige og humanitære formaal. Det er særlig i disse vanskelige tider umulig aa imøtekomme *alle* anmodninger, og det vil uvegerlig bli noget vanskeligere for de organisasjoner som før var mere eneraadende, aa faa saa mange ofringer som tidligere; dette har tildels vakt nogen misstemning. Paa den annen side kan senere tilkomne virksomheter synes at det faller svært vanskelig for dem aa faa en plass ved siden av de eldre. Her gjelder det paa begge hold aa vise forstaaelse og vidhjertethet.

Deltagelsen i valget av de menighetsraad som tiltraadte 1. januar 1931, var neppe større enn forrige gang, snarere noget mindre. Sist var det samlede antall avgitte stemmer 8361, mens det forrige gang da tallene dog ikke er helt sikre, visstnok oversteg 9000. Dette behøver dog ikke aa bety annet enn at man gjerne ser at det fungerende menighetsraad blir staaende. Men sikkert er det, at det vilde ha sin store betydning at menighetsraadene visste sig valgt med et ganske anderledes stort stemmeantall enn nu er tilfellet.

Salmebokavstemning er i 1931 kun innberettet fra Nærøy, hvor Landstads oprinnelige salmebok er byttet med den Reviderte. Denne skulde efter dette nu være innført i 111 menigheter, mens 15 har innført Nynorsk salmebok, og 49 har beholdt Landstads oprinnelige med Blixsalmene som tillegg; i 7 av disse har man ikke innberettet om nogen avstemning.

Det frivillige kristelige arbeide. Det beløp som innkom ved ofringer og kollekter i kirkene i 1931 er dessverre mindre enn i aaret før; det var da kr. 88 487,14, men falt ned til kr. 80 585,24. Men vanskelig som tiden er baade i kyst- og innlandsdistrikter, kan man vel ikke undres derover; snarere maa man beundre at vaart arbeidende kristenfolk holder saa tappert ut. De største kristelige organisasjoner: det Norske Misjonsselskap, Kinamisjonsforbundet, Santalmisjonen, det Norske Lutherske Indremisjonsselskap, den Norske Sjømannsmisjon og Norges

Finnemisjonsselskap, kan alle meddele at de har holdt stillingen, ja et par av dem har endog stigning i sine ordinære inntekter, mens et par av dem har faatt sin totalinntekt øket ved testamentariske gaver. Om den økede mottagelighet for Guds ord, der har gjort det forløpne aar til et usedvanlig godt arbeidsaar, har jeg ovenfor talt.

Der synes nu aa være frivillig kristelig virksomhet i alle sogn i bispedømmet, men i meget forskjellig utstrekning. Det lar sig dog ikke gjøre aa opgi tallet paa de forskjellige foreninger; en rekke prester gir visstnok nøiaktige opgaver, men der er ogsaa endel som ikke synes aa være fullt orientert paa dette omraade, uaktet jeg ved visitasene opfordrer alle menighetsraad til aa skaffe sig fullstendig oversikt over alt frivillig kristelig arbeide i sognet og føre nøiaktig fortegnelse over alle foreninger.

Ikke minst gledelig er det at *søndagsskoler* nu er oprettet i alle prestegjeld paa nogen undtagelser nær; men maalet: „hver skolekrets sin søndagsskole", er dog ikke paa langt nær naadd. De 3 kristelige *ungdomsskoler* paa Bakketun, Fredly og Rødde meddeles aa ha meget god søkning og se gode resultater av sitt arbeide; det samme gjelder visstnok ogsaa de øvrige.

Kirkene. Ingen *nye kirker eller kapeller* er kommet til i 1931. Det samlede antall er derfor fremdeles 214. En ny kirke er dog under opførelse, Rein kirke i Rissa sogn av Stadsbygd, som nu reises som gave til hjembygden av forfatteren Johan Bojer. Derimot hindrer de trykkede økonomiske forhold realiseringen av en rekke planer om kapellbygning i avsidesliggende strøk. Imidlertid er der ogsaa i det forløpne aar utført adskillig arbeide med utbedring og utsmykning av eldre kirker; særlig bør nevnes den store forandring av Nesset hovedkirkes interiør efter plan av arkitekt Hjelte. — Kirkenes *vedlikehold* er stort sett bra; et par steder volder dog kommunens økonomiske stilling vanskelighet ved aa faa den nødvendige bevilgning til reparasjon og vedlikehold. — Arbeidet med *kirkegaardenes* oparbeidelse og forskjønnelse faar stadig videre omfang.

Kirkenes bruk. Antallet av de ganger kirkene av menighetsraadene har været *tillatt brukt av andre enn menighetens prest* (prester) er dessverre gaatt ned til 472 fra 533 i 1930. Det vil dog ikke si at lege forkynnere kun har talt disse ganger; dessuten har legmenn holdt *prekenen i prestens sted* ved forordnede gudstjenester 69 ganger (1930: 64), og langt oftere har en legmann *talt sammen med menighetens prest.*

Fri tekst for prekenen ved forordnet høimesse er opgitt anvendt 86 ganger; naar tallet plutselig er steget saa meget fra det foregaaende aar, er grunnen at en prest — som forøvrig ikke har været lenge i sin nuværende menighet — visstnok har misforstaatt alterbokens tillatelse til „i enkelte tilfeller" aa benytte dagens epistel eller fri tekst for høimesseprekenen, idet han 26 ganger har prekt over epistelen. Ellers velges dessverre fremdeles den „fri tekst" som oftest innenfor de 3 evangelieperikoperekker, saa man opnaar det motsatte av den tilsiktede allsidigere utnyttelse av Guds ord.

Offentlig nattverdutdeling utenfor kirkehuset er igjen steget litt, fra 24 til 37 ganger. Jeg tror man burde utnytte den her aapnede adgang

noget oftere; i flere tilfeller synes det forøvrig nærmest aa ha været sognebud for en sluttet krets, f. eks. paa et gamlehjem.

Der er fremdeles ingen av biskopen beskikket *nattverdutdeler* — legmann — her i bispedømmet. „Private nattverdforeninger" finnes her og der, men deres tall synes ikke aa være stort.

Av *dissentersamfundene* er det Pinsevennene og Baptistene som synes aa ha nogen vind i seilene og som kan optre noget aggressivt, men stort sett kan forholdet til kristne samfund utenfor vaar kirke sies aa være godt.

Innmeldelser i og *utmeldelser* av den Norske Kirke stiller sig slik:

Inn fra.	Ut til.	Hvilket samfund.
3	0	Den Lutherske Frikirke.
14	2	Metodistkirken.
3	64	Baptistene.
5	79	Pinsevennene.
0	25	Adventistene.
2	0	Den Romersk-katolske kirke.
3	15	Intet bestemt samfund.
12	10	Ikke opgitt.

I alt var der saaledes 42 innmeldelser og 195 utmeldelser.

Kirkelig statistikk.

Statistiske opgaver for bispedømmet for 1931 vedlegges som bilag. Til statistikken skal jeg bemerke: Antallet av *fødte* er ytterligere sunket fra 6300 i 1930 til 6173, en nedgang paa 2 %. Antallet av barn, *født utenfor ekteskap,* er gledeligvis prosentvis sunket dobbelt saa sterkt, nemlig fra 613 til 587. — Antallet av *døpte* gikk ned fra 6022 til 5976. Sammenlignet med antallet av fødsler er antallet av døpte forholdsvis høiere i 1931; det tyder iallfall ikke paa nogen stigende tilbøielighet til aa holde barnene borte fra daapen. Da tallet paa fødte som bekjent omfatter ogsaa dødfødte og endel barn av foreldre utenfor Statskirken, blir praktisk talt alle barnene døpt. — Tallet paa *konfirmerte* viser igjen nogen nedgang efter stigningen i 1930; men ennu er tallet meget høit, saa praktisk talt blir ogsaa alle de unge, som hører vaar kirke til, konfirmert. „Borgerlig konfirmasjon" er der ennu neppe noget av her i bispedømmet. — Antallet av *kirkelig stiftede ekteskaper* er steget fra 2039 i 1930 til 2096, antallet av borgerlig stiftede fra 71 til 78. — *Nattverdgjestenes* antall vedblir gledeligvis fremdeles aa stige, om enn ganske langsomt, fra 33 948 i 1930 til 34 031.

Vi ser ved aarsskiftet tilbake med takk for Herrens trofasthet og med bønn om tilgivelse for alt som av oss blev forsømt. Men vi ser ogsaa med takk og tro fremover fordi der tross alt er rike arbeidsmuligheter for vaar norske kirke.

Trondheim 15. mars 1932.

J. Støren.

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Prestegjeld eller menighet Prosti	Fødte		Døpte	Konfirmanter	
	ialt	utenfor ekteskap		deltatt i forberedelsen	konfirmert
Domsognet	75	12	71	251	251
Vaar Frue kirke	30	6	34	78	77
Ilen	53	8	52	153	152
Bakklandet	94	6	104	272	272
Lademoen	123	16	150	308	308
Hospitalskirken m. v.	–	–	1	–	
Døvemenigheten	–	–	1	12	12
E. C. Dahls stiftelse	447	57	436	–	–
Domprostiet	822	105	849	1074	1072
Vestnes	60	1	62	76	76
Eid	23	1	23	30	30
Grytten	51	2	51	63	63
Nesset	48	2	52	47	47
Veøy	27	2	33	43	43
Indre Romsdal prosti	209	8	221	259	259
Bolsøy	77	1	63	101	101
Molde	49	2	39	59	59
Aukra	89	4	81	81	81
Fræna	60	5	63	54	54
Bud	78	5	76	101	101
Ytre Romsdal prosti	353	17	322	396	396
Kvernes	155	11	142	160	157
Kristianssund	236	27	233	360	358
Halsa	37	3	37	45	45
Aure	76	6	79	90	90
Edøy	77	6	78	89	89
Ytre Nordmøre prosti	581	53	569	744	739
Øre	44	3	35	52	52
Tingvoll	76	2	73	76	76
Øksendal	13	0	13	9	9
Sunndal	26	3	27	39	39
Stangvik	58	6	57	53	53
Surnadal	42	2	48	57	57
Rindal	47	2	45	52	52
Indre Nordmøre prosti	306	18	298	338	338
Hemne	78	6	85	116	116
Hitra	85	8	84	103	103
Frøya	158	18	156	154	154
Ørland	112	13	108	93	90
Sør-Fosen prosti	433	45	433	466	463
Stadsbygd	121	11	108	111	111
Bjugn	83	16	82	91	84
Aafjord	77	6	72	81	81
Bjørnør	94	6	93	100	100
Nord-Fosen prosti	375	39	355	383	376

NIDAROS BISPEDØMME I 1931.

Ekteskap		Nattverdgjester		Jordfestede	Inmeldt i kirken	Utmeldt av kirken	Innkommet ved offer eller kollekt	Antall menighetslemmer ved folketellingen 1920
kirkelig	borgerlig	ialt	utenfor kirken					
261	5	1907	142	118	1	9	4668,61	9130
40	0	705	95	111	0	5	2913,92	5552
52	6	752	34	63	6	4	1532,47	6462
142	14	1282	36	132	2	16	2997,44	16038
103	13	827	60	164	3	16	1668,88	16409
–	–	1372	47	25	–	–	138,42	
1	0	22	–	–	–	–	255,55	
–	–	–	–	–	–	–	0,00	
599	38	6867	414	613	12	50	14175,29	53591
20	0	348	91	54	0	0	128,01	4007
4	0	259	46	23	0	0	606,21	1459
20	0	152	1	46	0	0	1191,35	3724
17	0	330	14	43	0	0	1454,93	3247
10	0	219	14	40	0	0	689,30	2401
71	0	1308	166	206	0	0	4069,80	14838
26	2	963	28	40	7	1	1902,51	4750
51	0	433	15	33	0	2	2392,00	2813
17	0	516	37	56	0	1	1309,00	4309
12	0	165	19	29	0	0	310,85	2972
12	0	116	5	39	0	4	1114,72	3454
118	2	2193	104	197	7	8	7029,08	18298
29	0	724	102	67	0	0	1424 46	8477
101	0	2505	66	169	3	11	5760,04	16462
9	0	385	44	29	0	1	506,32	2794
15	0	489	18	68	0	0	1362,01	4518
10	0	570	88	51	0	0	745,12	3636
164	0	4673	318	384	3	12	9797,95	35887
19	0	491	80	40	0	0	583,49	2474
25	1	621	53	63	0	0	1809,13	4003
2	0	81	4	16	0	0	260,72	924
4	0	148	2	27	0	0	259,05	1862
15	0	292	0	50	0	0	153,00	2993
13	0	452	21	43	0	0	421,07	2900
12	0	607	61	28	0	0	792,88	2363
90	1	2692	221	267	0	0	4279,34	17519
16	0	675	25	66	0	0	1561,39	5116
14	0	328	50	54	1	1	372,81	5026
24	0	462	0	72	1	2	663.13	6431
36	2	481	86	54	0	1	1067,36	4616
90	2	1946	161	246	2	4	3664,69	21189
28	1	473	16	91	1	0	1524,91	6033
18	2	300	20	45	0	7	471,49	4741
16	1	267	12	57	2	0	1024,35	4450
9	0	334	16	52	0	13	768,18	5138
71	4	1374	64	245	3	20	3788,93	20362

KIRKELIG STATISTIKK FOR

Prestegjeld eller menighet Prosti	Fødte		Døpte	Konfirmanter	
	ialt	utenfor ekteskap		deltatt i forberedelsen	konfirmert
Børsa	60	9	63	48	48
Orkdal	134	9	129	138	138
Meldal	103	19	89	133	133
Rennebu	41	1	38	43	43
Opdal	76	4	77	90	90
Orkdal prosti	414	42	396	452	452
Røros	94	18	114	137	137
Holtaalen	70	9	84	119	119
Støren	130	10	128	137	137
Melhus	118	16	121	124	124
Gauldal prosti	412	53	447	517	517
Byneset	41	9	38	40	40
Strinda	273	33	182	198	198
Malvik	46	4	50	70	70
Klæbu	40	8	44	36	36
Selbu	90	8	85	110	109
Strinda prosti	490	62	399	454	453
Øvre Stjørdal	80	6	82	112	112
Nedre Stjørdal	110	13	113	140	140
Frosta	74	5	69	96	96
Leksvik	54	4	49	63	63
Stjørdal prosti	318	28	313	411	411
Skogn	67	5	69	74	74
Levanger	84	5	63	88	87
Verdal	116	11	106	163	163
Ytterøy	58	3	51	53	53
Sør-Innherad prosti	325	24	289	378	377
Inderøy	77	3	86	91	91
Sparbu	85	4	77	86	86
Steinkjer	86	6	87	89	89
Beitstad	120	10	119	103	103
Stod	40	1	48	39	39
Nord-Innherad prosti	408	24	417	408	408
Snaasa	52	2	54	41	41
Lierne	42	10	37	35	35
Grong	102	7	112	126	126
Overhalla	61	1	75	36	36
Namsos	156	17	123	119	119
Indre Namdal prosti	413	37	401	357	357
Flatanger	31	2	39	34	34
Fosnes	39	3	52	53	53
Kolvereid	55	5	54	65	65
Nærøy	39	4	29	32	32
Vikna	102	12	70	68	67
Leka	48	6	43	32	32
Ytre Namdal prosti	314	32	287	284	283
Hele bispedømmet	6173	587	5976	6921	6901

NIDAROS BISPEDØMME I 1931.

Ekteskap		Nattverdgjester		Jordfestede	Innmeldt i kirken	Utmeldt av kirken	Innkommet ved offer eller kollekt	Antall menighets-lemmer ved folketellingen 1920
kirkelig	borgerlig	ialt	utenfor kirken					
13	0	282	43	47	0	0	1421,04	3269
35	1	633	105	97	1	6	1259,38	6898
23	1	875	88	49	0	0	1650,85	4866
13	0	376	13	29	0	0	599,46	2517
18	0	378	25	43	0	4	ca. 1330,00	4126
102	2	2544	274	265	1	10	6260,73	21676
47	0	390	12	71	0	1	669,16	5126
24	0	621	39	48	0	1	1107,46	5112
35	0	505	23	92	0	1	1568,32	6866
30	0	403	88	86	0	8	2885,94	6371
136	0	1919	162	297	0	11	6230,88	23475
7	0	221	59	35	0	0	341,50	2483
65	16	374	39	132	0	19	1404,55	11506
22	0	239	12	42	5	0	519,82	3267
12	2	112	1	24	0	0	322,95	2079
22	2	473	36	67	0	0	729,48	5023
128	20	1419	147	300	5	19	3318,30	24358
39	1	444	31	65	0	4	887,02	5100
44	0	787	95	79	0	0	1860,29	6761
23	0	389	40	56	0	2	1097,78	4661
18	0	662	174	37	0	0	736,64	2946
124	1	2282	340	237	0	6	4581,73	19468
17	0	196	20	33	0	0	732,04	3593
14	0	396	34	44	2	1	1121,20	4220
37	1	481	26	79	1	14	1198,63	6617
8	0	268	32	44	1	0	394,12	3127
76	1	1341	112	200	4	15	3445,99	17557
27	1	383	12	53	0	0	654,48	4483
21	1	271	34	40	0	0	804,96	4252
34	1	474	73	55	2	2	1071,94	4293
24	2	298	37	51	0	0	246,89	4317
11	0	120	17	27	0	3	352,00	2448
117	5	1546	173	226	2	5	3130,27	19793
18	0	97	15	38	0	0	68,00	2380
10	0	179	8	21	0	0	192,90	1678
39	1	314	12	61	0	0	951,56	3891
21	0	119	16	31	0	0	357,28	2469
45	0	367	27	76	2	1	2908,75	6162
133	1	1076	78	227	2	1	4478,49	16580
13	0	115	6	18	0	0	269,08	1807
13	0	123	14	32	0	0	399,57	2560
14	0	184	4	36	0	0	285,11	3103
8	0	131	5	21	0	2	265,44	2113
33	1	177	7	36	1	30	700,72	3315
6	0	121	0	26	0	2	313,85	1998
87	1	851	36	169	1	34	2233,77	14896
2098	78	34031	2770	4078	42	195	80485,24	339487

VII. HAALOGALAND BISPEDØMME.

I. *Prestene og deres virke.*

1. *Ordinasjoner* har der i min 3-aars embedstid været 20 av, men nu minker det raskt eftersom alle stillinger er besatt med unge folk. I 1931 har det bare været 3, nemlig 8. februar L. K. H. Dahl, antatt til aa bestyre ledige embeder, senere utnevnt til sogneprest i Skjervøy, — 26. april K. S. W. Karlsen til aa bestyre konfirmantskoler, senere utnevnt til stiftskapellan, — 27. september G. Havig, antatt som assisterende hos sognepresten i Hattfjelldal.

2. *Preste-skifte.* — a. Reist fra bispedømmet har kallskapellan Ivar Fougner i Sulitjelma; han blev stiftskapellan i Oslo; og prost Beronka i Vadsø som flyttet til Hurum.

b. Byttet stilling innen bispedømmet har prost O. K. Steinholt, Lebesby, som er blitt sogneprest i Trondenes, og stiftskapellan L. Framhus, som har faatt Lebesby.

c. Utefra kom der bare en prest som før hadde været i fast stilling, nemlig den nye sogneprest til Nesna, K. O. Mehus, tidligere residerende kapellan i Kvernes. Dessuten hadde den nye sogneprest i Salangen J. H. Hofsli i nogen tid været hjelpeprest i Bergen.

d. De andre nye prester var „ferske". Til Vadsø kom Martin Tveter, til Talvik B. O. Olsen, til Skjervøy K. H. Dahl, til stiftskapellan K. S. W. Karlsen, og til hjelpeprest i Hadsel D. Zwilgmeyer. Robert Sagaas, som hadde været konstituert i Maasøy, fikk fast utnevnelse.

e. To prester er i 1931 meddelt avskjed, K. Tønder i Salangen (efter aldersgrense-loven) og J. C. D. Christiansen i Kvæfjord som skal bli hjelpeprest i Nordstrand. — Prost H. W. Dop Smith's avskjed som prost og sogneprest til Trondenes blev effektiv i april ved Steinholts overtagelse. — Sognepresten til Tysfjord er nu paa 5te aaret suspendert uten at saken mot ham enda er rukket saa langt som til dom i 1ste instans.

3. *Stillinger og særskilte opgaver.* Med de tre u-opslaaelige stillinger (se beretn. 1929) staar det som før. Noget nytt embede er ikke oprettet; men der arbeides paa to nye stillinger i Trondenes; inntil videre har prost Smith fungert som hjelpeprest.

Ekstra-prester har som vanlig været tatt i bruk til konfirmantskolene i de store sogn Alstahaug, Lødingen, Tranøy og Skjervøy. I andre lignende kall har stiftskapellaner gjort slik ekstratjeneste. I Ytre Tana, som hvad geistlig betjening angaar, er det mest nødlidende strøk i hele Haalogaland, har stiftskapellan Ahlstrøm været plasert det meste av aaret.

Personell-kapellan-stillingen i Hadsel er omdannet til hjelpeprest-embede, fordi typen personellkapellaner skal forsvinne. Bare én prest har søkt og faatt en personlig „assistent" (Hattfjelldal).

Fiskevær-betjeningen fikk i 1931 et ekstra tilskudd derved at tre av vaare faste sogneprester tok arbeide paa centrale steder i Lofoten. Englund (i Gimsøy) var i Henningsvær, Meum (fra Lurøy) hadde Reine og omliggende vær, Midbøe (fra Vefsn) hadde Svolvær-arkipelet. I de to sistes sted blev saa stiftskapellaner satt til aa bestyre deres embeder. Ordningen var frivillig og ulønnet (kun reiseutgifter dekket); den viste

sig aa være utmerket og vil bli fortsatt (med andre villige prestekrefter) 1932. — For den offentlige bevilgning til fiskeværbetjening blev lønnet 6 emissærer, og godtgjort reiseutlegg til fiskevær for ialt 23 prester. Dessuten fikk to fiskerhjem litt støtte til forkynner-virksomheten.

Paa *ekserserplassene* var det ordnet som ifjor, med særskilt prest paa Sætermoen (med anneks Elvegaardsmoen); her var sportsmannen pastor H. Dolva (fra Kongsberg) i virksomhet. De andre moer blev betjent av de nærmeste sogneprester med nogen assistanse.

Reisebidraget (kr. 8 000) til prestenes reiser utenom de av kommunen betalte sognereiser, søkte jeg om aa faa forhøiet, men fikk nei; til gjengjeld haaper jeg iallfall at det ikke blir *nedsatt*. Efter min overbevisning er det helt fornuftstridig aa minske reisebidraget; det betyr at man lammer prestenes funksjon. Det er som aa ha raad til aa holde bil, men ikke til aa skaffe bensin. Hittil har de da iallfall faatt et par turer om aaret!

4. *Statistikken* over prestenes virke og over kirkebøkenes opgave følger som bilag. Idet jeg tar samme forbehold som foregaaende aar, nevner jeg at der i aar er anvendt de nye skjemaer som er felles for hele landet. For prestenes personlige virke er kun totalsummene opført.

Som messefall har prestene ogsaa opført uværsdager da de ikke kom frem til annekskirkene, men istedet holdt opbyggelse i skolehus e. l.

Om aa utnytte de ledige kirker søndag formiddag til opbyggelse ved lege krefter, lokale eller tilreisende, har jeg sendt en rundskrivelse til menighetsraadene og prestene.

Sognebudenes tall er litet. Det kommer av de lange avstander og av at der ikke er utvei til aa skaffe presten skyss.

I forbindelse med skyss vil jeg nevne at *distriktslægene* flere steder viser stor forstaaelse og elskverdighet. De innretter ikke sjelden sine reiser slik at presten faar bli med, dels ved de faste kontordager lægen har paa utstedene, dels paa reiser til patienter. Ordningen er privat og frivillig, og derfor desto mer opmuntrende. Hos befolkningen gjør slikt et godt inntrykk.

Skolebesøkene er faa. Dette henger ikke bare sammen med det geografiske; jeg har inntrykk av at disse besøk holder paa aa gli ut av programmet over hele landet. En stund var det vel saa at skolens folk saa med en smule surhet paa prestens „inspeksjon". Men selv om der hos noen enkeltvise lærere kan være litt tilbake herav ennu, saa er det min erfaring at lærerne stort sett ser det som en opmuntring og et uttrykk for interesse for skolen at presten kommer innom. Denne programpost burde derfor visstnok av prestene noteres „til observasjon".

II. *Biskopens arbeide.*

1. *Visitaser.* Der er holdt ordinær visitas i 12 prestegjeld, nemlig: Sør-Varanger, Vadsø, Kautokeino, Tromsøysund, Ibestad, Sortland, Hadsel, Steigen, Kjerringøy, Meløy, Hemnes og Mo i Rana. Dessuten ekstraordinær visitas i Alstahaug sogn.

Under visitasene blev holdt 47 gudstjenester, hvorav jeg selv prekte ved de 38. Ved de andre intimerte jeg eller talte fra kordøren. Der var

26 taler, 19 menighetsforedrag, 5 andre foredrag, 23 barneoverhøringer, 11 lærermøter.

Til barneoverhøringene møtte tilsammen 3849 barn, derav omtrent 1700 gutter og 2150 piker. Største antall barn jeg har hatt, var i Kirkenes. Til lærermøtene kom omtrent uten undtagelse alle disponible lærere og lærerinner. Erfaringene fra disse møter er fortsatt gode. — Ved én visitas holdtes „klage-møte" i anledning av kirkesangeren, foranlediget ved besværing over ham fra ordføreren.

Været — som hele sommeren var noksaa sørgelig — voldte direkte avbrekk bare ved en eneste visitas. Ellers hadde vi det taalelig, ofte endog riktig bra.

2. *Utenfor visitasene* har jeg — foruten vanlig arbeide i Tromsø by — besøkt Bosekop, Rotsundelv og Harstad; i Narvik holdt jeg i mars to foredrag og en gudstjeneste. I Lyngen var der 200 aars kirkejubileum. Ved den leilighet innviet jeg ogsaa Skibotn kapell, som der nedenfor skal fortelles mer om. I september var bispedømmemøtet i Narvik, som jeg ledet, og hvor jeg holdt foredrag og preken. Der har været 3 ordinasjoner og 2 kirkevigsler.

Utenfor bispedømmet var jeg av Regjeringen bemyndiget som representant for den Norske Kirke ved erkebiskop Söderbloms begravelse i Uppsala. Efter innbydelse holdt jeg i mars norsk høimesse en søndag formiddag i Kiruna kirke. Ved det videnskapelige prestekursus paa Universitetet i oktober hadde jeg en forelesning om kollegaforholdets psykologi, og talte i Oslo paa forskjellige andre steder. I Stockholm holdt jeg foredrag om „barnesjel og religion".

Bispemøtet i Oslo var jeg med paa, men ikke paa det frivillige kirkelige landsmøte, fordi jeg ikke kunde rekke tidsnok ned fra kirkejubileum og visitas i Ibestad.

Dagsregistret viser — visitasene iberegnet — 49 prekener, 88 foredrag og taler.

Prostevisitaser. Til visitasen i Kautokeino med innvielsen av Masi kapell blev opnevnt som sette-prost den tidligere Kautokeinoprest, nu sogneprest i Lom prost P. L. Smith. Paa de ordinære visitaser har prostene i aar ikke medvirket. Derimot er der — se forrige beretning — ogsaa i aar anordnet spesiell „gammeldags" prostevisitas i 3 prestegjeld, nemlig Flakstad, Skjervøy og Balsfjord. Visitasprotokoll herfor vedlegges.

III. *Kirker og kirkegaarder.*

1. *Kirkevigsler.*

De to kirkevigsler jeg har hatt, har baaret landsdelens spesielle signatur, og har av den grunn hver for sig været adskillig originale.

Den 11. mars blev Masi kapell i Kautokeino prestegjeld (88 km. fjernt fra hovedkirken) innviet. Det skjedde akkurat 210 aar efter at Thomas von Westens lille kirkeskur paa dette sted var blitt tatt i bruk. (Dette holdt sig en 60-70 aar; tomten kunde ennu vises.) Kapellet er bygget helt av Nordlandske Kirke- og Skolefond og har plass til en 70-80 mennesker. Innvielsen blev foretatt en knitrende solfylt vinterdag. Der var

mange mennesker, og deres dyrefølge var stort. Vigselsritualet blev lest bare paa lappisk. (Jeg hadde ved domprost Nissens hjelp lært mig de for mig nødvendige avsnitt i dette sprog.) Selve vigselsordet blev dog lest ogsaa paa norsk. Min preken blev tolket av prost Smith. Aldri har jeg tenkt at det gikk an aa holde en preken under slik uro og allikevel igrunnen i full fred. Folk lot sig nemlig ikke forstyrre, de hørte andektig efter — og i verste fall fikk de jo iallfall setningene repetert av tolken. I midtgangen nede ved døren trillet en gruppe lubne pelsbylter av nogen yrsmaa lappebarn omkring paa gulvet; de lekte hele tiden, de var godlynte, men sloss litt sommetider. Paa samers vis gikk folk ut og inn hele tiden; bikkjer smatt da med og maatte efterstrebes for aa bli vist ut. Utenfor veggene var der myriader av slike finnebikkjer som lekte og sloss. Blev det storkrig og altfor fæle hyl, maatte lensmannsbetjenten ut og skille dem ad. Vi hørte altsammen inne. Midt under prekenen løsnet saa ogsaa et veldig sneras fra kirketaket; det larmet som en dommedag; den eneste fremmøtte hest som var bundet utenfor kirkeveggen (ellers var det bare ren), blev dermed saa skremt at den slet sig og satte av under stort rabalder, — jeg saa fra prekestolen gjennem vinduet hvordan den bykset ned mot elven og satte i vill karriére op i skogen paa den annen side, og folk efter. Det virket da likefrem beroligende aa se ned paa de smaa farverike skinnbyltene som rullet sig nede i midtgangen i kirken. — Prestene i disse strøk (og ennu mer læstadianerpredikantene) er vant med alt slikt, og det er sant: hvis man bare ikke selv lar sig forstyrre av unger og bikkjer og inn- og ut-traakk eller av sneras og hester, saa er folket immunt for denslags. De tilfredsstiller virkelig de moderne psykologers krav om at man skal kunne „avsile" forstyrrende lyd. — De saakalte *likkatusak* (læstadianernes ekstatiske skjelving og rop og omfavnelse ved den religiøse oplevelses høidepunkter, særlig ved nattverden) blir stadig mindre fremtredende. Der var ikke noe tegn til den, da de andre prestene (Smith, Wiig fra Karasjok, og Wangberg, sognepresten) efterpaa holdt nattverdgudstjeneste i Masi.

Denne Masi-dagen var en dag uten sin like, — helt fra vi kom til kirken, og der ingen ringer var, saa en selv fikk lov aa klyve i taarnet og la de første klemt gaa over vidden. Farten om kvelden op til Biggeluobbal fjellstue, et par mil, var vill. Renene var spreke, sneen dyp, aftenhimlen klar, vappusene og hele følget lykkelig begeistret. Jeg tenkte paa dere i Departementet, hvor litet dere dessverre faar opleve av den glede Eders papir og Eders navnetrekk stundom skaper.

Noget helt aparte var ogsaa innvielsen av *Skibotn* bedehuskapell i Lyngen den 22. juni.

Dette hus eies av læstadianerne i Lyngen—Skjervøy-distriktene og er deres viktige centralpunkt. Byggverket er opført efterhvert og utvidet med en fløi nu og da, saa det til slutt er blitt et korshus. Under Skibotn marked (november og februar) og ved St. Hans-tider holdes de store samlinger der, med gudstjenester og møter baade for- og eftermiddag i 3-4 dager. I mange aar har dette hus været deres kjære hjem, enkelt og fattig utstyrt, slik som det svarer til livskaarene og til læstadianernes uvilje mot all slags stas. I en aarrekke har de ønsket aa faa et kortilbygg,

saa huset kunde bli kirkelig innviet og ogsaa daapshandlinger bli utført der. (De store nattverdmøter ved sognepresten krevet jo ikke kirkelig innvielse.) Det hele stoppet tilsist vaaren 1929 paa, at loven krevet 80 cm. avstand mellem benkene, mens der her var 60 cm.! Til Departementets krav om 80 cm. svarte læstadianerne med en skuffet og skarp avvisning av det hele — de hadde ikke raad til aa miste sitteplass for 60-80 mennesker, der var trengsel nok som det var. Ved den forstaaelse som senere blev vist av Regjeringen overfor Skibotns nasjonale og læstadianernes kirkelige betydning, lykkedes det aa faa kgl. resolusjon for dispensasjon — og de 20 cm. fikk ikke lenger velte saken. Det knep riktignok hardt med pengene, men hvor hjertelaget er, der kommer de, om enn ikke mer enn akkurat til husbehov. Det hus som nu blev innviet, er uten tvil (med et pent ord) det enkleste i sitt slags i landet. Men kanskje kunde man ogsaa si: det hjerteligste.

Læstadianernes høvding,[1] den 90-aarige *Erik Johnsen,* var møtt med sine andre predikanter, og fra alle bygder omkring var menigheten kommet. Der var (som regelen er ved bedehuskapeller) ikke tilsagt ekstra geistlig assistanse til innvielsen, og jeg fant det da naturlig at de forordnede skriftstykker i innvielsesritualet blev lest av husets og menighetens trofaste forkynnere. Saa stod da først den lille spenstige, graaskjeggete olding i sin vadmelstrøie og leste fra kordøren den 84de Davids salme — med distinkt, lys røst, syngende i den aksent som fremkommer ved sprogblandingen, og med en hjertets hengivelse som gjorde stunden til et minne for oss alle. De andre to predikanter leste ogsaa sine stykker. En finsk prest, Miettinen, som var paa besøk hos læstadianerne for aa studere deres historie, leste (paa norsk) salme 100. — Mens jeg siden talte, efter læstadianernes skikk, sittende paa den lave kateterlignende prekestolen, hadde Erik Johnsen bedt om aa faa ta en hvil i predikantstuen like ved — jeg ønsket nemlig at han efterpaa skulde holde prekenen. Under salmen før denne sendte jeg saa bud paa ham, og op gjennem midtgangen banet han sig vei, i skjorteermene (hjemmevevet gul, storrutet skjorte) for varmens skyld. Jeg hilste ham som ordets trofaste bærer paa dette sted og bad ham „bestige den prekestol som du nu første gang skal bruke efter at dette hus er viet til kirke, den prekestol som har været din vigslede plass i saa mange aar forut".

Tolken og predikanten sitter side om side, det hele blir saa nært, og kontakten kommer av sig selv — er ikke vaare norske prekestoler som et avstands-signal til hjertene? — og prekenene er som samtale, eller skal vi si som *en utdeling av ordet.*

Et slikt kuriosum som en predikant i skjorteermene ved en kirkeinnvielse, er imidlertid — især saa naturlig som det her falt — for intet aa regne mot den religiøse eller menighetsmessige særegenhet som manifesterte sig da vi et par timer senere hadde den første nattverdhandling ved det innviede alter. Mon det har hendt før ved nogen kirkeinnvielse at ⅔ av den hele kirkealmue gikk til alters? Dette skjedde her, og enda maatte de dagen efter ha ny nattverd for dem som der ikke blev plass

[1] Jeg bruker den populære betegnelse „læstadianere", men de ønsker ikke selv aa hete saa, de vil ikke være nogen sær-flokk, men en luthersk menighet.

for første gang. Denne nattverdflokk, disse ansikter, denne salmesang, — hvor blev det av det kummerlige hus, det umalte fattige „kor", — det var jo blitt en menighetsdomkirke! Jeg kommer nok aldri til aa innvie et saa litet estetisk hus mere, men dessverre vel heller aldri et hus opbygget av saa levende stene i det indre byggverk.

Foruten Masi og Skibotn er ogsaa to andre hus blitt innviet i aar, nemlig *Varntræsk* skolekapell øverst i Hattfjelldal og *Mehamn* bedehuskapell, begge ved stedets sogneprest.

Under arbeide er ved aarsskiftet ikke mindre enn 5 nye kirker, nemlig Valjok (i Karasjok), Svanvik (i Sør-Varanger), Stamsund (i Lofoten), Sigerfjord (i Sortland) og Rotsundelv (i Skjervøy).

2. *Kirkers og kirkegaarders tilstand.*

Om kirkehusenes vedlikehold kan sies det samme som ifjor.

For *kirkegaardenes* vedkommende har jeg funnet situasjonen uholdbar. Jeg skal bare nevne at jeg var et sted hvor der manglet karter paa 14 av prestegjeldets 15 kirkegaarder. Protokoll har de nok, men i den innfører de oplysninger om den døde, kun ikke hvor hans grav er. Der er ofte ikke engang nogen *rubrikk* for gravplass i gravprotokollen!

Efter sommerens erfaringer sendte jeg i oktober en rundskrivelse til samtlige menighetsraad og prester for aa faa en sikker oversikt. Jeg citerte gjeldende regler og pointerte at det er *menighetsraadet* som har ansvaret. Jeg paala derfor dette aa innfordre alle sognets gravprotokoller og undersøke dem i *samlet raadsmøte*. Var ikke protokollen i orden, paala jeg raadet aa gi vedkommende *skriftlig* anvisning og ordre. Videre stillet jeg op en rekke spørsmaal om protokollens tilstand og om gravingen, som skulde besvares for hver enkelt kirkegaard av det samlede raad.

Efter min mening er der den hovedfeil med ordningen at man ikke har myndighet til aa *effektuere* lovens bestemmelser om at der skal føres „nøiaktig fortegnelse over gravene for hver kirkegaard". Om kart har vi ikke annen bestemmelse enn en Departements-skr. av $^3/_3$ 1903 (i Lovtidende), hvor det heter at til den nevnte gravfortegnelse „utkreves, efter Departementets mening, at der til fortegnelsen hører et kart".

Det var paakrevet at disse bestemmelser blev klarnet og skjerpet.

Men de maa ogsaa suppleres. Selv om der nemlig er kart og selv om protokollen føres ordentlig, blir der efter hvert ugreie. Der *graves* nemlig ikke nøiaktig efter kartet. Om vinteren naar sneen ligger høit over plassen, er det helt uraad aa grave riktig, nb. hvis der ikke om høsten er opsatt sikte-stolper. Det er dette som maa paalegges. Dertil kommer saa vanskeligheten de steder hvor de ikke har fast graver, men hver graver for sig.

Forresten er jeg dessverre en smule pessimistisk overfor det hele, selv om der kommer aldri saa gode og aldri saa skarpe bestemmelser. Men for oss som skal føre opsyn og gi anvisninger er det iallfall nødvendig at alt er gjort saa godt fra myndighetenes side som det overhodet kan gjøres; først da kan vi vente at de andre gjør sin plikt saa langt de har sans for det.

Heldigvis er der jo en del steder hvor de har interesse for saken og

KIRKELIG STATISTIKK FOR

	Fødte ialt	Utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmanter	Undervist, men ikke konfirmert	Konfirmerte til alters	Ekteskap kirkelig	Ekteskap borgerlig
1. Bindal	51	7	46	60	0	60	8	0
2. Vik	65	6	73	60	0	59	17	0
3. Brønnøy	83	7	74	75	0	73	18	2
4. Velfjord	32	4	36	43	0	43	15	0
5. Vega	39	5	42	52	0	52	9	0
6. Tjøtta	48	5	51	71	0	71	14	0
7. Vefsn	154	11	143	147	0	147	46	0
8. Hattfjelldal	23	2	18	33	0	33	11	0
9. Hemnes	95	10	92	129	0	127	41	0
10. Mo	97	7	92	96	0	96	32	0
11. Herøy	102	19	82	79	0	79	21	3
12. Alstahaug	150	23	99	111	0	111	36	1
13. Nesna	84	12	89	89	0	89	19	1
14. Lurøy	75	13	71	51	1	50	14	0
15. Rødøy	55	7	53	38	0	25	15	0
16. Meløy	87	7	74	59	0	54	26	2
17. Gildeskaal	98	14	91	80	0	80	21	0
18. Beiarn	40	1	36	43	0	43	12	0
19. Skjerstad	32	2	30	31	0	31	13	0
20. Fauske	116	17	119	159	0	159	38	1
21. Saltdal	72	7	75	84	0	84	22	0
22. Bodø	113	12	80	80	1	80	65	1
23. Bodin	113	12	93	117	0	117	40	1
24. Kjerringøy	9	1	10	20	0	20	2	0
25. Folda	88	12	84	91	0	91	17	0
26. Steigen	61	3	63	56	0	56	13	0
27. Hamarøy	59	7	55	71	0	71	12	0
28. Tysfjord	70	16	63	62	0	62	10	0
29. Ofoten	120	12	99	129	0	128	42	1
30. Ankenes	85	10	72	56	0	54	37	0
31. Narvik	233	26	182	156	0	155	119	3
32. Lødingen	99	7	69	74	0	74	14	1
33. Vaagan	144	17	137	122	0	122	49	0
34. Gimsøy	38	7	36	42	0	42	9	0
35. Buksnes	165	21	147	141	1	141	45	0
36. Borge	86	7	88	105	3	105	17	2
37. Flakstad	105	20	62	69	2	69	21	2
38. Værøy	33	5	33	34	0	34	7	0
39. Hadsel	181	32	178	165	0	156	31	2
40. Bø	113	8	101	107	2	107	39	0
41. Øksnes	116	13	99	88	0	88	26	0
42. Sortland	72	11	66	91	0	67	20	1
43. Dverberg	140	10	82	71	0	71	27	0
44. Kvæfjord	46	5	32	55	0	55	10	0
45. Trondenes	318	65	213	210	0	210	112	3
46. Salangen	97	15	102	79	0	79	26	0
47. Ibestad	120	10	120	127	2	127	27	0

HAALOGALAND BISPEDØMME 1931.

Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestelser	Innmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Offer og kollekter i kirken
124	6	9	0	139 (5,1 %)	31	0	0	175,22
178	0	16	0	194 (7,4 »)	35	0	4	176,44
323	42	29	0	394 (10,6 »)	52	0	1	690,29
89	0	4	0	93 (6,6 »)	14	0	0	70,00
199	3	17	0	219 (9,2 »)	31	0	0	201,85
130	0	4	0	134 (4,0 »)	39	0	10	280,54
495	0	34	0	529 (7,8 »)	88	0	0	1028,09
59	0	6	0	65 (5,5 »)	13	0	0	91,87
330	0	23	0	353 (7,2 »)	62	0	4	441,33
222	0	9	0	231 (4,2 »)	58	1	1	535,50
165	0	12	0	177 (4,4 »)	42	0	0	196,13
350	0	40	0	390 (7,3 »)	74	0	3	802,94
354	0	9	0	363 (7,6 »)	71	0	5	481,09
219	66	18	0	303 (10,1 »)	32	4	1	480,96
120	23	5	0	148 (6,2 »)	14	2	9	189,40
214	9	19	0	242 (6,5 »)	31	0	12	526,04
140	7	11	0	158 (3,5 »)	52	0	1	172,52
142	6	13	0	161 (8,0 »)	32	0	0	420,00
222	0	32	0	254 (12,8 »)	15	0	2	610,00
461	7	38	0	506 (7,2 »)	54	1	0	872,84
298	0	17	0	315 (9,4 »)	34	0	0	390,68
696	0	69	0	765 (16,6 »)	54	0	13	2248,87
540	20	16	0	576 (10,1 »)	43	1	4	484,27
252	0	6	0	258 (31,9 »)	8	0	0	246,82
400	0	21	0	421 (9,7 »)	46	0	1	429,82
147	22	11	0	180 (5,5 »)	33	0	1	513,90
293	5	23	0	321 (10,1 »)	33	0	1	594,80
122	72	21	0	215 (7,5 »)	35	0	4	161,77
592	320	27	0	939 (16,8 »)	57	1	9	791,48
915	4	32	0	951 (28,6 »)	42	0	6	230,31
744	0	32	0	776 (13,3 »)	73	1	30	1506,92
180	432	7	0	619 (13,6 »)	30	0	0	543,20
180	44	32	0	256 (3,9 »)	64	1	3	366,49
75	0	4	0	79 (5,0 »)	16	0	0	76,31
646	0	32	0	678 (10,6 »)	87	0	14	278,18
308	54	83	0	445 (9,6 »)	42	0	9	364,01
98	0	5	0	103 (3,6 »)	29	0	8	103,25
254	31	6	0	291 (18,4 »)	11	0	0	? 0,00
295	17	30	0	342 (3,7 »)	107	2	4	227,33
442	118	8	0	568 (13,0 »)	58	0	1	368,87
170	0	34	0	204 (6,2 »)	30	1	0	576,19
60	0	22	0	149 (3,4 »)	47	3	1	510,05
131	5	7	0	143 (3,3 »)	41	5	3	468,38
104	0	6	0	110 (3,8 »)	32	1	0	208,55
982	0	27	0	1009 (8,0 »)	141	0	1	1150,00
396	12	32	0	434 (10,1 »)	53	0	2	284,88
383	31	42	0	456 (8,0 »)	81	0	14	261,11

KIRKELIG STATISTIKK FOR

	Fødte ialt	Utenfor ekteskap	Døpte	Konfirmanter	Undervist, men ikke konfirmert	Konfirmerte til alters	Ekteskap kirkelig	Ekteskap borgerlig
48. Bjarkøy	33	1	32	44	0	44	8	0
49. Berg	70	14	66	63	0	63	11	0
50. Tranøy	141	15	147	122	0	122	20	1
51. Maalselv	103	17	112	109	0	90	26	0
52. Lenvik	157	24	120	72	0	72	24	0
53. Tromsø	234	23	183	197	0	132	90	1
54. Tromøysund	146	21	140	147	0	144	72	0
55. Balsfjord	128	17	99	73	0	73	16	3
56. Karlsøy	123	16	83	54	0	54	20	1
57. Lyngen	186	21	146	121	0	121	36	0
58. Skjervøy	168	26	140	169	0	168	39	1
59. Loppa	102	14	78	64	0	64	17	0
60. Talvik	61	5	69	46	0	44	11	0
61. Alta	96	7	78	66	0	49	17	0
62. Kautokeino	34	2	22	14	0	14	11	0
63. Hammerfest	185	17	157	172	0	155	53	0
64. Maasøy	61	8	44	34	0	34	17	0
65. Kjelvik	118	18	84	57	0	57	16	0
66. Kistrand	79	5	75	42	0	42	15	0
67. Lebesby	45	5	57	13	0	13	12	0
68. Karasjok	39	5	41	19	0	19	13	0
69. Tana	115	19	141	89	1	89	25	1
70. Nesseby	53	5	48	34	0	34	13	0
71. Vardø	99	35	85	96	0	96	51	1
72. Vadsø	102	7	105	88	0	88	24	1
73. Sør-Varanger	225	31	206	101	0	101	79	4
	7325	928	6410	6114	13	5929	2021	41

hvor de har en god tilsynsførende. Man skulde trodd at menighetsraadene her hadde noget de vilde ta sig riktig godt av. Men det er den gamle erfaring: hvor ansvaret hviler paa et kollegium, der er det pulverisert. Der burde her komme en bestemmelse om at hver av raadets medlemmer fikk sin kirkegaard til aa være ansvarlig for.

Naar jeg har faatt inn alle rapporter, skal Departementet faa en oversikt over tilstanden.

I Narvik skal bygges nytt, vakkert gravkapell. Tromsø har nettop utsmykket sitt (bl. a. med glassmalerier); kirkegaarden her i byen er i det hele blitt bragt til en nær mønstergyldig orden og er om sommeren en prydpark med sine vakre blomsterrabatter under bjerkekronene. Kirkesanger *Essendrop Ottesen* har her innlagt sig stor fortjeneste.

HAALOGALAND BISPEDØMME 1931.

Nattverdgjester i kirken	Nattverdgjester utenfor kirken	Nattverdgjester ved sognebud	Nattverdgjester ved godkjente legmenn	Nattverdgjester ialt	Jordfestelser	Innmeldte i kirken	Utmeldte av kirken	Offer og kollekter i kirken
198	3	21	0	222 (12,4 %)	20	1	6	207,00
75	0	5	0	143 (5,1 »)	50	0	0	200,00
307	19	34	0	360 (6,0 »)	83	0	3	362,14
233	0	29	0	262 (4,5 »)	56	3	0	703,78
80	56	6	32	174 (2,1 »)	103	2	3	337,92
988	0	97	0	1085 (11,3 »)	110	0	11	
848	57	16	0	921 (14,7 »)	65	0	4	484,30
480	95	55	0	630 (10,4 »)	71	5	2	405,00
74	4	5	0	83 (2,2 »)	33	0	0	?
1316	24	46	0	1386 (19,8 »)	96	0	0	338,78
873	133	45	0	1031 (14,4 »)	67	0	0	372,43
361	11	20	0	392 (13,5 »)	57	0	1	300,00
334	75	21	0	430 (16,3 »)	39	0	1	258,37
390	6	38	0	434 (15,2 »)	33	0	4	611,52
146	5	30	0	181 (19,3 »)	11	0	0	172,57
463	11	37	0	511 (8,5 »)	106	1	1	678,68
93	82	7	0	182 (8,4 »)	21	0	0	? 0,00
246	36	19	0	301 (9,7 »)	43	3	2	298,25
404	74	22	0	500 (23,6 »)	37	0	0	122,39
114	3	15	0	132 (8,3 »)	18	0	0	105,52
257	31	34	0	322 (33,6 »)	18	0	0	257,37
318	70	38	0	426 (10,4 »)	56	0	1	164,18
246	13	20	0	279 (16,4 »)	30	0	0	58,18
204	41	9	0	254 (5,9 »)	53	0	29	601,44
368	25	37	0	430 (12,8 »)	41	1	0	158,20
307	38	28	0	373 (7,9 »)	59	2	10	287,28
23962	2268	1734	32	27996	3543	42	260	29314,79

IV. *Menighetsforhold.*

Om de hovedsakelige spørsmaal under denne rubrikk blev det sagt saa meget ifjor, at jeg vil vente til et senere aar med ny oversikt. Der er ikke noget nytt i aarets observasjoner. Dog finner jeg aa burde notere at der enkelte steder er ansats til vekkelser. Disse spirer til liv skal helst faa lov aa vokse i ro, — sensasjon er sjelefiende.

Under Lofotfisket 1931 — som var et svart aar — var der en del murring blandt fiskerne, og resolusjoner av noget truende art blev sendt ut fra et saakalt massemøte i Svolvær. Efter de undersøkelser jeg gjorde, var dette ganske visst utslag av en faktisk fortvilelse, men de former hvori de fremkom var et par agitatorers verk, — fiskerne er *ikke* et folkeferd som optrer utfordrende og truende.

Kirkelig statistikk for Haalogaland bispedømme.

Aaret 1931 sammenlignet med de 4 foregaaende aar:

	1931	1930	1929	1928	1927
Døpte	6410	7055	6978	7185	6905
Derav født utenfor ekteskap	928	686	722	726	694
Konfirmerte	6114	6422	6314	6613	6115
Ekteviede par	2021	2146	2178	1853	1706
Nattverdgjester	27996	27184	26058	27742	25547
Jordfestede	3543	3412	3610	3283	3750
Innmeldte i Statskirken	42	56	41	41	35
Utmeldte av Statskirken	260	151	147	165	191

Sammenligning mellem bispedømmets forskjellige hoveddeler i aaret 1931:

Landsdel	Hjemmeh. folkem. 1/12-20 tilh. Statsk.	Døpte	Derav født u. ekteskap	% av alle døpte	Konfirmerte	Ekteviede par	Nattverd-gjester	% av hele folketallet	Jordfestede	Innmeldt i Statskirken	Utmeldt av Statskirken
Helgeland	58019	1135	145	12,7	1193	342	4034	6,9	687	7	50
Salten	63334	1221	159	11,8	1309	477	7365	11,6	641	4	72
Lofoten og Vesteraalen	48313	1029	151	14,6	1035	291	3191	6,5	532	12	43
Troms fylke	88524	1735	290	16,7	1642	537	8259	9,3	1061	12	46
Finnmark fylke	43712	1290	183	14,1	935	374	5147	11,7	622	7	49
Hele bispedømmet	301902	6410	928	14,4	6114	2021	27996	9,3	3543	42	260

Sammendrag av alle dagsregistre.

	1931	1930	1929
Gudstjenester	4805	4719	3511
Messefall	274	356	432
Møter ved prestene	3764	3476	3383
Antall godkjente legmenn prekt ved ordinære gudstjenester	96		
Sykebesøk (inklusive sognebud)	5326	2828	2834
Anstaltbesøk	1376	1404	1250
Skolebesøk	237	270	281
Antall ganger brukt fri tekst	79		

Da der i Lofotberetningen for 1930 var klaget over fyll og særlig over at et av samlagene var for slapphendt, gjorde jeg gjennem vedkommende fiskerprest en personlig henvendelse til samlagsstyret, som derefter gav skriftlig løfte om aa rette paa det paaklagede forhold.

Angaaende edrueligheten i Kautokeino viser jeg Departementet til det

som er oplyst i visitasberetningen derfra. Drikken er i bispedømmet forøvrig i tilbakegang, kanskje mest paa grunn av de daarlige tider.

Dissenterne lever vi fremdeles i fredelig forstaaelse med; men problemet „Pinsevenner" blir langsomt mer og mer paatrengende. Mens det ifjor var 18 sogn hvor der var uttredelser til denne bevegelse, er det i aar 22 sogn; antallet uttraadte til denne sekt er i aar vokset til det dobbelte, nemlig 111. (Ibestad, Borge og Buksnes er forrest.) — De fleste innmeldte er kommet fra „intet samfund" (21). — Største antall utmeldte har byene, Narvik 30, Vardø 29, Tromsø 11, Bodø 11? Til Katolikene har 3 personer konvertert; der er kommet 3 nye katolske prester til Nord-Norge.

Menighetsraadsvalgene høsten 1930 blev først avsluttet ut paa vaaren 1931, da de enkelte steder paa grunn av uvær ikke hadde faatt holdt valg. Tross flere paaminnelser til raadene har det ikke været mig mulig aa faa innberetning om alle valg og de avgitte stemmer. Der mangler melding fra 10 sogn. Efter min mening er det et spørsmaal om disse raad kan sies aa være i lovlig funksjon, men loven er her noget uklar. Deltagelsen i valgene har været uhyre liten. Bare et par steder har virkelig menigheten vist samlet interesse for valget, og da har det gjerne været hvor der var taugtrekning mellem to lister. I 61 % av sognene er raadet valgt med et stemmetall som ligger under 50. Et sted blev raadet — 8 medlemmer — valgt med 4 stemmer. Bare 20 raad er valgt med stemmetall over 100. Det viser sig at det er i de læstadianske sogn interessen for valget er størst.

Uvilje mot kirken er der litet eller intet av, bortsett fra et par presseorganer som ofte benytter leiligheten til spark. I et av disse organers beste opland hendte det imidlertid at der blev spørsmaal om aa bygge kirke. Partiets ordfører i herredsstyret foreslo nedsatt en byggekomité, og dette blev enstemmig vedtatt. Derefter uttalte ordføreren:

„Kirkekomitéen er valgt. Jeg vil henstille til samtlige representanter, uansett politisk parti, aa legge hele sin sjel inn i arbeidet for snarlig reisning av kirke.

Trekker vi alle mot samme maal, vil vaart ønske gaa i opfyllelse om ikke lenge. Det er en feil at vaare forgjengere ikke har været klar over denne store mangel før."

Der mangler ikke arbeidsmark for den kirke som her nord har sine tjenere spredt over det vidstrakte land. Vi er en institusjonsmakt, men vi skulde være meget mere.

Tromsø 20. januar 1932. *Eivind Berggrav.*